

İşkenceler Zamanı

tümzamanlar yayıncılık

İşkenceler Zamanı

Mutlak Krallar Devrinde İtaat (XV-XVIII. Yüzyıllar)

Robert Muchembled

tümzamanlar yayıncılık

İşkenceler Zamanı

Mutlak Krallar Devrinde İtaat
XV-XVIII. Yüzyıllar

Robert Muchembled

Türkçesi
Ali Berktay

t ü m z a m a n l a r y a y ı n c ı l ı k

© tümzamanlaryayıncılık

İşkenceler Zamanı
Mutlak Krallar Devrinde İtaat (XV-XVIII. yüzyıllar)
Robert Muchembled
Türkçesi: Ali Berktay

Yayına Hazırlayan: tümzamanlaryayıncılık
Kapak: Hakkı Şen
Sayfa-Düzeni: Songül Yavuz

Ağustos'98 İstanbul
ISBN 975-7350-61-3

Baskı: Melisa Matbaacılık

Genel Dağıtım: Akyüz Kitabevi
Neşet Ömer Sk. No: 10/124 Kadıköy-İstanbul
Tel: 0.216. 349 43 15

Karınca Yayın Dağıtım
Pazarlama San. Tic. Ltd. Şti.
Neşet Ömer Sk. Gül Apt. 13/2 Kadıköy/İSTANBUL
Tel: 0.216. 336 90 81 - 349 43 15

Yazar ve Eserleri

Robert Muchembled, Paris Merd Üniversitesi'nde profesördür. Anlayış (mentalité) tarihi üzerine pek çok yapıtı vardır. Sorcıéres, justice et societe aux XVIe et XVIIe siecles (XVI ve XVII. yüzyıllarda Cadılar, Adalet ve Toplum), *Imago, 1987.* L'Invention de l'homme moderne. Sensibilités, moeurs et comportements collectifs sous l'Ancien Régime (Modern İnsanın Keşfi. Eski Rejimde Duyarlıklar, Töreler ve Toplu Tavırlar). *Fayard, 1988*; yapıtlarından bazılarıdır. Robert Muchembled'in diğer yapıtlarıysa şöyle sıralanabilir: Modern Fransa'da Halk Kültürü ve Seçkinlerin Kültürü (XV.-XVIII. yüzyıl), Hollanda'da Peygamberler ve Cadılar (XV.-XVIII. yüzyıl), (Marie-Sylvie Dupont-Bouchat et Willem Frijhoff ile birlikte yazılmıştır), Köyde Cadılar (XV.-XVIII. yüzyıl), Odun Yığınlarında Son Yakılanlar, Bir Flandre Köyü ve Cadıları (XIV. Louis dönemi), Köylü Atalarımız, Başlangıcından Günümüze Nord-Pas-de Calais'te Kırsal Dünya Görüntüleri (Gérard Sivéry ve çeşitli yazarlarla birlikte), Köyde Şiddet (XV.-XVIII. yüzyıl), Artois'te Halk Davranışları ve Anlayışlar, Modern Fransa'da Toplum ve Anlayışlar (XVI.-XVIII. yüzyıl).

Yazar, elinizdeki bu kitabı, Fernand Braudel'e adamıştır. Kitap, uzun erimli bir incelemeyle tek tek olay çözümlemelerini bir arada kullanarak, özgün bir siyasal antropoloji yoluna giriyor ve ağır ceza adaletinin devlet kubbesinin dayanağını oluşturan 1400-1789

döneminde, Batı modernliği kurulurken otorite ve itaat alanlarında yaşanan sorunları inceliyor. Mutlakiyet Fransa'sı, dünya ekonomisinin merkezinde yer alamadığı ve kendi dışındaki bu merkezi ele geçiremediği için, kendisini komşu ülkelere zorla kabul ettirecek bir merkez oluşturma yolunu seçiyor.

Mutlakiyet Fransası ve ona öykünen diğer monarşiler açısından, ***İşkenceler Zamanı*** sadece Michel Foucault'un düşündüğü gibi ilahi ve insani egemenliğe yapılan saldırıyı suçluların bedenlerinde tazmin etme olanağı sağlamakla kalmadı; bu dönemin asıl işlevi, itaati çoğunluğun imgeleminin sömürgeleştirilmesi üzerinde temellendiren yeni bir toplu psişik ekonomi yaratan dev bir geçiş ritüeli üretmesiydi. Bu açıdan bakıldığında, XVIII. yüzyıl filozoflarının işkenceye karşı yönelttikleri suçlamalar, göründüğünden çok daha derinlemesine devlet karşıtı bir nitelik taşır. Bu suçlamaların Hollanda 'hoşgörü"sü İngiliz usulü kuvvetler ayrılığı ve 1793'te "Girondin"lerin sahip çıkacakları farklılıklara saygı ilkesi tarafından temsil edilen Avrupa'nın diğer büyük siyasi kültür akımı adına dile getirilmeleri de söz konusu durumun bir göstergesi değil midir?

İçindekiler

Giriş

İtaatin Kökleri .7

1. Kentte Adalet (1400-1450) .17

2. Kent Cumhuriyetinin Çıkmazı (1450-1520) .71

3. İşkence Patlaması (1520-1580) .111

4. Yargıç ve Cadı (1580-1640) .179

5. Uzlaşmalar Zamanı (1640-1789) .265

Sonuç

İtaat Göçleri .321

Kaynakça .333

İktidarın özü
Fernand Braudel'in anısına

"Tüm monarşiler hâlâ karizmatiktir."
F.Braudel

GİRİŞ

İTAATİN KÖKLERİ

Avrupa, XV. ile XVIII. yüzyıllar arasında olağanüstü değişimler yaşadı. Fernand Braudel tarafından çok parlak bir biçimde betimlenen[1] kapitalizm hareketine koşut olarak, otorite derinlemesine biçim değiştirdi. Özünde kapitalizmin gelişimi hep bu otoritedeki biçim değişikliğiyle atbaşı ilerler ve bu durum Modern Zamanlar'dan başlayarak Batı'nın yerkürenin tamamına egemen olmasını açıklar. Hâlâ bu egemen ekonomik biçimin mirasçıları olmayı sürdürmemiz bir yana, "dar" kıtanın[2] diğer birçok sakinleri gibi Fransızlar da, üstüste yığılmış "demokrasi" tortuları tarafından ülkelere ve toplumsal gruplara göre farklı oranlarda mesajları değiştirilmiş ya da hafifletilmiş olsalar bile, mutlakiyet dünyasından kaynaklanmış ve hâlâ güçlerini koruyan itaat simgeselliklerine uyarlar.

1- Fernand Braudel, *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XV"-XVIIIe siecle*, Paris, A.Colin, 1979, 3 cilt.

2- F.Braudel'e özgü deyim.

Bundan yarım yüzyıl önce Norbert Elias, Büyük Yüzyıl'da töreler uygarlığı[3] adını verdiği bir biçim altında Fransız saraylılarına dayatılan böyle bir düzenlemenin görünür etkilerine işaret ediyordu. Konuyu toplumsal bünyenin bütününe yayarak derinleştirme zamanı gelmiştir. Korkunç XVII. yüzyılın sefalet konjonktürü içinde bir avuç ayrıcalıklı insan kitleleri baskı altına almakta nasıl ve neden eskisinden daha başarılı olmaktadırlar? Neden köylü asiler, Bourbonlar döneminde "Yaşasın tuz vergisi koymayan kral!" diye haykırarak ölmekte ve neden XVI. Louis'nin idamı, halkın büyük bir bölümünü dehşete düşürmektedir? Kısacası, mutlakiyetin zaferi kazandığı çağda yaşam koşulları açık bir biçimde bozulan insanların böyle bir saygı, bu kadar canlı bir bağlılık, bu kadar derinlemesine bir itaat göstermelerini sağlayan o garip simya nedir?

İki Kültür

Hristiyan Batı'nın yaşadığı en önemli büyüme krizlerinden biri, iki farklı toplum ve devlet biçiminin ortaya çıkmasıyla kendini gösterir. Avrupa'nın kendi yasalarını tüm dünyaya dayattığı sırada, terimin geniş anlamıyla, iki siyasi kültür gelişmektedir. Bu kültürlerden biri hoşgörüye bir nebze yer vermekte, daha doğrusu normal gelişimi içinde kendiliğinden hoşgörüye zorlanmaktadır, çünkü ekonomik egemenliğin merkezini oluşturmakta ve bu konumu onu kozmopolit, dinamik, değişken, toplumsal evrimlere açık kılmaktadır. Ortaçağ sonunda Venedik'in, yarım yüzyıl sonra Anvers'in, XVII. yüzyılda Amsterdam'ın, sonra Londra'nın durumu böyledir. Ekonomi dünyasının Fernand Braudel tarafından tanımlanan bu art arda sıralanmış odaklarının incelenmesi benim buradaki konum değildir. Onların belirgin nitelikleri, tersten giderek, Avrupa'nın ikinci siyasi kültürünün özelliklerini daha iyi ortaya çıkarmaya yaramaktadır. En yaygın kültür olan bu ikincisi, saydığımız odak-şehirlerin yakın ya da

3- Norbert Elias, *La Civilisation des moeurs (1939)*, Fran.çev., Paris, Calmann-Lévy, 1973.

uzak çevre alanlarına (periferi) denk düşmektedir: Fransa, İspanya, Hollanda'nın Katolik bölümü, İsveç, Bavyera, vb. Buralarda mutlakiyet ve işkence gösterileri hüküm sürmektedir. Buralarda Tanrı'ya ve Prens'e daha katı itaat biçimleri keşfedilmektedir.

İki mantık derinlemesine bir zıtlık içindedir. Oldukça basite indirgeyecek olursak, modern monarşilerde görülen siyasi alan kutsallaştırılmasının, öncelikle pazar kanunlarına itaat edilen en dinamik büyük kentlerin çıkarlarına ters düştüğünü söyleyebiliriz. Modern çağın en güçlü monarşilerinden birinin kapanına kısılan Paris, daha XVI. yüzyıl sonunda kendini bir dünya metropolü olarak dayatma şansını kaçırmamış mıdır?[4] Charles Quint döneminde kendisine yabancı bir siyasi biçime tutsak olan Anvers de, hem ruhunu hem de uluslararası önderliği yavaş yavaş yitirmiştir. Rakibi olan Amsterdam ise, tam tersine, II. Philippe'e karşı gösterdiği güçlü muhalefet ve 1584'ten sonra yerel monarşi yandaşlarının kanunlarını dayatmada gösterdikleri yetersizlik sayesinde parlak bir zenginliğe erişebilmiş; Londra da çok sonraları, Stuartlar tarafından getirilmek istenen mutlakiyetin ölüm çanlarını çalan iki devrimi izleyen ılımlı bir monarşi çerçevesinde az gelişmişlikten kurtulabilmiştir.

Bu tür gözlemler, insanı Protestanlık ve Kapitalizm konusundaki eski tartışmayı yeni terimlerle yeniden yorumlamaya yöneltmektedir.[5] Bence işin özü dini inanç değil, çeşitli alanlarda ilerlemeye olanak veren, bireyle ilişkili bir sıradan kutsallık biçiminin Protestan toplumsal bünyenin bütününe sızmasıdır. Mutlakiyetçi Katolik yol ise, tam tersine, aynı gücün özüne el koymakta ve onu kutsal kral figüründe yoğunlaştırmakta; daha sonra kral mutlak iktidarının bir bölümünü seçtiği kişilere, örneğin Fransa'da kilise piskoposlarına ya da subaylara aktarmakta, bu toplumsal piramit tabanda her aile babasına kadar inmekte-

4- F.Braudel, a.g.e., c.III, s.280.

5- Max Weber, L'Ethique protestante et l'Esprit du capitalisme (1920), Fran.çev., Paris, Plon, 1964.

dir. Düşünce ve davranış özgürlüğü, buluşçu düşünce burada da vardır, ama çoğunlukla icazetlidir; Protestan girişimcilerin evrildikleri ortamlara göre daha donuk olan bu dünyalardaki ekonomik ve toplumsal başarıların geriliği bence bu icazetlilikle açıklanabilir.

Mutlakiyetçilik ve itaat ritüelleri

Geleneksel kurama göre, mutlakiyetçilik söz konusu monarşilerin bölgesel parçalanmaya direnebilmeleri açısından kaçınılmazdır. Aslında mutlakiyet, ekonominin, dolayısıyla insan ilişkileri bütününün değişen koşullarına uyum sağlama çabasından doğmaktadır. Dünyanın çok uzak, nüfusu az, yoksul, şehirleşmesi çok düşük düzeydeki kuzey uçlarında yer alan Gustave Adolphe'un İsveç'i Baltık denizi çevresinde bir imparatorluk oluşturur; bu imparatorluk onu Karadeniz'in sinir merkezlerine yaklaştırır ve XVII. yüzyılın önemli ülkeleri arasında sayılmasını sağlar. Çok büyük, kütlesel, o zamana göre çok kalabalık bir nüfusa sahip Fransa ise Avrupa'ya hegemonyasını dayatmak, ya da dünya ticaretine egemen olan Birleşik Eyaletler'i Colbert'in itmesiyle boşuna bir çabayla fethetmeye uğraşmak yolunda kendini tüketir. Bu iki örnek, mutlakiyetçi krallıkların merkeze yaklaşmak, belli başlı ekonomi odaklarını ellerinde bulunduramadıkları bütün bir kıtayı egemenlikleri altına almak için, daha iyi bir seçenek bulamadıklarından, her zaman hoşgörüsüzlükle, özellikle dinsel, ahlaksal ve cinsel konulardaki hoşgörüsüzlükle iç içe geçen otoriter siyasi yolu seçtikleri izlenimini uyandırmaktadır.

Yayılmanın kendi kuralları vardır: Savaş, vergiler, ayaklanma riskleri, hoşnutsuzluklar... Kısır bir döngü, mutlak hükümdarları ve onların hizmetkarlarını kollektif enerjileri hep daha çok germek zorunda bırakır. Ancak bunu herkesin önünde eşit olacağı bir yasa dayatarak yapmamaktadırlar; çünkü böyle bir girişim dışarıda rakipleriyle yoğun bir rekabete girmiş ayrıcalıklar toplumunun temellerine sekte vurabilir. Onun yerine, tüm top-

lumsal tabakalar içinde önceki dönemlerden daha yoğun itaat mekanizmaları oluşturma, özellikle bireysel ya da ailesel kan davası hakkını sınırlama, yaşamların harcanmasına yol açan ve kralın iktidarını üzerine dayandırdığı gerçek ve simgesel potansiyeli zayıflatan düello ve tüm diğer benzer uygulamaları yasaklama yolunu seçmişlerdir. Bu çerçevede, bazı yazarların yaptırım adını verdikleri ceza hukuku, sosyopolitik işleyişin yaşamsal parçalarından biri olur. Bu uygulama, bugünün demokrasilerinden farklı olarak, bir hukuksal eşitlik harcı değil; Tanrı'ya ve onun yeryüzündeki temsilcisi olan prense itaatle taçlanmış bir değerler hiyerarşisi piramidine göre toplumun düzenlenişini üretir.

Michel Foucault'nun "işkence ekonomisi"nden, Tanrısal ve dünyasal (krallığa ait) iktidara karşı işlenen suçun tazminatını suçlunun bedeninden çıkarmayı hedefleyen bir sistem olarak söz eden çekici kuramı o zaman akla yatkın bir hale gelir.[6] Bu kuramın doğruluğu artık tamamen ve oy birliğiyle kabul edilmemektedir, ama filozofun sezgisinin hukuk sorununa ilginç bir yaklaşım geliştirmeyi sağladığını teslim etmek gerekir. Onun vardığı sonuçları hem kuramsal hem de somut temeller üzerinde yeniden gözden geçiren elinizdeki bu kitap, siyasal antropoloji denebilecek bir yol izlemektedir. Belirli hukuk tahlillerini ya da adli personele yönelik kesin incelemeleri bilinçli olarak bir kenara bırakmakta ve kriminel sosyolojinin belli yönlerini sadece otoritenin gündelik işleyişini daha iyi aydınlatmak amacıyla geliştirmekte, hukuk kaynaklarının bünyesine sinmiş olan iktidarlar ile yönetilenler arasındaki diyalektik ilişkiyi aramaktadır. Başlıca hedefimiz, ağır suçların "kayıp rakamları", bilgisayar kullanımı, şiddetten hırsızlığa geçiş ya da üstü kapalı konuşan dava vekilleri konusundaki açıklayıcı teoriler hakkındaki kavgalara girmeksizin, suç arenasını modern insanın ceza mahkemeleri sürecini arayarak dolaşmaktır: Önemli olan, sokaktaki insanla yöneticiler arasındaki yeni simgesel ilişkilerin Majeste'ye karşı işlenen suç temel ilkesi aracılığıyla nasıl kurulduklarını anlamaktır.

6-Michel Foucault, *Surveiller et punir. Naissance de la prison*, Paris, Gallimard. 1975.

Foucault'nun dediği gibi, ceza kanunu otorite kavramını, bunun temsil ediliş biçimlerini, uygulamalarını yansıtır; bu durum, itaat ritüellerini eksiklikleri, sapmaları, uyarlamaları içinde tahlil etme olanağı verir. Foucault'nun verdiği derslerden birini daha aklımızda tutuyoruz: Devlet, sadece gözüktüğü gibi bir şey değildir; çünkü toplumun üzerine dayandığı konsensüsü (niteliği ne olursa olsun) üretebilmek için her bireyin içinde çok derinlere kök salar ve egemen ölçütlerden ayrılanlara karşı toplu ya da bireysel dışlama tavırları bile yaratır.

Siyasetin merkezinde

Yasa, kurallar yaratır. Ayrıca hukuk uygulanırken, insanın doğumu (soylu olup olmadığı), ünü, koşullar, vb. de hesaba katılır. Bu iki olayın kesişim noktasında, yargıçlar ve mahkemeler çeşitli itaat biçimlerini süzgeçten geçirirler. Bir simyagerin imbiği içinde yaptığı gibi, suyu ateşle birleştirmeleri, başka bir deyişle devlet yetkililerinin kararlarını hâlâ direnen yerel törelere ve pratiklere uydurmayı denemeleri gerekmektedir. Bu nedenle, Braudel'in, etrafındaki çevre alanları düzenleyen merkez imgesini alıp, hem siyasi hem de hukuki sisteme uygulamak mümkündür. İşkencelerin şiddeti herkes için asla aynı değildir. Haydut asılırken, Fransız soylusu kafasını kestirmek hakkına sahip değil midir? Böylelikle toplum bir güneşin çevresinde düzenlenmiş gibidir. Sadece bütünün en marjinal kesimini oluşturan en azılı caniler, iktidarın işkence görmüş bedenlerde gücünü yenilediğini söyleyen Michel Foucault'nun düşüncesini doğrulamaktadırlar.

İdam cezaları sırasında, korku da seçici bir biçimde etki yapmaktadır. Bir gün toplumların bu birleştirici mekanizmasının tam bir tarihini yazmak yerinde olacaktır: Bu mekanizma, bir insanın çektiği acılar karşısında hemen duyulan ilk korku duygusunun çok ötesine geçen, sonsuz çeşitlilikler geliştirebilmektedir. Cezalandırılan marjinal, ona bakan rahatı yerinde burjuva, yakınlarda bir yerden seyire gelmiş köylü, cellat, kanun adamla-

rı, muhafızlar kuşkusuz aynı anda aynı şeyi hissetmeyeceklerdir. O zaman bazıları korku yoluyla itaatin gerekliliğini öğrenirler. Diğerleri prensin gücü, savunduğu değerlerin sürekliliği üzerinde güven tazelerler. Orada hazır bulunan ayrıcalıklı, zengin kentliler, alıştıkları ölçütleri, yaşamlarını, umutlarını, duygularını ruhlarının derinliğinde olup bitenlere uydurmak zorunda oldukları o anda belli bir birlik duygusunun önemini duyarlar, çünkü her biri yaşanan olağanüstü eylemin devindirici gücünü kendince tanımlamak durumundadır. O zaman bu tür törenlerin yinelenmesi yoluyla yavaş yavaş zihinlere çakılan ve birçok başka kanalla da sağlam bir şekilde topluma yayılan global iktidar simgeselliğini somut bir biçimde algılamazlar mı ? Bu olgu onlara, ticaretin ve maddi mülklerin efendisi konumundaki "hoşgörülü" Hollandalı burjuvalarınkine hiç benzemeyen özel bir güvenlik duygusu sağlamaz mı?

Fransa'da işkenceler zamanının ayırt edici işareti, merkezi devletin toplumun tam kalbindeki yeridir: Modern ekonomik yola yönelemeyen Capet monarşisi, uluslararası çerçeveye başka türlü egemen olmayı denemek için siyaset yoluna girer. Ama mutlakiyeti, her şeye egemen, soğuk bir canavar olarak göstermek yanlış olur, çünkü direnişler, isyanlar, "ayarlamalar", çelişkiler de yaşanmaktadır. Çünkü halklar, içinde bulundukları zamana ve yere göre, bu yenilikleri çok çelişkili biçimlerde karşılamaktadırlar. XVII. yüzyıl başının "barok" karışıklıklarından sonra, XIV. Louis döneminin göreli "klasik" dinginliğinin altında, özellikle kırlarda sessiz direnişler sürmektedir. Otoritenin daha çok, son derece değişken bir çevreye ve Din savaşları, Otuz Yıl savaşları, ekonomik merkantilizm, vb. tarafından üretilmiş birbirini izleyen çok yoğun rekabetlere uyum sağlama gerekliliğinden kaynaklanan sürekli bir gerilim içinde şekillendiğini düşünmek gerekir. Ortaçağ'ın dağılmış toplum yapısı bu süreçlerden tam olarak tek merkezde birleşmiş halde değil, tam ters bir konumda çıkar. Bu ceza sisteminin genellikle daha affedici davrandığı ayrıcalıklıları bir kenara bıraktık, idam cezalarını seyre-

den marjinaller, köylüler ya da kentliler için bile ceza hukuku hiç de aynı şeyi temsil etmez: Allah ve kral herkes içindir, ama herkes de kendi yerini bilmelidir!

Zaten iktidarın deri değiştirmesinin hedefi, ticaretin bazı ölçütleri karıştırdığı, ırktan gelme soyluluğun homurdandığı ya da komplolar hazırladığı, "dünyaya gereksiz" sefillerin kaygı uyandırıcı bir şekilde çoğaldıkları bir ortamda, toplumu hareketsizleştirmek, en azından çatlamaları sınırlandırmak, içeride asgari bir birliği güvence altında tutmaktır. Merkantilizm gibi, Katolik dünyayı Tanrı'nın şeytan kuşatması altındaki sitesi olarak resmeden Karşı Reform gibi, adalet de bir siyasi kapanma ideolojisinin uzantısıdır. Böylece, gerçek ve simgesel kuvvetlerin, terimin kimyasal anlamında, çökeltileri üzerine kurulan ulusal duygunun ilk atası karşımızda belirmekte, dış güçlerle sert bir rekabete girebilmek için bu kuvvetlerin bir tür depoda yoğunlaştırılması amaçlanmaktadır. Gerek ticaret alanında, gerekse din, düşünce dolaşımı, vb. alanlarda açılmanın yaşamsal bir önem taşıdığı Hollanda yolundan farklılık burada belirginleşmektedir.

Demek ki işkenceler zamanı, savaşçı bir kilise tarafından desteklenen kuvvetli bir devlete itaat etrafında odaklanmış yeni bir kollektif psişik ekonominin zorlu doğum dönemine denk düşmektedir. Bu kilise, Fransa'da Katolik; İsveç'te Protestan olabilir. Modern Zamanlar'ın başlangıcından itibaren de imgelemin kamu gücü tarafından sömürgeleştirilmesinden söz edilebilir. Bu önemli olayların uzantıları üçüncü bin yılın eşiğinde bizim siyaseti algılayış biçimimizi yaratmıştır.

Suç düzeni

Görkemli bir kütle oluşturan ve yeri doldurulamaz adliye arşivleri, hem düzenin nasıl kurulduğunu, uyrukların itaatinin nasıl sağlandığını anlamamıza, hem de suçlunun ne şekilde cezalandırıldığını ya da gözetim altında tutulduğunu hayal edebilmemize olanak vereceklerdir. Ancak bir parçadan yola çıkarak bütün hakkında karar vermek zorunda kalınmasına tarih biliminde

sık sık rastlanır. Çünkü ciddi bir araştırma, tüm bir kıtayı kapsayamayacağına göre, zorunlu olarak coğrafi açıdan sınırlı bir alanda yürütülür: Ben, modern çağdaki nüfusu yaklaşık 200.000 kişi olan, Fransızca konuşulan Artois eyaletini inceleme alanı olarak seçtim.

Hedefim bu tahlili bir monografiye dönüştürmek değil. Pek çok dağınık çalışma, Avrupa'da daha yukarıda tanımladığım iki farklı toplum ve devlet biçimine global anlamda uyan iki genel ceza hukuku türü bulunduğu inancını bende yarattı. İnceleme alanı olarak seçtiğim bölge, tam iki sistemin kesişme noktasında, dönemin en büyük güçleri arasında her zaman sert çekişmelere neden olmuş bir bölgede, Fransa krallığı ile Habsbourg İmparatorluğu'nun toprakları arasında bulunmaktadır. I.Maximilien ve özellikle de torunu Charles Quint, Bourgogne düklerinden kendilerine miras kalan bu bölgeyi güçlü komşularına karşı bir savunma barikatı haline getirirler; sonunda XIII. Louis 1640'da burayı alır. XVII. yüzyıl sonuna kadar sürekli bir güvensizlik, mutlakiyetçilik, erken Karşı Reform toprağı olan bu bölge, dünya ekonomisinin Anvers ve Amsterdam kutuplarının hemen yanıbaşında, birkaç orta büyüklükte şehir ve dörtte üçü köylülerden oluşan bir nüfus barındırmaktadır. Demek ki, hem büyük metropollerin hem de zamanın siyasi ya da adli modellerinin çekim güçlerini ölçmemize olanak verecek olağanüstü bir laboratuar olma özelliğini de taşımaktadır. Derindeki yapısıyla Fransız Picardie'sine yaklaşmakta, olaylarla ise Anvers'in zenginlik çağındaki Güney Hollanda'ya bağlanmakta, İspanya kralı II.Philippe'e karşı gerçekleşen Dilenciler İsyanı'ndan sonra, 1579'dan itibaren Hollanda deneyinden kopmaktadır.

İşkenceler zamanı

Bu karşılaştırmalı bakış, mutlakiyete özgü yeni otorite simgeselliğinin niye ve nasıl bir bölgede başarılı olurken, diğerinde başarısızlığa uğradığını daha iyi anlama olanağı verecektir. XV. yüzyıl başı olarak konulan ortak yola çıkış noktasından itibaren,

beş kronolojik dilim ayırt edilmekte; bu dilimlerden ilk dördü ortalama iki kuşaklık, sonuncusu ise yaklaşık bir buçuk yüzyıllık bir süreyi kapsamaktadır. Kaynakların durumu nedeniyle ilk iki bölüm neredeyse sadece kentlerin incelenmesine yönelmekte ise de, sonra perspektif, aşamalı olarak genişlemekte ve Avrupa çerçevesi içinde mutlak devlet modeli üstünde toplu bir düşünceye varmaktadır.

XV. yüzyılın ilk yarısında kendi olanaklarıyla yönetilen küçük bir "Cumhuriyet" olan Artois'nın başkenti Arras, genellikle az görülen ve oldukça hafif bedensel işkencelerin yanı sıra, para cezası ve sürgün sistemine dayalı bir iç düzenin tipik bir örneğini sunmaktadır. Daha sonra gerek Hollanda'da gerekse Fransa'da 1520'lere kadar görülen parlak kent zaferlerine karşın, her türden zorluklar ve devletin güçlü çıkışı karşısında göreceli ama gururlu kent bağımsızlığını korumak giderek olanaksızlaşır. Sonra, 1520 ile 1580 arasında, ürkütücü adaletini marjinallere dayatan, kentlerin adalet sistemini bir kenara iten ve itaati dalga dalga yayılan çemberler halinde kırsal bölgelere de sokmaya başlayan prensin cezalandırma tekelini eline geçirmesiyle birlikte, işkenceye düşkünlük zamanı başlar. Yargıcın, suçun ilahi ve insani majestelere karşı işlendiğinin kabulü ilkesi adına cadılara karşı açtığı savaş, siyaset dünyasının kutsallaştırılması mesajını taşırken, 1580 ile 1640 arasında, Mutlakiyet rejimi kökleşir. Artık modern devletin siyasal, kültürel, ekonomik ve toplumsal sistemini gerçekten ayakta tutan kemer, adalet olmuştur. Bununla birlikte XVII. yüzyılın ortasından sonra, kuramsal sertliklerin yeniden ifade edilmesine ya da filozofların işkenceye karşı çıkışlarına rağmen, yargılananlarla belli uzlaşmalar belirir. Yavaş yavaş 1789 Devrimi'ni hazırlayan mutlakiyetin kutsallığını yitirme sürecinin temeldeki nedenlerinden biri de bu değil midir?

1

KENTTE ADALET (1400-1450)

Ortaçağ'da Batı kentinin kaba, şiddetli, kriminel bir ortam olduğuna kuşku yoktur. Bu konuda kent kırsal alanlardan daha mı öndedir? Eğer bu saptama kent arşivlerinin daha iyi korunmasından ve kent adli kurumlarının sürekliliğinden kaynaklanan geriye dönük (retrospektiv) bir yanılsamanın ürünü değilse, suç işleme oranlarına yönelik tarihsel çalışmalar bu durumu kanıtlayabilir.[1]

Aslında, ölüm danslarının ve alevlerin gotik Batı'sında, insanların Tanrı'ya insanlığı vebadan, savaştan, açlıktan kurtarması için yakardıkları Batı'da şiddet her yerde geçer akçedir.[2] Ama XX. yüzyıl tarihçisi, o sırada yaşamın sadece korku ya da umutsuzluktan ibaret olduğu sonucuna varırsa yanılır. Her toplum

1- Bernard Guenée, *Tribunaux et gens de justice dans le bailliage de Senlis à la fin du Moyen Age* (vers 1380-vers 1550), Strasbourg, Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1963, s.336.

2- Johan Huizinga, *Le Déclin du Moyen Age*, Paris. Payot, 1948; yen. bas., 1967.

kendi savunma araçlarını, hayatta kalma yöntemlerini, umut etme nedenlerini üretir. Aşağı Ortaçağ toplumunun kendine özgü çözümleri, başka bir deyişle bir değişim döneminin istikrarsızlığından doğan şiddet kasırgalarını yönetme konusunda özel yöntemleri vardır. Büyük bir çoğunluğu oluşturan, henüz uzaktaki merkezi otoriteler tarafından tam denetim altına alınamamış köylüler de hiç de vahşiler gibi yaşamamaktadırlar: Kesin çizgili köylü davranış kodları, ince iç dengeler üretmektedir; kuşkusuz bol bol kan dökülmektedir; ama bu konuda rastlantıların rolü çok azdır ve hep güçlü bir kan davası hakkının zımni yasalarına uyulmaktadır.[3] Daha açık özgürlüklerin, özellikle değişimlere uyum gerekliliği sonucunda görülen ağır yenilenmelerin yanı sıra benzer olaylara kentte de rastlanmaktadır.

Bu dönem için oldukça bol olan kent adliye belgeleri, kentlerdeki hastalığın ya da kurumların işleyişinin incelemesini yapma olanağı verebilir. Benim farklı bir hedefim var: Bu belgelerin içinde toplumsal evrimin izlerini ve ritimlerini bulmak istiyorum. Çünkü bu kaynaklar, suçlular tarafından ilkelerin ya da ölçütlerin ihlal edilmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Demek ki bu belgelerde ortaklaşa yaşamın düzenleyici mekanizmalarının izlerini bulmak mümkündür. Daha da önemlisi baskının ne derece etkili olduğunu göstermektedir. O dönemde baskı gerçekten çok zayıftır: Bernard Guenée o zamanın adaletinin, kendini dayatmaktan çok, bir tür hakemlik hizmeti sunduğunu mükemmel bir biçimde göstermiştir. Görünüşte ürkütücü olan bu adalet, gerçekte genellikle güçsüzdür.[4] Bu alçakgönüllü işleyişi dikkatle incelemek koşuluyla, adli sistemdeki çatlakları bulmak, toplumsal gerilimleri yatıştırabilen gayriresmi yöntemlerin değerini görmek, kanun adamlarının toplumsal aktörlerle yürüttükleri sessiz ama sürekli diyalogları yakalamak mümkündür. Başka bir deyimle, bir kriminoloji incelemesinden çok, bir siyasal ve toplumsal antropoloji tahlili yapmayı denemek söz konusudur.

3- R.Muchembled, a.g.e. (1989).
4- B.Guenée, a.g.e., s.277-280.

Kaynaklar hem zengin hem de çeşitlidir: Prenslik yasaları; yerel yönetmelikler, polis "ban"ları (halka yapılan duyurular), "anılar" (Arras ya da Béthune gibi bazı kentlere ilişkin tutulmuş düzensiz anılar), kronikler, duruşmalar, mesleklerine tutkuyla bağlı hukukçulara borçlu olduğumuz hüküm derlemeleri, para cezası ve mahkumiyet listeleri, cezaevi kayıt defterleri, vb.[5] Bunların içinde basit bir otorite mantığı ya da bir dizi şaşırtıcı anekdot aramakla sınırlı kalmazsanız, pek çok şey bulabilirsiniz. Aşağı Ortaçağ'da kent kriminalliğine yönelik yakın tarihli sistematik incelemelerin sayısının fazla olmamasına ve Michel Foucault'nun antropolojik girişiminin dönemin uzmanları arasında bu yönde bir çabaya yol açmamasına karşın,[6] yine de karşılaştırmalı bir yol izlemenin zorunlu olduğu ortadadır.

Ortaçağ'ın sonbaharı aynı zamanda modernliğin de ilkbaharı değil midir? Hiç de hareketsiz olmayan XV. yüzyıl, kentler açısından bir deneyler zamanıdır. Hem Fransa'da hem de Hollanda'da, tüm tehlikelere karşın, kentler 1420 sonrasında bir tür belediye altın çağı yaşarlar; XVI. yüzyılın ilk yarısında prenslik mutlakiyetlerinin yükselmesiyle birlikte bu süreç parçalanır, sadece Kuzey'de Amsterdam XVII. yüzyılda, izleri kuşaklardır birçok kent dokusuna sinmiş, bir kent cumhuriyeti modelinin zafere ulaşmasını sağlar. Arras adli arşivlerinde bu ortak tarihin açık izleri bulunmaktadır. XV. yüzyılın ilk yarısı boyunca, kamu düzeni başka yerlerde olduğu gibi orada da ürkütücü ve geleneksel kişisel kan davasını dengeleyebilecek yeni yollar arar. Bununla birlikte bu tokatlar, sokaklarda akan kan, bir toplumsallaştırma yeri olarak cezaevi, yumuşak bedensel işkenceler zamanı kendi içinde ağır yetersizlikler taşımaktadır ve bu yetersizlikler kısa bir süre sonra en güçlü monarkların ekmeğine yağ sürecektir.

5- Bu kaynakların tahlili konusunda bkz. bu çalışmanın da esin kaynağını oluşturan daktilo edilmiş tez: R.Muchembled, a.g.e. (1985), özellikle s.849-851.

6- M.Foucault, a.g.e. Kısa bir süre önce Jacques Guy Petit'nin yayın yönetmenliğinde çıkan *Histoire des galeres, bagnes et prisons*'da, Toulouse, Privat, 1991, Ortaçağ'a sadece 19-35 arası sayfalar ayrılmış ve üstelik bu bölüm de bir modern tarih uzmanı tarafından yazılmıştır.

Kent düzeni

XV. yüzyıl kenti, karmaşık bir sistemdir: Tek merkezli birçok dalga ağıyla çevrelenmiş bir tür çekirdektir. Bakışlarımızı kurulduğu tepenin eteklerinde uzanan ovayla (İtalyan sitelerinin contado'su) sınırlamak ciddi bir hata olur. Fernand Braudel, kent olayının Ortaçağ sonundan itibaren Avrupa tarihinin bütününü yönlendirdiğini göz kamaştırıcı bir şekilde kanıtlamıştır.[7] O sırada köylüler, toplam Avrupa nüfusunun dörtte üçünden fazlasını oluşturuyorlardı. Prenslerin ve ayrıcalıklıların gücünün dayanağı olan bu üretici ve vergi mükellefi nüfus, ortak yazgılarının denetimini ellerinde bulunduramıyorlar, büyük şehirler de erzak depoları olan yakınlarındaki köyler üzerinde ağır bir vesayet uyguluyorlardı. Bunun sonucunda, değişikliğe pek açık olmayan bir dünyada yeni toplumsal ve siyasal çözümler önerme konusunda sivil ve dinsel iktidarlarla uzlaşma gücüne sahip, soylu olmayan tek kuvvet olarak şehirliler kalıyordu.

Ekonominin önceliği

Çünkü ekonominin önceliği vardı. Kent, köy evrenini kuşatan ve geçim denen demir çemberi kırar, çünkü ticarete, zanaat üretimine ve artı-değer yönetimine açılabilir. Bu alanda tüm kartlar kıtanın iki bölgesinde, Akdeniz'de ve Kuzey denizi kıyılarında oynanır. XVI. yüzyıla kadar Akdeniz, Avrupa'nın ağırlık merkezidir; sonra 1600'larda Avrupa dengesi Kuzey'e doğru kayar, bundan da en çok Amsterdam yararlanır. Aslında bu "kuzey" kutbu, Zuyderzee'den Seine Vadisi'ne kadar uzanan çok geniş bölgede tekstil atölyelerinin çoğalması sayesinde, bu tarihten önce de öne çıkmaya başlamış, Rhin ile Lys arasında kentlerin çok yoğun biçimde serpiştirildiği alan bu bütünün kalbini oluşturmuştur.[8]

7- F.Braudel, a.g.e.

8- a.g.e., c.III, s.79'daki çok açık bir fikir veren harita.

1384'te, önceden kendisine has toprağı (*apanage*) olarak Bourgogne verilmiş olan bir Fransız prensi, Kral İyi Jean'ın oğlu Yiğit II.Philippe, yaptığı evlilikle Flandre ve Artois bölgelerini de alır. Ardılları güçlerinin önemli bir bölümünü, fetihlerle de genişletilen bu Bourgogne topraklarına dayandırırlar. Krallığa dönüştürerek eski Lotharingia'nın yerine geçirmeyi düşlediği bir devletin son efendisi olan Atak Charles (Charles le Téméraire) 1467'den 1477'ye kadar Avrupa'nın en zengin, en çok kentleşmiş ve en dinamik bölgelerinden birini elinde bulundurur. Bu prenslerin bir yandan ellerindeki toprakları Valois soyundan kuzenlerinin vesayetinden koparıp, diğer yandan da buralarda bir Fransız uygarlığını yerleştirmeyi başarmaları bir çelişkidir. XI. Louis'nin 1477'den sonra gösterdiği çabalara karşın, Bourgogne mirası sonunda tüm XVI. yüzyıl boyunca Fransız hanedanının ölümcül düşmanı olan Habsbourg'lara geçer.

Siyasi gelişmelerin altında aslında çok daha derin hareketler bulunur. Köylü ağırlıklı bir ülke olan Fransa, bu kuzey bölgelerinden çok daha farklıdır. Tek büyük şehri olan Paris, en önemli ticaret eksenlerinin uzağında kaldığı için, geniş boyutlarına karşın ulusal çapta örgütlü bir kent sisteminin merkezi değildir: Kentler arası etkileşim konusunda Avrupa'nın en güçlü bölgelerinden birinin yakınında bulunmakla birlikte, bu etkileşimin getirdiği dinamizmin uzağında kalmıştır.[9] Fernand Braudel, kralların XIII. yüzyıldan itibaren yaptıkları "önce siyaset"[10] tercihini bu tür ağırlıklarla açıklıyordu. Ancak Yüzyıl savaşlarının getirdiği ciddi karışıklıklar, Fransız genişlemesini geciktirir ve olanaklarını kısıtlar. Bourgogne hanedanının yükselişi hem bu yapısal zayıflıklarla, hem de has (apanage) uygulamasıyla açıklanmaktadır: Valois dükleri, olağanüstü potansiyelinin çekiciliğine kapıldıkları Hollanda'dan, burada bir imparatorluk kurmak isteyecek kadar güç ve saygınlık sağlarlar, böylece kuzenleri Fran-

9- Jan de Vries, *European Urbanization, 1500-1800*, Londra, Methuen, 1984, s.166-167.

10- F.Braudel, a.g.e., c.III, s.285.

sa kralının amaçlarına ulaşmasını engellerler ve daha sonra da bayrak yabancı bir hanedanın eline geçer.

Söz konusu olan, bölgesel kollektif bünyenin çok yabancı ve merkezi çok uzakta bir siyasi sisteme karşı bir tür savunması da değil midir? Bu yaşanan, dünya ekonomisinin merkezinin daha Venedik'ten Anvers'e geçmediği bir sırada (Anvers XVI. yüzyılın ortasında doruk noktasına çıkacaktır), kendisini çok geniş bir kırsal ülkenin arkasına takarak önemli kozlarını kaybettirecek bir odak değişimine karşı, Hollanda'nın henüz zayıf olan kent sisteminin tepkisi değil midir? O sırada yaşayan insanlar, herhalde bu tür sorunların tam bilincinde değildiler. Ama güneydeki komşularından duydukları sürekli kuşku, seçkinlerin giderek Bourgogne hanedanına bağlanmaları gibi gözlemler bu farklılık duygusunun önemine bizi inandırmaya yetmektedir.

1500'e doğru bazı eyaletlerdeki kent nüfusu rekor düzeylere çıkar: Flandre ya da Hollanda'da % 40, Brabant'da % 30'dan fazla.[11] Kenti en az 2000 kişilik bir nüfusa sahip yerleşim olarak tanımlayan ve bu başlangıç rakamının katlarını alarak beş ayrı kategori oluşturan uzmanlar, burada yapısı çok oturmuş bir sistemden söz etmektedirler. Nüfusları 32000'i geçen ve aralarındaki uzaklık 120 kilometreden az olan dört merkez, Gand, Anvers, Bruges ve Brüksel bu sistemin en üst noktasında bulunmakta, onları nüfusları 16000'i aşan yedi site, Malines, Bois-le-Duc (Jérome Bosch burada yaşıyordu), Liège, Lille, Saint-Omer, Arras ve Louvain, izlemektedir. Tüm Kuzeybatı Avrupa'da nüfusları 10000'i aşkın otuz kadar kentten 24'ü bu bölgededir.[12] Bugünkü Belçika topraklarında yoğunlaştıkları, buna karşılık güneye doğru kentleşme oranının düştüğü gözlenmektedir: Artois ve Hainaut bölgelerinde komşu krallığa geçiş başlamıştır; ama bu eyaletlerde ortalama beş kişiye bir şehirli düşse de, Hollanda'nın geniş kent dokusuna sıkı sıkıya bağlı ve bu çe-

11- a.g.e., c.III, s.149'daki harita. Ayr.bkz. J.de Vries, a.g.e., s.166'daki harita.

12- J. de Vries, a.g.e., s.29; Wim Blockmans, "Princes conquérants et bourgeois calculateurs; le poids des réseaux urbains dans la formation des Etats", *La Ville, la Bourgeoisie et la Genese de l'Etat moderne (XIIe-XVIIIe siecle)*, yay.yön.Neithard Bulst ve Jean-Philippe Genet, Paris, C.N.R.S., 1988, s.167-181.

kirdeğin son halkalarını oluşturan birkaç önemli kent de bulunur. Oradan sonra başka bir dünya, yükselen Anvers'in çevresi içine katılamayan ve yüzyıllar boyunca Kuzey'in ve Paris'in ekonomik çekim güçleri arasında kararsız kalan bir periferi başlar.

Demek ki kent içi düzen tüm bu ekonomik, siyasal ya da toplumsal veriler bütününün etkilerini taşır; bu arada Reform öncesi ve Reform dönemlerinde dinsel alanın payı da giderek büyür. Hollanda'nın prestijli kentlerindeki adli sistemin işleyişi iyi bilinse de, Fransa'nın "göreli bağımsız kentleri" (*bonnes villes*: Feodal ilişkilerden görece bağımsız, belli ayrıcalıkları olan, ama site-devlet de sayılamayacak Ortaçağ kentleri-ç.n.) bu alanda çok daha az dikkat çekmişlerdir.[13] Bu nedenle Arras incelemesi daha global bir perspektiften yürütülecektir: Philippe Auguste tarafından verilmiş bir "bağımsızlık şart"ına sahip olan Fransız kökenli bu kent, Bourgogne dükleri devrinde, bir yandan Kuzeybatı'nın dinamik kent çerçevesi içinde gelişmekte, diğer yandan da daha güneydeki kentlere yakın nitelikler göstermektedir. Kent cumhuriyetinin uğradığı nihai bozgun burada daha büyük bir anlam kazanmakta, Amsterdam'ın parlayan yazgısının yanında Anvers'in yaşadığı başarısızlığın bir yankısı gibi algılanmaktadır.

Binbir suratlı bir adalet mi?

Kentte düzen ne demektir? Kuramsal olarak, krallıkla yerel yöneticiler arasındaki bir uzlaşmadır. Bu yerel yöneticiler "çok sınırlı sayıda aileden gelen en fazla yüz kişiyi"[14] temsil ederler. Bu kişiler arasından seçilen belediye üyelerinin yönetme yetkileri altı çok ya da az çizili bir biçimde devlet tarafından onaylanır. Bu görece bağımsız kentlerin güçlerini vergi ayrıcalıklarından ve çevrelerindeki kırsal bölgeler üstündeki egemenliklerinden sağladıkları da bilinmektedir. Surları ve karakolu sayesinde

13- Bernard Chevalier'nin mükemmel sentezi içinde şiddete ayrılan bölüm, bu tema üzerindeki araştırmaların henüz pek bir ilerleme kaydetmediğini kanıtlamaktadır (*Les Bonnes Villes de France du XIVe au XVIe siècle*, Paris, Aubier-Montaigne, 1982, s.287-308).

14- a.g.e., s.205.

bir fiziki güvenlik uzamı olan kent, sakinlerinin hem kendilerini güven içinde hissetmesini sağlar, hem de onları korur. Köylülerin sıkıntıya düştükleri dönemlerde ekonomik "kriz amortisörü" işlevi gören kent, nüfus açısından yaşanan felaketlere, salgınlara ya da savaşlara karşın, bir düzenleme aracı olarak çocuklarına gerçekten ayrıcalıklı bir konum sağlar. Her yıl yinelenen bayramlar, güçlü bir birlik duygusunu sürekli ayakta tutar.[15]

Tarihçilerin tek üzüntüsü: "Kent, insanları suça itmektedir"; şiddet düşkünü gençlerin sayısı kırsal bölgedekilerle aynıdır, ama uyumsuz yetişkinlerin sayısı kentte çok daha fazladır. Acaba bu durum kentleşmenin yarattığı bir kusur mudur?[16] Bence kentteki aşırı şiddet daha çok böyle bir dünyanın özgünlüğünü yansıtmakta, çünkü güçlü evrimlere uyum sağlayabilen derinlemesine düzenleyici bir mekanizma gibi işlemektedir. Başka bir deyişle, Max Weber ya da Norbert Elias'a göre[17] devletlerin tekellerine almaya çalıştıkları fiziksel saldırı denetimini, kent kendi usulünce uygulamaktadır. 1420-1520 yıllarında sağlanan kent barışı, gerçekten de iç gerilimlerin özgün bir biçimde yönlendirilmesine ve yükselen merkezi iktidarların sınırları giderek çizilen özel hedefleriyle uzlaşmalar bulunmasına dayanmaktadır.

1365 ile 1450 arasında Loire bölgesinin kentlerinde, kırlardan iki kat daha fazla suçluya rastlanması,[18] bir şiddet patlamasını değil, kent denetiminin sıkılaştırılması yoluyla baskı aygıtının güçlendiğini göstermektedir. Kuşkusuz bir XX. yüzyıllının gözüyle bakıldığında adalet etkisiz gibi gözükmekte, suçluların çoğu kaçabilmekte ya da sadece şehir surlarının dışına sürülmektedirler. Ama işin özü başka bir noktadadır: Tüm bu adli dalgalanmalara karşın belli bir toplumsal denge sağlanmaktadır. Bir adım daha ileri gidelim; bu dalgalanmalar, başlıca etkisi Yasa ile gerçeklik arasındaki uzlaşmalardan kaynaklanan, bir düzenleme sisteminin parçalarıdır.

15- a.g.e., s.263, 310-311.
16- a.g.e., s.287-308.
17- M.Weber, a.g.e.; N.Elias, a.g.e.
18- B.Chevalier, a.g.e., s.288.

Dışarıdan bakıldığında adalet paramparça bir görünüm sunmaktadır. Bernard Guenée'nin dediği gibi binbir suratı vardır, herkes bu suratlardan servetine uyanı seçmektedir.[19] Artois kontluğunun başkenti olan Arras'ın durumu buna bir örnektir. XII. yüzyılda 20 000 canlık saygın bir kent olan Arras'ın nüfusu, 1382'de, yapışık küçük ikizi, bağımsız, kendi surları olan, piskoposunun vesayetindeki ve Fransa kralının egemenliğindeki Arras Sitesi hariç 14 000'di.[20] Bourgogne dükleri devrinde Arras kenti, 1194 bağımsızlık anlaşmasından kaynaklanan özerkliğini savunmaya devam etmekte, mühürü, çan kulesi ve suçluların bağlandığı direği (*pilori*) bunu kanıtlamaktadır. Bununla birlikte 1379'da Kontes Marguerite d'Artois belediye üyelerinden dördünü atama hakkını ele geçirmeyi başarmıştır; diğer dört üye bir önceki dönemde görev yapan meslektaşları tarafından belirlenmekte, böylelikle ortaya çıkan sekiz üye ise son dört üyeyi birlikte seçmektedirler: Prenslerin komünal özgürlükleri birdenbire kaldırmadan kendi yararlarına tırtıklama çağı başlamıştır. O zamana dek babadan oğula geçen "*mayeur*", başka bir deyişle belediye meclisi reisliği görevi, 1414'de "seçimle" belirlenmeye başlar. Dük bu görevi satın alır, kendi topraklarına katar ve her yıl Arras doğumlu "uygun ve yeterli" bir burjuvaya verir. Yerel yetkililere polis duyuruları yayınlama hakkını tanımakla birlikte (bu konudaki ilk kayıt 1405 tarihlidir), bunun altında XIV. yüzyıl kontlarının çok değer vereceği bir uysallığın altını çizme kaygısı yatmaktadır: Düklük yasaları bu yerel yönetmeliklere kesin bir biçimde kendi rengini katmakta, hatta kontluğun metbulu Fransa kralının iradesinin izlerine de rastlanmaktadır. Kentlere özgü uğraşlar, yangın korkusuna, gece dolaşanların can güvenliğini sağlamaya, kuşkulu bireylerin, yolcuların, panayırcıların, yabancıların, yoksulların ya da serserilerin (örneğin büyük kıtlıklar ya da 1438 vebası sırasında domuzlarla birlikte kentten atılırlar) gözetim altında tutulmasına ya da kent dışına

19- B.Guenée, a.g.e., s.309.

20- Bundan sonraki bölüm, R.Muchembled, a.g.e. (1985), s.625-635'in özetidir.

atılmasına yöneliktir. Aylığı tüm kent sakinleri tarafından ödenen "köpek öldürücü", "serseri köpekler"i izler; bizzat dük tarafından atanan "Kabadayılar Kralı" ise marjinalleri, cüzzamlıları, haydutları ya da diğer serserileri ve sefahat yuvalarını, özellikle de o dönemde belli coğrafi bir alana hapsedilen "kerhaneler"i gözetim altında tutar.

Sayısız yargı yetkisi çatışması, o zamanki adaletin ne denli karmaşık olduğunu ortaya koyar. Piskoposluk sitesindeki özel bir mahkeme tarafından taklit edilen Arras kent mahkemesi kuşkusuz gasp, cinayet, huzur ihlali, krallık subaylarına direniş ve hırsızlık konularında yetkili en güçlü yerel mahkemedir. Egemenin temsilcileri bir hırsızı, soyguncuyu ya da ağır bir yaralamanın suçlusunu tutuklama yetkisine sahiptirler, ama onu doğal yargıçlarının eline teslim etmek zorundadırlar. Bu yargıçların yetki alanı belediye sınırlarını ve surların dışında kalan geniş bir "varoş" bölgesini kapsamaktadır; soylular ya da din adamları dışındaki (en azından teorik olarak) kent sakinleri, burjuvalar ve köylüler bu yetki alanı içinde kalmaktadır. Kralın eski temsilcisi olan *bailli* (XII. yüzyıl sonundan sonra kral ya da bir senyör tarafından adli işlevler yüklenen görevli -ç.n.), yetkilerini "Arras Vilayeti" adı verilen ve merkezi kentte, Kontluk Sarayı'nda bulunan geniş bir kırsal bölge ile ilgilenen bir komutana bırakmıştır. Bu düklük subayı, belediye mahkemesine de karışır, yargıçları "uyarır", başka bir deyişle gerekli soruşturmayı yaptıktan sonra davaları onlara intikal ettirir, çünkü adalet prense aittir. Kararları uygulatır ve para cezalarından egemenin payını alır; egemen de karar sürecinin masraflarını belediye yargıçlarına öder. Demek ki Yargı kendisinin bağımsızca hüküm verdiği yanılsamasına kapılabilir; ama aslında düklük iktidarının gizli gözetimi, hatta denetimi altındadır. Adaletin böyle zımni bir şekilde paylaşılması, birçok başka yargı yetkisi bulunmasıyla iyice karmaşıklaşır: Her ikisine de belediye üyelerinin başkanlık ettikleri Yirmiler ya da Balık Ofisi; Yargı takibatına uğrayan her kilise görevlisinin kendilerine verilmesini isteyen piskoposluk

bürosu. Bir de son duruşmada Paris Parlamentosu'na temyiz başvurusu yapma hakkı vardır.

Yakından bakıldığında, adli parçalanmışlığın olayların üstündeki köpükten ibaret olduğu görülür. En kurnaz suçluların toplumsal statüler, özerklikler, ayrıcalıklı yerler (Saint-Vaast manastırının avlusu gibi), prosedür kavgaları gibi boşlukları kullanmalarına olanak tanır. Ama bu mikro adalet tarihinin (bu konunun da kendi uzmanları vardır) ötesinde, kentte düzen sorunu sonuçta oldukça basit bir şekilde çözümlenir: Az rastlanan işkenceler, XVI. yüzyılda görüldüğünden çok daha az cana mal olur; suçlular genellikle iki yüzlü bir adaletle karşı karşıya kalırlar, çeşitlenmiş bir cezadan sonra ya dışlanırlar ya da yeniden topluma alınırlar.

Kentte barış

Arras'ta, ilk Bourgogne dükleri zamanında, kent barışı polis ya da adliye baskısından çok, Yasa'nın gerçekliklere ayarlanmasında sistematik ifadesini bulan bir tür global konsensüse, yetkili makamlarla suçlular arasında varolan esnek bir diyaloga dayanır. En sık görülen iki ceza türü, kentten kovma ve para cezası, insanların çatışmalarını şiddetle çözmeyi sürdürmeleri üzerinde engelleyici, hatta caydırıcı bir etki yapmasa da, göreli bir şiddet dengesini sürdürmeye olanak verir. İşin özü, bu sayısız yıkıcı patlamanın kent birliği ilkelerini zedelemesini önlemek, fazla tehlikeli olmayan bireyleri ılımlı cezalarla toplumsal uzlaşmaya katılımlarını yinelemeye zorlamaktır. Bu cezalar söz konusu bireylerin hem suçlarına, hem de statülerine uygun olarak saptanır ve bedensel cezalar ya da marjinalleştirme sadece yeniden kazanılması mümkün olmayan kimseler için kullanılır.

Bu yöneliş, kentlerin polisiye çerçevesinin iyi bilinen zayıflığıyla açıklanabilir. Arras *bailli* hesap kayıtlarına göre (Prensin topraklarının gelir ve harcamaları), 1401-1402'de bu geniş yargı alanında sadece altı tane atlı muhafız bulunmakta, Artois başkentinin içinde ise sadece-oniki "şehir" (*bourg*) muhafızı, fazla-

dan da dört şato muhafızı bulunmaktadır (bunlar da çok sayıda tutuklunun gözetimiyle meşguldürler). Şato "polislerinin" sayısı 1449-1450'de altıya çıkar. 1194 Şart'ına göre, belediye üyeleri, bir suçluyu sığınağına kadar izlemek üzere, on-oniki kişiyi silah altına alabilirler.[21] Jandarma korkusunun çok büyük bir caydırıcı işlevi olmadığı ortadadır; ayrıca genellikle düşmanlıkların hedefi olan muhafızlara karşı, işledikleri yetki suistimallerine karşı, cinayete kadar varabilen şiddet eylemlerine de girildiği görülmektedir.[22]

Adli gelenekler, daha ürkütücü görünmektedir. Katiller için idam cezası öngörülmüştür, ama eğer duruşma yapılmazsa ya da sanık kaçarsa, belediye mahkemesi kent sınırları içinde görüldüğü yerde "asılmak" ya da kafası kesilmek üzere sürgün edildiğini açıklar. Bu karar, sivil ölümün dışında, bireyin o zamana dek güvenebileceği dayanışma bağlarının kopmasına yol açar ve onu genellikle "varoşlar"dan uzakta sefil bir göçebe yaşamı sürdürmek zorunda bırakır. Çünkü eğer bu simgesel sınırı aşarsa, yakalanır ve idam edilir ya da kendisini gören herhangi bir Arraslı tarafından da öldürülebilir. Varoşlardaki koruyucu kordon, kenti dışarıdan da soyutlamaz; çünkü belediye meclisi cinayet ya da ağır yaralama sanıklarını bu sınırların da ötesinde takip etmeleri için prensin subaylarına silah ve adam desteği sağlar. Yakın ya da uzak başka sitelerin yetkililerileyle karşılıklı suçlu iadesi anlaşmaları imzalandığı da olur.[23]

Ama işin özü burada ya da zaman zaman verilen bedensel ceza kararlarında değil, baskı alanında da önemli ayrıcalıklar uygulanmasında ve parasızları, dik kafalıları ya da sürüden ayrılan

21- Kuzey Bölgesi Arşivleri. Arras *bailli* hesapları, B 13 893 (1401-1402)- B 13 955 (1499-1500); XV.yüzyıldan kalan ve 1411-1415, 1420-1424, 1436-1440, 1446-1450, 1454-1461 ve 1476-1492 dönemlerinde boşluklar olan 55 kayıt defteri. Dizi 1657-1660'a kadar sürmektedir (B 14 109).

22- Kuzey Böl.Arş., B 13 893 (1401-1402) ve B 13 925 (1450-1451).

23- Arras Belediye Arşivleri, BB 3, F 212 r, Hénin-Liétard ile yapılan Suçlu İadesi Anlaşması, 20 Mayıs 1398.

koyunları hedefleyen sürgünlerle desteklenmiş geniş para cezaları sistemindedir.

Kent adaletinin herkes için eşit çalışmadığını söylemek bilinen bir şeyin tekrarı gibi görünebilir. Bu adalet özellikle burjuvaları gözetmektedir. Arras burjuvaları mallarına el konamaması ayrıcalığından yararlanmakta, bu ayrıcalık mirasçıları burjuva olan yabancılara da yaygınlaştırılmaktadır. Kefaletle serbest kalma hakkı da tanınmıştır. Onların ve tüm diğer kent sakinlerinin konutları da dokunulmazdır.[24] Prens bile, kente ilk girişinde, yerel ayrıcalıklara saygı göstermeye yemin eder; bu yemin kentten sürülenleri affetmesini de engeller (tahta çıkma ya da büyük oğlunu evlendirme gibi olaylar ya da sürgün cezası beş yılı geçmeyen suçlular bu kuralı bozabilir). Burjuva çıkarlarının öncelikli koruyucusu olan Yargı, gerçek bir özerkliğe sahip olmadığı durumlarda bile, elinde benzeri olmayan bir güç bulundurmaktadır.

Monarşik adalet, teorik açıdan sınırsız olsa da, Hollanda'nın büyük kentlerinde kolay kolay keyfi bir idare dayatamaz. Örneğin XV. yüzyıl başında Fransa kralı VI. Charles, yerleşik gele neklere karşı çıkarak, Arraslı bir belediye üyesinin kaatiline bir af mektubu verir. Oysa dokunulmaz alan olarak bir kiliseye sığınan adam, belediye yargıçları tarafından "suçlu görülmüş ve geri döndüğü takdirde kafası kesilmek üzere sürgün edilmiş" durumdadır. Kral, kararından caymaz; ama 11 Şubat 1404 tarihli mektuplarla Arras'ın ayrıcalıklarını tanımış olmalıdır, çünkü bağışladığı söz konusu kişinin yeniden kente girmesini yasaklar. Belediye makamları tarafından geliştirilen mantık oldukça ilgi çekicidir; çünkü Tournai, Gand ya da Bruges'ün de suçluları bir daha geri dönmemek üzere sınırdışı ettiklerini hatırlatmaktadır, "yoksa bağımsız kentler (*bonnes villes*) komşu ülkelerden kovu-

24- Georges Espinas, *Recueil de documents relatifs à l'histoire du droit municipal en France des origines à la Révolution.* Artois. I. Paris, Sirey, 1934, s.322-326. Edmond Lecesne, *Histoire d'Arras depuis les temps les plus reculés jusqu'en 1789*, Arras, Rohard-Courtin, 1880, 2 c., c.I, s.108.

lan kaatiller, hırsızlar, sürgünler ve diğerleriyle dolacak, bunlar ayaklanmalara, cinayetlere, soygunlara ve en saygın kişilere (kent sakinlerine) karşı her türlü suç işleyebilecekler ve bu tür kötülükler cezasız kalacaktır."[25]

Prenslik devletleri, okyanusu içinde bir tür ayrıcalıklı adacıklar olan *bonnes villes*, özünde bağımsız "Cumhuriyetler" mantığına sahiptir; egemenlerle çeşitli uzlaşma görüşmeleri yapma zorunluluğuna karşın, karşılıklı ilişkiler ağı bu mantığı daha da güçlendirmektedir. Her iki tarafın da çıkarına uyduğu ve prenslerin isteklerini dayatacak yeterli güçleri bulunmadığı sürece, bunun sonucunda güzel bir vergi ve siyaset dengesi ortaya çıkmaktadır.

Hollanda'nın diğer siteleri gibi, Arras da XV. yüzyılın ilk yarısında altın belediye çağlarından birini yaşar. Fransa kralının çok uzakta kalan vesayeti altında, adli egemenliğin büyük bir bölümünü Bourgogne dükü ile paylaşır. Biçimsel egemenlik ve mali gelirlerin büyük bir bölümü düke giderken, toplumsal huzurun gerçek denetimi de, görünürdeki gevşekliğine karşın oldukça etkili bir burjuva uzlaşması biçiminde, kentin elinde kalmaktadır. 1194 Şartı'nda öngörülen adli para cezaları sistemin belkemiğidir. Sadece beş meteliklik cezalar üstünden prenslik payı ayrılmamakta, çünkü bu cezanın tamamı belediye yargıçlarının kararından sonra hakarete uğrayan şahsa ödenmektedir. Bu nedenle, Arras bölgesi hesap kayıtlarında diğerlerinden farklı olarak bu cezaların dökümü bulunmamaktadır.[26] Bir tokadın, yumruğun ya da birini saçlarından çekmenin cezası otuz meteliktir, bunun beş meteliği belediye meclisine, on meteliği senyöre ve onbeşi de kurbana gider. Kan dökülmesine neden olmayan bir sopa darbesinin bedeli on liradır: Altısı prense (birini senyö-

25- Ulusal arşivler, JJ 158, no:88, Eylül 1403. Ayr.bkz. (Harbaville et Caron), *Observations sur l'échevinage de la ville d'Arras par Charles de Wignacourt, conseiller de la ville*, Arras, Courtin, 1864 (yazılış tarihi, 1608).

26- Kaynaklar konusunda bkz.yuk.not 21 ve hemen önceki dönem için, Annie Laurence, "Les Comptes du bailli d'Arras au XIVe siecle, source du droit criminel et pénal", Position des theses...de l'Ecole des Chartes, Paris, Ecole des Chartes, 1967, s.57-64.

re bırakır) üçü saldırıya uğrayana, biri de kent kasasına gider. Bir kişiyi saçlarından sürüklemek on bir buçuk lirayla cezalandırılır (onu prense, on metelik senyöre, on beş metelik şikayetçiye, beş metelik de kent kasasına gider). Tamamı egemene giden altmış liralık çok ağır ceza birçok suç için uygulanır: Silah taşıma, varoş sınırları içinde bir kent sakininin silahla kovalanması, hırsızlık, belediye yargıçlarına saygısızlık, bir belediye üyesinin konut dokunulmazlığına saygı göstermemesi, kent ayrıcalıklarına ilişkin bir davada sahte tanıklık, ölümcül olmayan yaralama (buna "ağır yaralama", ya da "açık yara ve kan akması" adı da verilir). Bu son durumda, belediye yargıçlarının sanığı otuz gün içeride tutma ve saldırıya uğrayan şahıs ölürse idam cezasına çarptırma hakları vardır. Bu süre geçtikten sonra para cezasına, kaçak durumda olanlar ya da para ödemeyi reddedenler için de sürgün cezasına başvurulur: Kent kayıtlarına geçen bu kişiler, yetkili makamlarla mali bir uzlaşma yolu bulmadıkları sürece, sivil olarak ölü kabul edilirler; yeniden görüldükleri takdirde, kent varoşlarının sınırları içinde öldürülmeleri adli soruşturmaya yol açmaz. Yargı tarafından sürüldükleri açıklanan kaçak kaatiller için de aynı kurallar geçerlidir.

Görünüşte çok kesin kurallara bağlı görünen bu düzeneğin gerçekteki işleyişi nasıldır? Tüm kentlerde olduğu gibi Arras'ta da, "Ortaçağ yargıcı, iradesini dayatan bir adalet dağıtıcıdan çok, yardımını sunan bir hakem konumundadır."[27] Para cezalarının baskı oluşturmaktan çok düzenleyici bir işlevleri vardır. Öyle ki, yargılama öncesinde ve özellikle de sonrasında, mahkumun gelir durumunu dikkate alan çok çeşitli "hafifletmeler" ile sonuçlanan, pek çok pazarlığa konu olurlar.

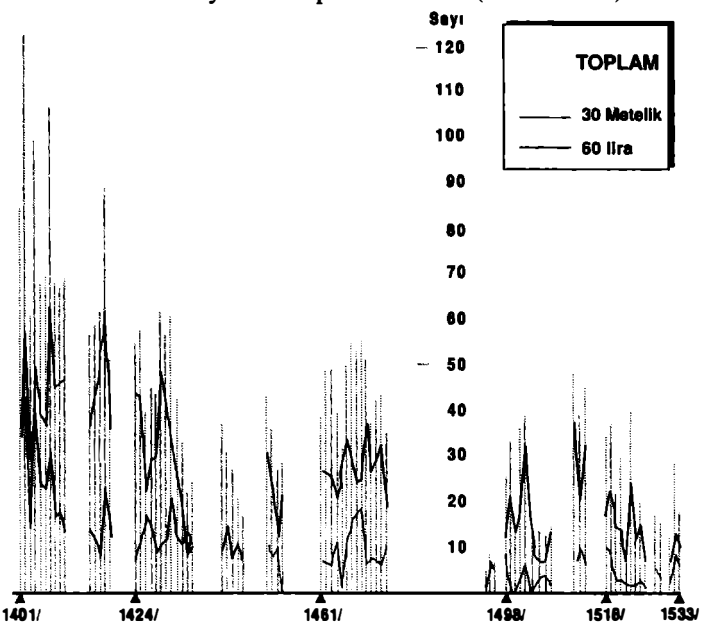
Vergilendiren kent

Bourgogne idaresi, o sırada Avrupa'nın en iyi idarelerinden biridir. Arras belediyesince verilen para cezalarının, ödenme-

27- B.Guenée, a.g.e., s.303.

mişler de dahil olmak üzere, kayıtları büyük bir titizlikle tutulmuş, hesaplar Lille muhasebe odasınca da doğrulanmıştır. Bu durum tarihçiye, Fransız uzamı içinde kalan diğer kentlerde pek rastlanmayan belgeler sağlamaktadır. XV. yüzyıla ilişkin 55 vergi yılının (Saint-Jean gününden Saint-Jean gününe) kayıtları elimize ulaşmıştır. Belgelerde belediye yargıçlarınca verilmiş 2615 para cezası kaydedilmiştir; 1500 ile 1534 arasındaki 25 kayıtlı yılda ortalama 27 para cezasına karşı, bu sayı yılda ortalama 47,5 cezaya denk düşmektedir. Bir dönemden diğerine, mahkum edilen kadınların oranı %10'dan %5'in biraz altına düşmektedir.

Grafik no: 1
Arras Belediyesi adli para cezaları (1401-1534)[28]

28- Yuk.not 21'de belirtilen kaynaklar ve R.Muchembled, a.g.e. 'deki (1985) listeler, tablo no:25, s.646-649. Bu para cezalarının basitleştirilmiş bir tablosu elinizdeki yapıt içinde Ek 1'de verilmiştir.

1400-1420 arasındaki yıllarda ulaşılan tepe noktalarından sonra, eğrilerin genel eğilimi aşağı doğrudur. Atak Charles döneminde özellikle 1467 ve 1471 arasında, bir yükselme kaydedilmekte, 1502 ile 1504 arasında yine bir kısa çıkış ve 1512-1524'e doğru bir öncekinin düzeyinde son bir artış gözlenmektedir. Daha sonra para cezaları önemini yitirmektedir. Bundan çıkartılması gereken sonuç, suçlarda gözle görülür bir düşüş olduğu ya da baskı aygıtının yetersizleştiği değil, 1520'lerde, prensin (Habsbourglar'ın ve Bourgogne düklerinin mirasçısı Charles Quint) af mektuplarını çoğaltmaya koyulduğu bir dönemde, yeni tür bir adli dengenin ortaya çıktığıdır.[29]

Arras bu konudaki tek örnek değildir. Orada yaşananlar, 1520'ye kadar gerek adalet alanında, gerekse gündelik yaşamda (örneğin meslek loncalarının gözetimi) para cezasına dayalı özgün bir kent sisteminin varlığını kanıtlamaktadır. Brabant bölgesinde nüfusu 6000'i geçmeyen küçük bir kent olan Nivelles'de, 1423 ile 1498 arasında mahkemelerin tamamında her türden ağır ceza ya da asliye suçlarına ilişkin 4225 para cezası kaydedilmiştir; bu cezaların 2121'i şiddet eylemlerine, 1585'i de hırsızlıklara yöneliktir. Yüzyıllık bir süreçte, Arras'ta görüldüğü gibi, para cezalarında net bir düşüş gözlenmekte, 1400'lerde yıllık ortalama 100 iken, bu ortalama XV.yüzyılın ortasında 50'ye ve 1550'ye doğru 20'ye düşmektedir. Yazar, 1480-1530 döneminin modern adalete geçiş dönemi olduğunu belirtmektedir.[30]

Hollanda'daki zengin kent arşivleri XV. yüzyıldaki adalet olayının tüm özgünlüğünü betimleme olanağı verebilirlerdi, ama örneğin Bruxelles, Malines, Anvers ya da Tournai hakkında yapılmış sayısız araştırmada hukuksal bir yaklaşım öne çıka-

29- R.Muchembled, a.g.e. (1989), s.20'deki grafik.

30- Xavier Rousseaux, *Taxer ou chatier? L'émergence du pénal. Enquête sur la justice nivelloise (1400-1650)*, Yayımlanmamış tez, Louvain-la-Neuve Üniversitesi, 1990, özellikle s.147-148, 331 ve 357. Oldukça yeni bakışlar içeren bu çalışmanın biraz düzensiz görünümü okuyucunun incelenen çeşitli para cezaları kategorilerini kolaylıkla ayırt etmesini engellemektedir.

rılmış, hatta soruna sadece betimleme düzeyinde yaklaşılmıştır.[31] 1404 ile 1499 arasında Brüksel'de kaydedilmiş 7914 para cezası, orada da cezalandırma sisteminin esas olarak bir vergi temeline dayandığını düşündürmektedirler.[32] Fransız kentlerinde ise genellikle istatistik oluşturmak olanaksız gibidir; hem az bulunan hem de boşluklar içeren mahkeme kararlarıyla ve taranma çalışmaları henüz pek ilerlememiş olan af mektuplarıyla yetinilmesi zorunludur.[33] Paris için global bir yaklaşımı düşünmeye bile olanak yoktur, bu durum düş kırıklığı yaratan izlenimsel bir bakışla yetinilmesine yol açmaktadır.[34] Ama bence durum Hollanda'dakinden çok farklı değildir. Araştırmacıların, özellikle de kuzeydeki kentlere siyasal ve kültürel açıdan bağlı Dijon'da ve komşu kentlerde bu hipotezi doğrulamalarını beklerken, Arras mikrokosmosu herkes adına, yani Rhin, Loire ve Saone arasında gözlemlenebilen kent olayının bütünü adına konuşmakla görevli bir model olarak kabul edilecektir. Bu sınırlar arasında kalan alan, kuzey uçlarındaki ekonomik yüksek basınç ve yarış içindeki iki güçlü monarşik sistemin, Bourgogne ve Fransa sistemlerinin yükselişiyle ayırt edilmektedir.

Tokatlar zamanı

Şiddet düşkünü Arraslılar(!) XV. yüzyıl başında birbirlerini tokatlayıp durur ve sık sık dövüşürler. Dikkate alınan rakamlar da asgari rakamlardır, çünkü beş metelikle cezalandırılan hakaretler, tıpkı para cezasını aşan daha ağır suçlar gibi (krallık mahkemelerinde görülen davalar, cinayetler, vb.) kayda geçirilmemiştir.

31- X.Rousseaux bu konuyu güzel bir şekilde sunmuştur; a.g.e., s.357 ve geniş kaynakça bölümü.

32 - Fernand Vanhemelryck, *De Criminaliteit in de ammanie van Brussel van de Late Middeleeuwen tot het einde van het Ancien Régime (1404-1789)*, Brüksel, Académie Royale de Belgique, 1981.

33- B.Chevalier, a.g.e., s.288.

34- Bronislaw Geremek, *Les Marginaux Parisiens aux XIVe et XVe siècles*, Paris, Flammarion, 1976, s.55-78.

1401 ile 1436 arası süreçte, otuz meteliğe mal olan hafif şiddet hareketleriyle, altmış lira ile cezalandırılan ağır yaralamalar arasında önce giderek makasın açıldığı, sonra da yeniden kapandığı gözlenir. Başlangıçta iki ayrı suç oldukça yüksek ortak bir noktada buluşmuşlardır (örneğin 1402-1403'de 50 hafif şiddet ve 57 ağır yaralama); daha sonra sadece birinciler bu düzeyi sürdürür ve 1435-1436'da "ağır yaralamalar" ile yaklaşık 10 olay düzeyinde kesişirler. XV. yüzyılın ikinci yarısında bu ilişki tersine döner, kan dökücüler dönem başındaki düzeylerini sürdürürken, şamarcılar giderek azalır.

Bu olguları genel konjonktürün zorluklarıyla ilişkilendirmeye çalışmak iyi bir metot olarak görünmekle birlikte, son derece düş kırıcıdır.[35] Yüzyılın ilk yılları göreceli bir refah dönemi içinde yer almakta, 1407'de yaşanan bir kriz ve sonra 1414'te kentin kuşatılması bu süreci kesintiye uğratmakta, kuşatmanın ardından ise 1415-1416 yıllarında can güvenliği yokluğu, açlık ve veba hüküm sürmektedir. Eğride belli bükülmeler görülmekle birlikte, ani kopuşlar yoktur. Demek ki şiddet, özellikle bolluk içindeki bir dünyada, sanki refah iç gerilimleri arttırıyormuşçasına, gelişmektedir; oysa, afet dönemleri belgelerde boşluklara, kayıt zorluklarına ve kentte şiddet yoğunluğunun azalmasına neden olabilmektedir. Ama bu yaklaşımı sistematik hale getirmeye olanak yoktur: 1432-1433'te başlayan para cezalarının azalması Arras barışına denk düşen 1435'te de sürer; büyük ekonomik güçlükler ya da yüksek ölüm oranları 1437-1439 yıllarına aittir. 1460-1465 arasındaki mutlu yıllarda sayısız düğünle de altı çizilen demografik patlama yüzyıl başında olduğu kadar şiddet patlamaları üretmez, ama ağır yaralamalarda ciddi bir artış gözlemlenir. 1467-1468'deki çıkış, 1471'e kadar süren, ama eğrilerde köklü değişiklikler yaratmayan ağır salgınların varlığını gösterir.[36]

Demografik ya da ekonomik etkenlerin para cezaları eğrisin-

35- R.Muchembled, a.g.e. (1985), özellikle s.166-179.
36- a.g.e., s.653-654.

deki yüzyıllık global düşüşü ya da tokatlar zamanından kanlı saldırganlıklara geçişi açıklamaya yetmediğini kabul etmemiz gerekir. Bu alandaki önceliği, adli sistemin evrimine, başka bir deyişle kent barışını oluşturan konsensüsteki değişime vermek zorunludur.

1436'ya kadar süren tokatlar zamanı, aslında bir davranış pedagojisi zamanıdır. Çok sayıda suçluyu vergilendirmiş olmak, şiddet önünde boyun eğildiğini değil, tam tersine gündelik yaşam üzerindeki denetimin giderek arttığını göstermektedir. Çünkü demografik çıkış nedeniyle rekabetin giderek arttığı ve insan topluluklarının giderek karıştığı bir dünyada çoğalan düşüncesizce eylemleri pahalıya ödeten adalet, bu şekilde, sivilleştirici bir süreci yoğunlaştırmaktadır.

Bir kuşaktan biraz daha uzun bir süre boyunca, 1400 ile 1436 arasında, belediye yargıçları tarafından 1619 para cezası verilmiştir; nüfus sayısındaki belirsizlikleri ve dalgalanmaları da dikkate alacak olursak, teorik olarak kentte yaşayan her 7-10 kişiden biri para cezası yemiştir. Tokatların bu altın çağında, 136'sı kadın olmak üzere 1009 kişi kuvvetli bir "şamar" atmak ya da sıkı bir "yumruk" indirmek suçundan cezalandırılmıştır. Her beş suçludan biri cezasını ödemeden kaçmaktadır. İstenen para gerçekten de küçümsenecek gibi değildir: XV.yüzyıl sonunda, bir duvar ustasının on günlük sürekli çalışma karşılığında ya da bir dülger yamağının yirmi iş gününde aldığı ücrete denktir (Pazarlar ve tatil günleri de dikkate alındığında, yaklaşık bir aylık geçim parası söz konusudur). Diğer adlî para cezalarından farklı olarak, bu ceza hiçbir zaman yetkili makamlarla pazarlık sonucunda "hafifletilmez" ve mahkum edilen küçük insanların bütçesinde ağır gediklere yol açtığı için, en yoksullar sivil ölüm ve sefalet anlamına gelse de, bu cezayı ödemektense sürgün olmayı tercih ederler.

Tokatlayanlar ve tokatlananlar

Bununla birlikte gerçek bir tokat sosyolojisi yapmak olanak-

sız görünmektedir, çünkü sanıklardan sadece %20'sinin ve kurbanlardan da sadece %16'sının ne iş yaptıkları belirtilmiştir: Bu özelliği kaydedilenlerden aşağı yukarı tamamı halk tabakalarındandır ve 98 ayrı meslek grubuna aittirler. Kent oligarşisi üyelerine yönelik hiçbir ize rastlanamamıştır. Sanıklar arasından sadece üç kumaşçı, bir gümüş tüccarı ve bir kuyumcu, kurbanlar arasından da beş tüccar, dükün seyisi, bir manastır ahçısı ve bir kuyumcu, zengin sınıflar içinde sayılabilirler. Kasaplar, fırıncılar, balıkçılar, meyhaneciler, dülgerler tokatlanandan çok tokatlayanlardır; bunun tersi de tüccarlar, şarap satıcıları, kilise adamları ve özellikle de uşaklar (22 kurban, 5 saldırgan) için doğrudur.

Demek ki kent toplumunun dış çizgileri az da olsa belirginleşmektedir. Beslenmeye yönelik mesleklerin ya da örneğin kömürcülerin etkin kabalığı, yaşamsal ürünleri satanlarla müşteriler arasında sık sık çatışma çıktığını göstermektedir. Buna bazı durumlarda mesleğin risklerine (meyhaneciler) ve belli bir marjinalleşmeye bağlı olarak ortaya çıkan fazladan bir saldırganlık eklenmektedir: Ortalığı kirleten ve ölümle ilişkili mesleklerin sürüldükleri varoş dünyasına ait olan kasaplarda özel bir şiddet gözlenmektedir. Tersine, bazı tokatlananlar çok hiyerarşik bir toplumun "altta kalanları"dır: Kaynaklara göre tam birer şamar oğlanı olan hizmetçiler, tanım olarak alttakiler oldukları için bu duruma iyi bir örnek oluşturmaktadırlar. En riskli etkinliklerin hangileri olduğu da ortaya çıkmakta ve bu durum kan dökme suçlarıyla ilgili verilerle de kanıtlanmaktadır: Saldırıda bulunmaktan çok daha fazla bir oranda dayak yiyen kilise adamları; muhafızlar (gerek saldırgan gerekse kurban olarak kaydedilen meslek grupları içindeki oranı %9'dur); fahişeler ve "eğlence yeri kadınları" (kadın sanıkların %25'i, kadın kurbanların %28'i; bu çerçevede kaydedilmiş meslek grupları içindeki oranı ise üçte ikidir). Dünyanın en eski mesleğinin ya da adalet yardımcılığı mesleğinin, tüm tehlikelere açık bir konumda hayatta kalmayı başarmak için vazgeçilmez olan sert kişilikler yarattıkları açıktır.

Arras tokat dünyasından garip bir şekilde ayrıcalıklılar dışlanmış gibidir. Ama bu insanların diğerlerinden daha az şiddet kullandıkları oldukça kuşkuludur. Belki de kitlelere uygulanan adli prosedür türleri onlar için geçerli olmamaktadır? Çünkü kaynaklarda belirtilen bireylerin büyük çoğunluğu büyük olasılıkla bu toplumsal kimlikle (kitle) tanımlanabilir. Hiç parası olmayan ve kaçan beşte bir ile yaptıkları iş belirlenmiş çeşitli meslek sahiplerinden oluşan diğer beşte bir arasında yer alan yığın, büyük bir olasılıkla emekçi pleb kalabalığını temsil etmektedir. Tek ve belirli bir mesleği yapmasıyla tanınmayı henüz başaramamış kişiler, karşılarına çıkan fırsatlara göre (listelerde sadece yedi "gündelikçi" yer almaktadır; bu sayı tabii ki çok sık görülen bir olayı ifade etmek için kullanılamaz) sadece kol emeğiyle geçinen insanlar, mesleki statüleri henüz belirginlik kazanmamış ve rahatsız edici şiddetleri başka olgularla da kanıtlanmış genç adamlar, varoşların az çok gizli yaşayan marjinalleri, vb.

Birbirlerini hiç tanımayan insanlar arasında tokatlama olaylarına çok az rastlanmaktadır. Kayıtlı yabancılar arasında sadece 23 saldırgan ve 23 kurban vardır; bunların çoğu Artois bölgesinden ve özellikle de Arras vilayetindendir. Halbuki titiz ve kesin polis raporlarının da gösterdikleri gibi, kentten gelip geçen yabancı sayısı çoktur. Herhangi bir saldırıda bulunduklarında, bu yabancılar doğal olarak para cezasını ödememek için kentten kaçabilirler. Ama saldırıya uğradıklarında, cezanın yarısı kendilerine ödendiğinden, başvuruda bulunmak kendi çıkarlarınadır: Ancak 645 erkekten sadece 6'sı ve 342 kadından da 1'i böyle bir başvuru yapmışlardır. Onların da şiddet kullanımında yerel halktan geri kalmadıkları açıktır; ama tarifeli tokat sadece gerçek kent sakinlerinin dünyasına aitmişçesine, yetkililer bu yabancılarla aynı biçimde ilgilenmemiş gibidir.

Burada öncelikli olay Arraslıların görünürdeki güçlü saldırganlık eğilimi değil, para cezalarına yansıyan düzenleme mekanizmasının varlığıdır. Kırsal alanlarda, diğer anlatım göstergele-

ri gibi, tokat da onur ve kişisel intikam adına girişilen daha ciddi çatışmalara yol açan bir şiddet tırmanışı içinde yer alır.[37] Kentte, adaletin arabuluculuğu, bazen bu kaygı verici döngünün kırılmasını sağlar. Ama yargıçların böyle bir döngüyü geçersizleştirmek ya da saldırganları eylemlerini yinelemekten caydırmak gibi bir niyetleri olduğu da sanılmamalıdır. Yaptıkları en fazla, olayın kahramanlarını bir üçüncü kuvveti, kent iktidarını dikkate almaya zorlamak, başka bir deyişle zincirleme kör şiddet tepkilerini engellemeye çalışmaktır. Olayların mahkemeden çıkınca yeniden normal akışlarına dönebileceği, bazı düşmanlıkların her şeye karşın kanlı kavgalarla sonuçlandığı doğrudur. Ama "şamarı" atanların ya da yiyenlerin çoğu için, dünya değişmektedir. Çatışmalı bir özel ilişki çerçevesi içinde, üstün bir gücün müdahelesini kabul etmeyi öğrenirler. Şiddet düşkünleri rakiplerine verdikleri fiziksel zararı para ile tazmin etmek zorundadırlar. Böylece, çatışmayı alışılmış bir düzeyde keserek, provokasyonlar ve kan davaları kısır döngüsünden sakınabilirler. Hakarete uğrayan ise hem bir ölçüde onurunu kurtarır, hem küçümsenmeyecek bir para alır, hem de, artık Yasa'nın koruması altına girdiğinden, kendisine saldıran kişi ya da onun yakınları tarafından yeniden rahatsız edilmeme güvencesine, en azından teorik olarak, kavuşur.

Bu güvenceler en zayıflar açısından önemlidir, çünkü karşılarına ürkütücü kişiler çıkabilir: Poullier ya da Poullalier de denen Jacot Belin 1416 ile 1433 arasında 7 adamı ve 2 kadını tokatlar; kendisi ise 1420'ye kadar bu hakarete 4 kez uğrar. Herhalde bu tarihten sonra yumruğunu yeterince caydırıcı kılacak kadar güçlendirmiştir. XV. yüzyılın ilk on yılında Chaullois biraderler de şamar atmaya her an hazırdırlar: Geffrin 6 ve Henry 5 kez birini tokatlarlar; birincisi bir, ikincisi ise iki kez kurban durumunda görülür. Aynı kıratta birkaç şampiyon daha Arras so-

37- R.Muchembled, a.g.e. (1989), s.43-44, 253-260.

kaklarını arşınlamaktadır. Tout Ront adı verilen biri her an karşılarına çıkabilir; bu adam sanki hayatını tokat yiyerek kazanıyor gibidir: 1427 ile 1433 arasında 5 kez tokatlanır, kendisi ise hiçbir zaman bu suçtan ceza yemez.[38]

Gerçekten de cezanın yarısını almak, kurbanın bir süre çalışmadan yaşamasını sağlayabilir. XV. yüzyıl başı itibarıyla, belki de bir iki haftalık bir süredir bu. Ama daha sonra yaşanan parasal değişiklikler tokatın bedelini azaltır; 1434'ten sonra ödenmeyen ceza oranlarında görülen büyük düşüş de bunu kanıtlamaktadır. Bu tarihten sonra olay sayısında görülen azalma da belki kısmen gerek yetkililer, gerekse kurbanlar açısından sağlanabilecek çıkarlardaki bu düşüşten kaynaklanmaktadır. Diğer şiddet biçimlerinin, özellikle de kanlı kavgaların artması Arras toplumunda şiddet oranının hâlâ yüksek olduğunu göstermektedir.

Tokatlar ve nezaket

Aslında, tokatlar zamanı nezaketin öğrenildiği özel bir dönem oluşturuyor gibidir. Bu öfke hareketinin adli çerçevesinin para cezası yoluyla çizilmesi, normal kentlilerin saldırganlık güdülerini denetlemeye yönelik bir ritüelleştirme sürecinin parçasıdır. Yetkililer kişisel adalet zincirinin en dirençsiz halkasına saldırırlar: Basit birey. Çünkü görülen davalar sıradandır, genellikle büyük sonuçlara yol açmaz ve böylece grubun ortak onuru gibi ürkütücü bir sorunun devreye girmesine neden olmaz. Olaylarda suç ortaklarının varlığı %4'ü pek aşmaz; bu da tokatlayanların çoğunun tepkisel, bireysel, anlık bir şiddete kendilerini kaptırdıklarını göstermektedir. Ne hayatta kalma içgüdüsü, ne de silaha başvurmak söz konusudur. Tahrik, gücünü gösterme isteği, yaşamsal olmayan çıkarların savunulması, karmakarışık bir insan topluluğu içinde yaşamanın sonuçları: Kendi yaşam alanlarını savunan hayvanların ölümüne bir kavgaya girmeksizin atıverdikleri birkaç pençeyi hatırlatmaktadır bunlar. Toplum içinde yaşamanın getirdiği alışılmış çatışmalar, başkalarına yerini ve hak-

38- R.Muchembled, a.g.e. (1985), s.659.

larını kabul ettirme gereksinimi, yani toplu yaşamın hastalıklı yönlerinden çok, ölçütlerin konması söz konusudur.

Prens saraylarında ya da kent dünyalarında "töreler uygarlığı" başlamıştır.[39] Bu süreç, olanaksız bireysel özdenetim yolu üzerinde değil, adaletin arabuluculuğuyla ilerlemektedir. XV. yüzyıl başının şiddetiyle dolu ve baskı altındaki Arras toplumu, bu arabuluculuk sayesinde, daha yıkıcı bir şiddetten uzak durabilir. Yüzlerce küçük kıvılcım, daha büyük yangınlara yol açmadan para cezalarıyla söndürülür. Tokatların çoğalması öfkelerin dışa vurumunu sağlayarak, cinayetlerin ya da ağır yaralamaların sayısını sınırlar. XV. yüzyılın ilk on yılında otuz meteliklik cezalardaki artış sırasında altmış liralık cezaların çökmesi bunu göstermektedir. O zaman, kamu düzeninde gerçek bir ilerlemeyle, polis gözetiminin sıkılaştırılmasıyla değil, kişiler arasındaki çatışmalarla sürekli parçalanan toplumsal dokunun durmaksızın yamanması yoluyla göreli bir denge oluşur.

Bu verilerden yola çıkarak insan bedenine yönelik çok ilgi çekici bir simgesel inceleme yürütülebilir. Çünkü binlerce el ve yanak toplum içinde yaşamanın inceliklerini anlatmaktadır. Fiziksel varlığın uzantısı, savunma araçları, bireyin gücünün işaretleri olan saldırganların el ayaları her varlığın "ben"inin ifadesinin ayrıcalıklı merkezi bölgelerinde patlamaktadır. Kırsal bölgelerdeki örneklerden yola çıkılacak olsa, acıyla tehdit edilen bir benliği savunmak için, bu saldırgan ilişkiler zincirinden boşanmış kavgalara yol açmalıydı.[40] Ama burada bu ayağa kalkmış bedenlerin arasına adalet girmekte, şiddetli çatışmayı bir tür sivil eğitime dönüştürmekte, aşırılığa kaçmadan cezalandırmakta, bazı zayıfları korumakta, orman kanununu sınırlamaktadır. Bu tokatlara yol açan toplum içinde erkekçe davranma sanatı böylelikle çerçevelenmekte, zayıflatılmaktadır. Buna jandarma korkusu değil, çıkar kaygısı neden olmaktadır, çünkü güdülerini izlemek çok pahalıya mal olmakta, hatta zaman zaman acılı bir

39- N.Elias, a.g.e.; R.Muchembled, *L'Invention de l'homme moderne. Sensibilités, moeurs et comportements collectifs sous l'Ancien Régime*, Paris, Fayard, 1988, s.83-91.

40- R.Muchembled, a.g.e. (1989), s.167-183.

sürgünle sonuçlanmaktadır. Adalet hem parasal, hem de simgesel açılardan çifte ödüllendirici bir konumda bulunduğundan, kurbanlar, onu kabul etmeyi daha kolay bir biçimde öğrenmektedirler. Demek ki bir güvenlik duygusunun ortaya çıkışı, hem fiziksel savunmadan hem de kişilerin çıkarlarının korunmasından kaynaklanmaktadır. Basit bir tokatın tüm sonuçlarını algılamaya yöneltilmiş insanlar açısından, insan bedeni gelişmeye açık bir imgedir: Eller ve yüzler, tam bir değişim içindeki kent toplumsal bedenine doğrudan bağlıdır. Bu açıdan bakıldığında, söz konusu davalarda ayrıcalıklı insanlara ya da yabancılara az rastlanması daha kolay anlaşılabilir. Birincilerin, törelerinde reform yapmayı kabul etmek için baskı aygıtı tarafından çerçevelenmelerine gerek yoktur. İkincilerin ise kentte yeri yoktur; bu durum, esas olarak o kentte doğanları kollektivitenin yüksek çıkarları adına denetim altında tutmayı hedefleyen para cezası listelerinde çok az sayıda yabancıya rastlanmasını açıklamaktadır. İstenen parayı ödeyecek durumda olmamaları, bu istenmeyen kişilerin bir çoğunun da gitmesini sağlamaktadır.

Bu verilerden kadınların toplumdaki yeri de ortaya çıkmaktadır. 1401 ile 1475 arasında, 176 kadın (toplam kadın nüfusunun %14'ü) para cezasına çarptırılırken, kurbanlar içinde ise 342 kadın (%35) yer almakta, bu da onların hem erkeklere karşı zayıflığını, hem de adli bir koruma aramaya daha eğilimli olduklarını göstermektedir. Olayların beşte dördünde kadınlar bir hemcinslerini tokatlamışlardır. Ama tokatlanan her üç kadından ikisi bir erkeğin saldırısına uğramıştır! Demek ki bu jest, kadın saldırganlığından çok cinsiyetler arasındaki eşitsizliği ifade etmektedir. Kadın şiddeti daha çok "eğlence yeri kadınları", "hancı kadınlar" ya da fahişeler dünyasında görülmekte, bu kadınların hepsi kolaylıkla erkek müşterilerin şiddetiyle karşı karşıya kalabilmektedirler. Sık sık bir lakapla (Kızıl Jéhanne, Cita), kimi zaman bir yer ismiyle birlikte söylenen adlarıyla (Hénaulu Betrison, Normandiyalı Jéhanne) anılan bu kadınlar kendi aralarında durmadan kavga etmektedir. Yaşamda onların payına dü-

şen, şiddet, sefalet ve can güvenliğinden yoksunluktur. İçlerinden çoğu para cezalarını ödeyemediği için şehirden gider. Bazıları cezayı ödemeden geri döner, ama yetkililerin bu duruma göz mü yumduklarını yoksa onlara herhangi bir bedel mi ödettiklerini bilemiyoruz.

Demek ki tokatlama olaylarına sadece birbirlerini tanıyan insanlar, belki de bu konuda fahişeler, kasaplar ya da kömürcüler hakkında elimize ulaşan kıt bilgilere bakılacak olursa, özellikle aynı meslekleri yapanlar arasında rastlanmaktadır. Belgelerde karşımıza çıkan, kendi içlerine kapalı bir yaşam süren unsurlardan oluşan bir dünyadır ve bu dünyada sokak kızları dışında "ayak takımı" pek temsil edilmemektedir. Şiddete dayalı ilişkilerin, güçlü hiyerarşilerin, açık bir ayrımcılığın yaşandığı bir dünyadır bu, ama adli para cezaları yoluyla köydekinden daha iyi denetlenmektedir. Törelerin uygarlaşması utangaç bir biçimde de olsa görülmeye başlamıştır, çünkü yetkililer küçük çatışmaları yumuşatarak sokaklarda oluk oluk kan akıtılmasını engellemeyi başarmaktadırlar.

Kentte kan

Yukarıda saydıklarımızdan çok daha az görülen on ve onbirbuçuk liralık para cezaları, otuz meteliklik cezalara oranla yedi ya da sekiz kat fazla iş günü anlamına gelen çok ağır cezalardır. Sanıkların yarısı, parayı ödeyemeyecekleri için, kaçarlar. Geri kalan davaların dörtte üçünde yetkililer belli "hafifletmeleri" kabul ederler ve böylelikle hem şiddeti bir anlamda sıradanlaştırırlar, hem de zenginlerin yoksullara göreli olarak daha düşük bir bedel ödemelerini sağlarlar. En aşırı ödeme farklılıkları 1'e 4, ya da 1'e 6'dır; bu oranların kentteki servet farklılığı oranlarını yansıtmadığı gibi, suçluların elindeki gerçek olanak farklılıklarına bile denk düşmediği açıktır. Demek ki adli mekanizma, ilgili bireyler en yoksul kategorilere ait oldukları için, halk kitleleri çevresinde çok daha sıkı bir ağ oluşturmakta, para cezaları bu kişiler için yıkım ya da sürgünle eş anlamlı hale gelmektedir.

Bir kimseye, herhangi bir yara açılmasına neden olmadan,

bir nesneyle vurmanın cezası on liradır. Onbirbuçuk liralık ceza, ellerini ya da yumruklarını kullanmakla yetinmeyip, rakiplerini yere yıktıktan sonra vurmaya devam eden, kimi zaman onları ayaklarının altında çiğneyen (kadınlar ise hemcinslerini saçlarından sürümektedirler) saldırganları hedeflemektedir.

Beden dilleri

Demek ki bir tokatçının azgınlığı daha ağır cezalara yol açabilir. Belediye yargıçlarının hedefi, büyük bir olasılıkla, kişileri korumaktan çok, fiziksel aşırılıkları çok ağır bir biçimde cezalandırarak şiddetin yakından yakına geçerek ailelere, dostlara, çeşitli dayanışma gruplarına sıçramasını önlemektir. Bir kurbanın tüm saygınlığını yitirmesine neden olanları cezalandırarak, zincirleme birbirini izleyebilecek aileler arası kan davalarının patlamasını engellemeye çalışmaktadırlar. Aynı zamanda insan varlığının çeşitli bölgelerine değer biçmektedirler. En uygun konum, ayakta durmaktır. Bu duruşun üst kısmına, yüze saldırmanın bedeli otuz meteliktir. Bedenin dengesini yitirmesine yol açmak ya da herhangi bir nesneyle vurmak, teorik olarak yedi kat pahalıya mal olmaktadır. Bedeni çiğnemek ya da saçlarından sürümek, yani ona yasa tarafından korunan onurlu bir kentli gibi değil bir hayvan gibi davranmak kan dökücü yaralamadan bir önceki zarar aşamasını oluşturmaktadır. Bir kez daha yineleyelim, beden, yeni bir dil konuşmaya başlamaktadır; bu, bir gün kentlilerin kabul edecekleri öz sınırlamalar yolunda geçilmesi gerekli bir aşamadır. Yetkililer, birçok hoyrat kişinin kafasına, saçlarına ya da sakalına saldırdıkları ve böylesine aşağılanınca tamamen onursuz bir duruma düşmemek için kendilerini savunmak zorunda kalan hasımlarına karşı uyguladıkları orman kanununu yavaş yavaş geriletmek için, bu yasalara uymak gerektiğini her kentliye kabul ettirmeyi denemektedirler.[41]

Bedensel işkencelerden bir önceki basamakta yer alan altmış liralık para cezası, kent barışı açısından en tehlikeli olarak görülen eylemlere yönelmektedir. Çok ağır olan bu cezanın, XV. yüzyıl başında birçok zanaat ustasının en az bir yıllık kazancı

41- a.g.e.

anlamına geldiğine kuşku yoktur, öyle ki 1401-1436 döneminde bu cezaya çarptırılanlardan sadece 6'sı cezanın tamamını öderler. Diğer 5 tanesi, mutlak yoksulluk nedeniyle affedilirler, 191 adam ortalama 109 metelik ve 16 kadın ortalama 101 metelik, yani üç tokat bedelinden biraz fazla bir ceza öderler. Yirmili yıllardan itibaren, krallık subayları mahkumların yarısından çoğuna, yani ne zengin ne de fakir gözükenlere, 64 ya da 80 meteliklik "hafifletilmiş" tarifeler uygulamaya başlarlar. O zaman ödenmeyen cezalar sayısında hafif bir düşüş görülür: 1401 ile 1411 arasında ödenmeyen cezalar, 262'de 154 iken, 1415-1436 döneminde 205'de 111'e iner.

Tablo no: 1
Arras'ta 60 lira ile cezalandırılan suçlar
(1401-1436)[42]

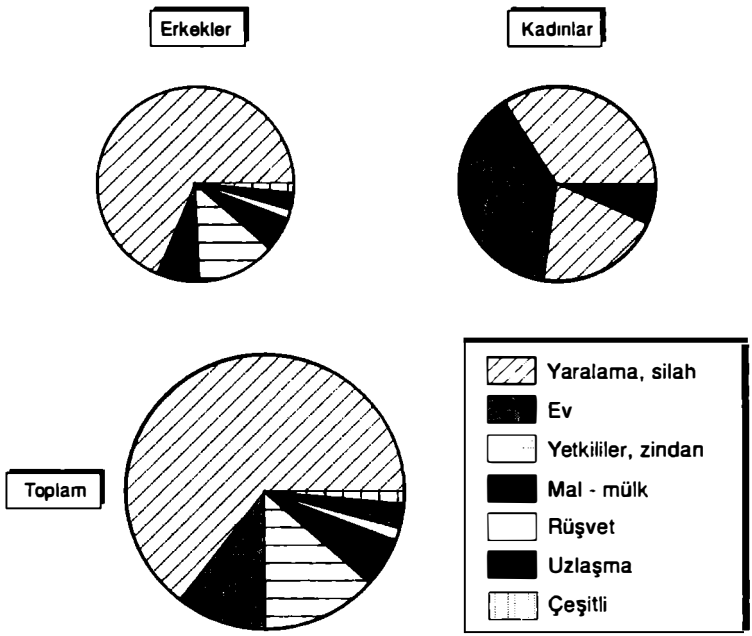
SU UN T R	Erkek		Toplam	%
Yaralama	174	12	186	34,4
Silahla Tehdit. Yaralama	139	3	142	26,6
Silah Taşıma	18		18	3,3
Haneye Tecavüz	39	17	56	10,5
Yetkililere mukavemet	28	6	34	6,3
Yetki Suistimali	15		15	2,8
Hapisten Firar (Ya da geri dönmeme)	21	3	24	4.5
Malı mülküyle birlikte kaçma	29	3	32	6
İstifçilik (bulunmuş mallara el koyma)				
Meyhaneye borcunu ödememe	7		7	1,3
Yargıdan önce adli uzlaşma	14		14	2,6
Çeşitli	5		5	1
TOPLAM	489	44	533	100

42- R.Muchembled, a.g.e. (1985), tablo no:27, s.662. 1441'den 1475'e kadar olan bir sonraki dönem için, şiddet, silah taşıma ve kan dökme suçları toplamın % 72'sine ulaşır; haneye tecavüzlerin oranı % 9'dur.

Güvenlik kavramı, şiddet eylemlerinin ve yetkililere karşı ağır itaatsizlik, hapisten kaçma, silah taşıma ya da haneye tecavüz gibi hallerin başı çektiği bu ağır para cezasını gerektiren suçlar bütününün çeşitliliği ile örtüşmektedir. Hem konutlarında, hem de kent sokaklarında her türlü tecavüzden uzak, huzur içinde yaşayabilecek ayrıcalıklı kentlilerin güvenliğini sağlamak söz konusudur. Büyük bir çoğunlukla erkekler dünyasını kapsayan yaralama, tehdit ve darbe olaylarının istatistiklerine bakıldığında, bu güvenliğin dayatılmasında epey zorlanıldığı gözükmektedir (Kadınlara ilişkin oranlar 1441'den sonra, otuz meteliklik cezalarda artmasına karşın, bu ceza türünde çok önemsiz bir düzeye inmektedir).

XV. yüzyılın ilk on yılı, 60 liralık 288 ceza, yani 1401'den 1475'e kadar bu türde kaydedilmiş 1026 vakanın % 28'i ile (ve otuz meteliklik cezaların % 34'ü) açık bir biçimde ayırt edilmektedir. Büyük bir olasılıkla o sırada çok kalabalık olan kent içindeki insan ilişkileri demek ki o dönemde çok çatışmalıydı. Ayrıca eğrilerin gidişi (grafik no:1) 1405'e doğru altmış liralık cezalardaki büyük düşüşe işaret etmekte, tokat atanlara uygulanan cezalarda ise ani bir artış görülmektedir. Bu çakışma bir rastlantı değildir. Kent sistemi, çoğalan kanlı şiddet hareketlerinin art arda alevlenerek örgütlenmeyi tamamen dağıtmasını engellemek için, yeniden yapılanmaktadır. 1415'ten sonra, en ağır cezaların yıllık ortalaması 20'den 8'e düşer. Ayrıca hafif şiddet eylemlerinin bastırılmasına harcanan çabalar, çok sayıda bireysel enerjinin dışa vurumunu sağlayarak ve her küçük gerilim odağını kişisel şiddet zincirlerinden soyutlayarak, kollektif tehlikeyi azaltır.

Grafik no:2
Arras'ta altmış lira ile cezalandırılan suçlar
(1401-1436)

Sürgün kalabalıkları

Belgeler, kavgaların içinde gerçekleştiği koşullar, nedenleri, kullanılan silahlar, darbelerin nerelere indirildikleri ya da şiddetleri konusunda çok az sayıda saptama içermektedirler. Yazıcılar sadece toplumsal bedenin korunmasıyla, başka bir deyişle para cezaları sisteminin etkililiğiyle ilgilenmektedirler. Yüzyılın başından itibaren gözle görünür hale gelen değişimin nedenleri bu noktada aranmalıdır. Adli uygulama, çelişkili bir biçimde, kent üzerinde giderek büyüyen bir tehdit oluşturmaktadır. Çünkü alt-

mış liralık cezayı ya da hafifletilmiş cezayı ödememiş sürgünler, teorik olarak, varoş sınırlarından içeri girdikleri takdirde her önlerine çıkan tarafından öldürülebilme tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Ve önceki yılların sürgün kalabalıklarını bir kenara bırakalım, sadece 1401 ile 1411 arasında 170 kişi bu duruma düşer. Bazıları yeterli parayı topladıktan sonra geri döner. Bu şekilde, ödenmiş borçlar bölümüne kayıt düşülenlerin sayısı sadece 38'dir. Nüfusun yaklaşık % 1'ini oluşturan diğerlerinin, kentten uzaklaşarak hayatta kalmalarına genellikle olanak yoktur. Kent yakınlarında barınmakta, piskoposluk sitesinin ya da güçlü Saint-Vaast Manastırı'nın çevresindeki, kapıların yakınındaki bağımsız topraklara yığılmakta ve bir af beklemektedirler; kimi zaman şehre sızmaya çalışırlar ve bazıları bunda başarılı olup normale yakın bir yaşam sürmeye başlarlar. 1406-1407'de altmış liralık iki cezayı ödemeyip kaçan perdahçı Bernart Bainart bu duruma bir örnektir; çünkü 1415-1416'da yine ödemediği bir üçüncü cezaya çarptırıldığını görüyoruz. 1403-1404 ve 1415-1416 arasında altı kez para cezası verilen Hanotin Filloeul hiçbir zaman elini kesesine atmaz. Joliet de denen Jehan Joli'nin adı para cezası listelerinde yedi kez geçmektedir; bunlardan 1402-1403'teki ikisinde altmış liralık cezayı ödemediği, daha sonra 1416-1417'de ise hapisten firar ettiği için kayıt düşülmüştür.[43]

Başka bir deyişle, XV. yüzyıl başının kent adaleti, tam uzaklaştırmayı da başaramadığı bir dışlanmışlar kitlesi yaratmaktadır. Bu durumun suç/baskı çiftini beslediği düşünülebilir. Ama her koşulda, tehlike çanlarının çaldığı açıktır. Örneğin silah taşımanın yasaklanması o kadar etkisiz bir karar olarak kalır ki, 1401-1411 yıllarından sonra açıkça bu karardan vazgeçilir. Söz konusu on yıllık sürede bu suç kapsamına giren 18 ceza verilmiş, 5 tanesi ödenmemiştir. Aynı şekilde yargıçların çözümsüz mahkumlar kalabalığını gereksiz yere büyütmekten kaçındıkları

43- a.g.e., s.665-666.

anlaşılmaktadır; çünkü altmış liralık ceza eğrisinde görülen düşüş, demografik yığılmanın da bir rolü olabileceği gibi, esas kaçakların sayısındaki azalmadan kaynaklanmaktadır. Aslında Arras sokaklarında eskisinden çok daha az kan aktığını düşünmek için herhangi bir neden yoktur. 1426 Toussaint'i ile 1428 Toussaint'i arasındaki süreyi kapsayan bir "Şikayet Kayıt Belgesi" belediye üyeleri tarafından yapılan 18 yaralı ziyaretini kaydetmektedir.[44] Bunların içinden sadece Jehan Millon'un davası altmış liralık ceza listeleri içinde yer almaktadır (ki bu listelerde bir eksiklik yoktur); bu durum söz konusu kaynaklar ile kanlı şiddetin günlük ifadeleri arasındaki uçurumu göstermesi bakımından önemlidir. Bu dönemde suçlar konusundaki "karanlık bölge" anlaşılan genişlemekte, yargıçlar bazı olaylara, özellikle de olayın kahramanları yetkililerin dikkatini fazla üstlerine çekmemek için anlaştıklarında, göz yummaktadırlar.

Suçların kendisinden çok, baskı iklimindeki bu değişiklik belki de kollektif bir psikolojik şoka bağlıdır. Arras 1406'ya doğru savaşa hazırlanır; sonra bir askeri kuşatmanın, varoş yangınlarının yaşandığı, en azından 1416'ya kadar süren yollardaki güvenliğin ortadan kalkması döneminin başlangıç yılı olan 1414'te sarsılır.[45] Mülteciler akın akın surların güvencesine sığınmaya gelmektedirler. Esas olarak kent doğumluların denetimine dayanan hassas adli denge onların gelişiyle bozulmaktadır. Kent sakinlerinin çok büyük bir güvensizlik duygusuna düşmelerini engellemek için yeni uygulamaların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu durum, daha önce incelediğimiz tokatlar zamanına denk düşmektedir. Ayrıca, giderek artan kaygının bir göstergesi olarak, yabancılar üzerindeki denetim sıkılaştırılır. 9 Ocak 1416 tarihli bir polis duyurusu, kente her gelen yolcunun kimliğini yetkililere bildirmesini zorunlu kılar. 4 Ağustos 1424'te

44- Arras Bel.Arş., FF 2, "Papier aux navrures" (1426-1428).

45- André Bocquet, *Recherches sur la population rurale de l'Artois et du Boulonnais pendant la période bourguignone (1384-1477)*. Arras, Pas-de-Calais departmanı tarih komisyonu, 1969, s.50-51, 66; E.Lecesne, a.g.e., c.1, s.244, 259.

meyhanecilerin onları barındırması yasaklanır ve hancıların da müşterilerin kimliklerini saptamak zorunda oldukları, yoksa altmış metelik ceza ödeyecekleri açıklanır.[46] 1426-1428'in "Şikayet Kayıt Belgesi" sorunun biçimsel boyutta olmadığını göstermektedir. On dört sanıktan altısı, on altı kurbandan altısı Arraslı değildir. uzak yerlerden gelmektedirler: Laon, Senlis, Liege yöresi, vb[47]. Zaten belediye yönetmeliklerinde, tüm toplumsal kesimleri özellikle de marjinalleri denetim altına alma konusunda belirgin bir kaygı gözlenmektedir. Örneğin 1411'de fuhuş dünyası insanlarının kentten kovulması; 1423'te fahişelerin, Fransa'nın güneydoğusundaki kentlerde olduğu gibi, kimliklerini belli edici işaretler takmak zorunda bırakılmaları.[48]

Kanlı kesitler

"Kan dökücü" yaralamalar sosyolojisi, otuz meteliklik cezalarınkinden daha iyi bilinmektedir. Yüzyılın ilk on yılında, bu suçu işleyenlerin dörtte birinin, 1415 ile 1436 arasında ise beşte ikisinin meslekleri belirtilmektedir. Bu grubun yaklaşık dörtte biri fahişelerden oluşmaktadır. 1401-1436 arasındaki para cezaları listelerinin toplamında 71 "hayat kadını"nın ismine rastlanmaktadır. O sırada yetkililerin hoş gördükleri "en alttakiler" dünyasının tipik temsilcileri olan bu kadınlar, zaman zaman böyle koşullarda hayatta kalabilmek için gerekli olan büyük bir saldırganlık gösterseler de, genellikle mükemmel kurban örnekleridir. Örneğin 1404 ile 1425 arasında adı on kez kayıtlara geçen Brelleli Jacquette üç tane otuz meteliklik ve bir tane kırk meteliğe indirilmiş altmış liralık ceza öder; aynı sürede dört tanesi otuz metelik, iki tanesi ise altmış lira ile cezalandırılan altı saldırıya hedef olur.

46- Arras B.A BB 38, f.28 r (1416), 12 v-14 r (1426).

47- Arras B.A FF2 (1426-1428).

48- Arras B.A BB 38, f22 r (1411) ve 1r-v (1423). Güneydoğu kentleri hakkında, Jacques Rossiaud, "Prostitution, jeunesse et société dans les villes du Sud-Est au Xve siecle", *Annales E.S.C.*, 31.yıl, 1976, s.289-325 (Aynı yazarın *La Prostitution médiévale* adlı kitabında da yayımlanmıştır, Paris, Flammarion, 1988).

Erkekler içinde, ayrıcalıklı ya da mülk sahibi katmanlar çok az temsil edilmektedir. XV. yüzyılın ilk otuz yılındaki 202 olayda sadece dört seyis, iki asker, bir kilise adamı, dört tüccar ve bir burjuva saldırganlık yapmıştır. Sanıklardan sadece % 8'inin 30 lira ve daha fazla ve diğer bir % 8'inin de 8 ile 30 lira arasında cezalar ödedikleri görülmektedir. Zenginler dünyası şiddete halktan daha mı az eğilimlidir? Oysa, kuşkusuz doğrulamak ve ayrıntılandırmak gereken bir görüşe göre, XIV. yüzyılda Gand'daki genç patriciler için kanlı şiddet hareketleri bir oyun gibidir.[49] Her ne olursa olsun, Arras'taki para cezaları bir kez daha esas olarak kentteki halk kitlelerine yönelik bir adli biçim gibi karşımıza çıkmaktadırlar.

Kanlı saldırıları yapanların profili de son derece tipiktir. Tokatçılar arasında çok görülen besin ve ulaşım mesleklerinin üyelerine bu alanda çok az rastlanmaktadır. Sanki söz konusu dışa vurumlarla sonuçlanmış küçük çatışmalar daha ciddi kavgalardan uzak durmalarını sağlamıştır. Bunun aksine, kanlı kavgaların her yedi aktöründen biri dokumacılık dünyasındandır. Çırpıcılar, klapacılar, perdahçılar, ceketçiler, ipekli yünlü kumaşçılar hem Arras'ın belirgin iş alanını, hem de iş pazarındaki amansız rekabeti açığa vurmaktadırlar. Bazı işaretler, mesleklerin içinde, özellikle de Arras başkentinde şansını denemek üzere başka yerlerden gelmiş bireyler arasında uzlaşmaz çelişkiler bulunduğunu göstermektedir. 1427-1428'e doğru, ikisi Tournai doğumlu dört meslektaş arasında çıkan bir kavgada, Douaili bir çırpıcı diğerini yaralar.[50]

Çok sık tokatlanan uşaklar, bu konuda saldırganlar içinde yer alırlar. Kan döktükleri kayıtlara geçmiş yirmi kadar hizmetkarın yarısının dük ya da önemli şahsiyetler etrafında bulundukları doğrudur. Bu durum mesleğinin zirvesine çıkmış uşakların efendilerine öykünerek takındıkları hükümran bir tavrın sonucu mudur, yoksa doğal olarak egemenlik altında bulunma konumunun

49- David M.Nicholas, "*Crime and Punishment in Fourteenth Century Ghent*". Revue belge de Philologie et d'Histoire, c.XLVIII, 1970, s.289-334 ve 1141-1176.

50- R.Muchembled, a.g.e. (1985), s.670-671.

insanı küçük hakaretlere alıştırdığını, ama bardak taşınca da daha dramatik patlamalara yol açtığını mı düşünmek gerekir? Kentte sayıları çok az olan muhafızlar ya da subaylar, mesleği belirtilen saldırganların dörtte birini ve kurbanların da % 40'ını oluşturmaktadırlar; bu durum Arras'ta düzeni sağlama işinin ne kadar güç olduğunu göstermekte ve senyörün muhafızlarına saldırıda bulunarak ya da hapisten kaçarak (18 olay) onları küçük düşürenlere ağır cezalar veren yargıçların, otoriteye karşı gereken saygıyı sağlama isteğiyle davrandıklarını düşündürmektedir.

Demek ki Arras ceza sisteminin etkisi geniş ölçüde para cezalarına dayanmakta, bu cezaların en ağır nitelikli olanları mahkumun gelir durumuna göre hafifletilebilmektedir. Ama söz konusu hafifletme yapıldığında bile geliri yetmediği için cezayı ödeyemeyip sürgüne gidenlerin sayısı çoktur. Yüzyıl başında, 1407-1408'e kadar, kayıtlarda "yoksulluk nedeniyle serbest bırakılanlar" diye ayrı bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde, 11'i kan dökme nedeniyle mahkum edilen 14 kişi yer almaktadır. Birkaç tanesi de ödenmemiş para cezaları içinde yer almaktadır. Başka gönüllü sürgünlerle ve benzer bir adli sistemin hüküm sürdüğü komşu kentlerden sürülenlerle sayıları artan tehdit edici sürgün kalabalıkları kentin sınırlarına yerleşmekte ya da gizlice içine sızmaktadır.[51] Kent cumhuriyeti, özellikle de güvenliğin yetersiz kaldığı dönemlerde, bu noktada sınırlanmaktadır, çünkü diğer kentlerle karşılıklı suçlu iadesi anlaşmaları imzalamadığı ya da kendisini çevreleyen kaygı uyandırıcı marjinallerin baskısını kıracak, kentin uç bölgelerinin ve yolların güvenliğini sağlayacak prenslik kolluk kuvvetleri gelmediği sürece soruna gerçekten bir çözüm bulması olanaksızdır. Sistem tıkanmaktadır. Sürgünler kordonu, güvensizlik duygusunu da güçlendirmektedir. Birçok düzensizlik sık sık para cezaları vererek düzen sınırları içine çekilirken, hafif şiddet olaylarının artması ancak böyle açıklanabilir.

51- D.M.Nicholas, yuk.geç.makale, Gand hak. Saint-Omer için, bkz. elinizdeki kitabın II.bölümü. Nivelles hak, bkz. yuk. not 30.

Hassas adli denge

Arras, o dönemdeki birçok kentle benzer özelliklere sahiptir. XIV. yüzyılda Gand'da görüldüğü gibi, idam cezaları az, şehir sınırları dışına atma ve gönüllü sürgünler çoktur; sık sık mali uzlaşmalara rastlanmakta, paranın bir bölümü hakarete uğrayan tarafa ödenerek iş kapatılmakta ve bu da kişisel intikam yasasının işletilmesini durdurmakta, en azından hafifletmektedir.[52] XV. yüzyıldaki Loire kentlerinde de geçerli olduğu gibi, kadınlardaki suçlar yeniklerin işledikleri suçlardır: Kadın cinsinin içinde bulunduğu genel anlamda son derece elverişsiz koşulları yansıtmaktadır; bekarlık yoksulluğu, sonra sokağa düşmeyi ve fahişeliği beraberinde getirmektedir.[53] Ama Artois'nın başkentinde, Bourgogne bölgesinin en güçlü kent-devletlerine özgü bazı farklı çizgiler de göze çarpmaktadır. Kent, prensin ya da Fransa kralının bile bir mahkumu affedebilmesini engelleme hakkını korumakta, böylece güvenlik ve adalet konusundaki günlük düzeni sadece kendisinin sağlayabileceği iddiasını taşımakta, böylece kendi gücü hakkında birleşik ve gururlu bir bakış üretmektedir.

Böyle bir dayatıcı mantık, kent barışının gerçekten sağlanması varsayımını içermektedir. Ama özellikle 1414'ten sonra iç denge; savaş, vebalar ve demografik krizler tarafından sarsılır. Sayıları giderek artan sürgünler, şehir surlarının çevresinde kaygı uyandıran bir tür kordon oluştururlar. Yetkililer, diğer kentlerle yaptıkları adli anlaşmalara karşın, bu soruna gerekli çözümü getiremezler, çünkü otoriteleri varoş sınırlarında sona ermektedir. Parçalanan toplumsal dokuyu sürekli yamamakla, şiddeti tam anlamıyla yok edemeden denetim altında tutmakla, bir dönem uygun bir silah olan para cezasını kullanarak yıkıcı güdüleri kanalize etmekle yetinmek zorunda kalırlar.

Kent dünyası, deyim yerindeyse, "bir kriz amortisörü"[54] ola-

52- D.M.Nicholas, yuk.geç.mak., s.327-331.
53- B.Chevalier, a.g.e., s.296-297.
54- a.g.e., s.310.

rak belirli bir toplumsal ve ahlaksal düzen, bedene yönelik özgün bir bakış üretir. Zayıflığı, iç dengenin dayandığı konsensüsü yeniden kurmak için sürekli yeni ayarlamalar yapılmasını gerektiren dış olaylar karşısındaki hassaslığından kaynaklanır. Bir gün gelecek, yükseliş halindeki prens iktidarları giderek artan güçsüzlükten yararlanmayı deneyeceklerdir. Dışlanmışları sınırların içine kabul etmemek yeterli değildir; onların kesin bir biçimde uzaklaşmalarını da sağlamak gerekmektedir! Sonuçta, bunu başarmak için gereken olanakları ancak modern devletler ya da sağlam temellere dayanan kent federasyonları bulabilecektir.

Hapishane: Bir geçiş yeri

Ayrıntılı kaynaklar olmadığı için, Ortaçağ hapishaneleri hakkında bir inceleme yapmak oldukça güçtür. Şans eseri Arras'ta tutulan düke ait kayıtlardaki sistem, şato zindanının hesaplarının da çıkarılmasını içeriyordu. Böylelikle 1 Ekim 1407'den 1 Ekim 1414'e, sonra da 20 Temmuz 1427'den 1 Ağustos 1450'ye kadar olan otuz yılın kayıtları saklandı.[55] Görevli subaylar, şato zindanı komutanı, zindancı, kapıcı ve dört muhafızdır; 1408-1409'dan sonra muhafız sayısı altıya çıkar. Tutsakların listesi kayıtlıdır, çünkü her tutsak günlük bakımı için günlük bir ücret ödemek zorundadır; örneğin "aşağı hücrelerde kalmak üzere" ("*desoubz*") içeri atılmışsa günde oniki kuruş (1407-1408'de fiyatının bir kuruş olduğu tahmin edilen bir ekmek almaktadır), "iyi bir muhafaza" altında kalmak istiyorsa günde beş metelik vermesi gerekmektedir.[56] "Borçlarını ödemedikleri" için hapsedilenler günde 8 metelik verirler, ama yedi geceden fazla içeride tutulamazlar. Borçlarını inkar edenler, herkesin ödediği oniki kuruşun dışında, ayrıca üçer metelik verirler. Ayrı bir metne göre, 1469-1470'de de tarife değişmemiştir. Ek olarak her mah-

55- Kuzey B.A., B 14 130-B 14 137 (1 Ekim 1907-1 Ekim 1414) ve B 14 138-B 14 150 (20 Temmuz 1427-1 Ağustos 1450).

56-1 metelik (*sou*) 12 kuruştur (*denier*).

kum prangaları için zindancıya oniki kuruş, iki kuruş da "*marmouse*" adı verilen ayakbastı parası vermekte, bunun üçte biri gardiyana geri kalanı da diğer "mahkum arkadaşlarına"[57] gitmektedir. Yüzyılın ilk yarısında da aynı şey geçerli olabilir, ama bu konuda elde belge yoktur.

Tablo no:2
Arras Şatosu'nun zindanında kalan mahkumlar
(1407-1450)[58]

Yıllar	1407 - 1408	1408 - 1409	1409 - 1410	1410 - 1411	1411 - 1412	1412 - 1413	1413 - 1414	1427 - 1429	1429 - 1430	1430 - 1435
"CALENGES"	120	135	127	200	176	164	137	135	239	284
Toplam Tutuklu	260	282	266	284	242	230	206	224	309	423

1435 - 1437	1437 - 1438	1438 - 1439	1439 - 1441	1441 - 1443	1443 - 1445	1445 - 1447	1447 - 1448	1448 - 1449	1449 - 1450	Yıllar
372	136	123	126	141	74	93	25	42	44	2 893
571	232	222	224	227	123	125	43	80	67	4 640

Bu tür mali belgeler, kesin bir sosyolojik tahlil yapmayı engellemekte ve hapishane yaşamı hakkında belirlemeler yapma olanağı tanımamaktadır. Bununla birlikte şato zindanlarının sık uğranan bir yer, hatta tanışma yeri olduğunu ortaya koymaktadır; genellikle aşırı kalabalık olan hücrelerde gerektiğinde hayvanlar bile kalmaktadır: On tane at, sahiplerinin "ödenmemiş borcu" nedeniyle, 10 Ocak 1409 tarihinden başlayarak, iki gün boyunca hapsedilmiştir. Belgeye göre atlar, ekmek parası ödememişlerdir, çünkü kendilerine "ekmek verilmemiştir"

57-Arras B.A., AA 8, f73r (tarihsiz belge, 1469 ve 1470 ayrıcalıkları arasında yer almaktadır).

58-Yukarıdaki kaynaklar için. bkz.not 55. Tablo ve grafikler için R.Muchembled, yuk. a.g.e. (1985), s.675-677. "*Calenges*" bir suçtan ötürü haklarındaki soruşturma süren şahıslardır.

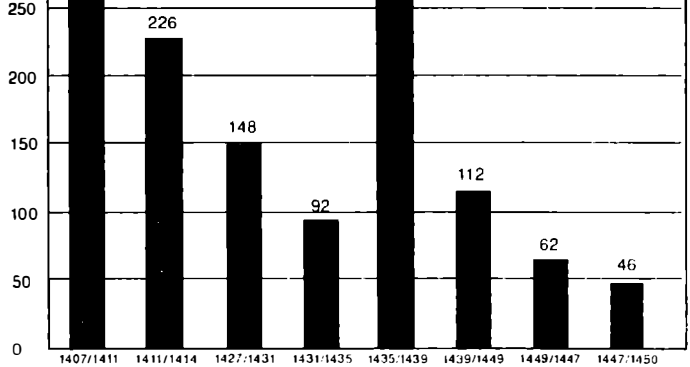
Binlerce konuk

Toplam otuz yıl içinde, 4640 kişinin hapse girdiği saptanmıştır; bu sayı bir kuşak boyunca potansiyel kent nüfusunun üçte birine denk düşmektedir. Tabii iş bu kadar basit değildir, çünkü Arras Belediyesi'nin uyruklarının yanı sıra, zamanın alışkanlıkları uyarınca "ödünç olarak hapse atılan" başka mahkemelerin aradıkları yabancılar, sabıkalılar ve gerçek hapishane kuşları da bu sayının içinde yer almaktadır. Belgeler bu karmakarışık ve kaynayan kalabalıkları tam olarak nitelemeye olanak vermemektedir. Her ne olursa olsun hapise düşmenin bir utanç sorunu olamayacağı ortadadır, çünkü binlerce Arraslı için bu iş son derece sıradan bir olaydır.

Mahkumların beşte biri dik kafalı borçlulardır. Yüzyıl başında sayıları yaklaşık yılda otuz yedidir; ikinci çeyrekte yirmi sekize düşer. Kendi olağan yargıçlarına, yani kilise yargı kuruluna teslim edilmeden önce bir süre içeride tutulan rahipler, toplam sayının onda birini oluşturmaktadırlar. Sadece hesapların ilk dört yılında sayıları oldukça kabarıktır; 1427'den sonra bu sayı yılda

Arras Şatosundaki Mahkûmlar

(Yıllık ortalamalar dört yıl üstünden hesaplanmıştır; üç yılla Sınırlı 1411-14 ve 1447-50 dönemleri bunun dışındadır.

sekize düşer, 1443'ten sonra ise bu zindanlarda görülmezler. Aynı dönemde Parisli suçlular idam cezasından ya da ağır bir cezadan kurtulmak için tepelerini traş ettirmekte ve rahiplik ayrıcalığı istemekte duraksamazlar, çünkü kilise mahkemelerinin idam cezası verme hakkı olmadığı gibi, genellikle sivil mahkemelerden daha affedici de davranmaktadırlar.[59] Rahipler, hapishane masrafı ödemediklerine göre, büyük bir olasılıkla Arras'ta da aynı şey geçerli olmalıdır. Kilise kökenli mahkum sayısındaki net azalma, kilise adetlerindeki bir yumuşamadan çok, yetkililerin insanların niteliklerini daha iyi denetlemelerinden ve rahipler için özel hapishaneler kullanılmasından kaynaklanıyor olmalıdır.

Yoksulluk nedeniyle serbest bırakılan bireyler, mahkumların ancak % 4'üdür. Sayıları yüzyıl başında yılda on altı iken, 1427-1441 arasında ona düşer, sonra da hesaba katılamayacak kadar küçük oranlara iner. Bazıları uzun süre hapiste kalır; örneğin İyi Jéhan (Jéhan le Bon) altmış liralık bir cezayı ödeyemediği için 179 gün hapiste kalır. Paraları olmadığından "senyörün ekmeğini" yiyen bu insanlar sefalet dünyasının temsilcileridir. Hatta bazıları yaşamlarını bu şekilde sürdürüyor olabilirler mi? "Küçük Gay" (Petit Gay) diye biri, 1408 ile 1411 arasına yayılan beş hapislik döneminde 140 gün boyunca prensin hesabından barınır ve yer, içer. Bu çerçevede kayıtlara geçen yirmi sekiz kadının çoğu ise, içeride ortalama altı gün kalan fahişelerdir.

Gerek kısa konaklamalar, gerekse uzun yatışlarda hapishanenin cezalandırıcı işlevi ikincil düzeydedir. Başlıca işlevi ise baskı ile ilintili değildir: "*Calenges*" adı verilenler tarafından yargı kararının beklendiği bir yerdir.[60] Bunlar toplam mahkum sayısının % 62'sini oluşturmakta, onlara rahiplerin çoğu da eklenmekte (rahiplerden sadece otuz yedisi borçları nedeniyle içeri atılmıştır), bu da toplam oranı % 72'ye çıkartmaktadır. Bu 3342 bireyin tutuklanmalarının aylara göre dağılımı, kışın bir azalma,

59- B.Geremek, a.g.e., s.155-163.

60- M.Foucault, a.g.e., Pierre Deyon. *Le Temps des Prisons. Essai sur l'histoire de la délinquance et les origines du système pénitentiaire.* Lille-Paris, P.U.L., 1975.

nisan ayında bir artış, mayıs ve ağustos ayları arasında neredeyse eşit bir şekilde uzanan bir tepe noktası, eylülde hafif bir düşüş, ekimde ve kasımda giderek azalma, aralıkta ise geçici bir yükselme göstermektedir.

Aralık ayı dışında eğri, Artois bölgesinde, gerek XV. yüzyılda gerekse daha sonraki dönemlerde, affa uğrayan cinayetler eğrisiyle aşağı yukarı aynıdır. Demek ki, hapiste ikamete yol açan suçlar kişilere yönelik şiddetten kaynaklanmaktadır. Bu toplumsal yaşam mekanizmaları bir başka yapıtta incelenmiştir.[61] Bununla birlikte bu suçların ağırlık dereceleri hakkında kesin bir karara varmaya olanak yoktur, çünkü hapis cezası süreleri bu sorunla hiç ilişkili değildir.

61- R.Muchembled, a.g.e. (1989), s.27-28'deki grafikler.

Tablo no:3

Arras'ta hapis süreleri (3342 vaka)

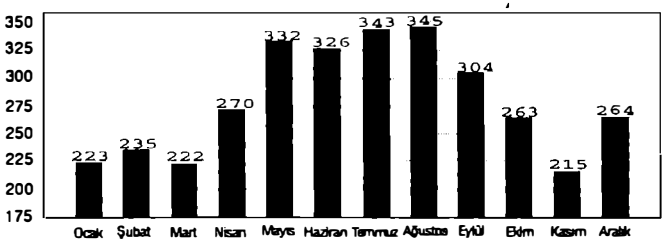
(Yüzdeler yuvarlak olarak hesaplanmıştır.)

TARİH	1 gün	2 gün	3 gün	4-7 gün	8-14 gün	+15 gün	Belli değil	TOPLAM
1407/8	22	41	21	20	11	5	73	193
1408/9	24	57	23	15	5	2	45	171
1409/10	17	56	26	43	24	10		176
1410/11	43	81	27	48	32	10		241
1411/12	35	54	24	48	17	11		189
1412/13	32	53	28	60	7	4		184
1413/14	22	48	23	35	22	9	1	160
1427/29	27	71	11	26	15	4		154
1429/30	61	120	25	42	11	4	1	264
1430/35	84	135	39	30	12	3		303
1435/37	77	163	61	54	24	16		395
1437/38	42	45	27	23	8	1		146
1438/39	40	43	23	28	6			140
1439/41	39	58	26	20	5	3		151
1441/43	32	76	17	31	10	5	1	172
1443/45	24	13	23	15	3	2		80
1445/47	23	38	27	10	1		1	100
1447/48	3	9	1	14	1			28
1448/49	4	10	10	16	5			45
1449/50	8	26	9	5	2			50
Toplam	659	1 197	471	583	221	89	122	3 342
%	20	36	14	17	7	3	3	100
Borçlar %	37	21	14	15	6			

Grafik no: 4

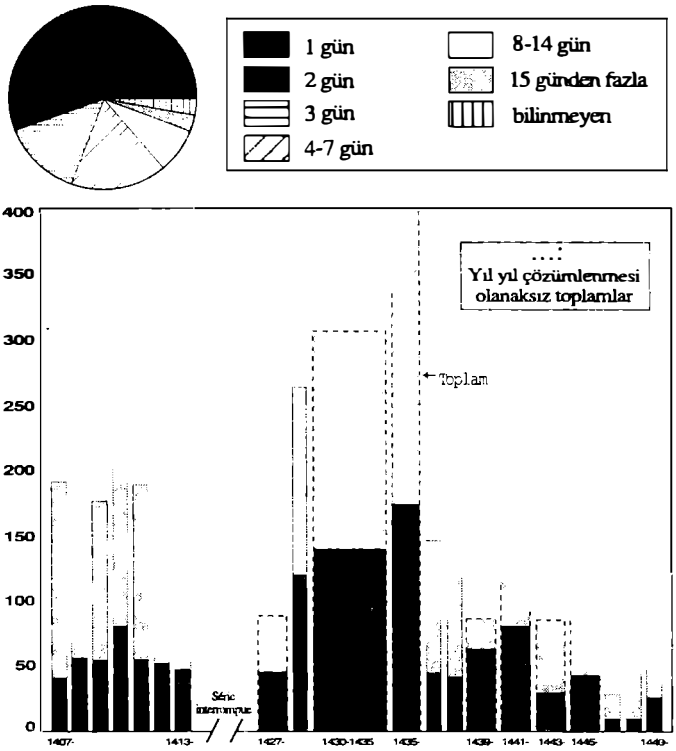
Arras'ta hapse girişlerin aylara göre dağılımı

Normal ve rahip "*Calenges*"(1407-1450) (3342 vaka)

Grafik no:5

1407 ile 1450 arasında Arras'ta hapiste kalma süreleri (3342 vaka)

Hapiste kısa süreli kalışlar ve insani ilişkiler

Uzun süreli kalışlar iki ayı pek geçmez. Mahkumların sadece % 6'sı sekiz ile on dört gün arasında tutulurken, % 87'si hapiste bir haftadan az kalır. "*Calenge*"lerin yarısından fazlası iki günden sonra bırakılır, % 20'si ise zindanların nemli samanları üstünde sadece bir gün geçirir. Laurent Hezina'nın Val d'Oise hapishaneleriyle ilgili yaptığı mükemmel incelemeye bakılacak olursa, bu özellikler uzun süre korunacaktır: Louvres-en-Parisis hapishane kayıtlarında, 1768 Ocak ayı ile 1775 Aralık ayı arasında, 1682 tutuklu görünmektedir; bunların % 86'sı içeride kırk sekiz saatten fazla kalmamışlardır. (bunların içinden de % 72'si yirmi dört saatten de az tutulmuştur.)[62]

Kendilerinden hiç söz edilmeyen soylular, zengin burjuvalar, önemli kişiler dışında bütün halk bu geçici hapishane mekanlarında buluşmak üzere sözleşmiş gibidir. Karı ve koca, efendi ve uşak buraya bir uğrayıp giderler. Orada cellat yamağıyla veya hapishane muhafızıyla da yan yana gelebilirler. Bu durum "Kunduracı ayağına hep kötü kundura giyer" ("Terzi kendi söküğünü dikemez" gibi-ç.n.) diyen atasözünü yalanlamaktadır. Cellatın kendisi bile 1435'te ya da 1443'te hapse girer. Birkaç "gece içeri atma" olayı, önleyici bir işlevi düşündürmektedir, çünkü disipline girmeyen gececiler, sarhoşlar, şiddet düşkünleri sakinleşinceye kadar içeri atılmaktadırlar. Kimi zaman bir grubun tamamı getirilmektedir: 20 Ağustos 1428'de on erkek ve beş kadın; 30 Haziran-1 Temmuz 1435 gecesinde içeri alınan biri kadın sekiz kişi; 20 Eylül 1442'de içeri alınan içlerinde birçok kasap ve on kadının bulunduğu yirmi bir kişi. Hapishane, değirmen gibi bir buluşma yeri değildir tabii, ama insanlar sık sık oraya gelmektedirler. Bazıları tekrar geleceklerine söz vererek ayrıl-

62- Laurent Hezina, *Les Prisons du Val d'Oise sous l'Ancien Régime, notamment au XVIIIe siécle*, Robert Muchembled yönetiminde verilmiş doktora tezi (yayımlanmadı), Paris-Nord Üniversitesi, 1990, s.33 ve grafik, s.141.

maktadırlar: Bu özellikle yargılama çok uzun sürdüğünde uygulanan, bir tür söz üzerine salıverme yöntemidir.[63]

Hapishane çoğunlukla bir erkek dünyasıdır, ama on "*Calenge*"dan biri ve borçları nedeniyle içeri atılan her otuz kişiden biri kadındır. Çok çeşitli insanlar orada hem kendi aralarında, hem de muhafızlarıyla kısa süreli ilişkiler kurarlar. Hapishane büyük bir olasılıkla konukları için seçkin bir suç okulu değil, tıpkı meyhaneler gibi, hafif suçlara yönelik bir kitle okuludur. Haydutlar, caniler, marjinaller, fahişeler orada birçok sıradan kentliyle tanışırlar. Bu aşırı kalabalık yerlerde bir tür ortaklaşa yaşam örgütü oluştuğunu insan düşünebiliyor, ancak bunu betimlemek oldukça güç: Yüzyıl başında yılda 250 olan tutuklu sayısı, 1427-1445'e doğru 100'e, 1445 ile 1450 arasında 50'ye düşüyor. "Alt" koğuşlarda karmakarışık bir şekilde yaşanırken, zenginler "iyi muhafaza" altında tek başlarına kalabiliyorlar. Zorunlu bir karşılıklı ilişki kuruluyor; yeni gelenler, kuşkusuz toplumsal ve psikolojik biçimleri de olan bir "ayakbastı" parasına benzeyen "*marmouse*" ile karşılanıyor. Binlerce Arraslı serbest bırakıldıktan sonra katılaşmış suçlular haline gelmiyorlar. Bazılarının, özellikle de diğerlerinden daha çok yatanların, bazı teknik ve sözlü bilgiler edindiklerine, belli dostluklar ya da ilişkiler kazandıklarına da kuşku yok.

Aslında, hapise girenler eğrisi, Arras adli sisteminin hem felsefesini hem de evrimini yansıtıyor. Yüzyıl başındaki çok yüksek düzeyler, hem güçlü iç gerilimlerin varlığını, hem de güvenlik ve adliye denetim düzeninin göreli etkililiğini ortaya koyuyor. Bu düzen, kısa süreli tutuklamaların ardından gelen para cezalarının artışıyla toplu bir denge üreterek anarşiyi engelliyor. 1430'daki yükselme noktaları hariç, 1425'ten sonra hem kısa süreli hapis olaylarında hem de para cezalarında görülen azalma büyük bir olasılıkla bu yöntemlerin zayıfladığını, başka bir deyişle bunların zeminini oluşturan örtülü konsensüsün sarsıldığını gösteriyor. 1440-1450 yıllarındaki çöküş, otoritenin silindiği-

63- R.Muchembled. a.g.e. (1985), s.687.

ni gözle görülür hale getiriyor; kronik yazarı Jacques du Clercq bu olguyu adaletin geri çekildiği nitelemesiyle anlatıyor.[64] Yeni bir denge arayışı kendini özellikle sürgün konusunda sertleşme ve idam cezalarının artmasıyla gösteriyor.

Sürgün edilenler ve işkence görenler

Ortaçağ sonu kentlerinde şiddet öyle sık rastlanan bir olaydır ki, sıradanlaşmıştır. Orléans, Chartres, Bourges, Tours ve Paris, Anvers, Gand ya da Brüksel bu olayın çok çeşitli göstergelerini sunmaktadırlar.[65] Kent barışını bozan hareketlere karşı adalet her zaman sert davranma iddiasındadır. Yasalar birçok durumda idam cezasını öngörmektedirler. Darağaçlarının ürkütücü silüetlerinin sitelerin yakınında ve ana yollardan fazla uzak olmayan noktalarda yükselmesinin nedeni, tespih taneleri gibi dizilen asılmışların yoldan geçenlerin korkudan donmalarını sağlamaktır. Tüm yolcuların yeteneği Montfaucon'u anlatan Villon'unkine denk değildir,[66] ama benzer uğursuz yerlerden herkes söz edebilir. Arras'ta bu tür yerlerden çok sayıda bulunmaktadır. Büyük çarşıdaki Beaumez "ağacı"ndan 1429-1430'da söz edilmektedir; kent dışındaki Mofflaines ormanı ağacında 1440'ta bir soyguncunun cesedi sallanır; 1438-1439 tarihli bir metne göre merkeze yarım fersah (yaklaşık iki km.-ç.n.) uzaklıkta bulunan ve Virely adı verilen Bourgogne dükünün darağacını, Neuville

64- Bkz. daha ileride, bölüm II.

65- B.Chevalier, a.g.e., Loire kentleri hak.bkz.s.288; B.Geremek, a.g.e., Paris hak.; D.M.Nicholas, yuk.mak., Gand hak.; J.A.Goris, "Zeden en criminaliteit te Antwerpen in de tweede helft van de XIVe eeuw, naar de rekeningen der schouten van 1358 tot 1387", *Revue belge de Philologie et d'Histoire, c.V, 1926, s.871-886 ve* c.VI, 1927, s.181-205, Anvers hak.; F.Vanhemelryck, a.g.e. ve "De studie van de criminaliteit in het Ancien Régime. Stand van het onderzoek en méthode" adlı makalesi, *Bijdragen tot de Geschiedenis,* 56.yıl, 1973, s.209-242. Brüksel hak.; G.Parker, "Crime and the Early Modern Historian. A review article", *Tijdschrift voor Geschiedenis,* 94.yıl, 1981, s.595-601, genelde bu sorunsal üzerine.

66- François Villon (1431-1463'ten sonra); maceralı bir yaşam süren bu Parisli ozanın en meşhur yapıtlarından biri *Ballade des Pendus* (Asılmışlar Baladı) dır. Montfaucon, eskiden Paris'in hemen dışındaki bir yerin adıydı.Burada XIII. yüzyılda yapılmış bir darağacı bulunurdu-ç.n.

yolundaki belediye darağacını (1440) ya da piskoposa bağlı "Les Hochettes" adlı yeri de (1458) bunlara eklemek gerekir.[67]

Yumuşak işkenceler, çeşitlendirilmiş cezalar

Gerçekte, yetkililer güçlerini kullanmaktan çok, gösterme yolunu seçerler. Para cezaları, sürgünler, mahkeme kararıyla gidilen zorunlu haclar her yerde baskı mekanizmasının özünü oluşturur. Bedensel cezalar, sakatlamalar ve idam cezaları da vardır, ama bu tür hükümler modern çağda olduğundan çok daha az verilmektedir. XV. yüzyılın ilk yarısında en vahşi işkencelere Arras'ta ancak istisna olarak rastlanmaktadır. 1317'ye kadar canlı canlı kaynatılan kalpazanlar, o tarihten sonra asılır. Odun yığını üzerinde yakılma cezası, 1466'dan sonra özellikle eşcinsellere ya da hayvanlarla cinsel ilişkiye girenlere uygulanmaktadır. Bu ceza henüz cadılara uygulanmamaktadır; zaten bu konu idam cezası veremeyen kilise yargısının yetki alanına girmektedir. 1436'da Crestienne du Pré adlı kadın, laik yargıçlar tarafından 36 gün hapiste tutulur; piskopos, bu yargıçlar aleyhine adalete başvurur ve sonunda davanın kendisine verilmesini sağlar. 1369-1370'de "münafıkların" ve casusların başlarının kesilmesi ender görülen olaylardandır; öyle ki cinayet işleyenlere ya da ırza geçenlere uygulanan bu işkence türünün kesin tanımı ancak 1499'da yapılmıştır. Birkaç kadının diri diri gömüldükleri görülmekte, erkeklerde ise ölüm cezası hep asılma yoluyla uygulanmaktadır. 9 Aralık 1484 öncesinde arşivlerde işkence ile ilgili yazılı bir ize rastlanmamıştır. Bu tarihte, Paris Parlamentosu, Arras Belediye Meclisi'nden ceza yasaları içinde işkencenin yerini açık bir şekilde tanımlamalarını ve açıklamalarını istemiştir. XIV. yüzyılda bedensel sakatlamaların olduğu doğrulanmaktadır: dil, kulak, gözkapağı kesilmekte, gözler oyulmaktadır. Bir sonraki yüzyılda bu tür cezalara daha az rastlanmaktadır. Bu-

67- Arras Belediye Kitaplığı, Ms.1854. Guesnon fişleri: "Ağır ceza": "Ağaçlar" ve "Darağaçları" (XIX. yüzyıldan bir bilgin olan Guesnon, bugün kaybolmuş birçok belgenin kopyasını çıkarmıştı).

nunla birlikte 1460'da Vaudois Davası için verilen dil delme cezasından söz edilmekte, XVI. yüzyıl başından itibaren de hırsızların zaman zaman kulakları kesilmektedir. Örneğin 1408'de söz edilen, kent pazarındaki direğe bağlanarak teşhir, ancak 1465'ten sonra yaygınlaşır.[68]

1407 ile 1450 arasındaki Arras Şatosu zindanının hesapları, harcamaya neden olan tüm cezalar için bir adalet masrafları listesi içermektedir. Hapise girenler tablosunda 164 kişi gözükmektedir. Burada esas olarak borcunu ödeyemeyenler üzerinde durulduğundan, sürgünlerin sayısı eksik kaydedilmiş olabilir; ama idam cezalarının kayıtları düzgün bir şekilde tutulmuş gibidir, çünkü bu cezanın bedeli prenslik hazinesince üstlenildiğinden harcama kalemlerinde denetlenmeleri mümkün olmuştur; borcunu ödeyen mahkumlardan alınan miktarlar da gelir hanesine kaydedilmiştir. Kararın hangi mahkeme tarafından alındığı sadece ilk iki yılın kayıtlarında sistematik biçimde belirtilmiştir, ama davaların hepsi olmasa bile çoğunun Arras Belediye Mahkemesi tarafından görüldüğü anlaşılmaktadır.

Yıllık ortalama altı civarında dolaşmakta, 1427'den sonra öncesine oranla daha geniş dalgalanmalar görülmektedir. Bu tarihten sonra kadınların oranı da, hesapların ilk 7 yılında % 17 iken, % 30'a çıkar. Yüzyıl başında para ve sürgün cezaları ağırlıktadır. İncelenen kırk iki mahkum içinde sadece beş erkek ve bir kadın, 1410'da diri diri gömülen "Damoiselle Agnez Mulette", yani toplam sayının % 14'ü ölüm cezasıyla karşılaşmıştır. Sürgün edilenler içinden bir kadın çarşı meydanındaki direğe başında kağıttan bir külahla bağlanarak teşhir edilmiş, bir diğer kadının da kulağı kesilmiştir. Dört adamın kulakları kesilmiş, bir diğeri kent kavşaklarında sopalarla dövülmüş, biri de "kötü bir yemin etmek"ten dolayı (aslında bu tür belgelerde böyle belirlemelere çok ender rastlanmaktadır) direkte teşhir edilmiştir.

68- A.Laurence, yuk.mak.; Arras Bel.Kit., Ms 1854, çeşitli işkence adlarına yazılmış Guesnon fişleri; Kuzey B.A., B 14 141, cadılık konusunda (29 Haziran 1436).

1427 ile 1450 arasında bazı değişim işaretleri belirir. İdam cezalarının sayısı biraz artar. On yedi erkek ve on bir kadın, yani kayıtlı mahkumların % 23'ü idam edilir. O zaman yılda bir idamlık ortalama hafifçe geçilmiş olur, ama bu noktada kronolojik farklılıklar büyük önem kazanır. Özellikle 1435'teki Arras barışından sonra çeşitli afetlerin görüldüğü 1430-1439 devresinde yirmi dört idam yer alırken, 1441'den sonra hiçbir idam görülmez. Bazı belirlemelerden anlaşıldığına göre, on bir erkek asılmış, cellat Jehan Oppiot 1430-1435'e doğru, kesin saptanamayan bir tarihte bir ata bağlanıp sürüklenmiş, altı kadın odun yığını üstünde yakılmış, üç tanesi de diri diri gömülmüştür. İşkence, suçlardaki farklılıklardan çok cinsiyet ayırımına göre çeşitlenmektedir. Yakılan üç kadın Cotoise da denen Dam Gilles du Bois'nın katledilmesi olayına katılmışlar, aynı suçu işleyen iki erkek ise önce yerde sürüklenmiş, sonra asılmıştır. Diri diri çukura girmeye mahkum edilen tüm kadınlar (içlerinde iki de hırsız vardır) bir tecil elde edebilmek için hamile olduklarını ileri sürmekte, bu strateji kimi zaman, belgelerde anlatılan Yiğit Jennain'in (Jennain Hardie) macerasının gösterdiği gibi, başarılı da olmaktadır. Birçok soygunun ardından belediye yargıçları tarafından ölüme mahkum edilen Jennain, çukurun içine yatırılır ve üstüne toprak atmaya başlarlar. O zaman "yüksek sesle karnında bir çocuk olduğunu, Tanrı aşkına içindeki bu meyvayı öldürmemelerini haykırır." Yeniden hapishaneye götürülür ve 17 Şubat 1439 ile 28 Şubat 1440 arasında orada sıkı gözetim altında tutulur. Söylenebilecek en hafif şey, hamileliğinin biraz fazla uzun sürdüğüdür! 29 Şubat'ta salıverilmesini sağlayan bir mektupla gelen Krallık affıyla birlikte Jennain'in hamileliği de sona erer.[69]

O sırada sürgünler eldeki mahkumların % 70'ini oluşturmaktadırlar. Bu cezayı alan kadınlara hiçbir zaman ek bedensel cezalar uygulanmamakla birlikte, mahkum edilen altmış iki erkekten bazıları işkence görmüştür. On tane değnek cezası, beş tane

69- R.Muchembled, a.g.e. (1985), s.694-695.

kulak kesme, bir kez de damgalama. Sürgünden gizlice geri dönmeye kalkışacaklar için de, "ipte" ölüm ya da "kulak kesme" tehditi geçerlidir. Mahkumların geri kalanı, toplamın % 7'si, değişik biçimlerde cezalandırılmıştır. Kürek cezası (1450'de dört tane), değnek, direkte teşhir, sarf edilen "kötü sözler" için dilin delinmesi (bir tek örnek), az sayıda para cezası.

Arras para cezaları eğrisi 1430'larda düşüşe geçer ve daha önce de belirttiğimiz gibi, birkaç göreli yükseliş noktası dışında asla eski doruklarına ulaşamaz. Eski bir adli denge biçimi artık sona ermiş gibidir. Özellikle 1430-1440 arasında sürgünlerin çoğalması, sakatlama ve idam cezalarının ise çok artmaması, istenmeyen şahısların tamamen yok edilmesinden çok uzaklaştırılmalarına yönelik bir eğilimi ortaya koymaktadır. Sonra, 1443'e doğru, yetkililerin suçluları artık pek cezalandıramadıkları gözlenir, çünkü tazminatlarda ve kamuya açık cezalandırmalarda net bir düşüş söz konusudur. Eldeki belgelere göre, bu cezalardaki düşüş, sürgün sayısındaki bir çoğalmayla da karşılanmamaktadır. Belediye mahkemesi 1448-1450'de bir tek kez, intihar eden bir adamın cesedine karşı, hükmünü yürütebilir. Saint-Vaast Manastırı ile uzun bir yetki alanı davasına neden olan bu olayda, sonunda ceset çürüdüğü için, "yerine tahtadan insana benzeyen bir şekil" oyulur ve kent adaletinin verdiği darağacında sallandırma kararı ancak böyle uygulanabilir. Bu oldukça yeni bir uygulamaydı, çünkü kaynaklarda 1413, 1414 ve 1438'de belirtilen diğer dört intihar vakasında umutsuzluğa düşüp intihar eden kadınlar söz konusuydu ve bunların cesetlerini adalet geleneklere uygun bir şekilde birer sedye üzerinde sokaklarda sürümüş, sonra da geceleyin cellata yaktırmıştı.[70]

Kronik yazıcısı Jacques du Clerc'in Arras'ta adalet olmadığı konusundaki şikayetleri,[71] yerel iktidarın XV. yüzyıl ortasında içine düştüğü bu acizliği yansıtmaktadır. Oysa genel durum çok

70- a.g.e., s.696.

71- Bkz. bölüm II.

dramatik gözükmemektedir; ama daha sonra, özellikle de meşhur Vaudois İsyanı olayı ile birlikte 1460'larda bozulacaktır. Bu olay da Arras'a özgü bir şey değildir. Hollanda kentlerinde de benzer adli uygulamalar görülmektedir. Saint-Omer'de, cinayet ya da yaralama suçları için verilen cezalar "XV. yüzyıldan itibaren hissedilir ölçüde hafifler": Cinayetlerinin bedelini para cezasıyla ödeyebilen katillere karşı büyük bir hoşgörü; törelere yönelik saldırılara karşı affedicilik görülmekte, genellikle sürgün edilen, kimi zaman da kulakları kesilen hırsızlara ise daha sert davranılmaktadır (ama bu kulak kesme cezası ancak XVI. yüzyılda yaygınlaşır.)[72] Bugün Belçika'da bulunan Mons'ta sistematik sayımlar yapılmamış da olsa, hapiste kalma sürelerinin kısalığı, suçlu kadınların yakılma olaylarının azlığı gibi çeşitli özellikler Arras'taki durumu çağrıştırmaktadır. Ayrıca yazar, Valenciennes ve Binche ile de benzerlikler olduğuna işaret etmektedir.[73]

Kamu düzeni arayışı

Demek ki Ortaçağ kent cumhuriyetleri, XV. yüzyılın ilk yarısında suçluları sistematik olarak yok etmeye ya da bedenlerini damgalamaya çalışmamaktadır. Yetkililer daha çok kamu düzeni ile bireysel kısas kuralları arasında hassas bir denge kurmaya uğraşmaktadırlar. Para cezası suçluların damgalanmadan cezalandırılmalarını sağlamakta, böylece yeniden toplulukla bütünleşmeleri kolaylaşmaktadır. Başka birçok şehirde olduğu gibi Nivelles'de de adli haclar da aynı işlevi görmektedir.[74] En son çare olarak başvurulan süreli ya da süresiz sürgün de sabıkalıları, top-

72- Justin de Pas, "Les Peines corporelles dans la justice criminelle a Saint-Omer aux XVe et XVIe siécles", *Bulletin de la Société des Antiquaires de la Morinie (B.S.A.M.)*, c.XV, 1935, s.575-611; "Exécutions capitales dans la région audomaroise antérieures au XVIIIe siécle", *B.S.A.M.*, c.XV, 1937, s.717-732; Catherine Morell-Sampol ve İsabelle Quenée, "Crime et société dans la ville et le bailliage de Saint-Omer (1493-1598)", R.Muchembled yönetiminde verilen doktora tezi, Lille III Üniversitesi, 1983, 2 cilt, yayınlanmamıştır.

73- Christiane Pierard, "Peines infligées aux femmes délinquantes, à Mons, au XVe siecle", *Anciens Pays et Assemblées d'Etats*, c.XXII, 1961, s.89, 91-92, 103-107.

74 X.Rousseaux, a.g.e.; J. Van Herwaarden, *Opgelegde bedevaarten*, Assen, Van Gorcum, 1978 (1300 ile 1550 arasında Hollanda'da zorla yaptırılan haclar hakkında). Arras hakkında, Guesnon fişleri (Arras B.K., Ms. 1854), bazı örnekler vermektedir.

luluk tarafından özümsenemeyen bireyleri, bozguncuları kent dışına atmaya yaramaktadır. Kentler arasında bağlar bulunması bu sisteme iç tutarlılığını kazandırmaktadır; çünkü, böylelikle, kent yönetimleri karşılıklı olarak birbirlerine sürgün listelerini iletmektedirler. Laon, Valenciennes ve Saint-Quentin arasında belirlenememiş bir tarihte ya da Bruges ile Saint-Omer arasında 1322'de yapılmış böyle anlaşmalar bulunmaktadır.[75] Ama çok sık rastlanılan sürgünden geri dönüşleri de engellemek gerekmektedir. Bu kuralı çiğneyenlerin öldürülmelerine göz yumarak bu işi terör yoluyla başarmayı uman kentlerin sayısı çoktur. "Başını yitirme bedeli" ile ya da altmış lira cezaya karşılık sınır dışı edilen bir sürgünü öldüren kişiye, eğer söz konusu kurban sürgün cezasının yasakladığı sınırlar içine girmiş bir sabıkalıysa, Arras'ta, Béthune'de, Bruges'de, Saint-Omer'de ceza verilmez.[76]

Bununla birlikte kent cumhuriyetlerinin özündeki zayıflık da tam bu noktadadır. Zorunlu olarak, varoşlar dahil kent topraklarıyla sınırlanan sürgün cezalarına uyulmasını sağlamak için kendilerini yıpratmaktadırlar; zorunlu olarak sınırlı diyoruz, çünkü sadece kral ya da bir prens, örneğin Artois kontu tüm bir eyaletten sürgün cezasına karar verebilir. Kent yargıçları zaman zaman kararlarının coğrafi yayılımını genişletmek için, bir kraliyet mahkemesinden yardım isterler. Ama bunu sistematik bir hale getirmeye olanak yoktur. Yoksa o gururlu kentlerin kabul etmeye genellikle hiç hazır olmadıkları bir dış vesayeti tanımak gerekecektir. Sonuçta sürgünlerin çoğu kapıların yakınına ya da kent yönetiminin yetki alanı dışında kalan korunaklı yerlere yığılır. O zaman da kentlilerin güvenlikleri, bu umutsuz insanların kendilerini cezalandıran adaletten duyacakları korkuya göre belirlenir. Ama dramatik olaylar bu sürgünlerin sayısını giderek

75- Ch.Gomart, "De la peine du bannissement...XIIe-XIIIe siecles", *Archives historiques et littéraires du Nord de la France et du Midi de la Belgique* (*A.H.L.*), 3.dizi, c.V, 1855, s.449-464; E.Pagart d'Hermansart, "Le Bannissement à Saint-Omer d'aprés les documents inédits conservés dans les archives de Saint-Omer", Bulletin historique et philologique, 1901, s.451-465.

76- E.Pagart d'Hermansart, yuk.mak. Arras hakkında, *Mémoires de Jacques du Clerc* (bu yapıttan II. bölümde söz edilecektir), c.II, s.241.

arttırabilir, para cezalarını ya da yargıçlar tarafından önerilen hafifletilmiş cezaları ödeyemeyen mahkumların sürekli artan bir bölümü sürgüne doğru kayabilir. Yargıçların önerdikleri bu tür mali uzlaşmalar, koşullara ve genel konjonktüre uyum sağlamanın bir aracı olsalar da, önemli çalkantılardan sonra sistemdeki tıkanıklığı çözmeye yetmezler. Kentin bir "kriz amortisörü" olduğuna kuşku yoktur, ama bu ancak düşük bir ölçekte gerçekleşir. Bu konuda kent, merkezileşen devletler kadar önemli bir rol oynayamaz. Belki de XVII. yüzyılda Birleşik Eyaletler'in yerleştirecekleri türden özerkliklerini koruyan bir kent cumhuriyetleri federasyonu böyle bir düzenlemeyi başarabilirdi? Ama 1450'ye doğru, bu mantık, Hollanda'dan daha ağırlıklı olarak Fransa'da, monarşik egemenlik mantığı tarafından yenilgiye uğratılır.[77] O zaman özerklik hayalleri yavaş yavaş yok olur. Görünürdeki son kent zaferlerinin alevleri içinde güçlü bir güvenlik gereksinimi giderek ortaya çıkmaktadır; bu gereksinim, prensin korumasını sağlayabilmek için, kaçınılmaz bir şekilde kenti özerkliğinden vazgeçmek zorunda bırakacaktır.

77- B. Chevalier, a.ge.e., s.312.

2

KENT CUMHURİYETİNİN ÇIKMAZI (1450-1520)

1450'ye doğru Arras belediye yargıçları, kişisel intikam ile kamu düzeninin gerekleri arasındaki eski hassas dengeyi sürdüremez hale gelirler. Sadece bu konuda yaşanan bir iflas söz konusu değildir. Bu başarısızlık, kent barışı sistemindeki uzun ve yavaş bir çözülme çerçevesi içine oturmaktadır. Birçok tarihçi bu gerilemenin nedenleri konusunda açıklamalar yapmışlardır. Kentlerin egemen olmayı başaramadıkları nüfus dalgalanmalarının etkileri; ekonomik değişimlerin, özellikle yoksulluğun ve marjinalliğin artmasının sonuçları; Luther'in, sonra da Calvin'in büyük reformlarının habercileri olan sapkın dinsel hareketlerin (*hérésies*) yükselişine bağlı olarak yaşanan dinsel ve ahlaksal çalkantılar. Bu nedenlerden her birinin, yerine göre değişen önemli bir rolü vardır, ama hiçbiri tek başına tamamen doyurucu bir genel yorum anahtarı oluşturmamaktadır.

Daha yakın tarihli araştırmalar gerçek bir bozgunu vurgularlar. "Kent, devlet karşısında, partiyi kaybetmektedir".[1] Ama bu, kesin bir şekilde tarihlenmesi zor, ağır bir ölümdür ve Fransa'da Hollanda'dan biraz daha erken gelmiştir. Her iki örnekte de, prestijli görünüşlerin gizlediği uzun bir zayıflama süreci yaşanmıştır. Ortaçağ sonu kentleri ve devletleri birbirleriyle çelişen dinamizmler göstermektedirler. Kimi zaman ticari bir metropolün çevresinde bir ağ halinde örgütlenen kent cumhuriyetlerinin hedefleri, orduların yazgısına bağlı olan toprak genişlemesinin sürekli artan bedelini ödemek yolunda, durmadan boşalan kasaları doldurmak için gerekli olan merkezileştirici bir bürokrasi yaratan savaşçı prenslerin hedefleriyle aynı olamaz. Belli anlarda, örneğin devletin 1557'de yaşadığı mali iflastan önce, Fransa kentleri ile kral ya da Anvers ile Charles Quint arasında yaşananlara benzer işbirlikleri de mümkündür. Hatta bazı yazarlar, başlangıçta şehirleşmenin güçlü monarşilerin doğuşunu kolaylaştırdığını, egemenlerin kendilerine meydan okuyabilecek büyük feodallerin bölgesel etkilerini kırmak için burjuvalara dayandıklarını düşünmektedirler. Ama daha sonra kentler merkezi iktidarla rekabete girebilecek kadar güçlenirlerse, bu ittifaklar tersine dönmektedir.

İyi Philippe (Philippe le Bon) döneminde Hollanda'nın durumu buna örnektir. 1447'de dük, Gandlılardan tuz vergisi ödemelerini ister. O zaman ülkenin en büyük kentlerinden biri olan bu saygın site başkaldırır. 1452-1453 savaşı sırasında, dük Artois ya da Brabant gibi diğer eyaletlerden para yardımı alır; bu, çoğunlukla birbirlerini kıskanan, çevrelerinde benzer enerjilerin toplamını bir araya getiremeyen büyük kent belediyelerinin iç zayıflığını gösterir. Ama yine de güçlü bir direniş yetenekleri olmalıdır, çünkü düklüğe ait tuz vergisi Hollanda'da hiçbir zaman uygulanmayacaktır.[2] Gand doğumlu olan Charles Quint, 1539'daki bir başka isyandan sonra bu şehre boyun eğdirecektir,

1- B.Chevalier, a.g.e., s.309, 312-313.

2- Bu konuda bkz. Bielefeld kollokyumu, *La ville, la bourgeoisie, ...*, yön. N.Bulst ve J-Ph. Genet, a.g.e., özellikle W.Blockmans'ın bildirisi, s.167-181.

ama daha sonra Gand, Protestanlığın güçlü kalelerinden biri haline gelecek ve 1577'ye doğru yeniden krala karşı ayaklanacaktır. Başka bir deyişle, kentlerle merkezileştirici devletler arasındaki uzun bilek güreşinin ana hattı, yüzyıldan yüzyıla geçerek sürmektedir. Bourgogne dünyası bu açıdan mükemmel bir gözlem yeri oluşturmaktadır, çünkü içinde Artois bölgesi kentlerinin de yer aldığı geleceğin yenik kentleriyle, XVI. yüzyılın son otuz yılında yaşanan Hollanda devriminden sonra bu uzun çatışmadan galip çıkarak geleceğin Birleşik Eyaletler'ini kuracak kent cumhuriyetleri bu bölgede toplanmıştır.

Arras örneğinde, XV. yüzyıl ortasından itibaren yaşanan büyük bilinç krizi, özerk bir yol izlemenin olanaksızlığını ortaya koyar. Giderek artan can ve mal güvenliğinden yoksunluk duygusu ve belediye adaletine olan güvenin yitirilmesi Atak Charles döneminde prensin doğrudan müdahelesine kapı açar. Savaşların dehşeti daha sonra bu hareketi geciktirir, ama hiçbir zaman yönünü değiştiremez. Arras ve diğer kardeş kentler 1480-1520 döneminde şehirleşmenin zaferi kazandığı görüntüsünü yoğun bir biçimde geliştirmekle birlikte, bunun gerçek amacı kuşkusuz kent cumhuriyeti efsanesini koruyabilmektir; çünkü aynı süreçte, devlet merkezileşmesinin öncü kuvveti olan krallık adaleti gerçek bir ilerleme içine girmiştir.

Bir burjuva ahlakçısının güvenlik yokluğu duygusu

Burjuvazi kavramı, kimi zaman çelişkiler içeren, karmaşık olayları kapsamaktadır. O halde XV. yüzyıl ortasından itibaren belli sayıdaki kentlinin mantıklarında görülen değişmeyi, hiçbir nüansa yer vermeden, "burjuva ihaneti" diye nitelemek yanlış olur. Bununla birlikte, Paul Vandenbroeck 1460-1500'e doğru Hollanda ya da Güney Almanya kentlerinin orta tabakalarında bir ahlakçı evrim bulgulamıştır. Jerome Bosch'un resmi bu hareketi çok iyi yansıtmaktadır. Güçlü esinlere sahip olsa da sonuç olarak bir tek sanatçı diye değerlendirilemeyecek bir konumdaki Bois-le-Duc'ün efendisi, aslında özgün kolektif değerleri

yaymaktadır: Bu değerler, kapitalist tüccarların değil, yerleşikleşmiş burjuvazilerin yarı-hümanist değerleri ya da lonca üyelerinin değerleridir. Paraya ve mala mülke karşı çıkış, aşırılıkları reddetmek, aşağı toplumsal kategorilere ve onların bayramlarına yönelik olumsuz bakış, törelerin arındırılması kaygısı.[3]

Kollektif bilincin çeşitli türlerinin uyanmasında geniş anlamıyla ekonomi önde gelen bir rol oynar, ama sonra yerini hızla toplumsal simge düzeneklerine terk eder. Gerçekten de insan toplulukları kendilerini bu coğrafi uzam içinde etkinlik gösteren iki büyük kuvvete göre tanımlarlar: Birçok soylu ve bazı soylu olmayan kişiler, Bourgogne dükünün lüks ve parlak sarayının yanında yer alırlar; prestijli kentler ise hırslı, seçkin patriciler üretir. Bazı kentliler ise arada kalmıştır, kent barışını sağlamanın en iyi yolları konusundaki genel bakışlara göre iki büyük güçten birine yakınlaşır ya da uzaklaşırlar. Aslında bu sıradan burjuvaların istedikleri, düzenin sürmesi, "zayıf halk"ın haddini bilmesi, ahlak ve çalışmanın saygı gösterilen değerler olması, marjinallerin cezalandırılması, haydutların da sınırdışı edilmesidir. Sonuçta kollektif güvenlik konusunda kent oligarşilerininkilerden daha etkili gördükleri monarşik idealleri kabul edeceklerdir. Demek ki, oldukça örtülü de kalsa, her yerde iktidar sorunu belirleyici olmaktadır.

Bir burjuva gözü

Kronik yazıcısı Jacques du Clercq, orta burjuvazilerin özlemlerini aslına uygun bir şekilde yansıtmaktadır. 1420 ya da 1424'te doğan, hukuk öğrenimi gören, 1446'da evlenen Du Clercq, gördüklerini ya da işittiklerini anlatarak, 1448-1467 dönemine ilişkin Anılar'ını (*Mémoires*) yazar. Savaştan, modadan, kurumlardan, paralardan, dilden, eğitimden, bayramlardan ve

3- Paul Vandenbroeck, *Jheronimus Bosch. Tussen volksleven en stadscultuur*. Berchem (Anvers), Epo, 1987. Ayrıca bkz. sergi katalogu, *La Ville en Flandre. Culture et société, 1477-1787*, yayına hazırlayan: Jan Van der Stock, Brüksel, Crédit communal, 1991.

oyunlardan (özellikle prensler katılıyorsa), Bourgogne kütüphanesinden, vb. söz eder. Özellikle 1455'ten başlayarak Arras kentini anlatır, çünkü orada oturmaktadır. En çeşitli olayları tutkuyla nakleder, kendi yolculuk gözlemlerine ya da anlatılan öykülere dayanarak başka sitelerle karşılaştırmalar yapar. Mucizeler, pahalılık ve tahıl fiyatları hakkında notlarla birçok suçun betimlemesi ve 1459-1460'ın meşhur Vaudois Davası'nın uzun bir anlatımı bu anılarda yan yana yer alır. Adam, gerçeklerin her gün yalanladığı bir güvenliğe özlem duymaktadır. Zamanın kötülüğü hakkındaki düşünceleri onu tam bir burjuva ahlakçısı yapmaktadır. Geleneksel kaynaklarda birçok boşluğun belirdiği bir dönemde, tarihçilerin genellikle kaçırdıkları suçluların "karanlık dünyası"nın boyutlarını verdiği gibi, belgelerdeki bu zayıflamanın da açıklamasını getirmektedir: Yargıçların gevşekliği nedeniyle soruşturmaların azalması.[4]

Du Clercq'in çağdaşlarının ahlaki gevşekliğini eleştiren kim formülleri, Jerome Bosch'un tablolarına konu olabilirdi. "Şehvet günahı her yerde, özellikle de prensler ile evli insanlar arasında egemen (1454'te); en kibar erkek bile aldatmayı kadınlardan daha iyi biliyor ve hep şehvet anlarına yöneliyor; daha da kötüsü şehvet günahı Kilise önde gelenleri ve tüm Kilise kadrosu içinde de çok yaygın" Zaten Kilise adamları "hem kilise büyükleri, hem de yoksul dilenci rahipler ve diğerleri şehvet günahına ve cimriliğe, dünyevi hırslara ve keyiflere öylesine batmışlar ki, bunları yazıyla belirtmek bile ayıp olur."[5]

Bu eleştirel bakıştan ne egemenler ne de alttakiler yakasını kurtarabilir. Otuz dört yaşında bir dul kadının 28 Haziran 1457'de, kocası öldükten bir gün sonra, yirmi yaşında bir gençle yeniden evlendiğini kaydeden yazar, böyle bir el çabukluğu-

4- *Mémoires de Jacques du Clercq*, yay. Baron de Reiffenberg, Brüksel, 2.baskı, 4 cilt, 1835-1836 (Kronik yazarı hakkında açıklama, c.I, s.9, 13-16, 488-489). Bazı düzeltmeler için bkz. J.A.C.Buchon, *Choix de Chroniques et de Mémoires sur l'histoire de France*, Paris, Desrez, 1838, s.1-318.

5- a.g.e., c.II, s.204, 258-259.

nun daha önce hiç görülmediğini belirtir, daha sonra bu durumu dük, dükün oğlu ya da diğer yakınları tarafından böyle zengin dullara ya da zengin kızların babalarına, bu güçlü adamlara bağlı kişilerle evlenmeleri ya da onlara haraç vermeleri için baskı yapılmasıyla açıklar.[6]

Yazar asla inançsız değildir; günahkarları, canileri, kimlikleri bilindiği halde insanların adaleti tarafından korunan kundakçıları cezalandırabilecek intikamcı, korkunç bir Tanrı'ya göndermeler yapar.[7] Ama onun Hıristiyanlığında, hem Reform'un belirsiz bir önceli olarak değerlendirilebilecek daha temiz bir toplum isteyen bir iç gerilimin, hem de kentteki halk inanışlarının izleri vardır. Örneğin kentteki diğer insanlar gibi o da, 1459'da Lille'de odun yığını üstünde yakılmaya mahkum edilen sapkın keşişin iddia ettiği gibi ateşe dayanıp dayanamayacağını merakla sorar; sonra da keşişin yalan söylediğinin anlaşıldığını biraz da düş kırıklığına uğramış bir ifadeyle belirten bir not düşer. Canından bezdirdiği bir meslektaşının mezarı üstüne düşüp birdenbire ölen seksen yaşındaki Arras Notre-Dame'ından bir piskoposluk meclisi üyesi hakkında, yazar bu adamın kişiliğinin ne kadar bozuk olduğunu, birçok metresi bulunduğunu, hatta kızıyla zina ettiğini anlattıktan sonra sözlerini, yine de ayinleri çok güzel söylediğini belirterek noktalar![8] Zaten işlerini iyi yapmaları koşuluyla, halk rahiplerin ve kilise adamlarının tensel günahlarına karşı genellikle affedici davranmaz mı?[9]

"Hiçbir adalet yok"

Jacques du Clercq, suç haberlerine özel bir eğilim duymakta, bu durum da adaletin etkisizliğinden şikayet etmesine olanak

6- a.g.e., c.II, s.245-246.

7- Örneğin, a.g.e., c.II, s.272, 337; c.III, s.122; c.IV, s.16-17.

8- a.g.e., c.II, s.339-340, 343-344.

9- Jean-Luc Dufresne, "Les comportements amoureux d'après les registres de l'officialité de Cerisy", *Bulletin philologique et historigue*., c.III, s.207-210.

vermektedir. Tabii ki bize, Arras para cezası kayıtlarında 1454 ile 1461 arasında saptanan boşlukları doldurmayı sağlayacak güvenilir istatistikler sunmamaktadır. Zaten zaman zaman kentten uzak kalmıştır; küçük kavgalara, hakaretlere, çok sık görülen sıradan olaylara yer vermeyerek kendi ahlakçı yaklaşımlarına göre öznel tercihler yapar. O şiddetin ve büyük suçların, başka bir deyişle güvensizlik ortamının kroniğini yazar; bu konuda hem Arras'ı hem eyaletin diğer kentlerini, hatta kimi zaman Artois bölgesi dışındaki kentleri de anlatır.

1457 ile 1467 arasında, başkent dışında geri kalan Artois Bölgesi 89 suçlu ile temsil edilmekte, buna niteliği kesin olarak belirtilmemiş diğer olaylar eklenmektedir. 63 kişiyle kan dökmeye yönelik suçlar ağırlıktadır (% 70). Yollarda sürekli güvensizlik vardır; bunun bir nedeni haydutlar ise, diğeri Gand kentine karşı toplanan düklüğe bağlı ve durmadan suç işleyen askeri birliklerdir. Demek ki kayda geçen cezalar, gerçek suç oranının ancak çok küçük bir bölümünü yansıtmaktadır. Yazar, 1457 Paskalya'sında Picardie ya da Artois'yı yağmalayan ve zavallı insanları İngilizler'e teslim etmekte duraksamayan "kötü serseriler"e karşı "hiçbir adalet" sağlanamamasına da üzülmektedir. Güvensizlik, kent sakinlerini silahlanmaya itmektedir. Emrinde bir birliği olan ya da intikam almak isteyen herkes hiçbir ceza görmeksizin kan dökebilmektedir. 1458 Ağustos'unda Roncq senyörü tutulduğu bir kızın nişanlısının hadım edilmesini, sonra göğsünün yarılıp, kalbinin çıkarılıp ikiye bölünmesini emreder. 1 Mayıs 1459'da, Avesnes-le-Comte bayramı sırasında, adamlarını bir askerin üzerine saldırtarak 17 ya da 18 yerinden yaralattıran ama öldürtmeyen komutan, adamın vücuduna her kılıç saplanışında, bir zamanlar hakaret ettiği Saint-Pol kontunu hatırlamasını söyler.[10]

Kronikçi, 1455 ile 1467 arasında Arras'ta görülen ve 98 kişi ile onlara ek olarak sayısı belirlenemeyen başka kişilerin suçlan-

10- Mémoires de Jacques du Clerc, a.g.e., özellikle c.II, s.107, 111-112, 244, 291-296, 331; c.III, s.218-219.

dığı davaları anlatır. 71 vaka ile kan dökme suçları toplamın % 70'ini oluşturmakta, bunun yanı sıra yedi hırsız, on bir hapishane firarisi, dört livata suçlusu, bir "*bougre*" (din sapkınlarına verilen ad -ç.n.), iki ırza geçme suçlusu, bir iftira yazıları yazarı ve Kral XI. Louis'ye dokunmaya cesaret etmiş bir adam bulunmaktadır. Daha önce vergi belgelerinde de saptadığımız adli gevşeklik kronik yazarı tarafından kınanmaktadır. Ölüm cezası yılda ortalama bir kez uygulanmakta, bu durum XV. yüzyılın ilk yarısı için şato kayıtlarında verilen bilgilere neredeyse aynen uymaktadır. Ölüme mahkum edilen on iki kişi içinde yer alan üç livatacı ve bir evlat katili kadın 1458'de yakılmış, dört hırsız sırasıyla 1458, 1460, 1464 ve 1467'de asılmış, ırza geçen bir kişi 1467'de asılmış, bir "*bougre*" 1465'te danasıyla birlikte yakılmış ve iki katilden biri 1463'te asılmış, diğerinin ise 1466'da kafası kesilmiştir. Olayların çoğu iki belirgin döneme yoğunlaşmaktadır: 1458'e doğru yaşanan bir güvensizlik dönemi ve daha ileride göreceğimiz gibi düklüğün işi ele alacağı 1465-1467 yılları. Ölümle cezalandırılan kan dökme suçlarının sayısı çok azdır. Sadece o zamanın insanlarınca iğrenç kabul edilen suçlarda bu ceza uygulanmıştır: Bir evlat katli; on sekiz yaşındaki genç bir kadının kocası tarafından kafası demir bir tokmakla kırılarak öldürülmesi; bir değirmencinin oğlunun kent dışından bir kişi tarafından öldürülmesi. Bu sonuncu kişi, kafası kesileceği sırada gözlerinin bağlanmasını birçok kez reddetmiştir.[11]

Ölüm cezalarının çoğu önemli cinsel sapkınlıklar olarak görülen olaylara yöneliktir ve bu konuda, yargıçlar en az Du Clercq kadar ahlakçıdırlar. Hırsızlık da çok sert cezalara çarptırılmaktadır. Mahkumlar bir kutsal kap ve başka şeyler çalmış yirmi dört yaşında bir Brabantlı, yirmi yaşında genç bir Lilleli, Bourgogne'dan gelmiş, Brugesli bir meslektaşını kırsal alanda bayıltıp soymak suçundan Arras'ta tutuklanmış otuz yaşında bir Charteslı, ve birçok soygunu gerçekleştirmiş yirmi sekiz yaşında Hotin adında biridir. Hotin'in pek cesur olmadığı anlaşılmak-

11- a.g.e.. c.II, s.297; c.III, s.234-235; c.IV, s.291.

tadır, kendisini asabilmek için bağlamak ve sürükleyerek merdivene çıkarmak gerekmiştir.[12] Sonuncusu dışında hepsi yabancı olan bu gençler, yabancı düşmanlığına benzeyen bir kuşkuyla karşılanmışlardır. Yirmi yaşında olan Brabantlı bir beşinci sanık, kese çalmak suçundan 1465'te değneklerle dövülmüş, sonra da sınır dışı edilmiştir. Listedeki son iki soyguncu, amca çocukları olan iki âşıktır; kadının kocasının eşyalarını çalmışlar ve hatta adamı öldürmeye teşebbüs etmişlerdir. Anlaşılan Arraslı oldukları için ölüm cezasına çarptırılmamışlardır. Bir arabaya bindirilmişler, şehrin her kavşak noktasında değneklerle dövülmüşler, sonra kafalarına ve ellerine boyunduruk vurularak saatlerce direkte teşhir edilmişlerdir. Du Clercq, "Böyle bir cezayı hiçbir insan belleğinde bulamazsınız." diye haykırıyor, tabii Charles Quint'in çağdaşlarının bu tür gösterilere sık sık tanık olacaklarını bilmiyor.[13]

Böylelikle cinsel sapkınlıklara ve hırsızlıklara karşı kan dökmeye yönelik şiddet suçlarından daha acımasız davranan kent ahlakının ana hatları ortaya çıkmış oluyor. Aslında bu tür sapıklıkların hepsi de cezalandırılmıyor. Kronik yazarı anlattığı olayların dörtte üçünde suçluların kaçtıkları, takip edilmedikleri ya da beraat ettikleri için (örneğin altmış lira cezaya çarptırılmış bir sürgünü yukarıda açıkladığımız ayrıcalığa göre öldürdükten sonra) cezalandırılmadıklarını belirtiyor. Jacques du Clercq cinayet ya da ağır yaralama suçuna verilmiş sadece on iki sürgün cezası belirtiyor. Ama 1461'den sonra altmış liralık cezalarda bir artış gözleniyor.[14] Demek ki dönemin oldukça çatışmalı gerçekliğine yaklaşmak için, yazarın belirttiği cezalandırılmamış suçlu örneklerine bu altmış lira cezalarını da eklemek gerekiyor.

Güvenlik özlemi

O sırada Arras'ta güvensizlik egemendir. Sokaklarda silahlı

12- a.g.e., c.II, s.286; c.III, s.13; c.IV, s.49-50, 299.
13- a.g.e., c.IV, s.90, 198-199.
14- Bkz.I.Bölüm, Grafik no:1.

çeteler kaynamaktadır. Şövalye Antoine de Habart'ın çetesi, bir çok kargaşa yaratır. Birçok cinayet işleyen bu çetenin üyeleri "fahişeleri kapatıyorlardı ve işleri güçleri sabahtan akşama kadar dövüşmekti." Şeflerinin 13 Kasım 1458'de ölümü, bu alışkanlıklarında hiçbir değişiklik yaratmaz. 1 Eylül 1459'da "Habart çocukları"nın bir çoğu bir arada bir rahibi döverler. Sitenin muhafız komutanı yardımcısı tarafından hapse atılırlarsa da hemen serbest bırakılırlar, hatta içlerinden biri kendilerini tutuklayan subayı takip eder ve öldürür. Bu sahne yüzden fazla kişinin gözleri önünde yaşanır, ama bu korkunç haydutlardan duydukları korku nedeniyle kimse müdahele edemez. "İşte o zamanlar Arras'ta ve Site'de adalet buydu; hem Piskoposluğu yöneten Kilise adamları, hem de keselerini doldurmaktan başka bir şey düşünmeyen yargının başındakiler bu işleri onayladılar; adı kötüye çıkmış olanları ve sayısız kötülük yapanları rahat bırakıyorlar ve onlara bir şey sormaya cesaret edemiyorlardı; ama çok az suçu olanlar ya da hiç suç işlememişler para cezalarını ödüyor ve çok kötü muamele ile karşılaşıyorlardı."[15]

Adli para cezalarının sayısında bazı dönemlerde görülen düşme ve mahkum listelerinde ne soyluluk ne de büyük burjuvazi temsilcilerine neredeyse hiç rastlanmaması bu şekilde açıklanabilir. Sınıf esasına dayalı bir adalet mi söz konusudur? Bu deyimi anakronik bulabilirsiniz, ama anı yazarı, 1461'de suçluları gayet iyi bilinen bir suçun cezasız kalması gibi, bu kavrama yaklaşan bir olayı açıkça betimlemektedir: "Gerçeği söylemek gerekirse, Arras kentinde, Site'de, civarda ya da Artois Bölgesi'nin herhangi bir yerinde adalet sadece kendisini savunamayacak durumdakilere ya da senyör olmayanlara işliyordu". Birkaç ay sonra kötü çocuklar arasında çıkan bir kavga, yazara sevinç çığlıkları attırır; çünkü haklarında soruşturma açılmaya cesaret edilemeyen, güçlü kişilerin koruması altındaki bu adamlar birbirlerini öldürmektedirler. "Tanrı'nın yardımıyla, kendi kendilerini cezalandırıyorlardı."[16]

15- Mémoires de Jacques du Clercq, a.g.e., c.II, s.295, 327-328, 356-358.
16- a.g.e., c.III, s.110, 148-150.

1460'lı yılların başında silahlı çeteler hiçbir cezaya uğramadan kent sokaklarını kasıp kavuruyorlar, sonra da rahatça kent dokusu içinde, örneğin belediye yargıçlarının ve prenslik subaylarının girme yetkisine sahip olmadıkları Kilise bölgesinde bulunan barınaklarına dönüyorlardı. Jacques du Clercq, belki de haklı olarak, Cambrai'de, Douai'de, Lille'de ve Valenciennes'de yetkililerin kendilerini dinletmeyi daha iyi bildiklerini söyleyerek yakınır durur. Zaten Arras yakınındaki bu büyük sitelerin yetkilileri kimi suçluların yazılı itiraflarını da yollamakta, ama Arras'takiler bunları kullanmamaktadırlar. Kaçak durumdaki haydutlar da bu gevşekliği bildiklerinden, Kral'ın temsilcisi Amiens Bailli'sinin ve Dük'ün temsilcisi yaşlı Arras valisinin kendileriyle hiç uğraşmadığı Artois başkentine sığınmaktadırlar. Bu nedenle "evli kadınlar kaldırılmakta, insanlar öldürülmekte, soygunlar yapılmakta, haraç kesilmekte, her gün birçok insan dövülmekte ya da hakarete uğramakta ve tüm bunları yapanlara karşı hiçbir adalet işletilmemektedir; bu suçları işleyen insanlar her gün sokaklarda rahatça dolaşmakta, ama sayıları çok olduğu ve hepsi birbirinin arkadaşı olduğu için ne tutuklanmakta ne de cezalandırılmaktadırlar."[17]

O zaman intikam, Yasa'nın önüne geçmeye başlar. Zaten yasa temsilcileri herkesin gözünden düşmüş gibidir. Örneğin Beauquesne ve Piskoposluk Sitesi'nin bir muhafız subayı, 4 Mart 1462'de tutuklamaya çalıştığı bir adam tarafından öldürülür. Kaatil, yanında bir suç ortağı olduğu halde, hiçbir sorunla karşılaşmadan dokunulmazlık alanına sığınır. Kronikçi, bu cinayetin büyük bir olasılıkla işten çıkarılan bir Beauquesne muhafızının intikamını almak için işlendiğini düşünmektedir. Daha sonra ölen kişi hakkında bazılarının değerlendirmelerini nakleder: Burnu büyük, yağmacı, yasalara pek bağlı olmayan, acımasız, evli olmasına karşın şehvet düşkünü, küfürbaz, "pisboğaz ve geveze" bir adamdı; yaşasaydı daha çok kötülük yapardı.[18]

17- a.g.e., c.III, s.181-184, 187-188.
18- a.g.e., c.III, s.207-210.

Yasanın Arras'ta başka yerlerden daha kötü uygulandığına kuşku yoktur. Du Clercq sorunu Artois ve Picardie bölgelerine genişletir, oysa o sırada Bourgogne düküne bağlı diğer eyaletlerde "adalet oldukça iyi işlemektedir."[19] Yapılabilecek ilk açıklama emniyetin savaş nedeniyle ortadan kalktığıdır; çünkü Fransa sınırı çok yakındadır. O sırada iki rakip siyasi güç arasındaki bu ilişki bölgeleri, 1640'taki Fransız fethine kadar sürecek uzun bir çalkantı sürecine girmektedir. Bununla birlikte merkezi yetkililer düzenin sürdürülmesiyle uğraşmaktadırlar. Eylül 1462'de Amiens Bailli'si bir tür cezalandırma seferine girişir. Arras'a küçük gruplar halinde altmış kadar adam sokar ve kralın savcısı tarafından belirtilmiş eşkıyayı gece olunca yakalamalarını söyler. Ama eşkıya, olaydan haberdar edilmiştir, öyle ki sadece üç tane "Habart çocuğu" tutuklanır, ertesi gün birkaç tanesi daha yakalanır, sonuçta beş kişi idam edilir; birlik Picardie'ye dönerken yolu üstündeki birkaç haydutu daha kovalar.[20] Bu olayın belediye adaletini biraz soluklandırdığı anlaşılmaktadır; çünkü 1461-1462 hesaplarında yeniden para cezaları görülür. Ama cezalandırma sisteminin yetersizliği hakkında Du Clercq'in daha sonraki birçok şikayetinin de gösterdiği gibi, tamamen sağlıklı bir durum sağlanmış değildir.

Rahatsızlık büyük olasılıkla çok derindir. 1450'li yıllardan itibaren, savaştan kaynaklanan sarsıntı daha genel bir değişim çerçevesi içinde iyice artar.[21] 1459-1460'ın yankı uyandıran Arraslı "Vaudois-cadılar" davası Jacques du Clerc tarafından geniş ölçüde yansıtılan toplu kaygının hem bir sonucu, hem de bu kaygının ek nedenlerinden biridir.[22] Her gün yaşanan emniyet yokluğu, bunalımlı bir burjuva bilinci yaratır. Adli düzensizlik iyice su yüzüne çıkmıştır ve bir çıkış yolu da gözükmemektedir. Kral

19- a.g.e., c.III, s.210.

20- a.g.e., c.III, s.220-223.

21- Alain Demurger, *Temps de crises, temps d'espoirs: XIVe-XVe siècles*, Paris, Seuil, 1990.

22- *Mémoires de Jacques du Clercq*, c.III, s.10-199, 1460 "VAUDERİE"si hakkında uzun bir anlatı.

XI. Louis Arras'ta kaldığı sırada, 24 Ocak 1464 günü birçok sürgün, gelip kendilerini affetmesini ister. Kral bu isteği reddeder, bu arada belediye yargıçları da olayı gizlice bir noter kanalıyla kaydettirirler; çünkü onlar açısından bu olay, kendilerinin süresiz sınır dışı ettikleri bir mahkumun hiçbir prens tarafından affedilememesi ayrıcalığının bir kanıtıdır. Gururlu kent cumhuriyetinin bu şekilde ifade ettiği erke insanları boyun eğdirmek konusunda aslında elinde hiçbir yaptırım gücü de kalmamıştır. Çünkü sürgünlerin geçimlerini sağlayabilmelerinin tek yolu çalmaktır. Yollarda yaşarlar, kimi zaman kendilerine düşman olan topluluklardan uzak dururlar, çoğunlukla Arras ya da diğer kentlerin surlarının yakınında barınırlar; yoldan geçenleri kollarlar, gizlice kente girmeye çalışırlar, af dilemek için elverişli bir ortam beklerler, çoğunlukla cezasız kalan sayısız suç işlerler.[23] Doğdukları toplumdan dışlanarak serserilerin, haydutların, "bu dünyada bir işe yaramayanlar"ın[24] saflarına katılırlar ve kendilerini onlarla birlikte marjinallikten suçluluğa götüren bir kısır döngünün içinde bulurlar. 1450'ye doğru Dijon'da ya da 1473'e doğru Paris'te serseriliğin bir suç olarak tanımlanması,[25] Jacques du Clercq'in söyledikleriyle aynı şeyi ifade etmektedir: Bir güvenlik yoksunluğu duygusu, kentlilerin duvarları dışında homurdanan bu kaygı uyandırıcı sürüler karşısında duydukları toplu korku.

Demek ki artık prenslerin zamanı gelmiştir. XI. Louis karşısında ayrıcalıklarına sıkı sıkı yapışan Arras'lı burjuvalar, daha güçlü bir prens elini yine de belli bir rahatlamayla kabul ederler. Çünkü silahlı çeteler kötülüklerine devam etmektedirler: Örneğin Neuville "çocukları" ile Longueval "çocukları", Şubat 1465'te çatışırlar. Bir cinayetle suçlanan üç Longuevalli, rahip

23- a.g.e., c.IV, s.22-23, 39-40, 67.

24- Bronislaw Geremek, *Truands et misérables dans l'Europe moderne (1350-1600)*, Paris, Gallimard-Julliard, 1980, s.9.

25- Bronislaw Geremek, "Criminalité, vagabondage, paupérisme: la marginalité à l'aube des temps modernes", *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, c.XXI, 1974, s.350.

olmadıkları halde, Kilise mahkemesi tarafından yargılanmayı talep ederler. Belediye tarafından geri dönmeleri halinde öldürülecekleri bildirilerek sınırdışı edilirler, Kilise zindanından sekiz suç ortağıyla birlikte kaçarlar; anlatılanlara göre, piskoposun kızgınlığı sadece göstermeliktir, çünkü Longueval kızkardeşinin kocasıdır.[26]

Radikal çözümler

Bir başka olay, bu tür sorunlara gelecekte getirilecek çözümlerin anahtarını sunar. 1467 Haziran'ında Arraslı yetkililerin başı beladadır. Bir kadının ırzına geçen ve parasını çalan Guillaume Weré ellerinde tutukludur. Birçok kez hırsızlık ya da başka suçlar nedeniyle tutuklanan bu adam büyük bir olasılıkla 1459'da kendisini kilise mahkemesi önüne çıkması için zorlayan rahip kardeşini bıçakla yaralayan Willemet ile aynı kişidir. Evli ve 1467'de üç ya da dört çocuk babası olan Guillaume'a, kiliseden olduğu gerekçesiyle dinsel yargı tarafından sahip çıkılmıştır; bu nedenle, belediye yargıçları hakkında verilen idam cezasını uygulayamamaktadırlar. O zaman Bourgogne dükünün mirasçısı, geleceğin Atak Charles'ı, genç ve parlak komutan Charles de Charolais'ye başvururlar. O, soruna sert ama etkili bir çözüm bulur. Jandarma komutanını (*prévôt des maréchaux*) yollar ve o da cezayı 11 Haziran günü sabahın erken saatlerinde, tutukluyu Mofflaines ormanında bir ağaca asarak yerine getirir. Subay, Guillaume'un yanında bir başka kaçak daha bulunduğunu, onu yakalayamadıkları için asamadıklarını açıklar.[27]

Başlangıçta askeri yargıç olan jandarma komutanı sivil davalara giderek daha sık müdahele eder. Öyle ki 24 Temmuz 1487'de, Arras valisi taşranın efendisi durumundaki Fransa kralı adına kendisine mektup yazarak, bölgede ikamet eden insanlarla uğraşmasını yasaklar ve sadece savaş ehliyle ilgilenmesini bildirir.[28] Zaman zaman yerleşmiş ayrıcalıklara ya da burada olduğu

26- *Mémoires de Jacques du Clercq*, a.g.e., c.IV, s.93-94.
27- a.g.e., c.IV, s.297-299 (ve 1459'daki olay için, c.II, s.345-346).
28- Arras B.A., AA 8, f82 v (24 Temmuz 1487).

gibi kralın yeni uyruklarını hoşnut etme kaygısına takılsa bile, geleceğe doğru yürüyüş artık başlamıştır. Jandarma komutanları hem Hollanda'da hem de Fransa'da ileride yolların güvenliği konusunda büyük rol oynayacaklar, Fransa'da 1520'den sonra I. François bu komutanların otuz tanesine yeni görevler verecektir.[29]

Çalkantılı bir dönemin gözlemcisi olan Jacques du Clercq, aynı zamanda kentlerde giderek artan güvenlik gereksiniminin de tanığıdır. Yetkililerin gevşekliği, yargıçların görevlerini yerine getirmemeleri kaygılarını güçlendirir. Bu nedenle prensin sert müdahalelerini, şehir içine sızdırdığı adamlarla yaptığı cezalandırma seferini ya da jandarma komutanını göndermesini kolaylıkla kabullenir. Bu arada zina ettikleri de saptanan bir hırsız çift için bulunan, boynuna "lâle" takarak teşhir etme biçimindeki yeni cezayı da benimser. Cinsel suçların ya da hırsızlıkların kan dökme suçlarından daha ağır bir şekilde cezalandırıldığı bir dönemde, Du Clercq adalet erkinin güçlendirilmesi yolundaki ortaklaşa isteği dile getirir. O da benzerleri gibi, kişisel intikam ya da orman yasalarının eline bırakılacak bir kentin üzerinde marjinallerin ve haydutların oluşturabilecekleri baskıdan ürkmektedir. 1465'e doğru, geleceğin Atak Charles'ı güçlü, etkili, tehlikelerle kuşatılmış kentlilere cesaret verebilecek bir prens görüntüsü çizmeye başlayınca, yakınmaları sona erer. Du Clercq, ne yazık ki 1467'ye doğru susar, o harika kent bağımsızlığından çıkıp huzur ve güvenlik getireceği varsayılan daha ağır bir monarşik vesayete boyun eğme sürecinde bulunan burjuva duyarlılığı evriminin öyküsü de kesilir. Ama bu huzur ve güvenlik yerine, rakip devlet çıkarlarının çatışması bölgeye savaşı yerleştirir, bu temel değişimi XV. yüzyıl sonuna kadar karartır ve geciktirir.

Geçiş döneminde kent adaletleri

Son Bourgogne dükü Atak Charles'ın on yıllık egemenliği 1467'de başlar; bu egemenlik uyruklarının önünde on beş senelik bir istikrarsızlık dönemini açan trajik bir sonla noktalanır. Bu

29- Lille B.K., Ms. 505, Desmasures, f426 r 431r. Fransa hakkında, Gaston Zeller, *Les Institutions de la France au XVIe siècle*, Paris, P.U.F., 1948, s.196-197.

gürültü ve şiddet devrinde, bölgedeki siteler önce XI. Louis'nin hasmının büyük hedeflerine ortak olurlar, sonra surların içinde adaletin dönemin çelişkili değişimlerine uyum sağlamaya uğraştığı tam birer kuşatılmış kaleye dönüşürler. Belki de güçlü kulelerinde simgelenen daha sağlam özerklik geleneklerine sahip oldukları için, kral karşısındaki Fransa ayrıcalıklı kentleri kadar uysal değildirler, ama başlarındaki egemene gerçek itaatin altın sırmalarını yavaş yavaş dokumayı öğrenirler. Kısa bir süre sonra, soylu olmayan bir kişinin Arras'taki Saint-Géry çan kulesinin bekçisi gibi anlamsız bir gururla davranması hayal bile edilemeyecektir: Bekçi, 24 Ocak 1464'de XI. Louis kente girerken, büyük çanı çalmayı kesecek, tepeden tırnağa silahlı olarak yola inecek ve kralın atının dizginlerini tutarak "kralın şarabı"nı isteyecektir. Biraz korkan hükümdar bu isteği kabul eder ve daha sonraları majestelerinin şahsına hakaret olarak kabul edilecek bu hareketi affeder. Du Clercq böyle bir hareketin suç kabul edilmesini şöyle açıklamaktadır: "Söylendiği gibi, krala el süren ölümü hak etmiştir ya da canını bağışlamak kralın elindedir."[30]

Kaygılar yine beliriyor

1461-1462'den 1474-1475'e kadar Arras'ta belediye para cezaları yeniden XV. yüzyılın ilk otuz yılının sonundaki düzeye ulaşır. Bu çıkış, önce kuzeni XI.Louis'ye karşı Kamu Malı Birliği'nin şefi, babası İyi Philippe ölünce de Bourgogne dükü olan Charles de Charolais'nin koruması altında merkezi otoritenin güçlenmesine denk düşmektedir. Demek ki Du Clercq adalet yokluğundan yakınmalarını haklı olarak kesmiştir. Özellikle 1465-1466'dan itibaren altmış liralık cezaların çoğalması yeni bir kan dökme çılgınlığını değil, zincirlerinden boşanmış haydut çeteleri karşısındaki büyük bir güçsüzlük döneminden sonra şiddetin belediye yönetimleri tarafından daha iyi denetim altına alınmasını ifade etmektedir. Simgesel açıdan, 1465'te üç büyük

30- *Mémoires de Jacques du Clerc*, c.IV, s.41.

meşeden yapılan yeni bir darağacı dikilmesi düzenin restorasyonu devrini başlatmaktadır.[31] Bununla birlikte prensin, yukarıda anlattığımız ırza geçen bir kişinin jandarma komutanı tarafından idam edilmesi türünden doğrudan müdahalelerine pek rastlanmamaktadır. Döneme ilişkin eğri, kuşkusuz suç gerçeğini bütünüyle yansıtmaktan uzaktır. Zaten belediye yargıçları, otuz metelikle cezalandırılan hafif şiddet olaylarını büyük bir olasılıkla artık soruşturmamaktadırlar; çünkü hem ellerinde kendilerine yüzyıl başındaki kadar itaat edilmesini sağlayacak olanaklar yoktur, hem de fiyat artışları nedeniyle bu ceza artık çok önemsiz bir düzeye inmiştir. Bu nedenle dikkatlerini, o zamandan kalan listelerde ezici bir ağırlığa sahip kan dökerek yaralama suçlarına yoğunlaştırmışlar; ama Du Clercq'in betimlemelerinden yola çıkacak olursak, çok fazla sayıda suçluyu da ellerinden kaçırmışlardır.

Demek ki adli para cezaları eğrisinin gidişi özellikle otorite simgeselliğine, başka bir deyişle adaletin etkililiğine göre değişmektedir; bu da eskisine göre artan bir oranda prenslik yasalarının uygulanmasına bağlıdır.[32] Vebaların, demografik krizlerin, büyük afetlerin, savaşların da rolü vardır, ama bu dolaylı bir biçimde, kent uzlaşmasını (konsensüs) tehlikeye sokan toplu kaygı yükselişleri üreterek gerçekleşir. O zaman polis duyuruları kayıtlarında da gözlemlendiği gibi, bu uzlaşmayı yeniden kurmak için ayrı bir çaba harcanması gerekir. Gerçek suç oranları ya azaltılır, ya da tam tersine abartılır. 1471-1472'den sonra para cezaları sayısındaki düşüşün her taraftan zorluklarla kuşatılmış bir düke duyulan güvenin yıpranmasından kaynaklandığı varsayılabilir. Dük, kent barışını eskisi kadar sağlam bir güven-

31- Arras B.A., Ms. 1854, Guesnon fişleri, "darağaçları". Bu adli güçlenmenin başka işaretleri için bkz. R.Muchembled, a.g.e. (1985), s.711.

32- Jean-Marie Cauchies, *La législation princière pour le comté de Hainaut, ducs de Bourgogne et premiers Habsbourg (1427-1506)*, Brüksel, Saint-Louis Üniversitesi, 1982; Pascale Raux, *Société et criminalité à Maubeuge de la fin du Moyen Age à la conquete française (1459-1668)*, R.Muchembled yönetiminde verilmiş doktora tezi, Lille III Üniversitesi, 1983, 2 c., yayımlanmamıştır.

ce altında tutamamaktadır ve özellikle 1474'e doğru güçlü bir güvenlik yoksunluğu duygusu yeniden belirir. 5 Nisan 1474 tarihli bir belediye duyurusu belli bir ikameti ve işi olmayan tüm yabancıların kenti terk etmelerini, yoksa değnekle dövüldükten sonra sınırdışı edileceklerini bildirir. Aynı yılın 23 Aralık tarihinde, son çanın çalınmasıyla birlikte kapılar kapandıktan sonra silah taşımanın yasaklandığı, yasağa uymayanların altmış lira ceza verecekleri duyurulur.[33] 1475'te savaş kapıdadır. 20 Nisan 1477'de kuşatılan Arras, 4 Mayıs'ta XI. Louis'nin eline geçer.

Kaynakların, kötü alışkanlıkları, kumarı ya da küfürü mahkum eden polis duyuruları dışında, 1475'ten 1494'e dek süren suskunluğu kesinlikle törelerde barışçı bir döneme geçildiğini göstermemektedir. Çok çalkantılı bir dönemde kara suç dünyası tüm haklarını yeniden ele geçirmiştir, olan biten bundan ibarettir. 1479'da XI.Louis kendisine direndiği için suçlu bulunan Artois başkentinin ismini Franchise olarak değiştirir, halkın bir bölümünü kovar ve yerlerine yeni göçmenler getirip yerleştirir, sonunda 1482'de kente adını geri vermeyi kabul eder ve kovulanların geri.dönmelerine izin verir. Artois'nın çektikleri ancak 1493'te, kontluğu Atak Charles'ın kızının dul eşi ve mirasçısı Maximilen de Habsbourg'a geri veren Senlis Antlaşması'yla sona erer.

Saint-Omer'de durum yeniden sertleşiyor

Franchise-Arras Fransız yumruğu altında susarken, eyaletin diğer önemli kenti Saint-Omer, adaletin gelişimi açısından bazı veriler sunmaktadır. 1420'ye doğru yaklaşık 15 000 olan nüfusu, XV. yüzyıl ortasındaki şiddetli veba salgınlarından sonra 10 000'e düşer. Nüfus açısından kent profili Arras'a benzemektedir ve töreler en az oradaki kadar şiddetlidir. Yüzyılın üçüncü on yılında, belediye yargıçları yılda elli tane otuz metelik ile altmış lira arasında sıralanan para cezası vermektedirler. Bunlara 1430'daki yetmiş altı geçici ya da sürekli sürgün eklenir; bu sürgünlerin yarısında geri dönüş halinde ölüm, on üçünde el, on al-

33- Arras B.A., BB 38, f 108 r v (1474).

tısında kulak, dokuzunda dil kesme cezaları öngörülmüştür. Sürgünlerden 47'si (% 62) mahkumiyetlerinin bedeli olan para cezalarını öderken, birçoğu da kente gizlice geri döner.[34] O yıl Saint-Omer kent adaleti toplam yüz kadar suçluyu topluma yeniden katılabilmek için belli bir miktar para cezası ödemeye zorlar, otuz kadar kişi ise, bazıları sadece birkaç yıllığına olmak üzere, sürgün edilir. Genel olarak adli denge aynı dönemde Arras'ta görülenden çok farklı değildir, süreli ya da süresiz dışlananların sayısı her iki örnekte de sınırlıdır.

Kırk yıl sonra, 27 Mayıs 1487'den 11 Şubat 1489'a kadar kısa bir Fransız işgali dışında, inatla Bourgogne aidiyetini sürdüren zayıflamış bir kentte, baskı aygıtı kimi eski özelliklerini sürdürmekte, ama bunun yanısıra yeni çizgilere de bürünmektedir. 1471-1472'den 1482-1483'e kadar olan maliye hesaplarında bir "Sıradan yoksul mahkumlar" listesi bulunmaktadır.[35] Borcunu ödememiş toplam 365 tutuklu kaydedilmiştir, bu da yılda otuzdan biraz fazla insana denk düşmektedir. Söz konusu tarihler itibarıyla toplam mahkumiyet sayısıyla bu liste arasında büyük bir fark yoktur, çünkü 1480'de Saint-Jean'dan Noel'e kadar verilen para cezalarının sayısı ondur (bunlardan üçü sürgün cezalarına karşılık ödenen bedellerdir); ya da 1481-1482 mali yılı süresince görülen para cezaları sürgün cezalarına karşı varılan yedi mali uzlaşmadan ibarettir.[36]

Mahkum grubu kan dökme suçuyla yargılanan 93 erkek ve 4 kadın, hırsızlıkla suçlanan 72 erkek ve 26 kadın içermekte, bu iki suçun her biri toplamın % 27'sini oluşturmaktadır. Hırsızlığın önemi ve hırsızlık yapan kadınların sayısının çokluğu Arras'ta görmediğimiz yeniliklerdir. Yine özgün bir çizgi olarak, yetkililere karşı işlenen suçlar toplamın dörtte birini oluşturmaktadır: Otuz sekiz erkek ve sekiz kadın çeşitli itaatsizlik, otuz al-

34- *Histoire de Saint-Omer*, yay.yön. Alain Derville, Lille, P.U.L.. 1981, s.81, 84, 99-100.

35- Saint-Omer B.A., 1471-1472'den 1482-1483'e kadar maliye hesapları (Meryem yortusundan -2 Şubat- Meryem yortusuna).

36- Kuzey B.A., B15 909, f 15 v 16-v (1480); B15 911, f 56 v 57 r (1481-1482).

tı erkek ve on bir kadın ise casuslukla suçlanmışlardır. 1482 barışına kadar Fransızlar'ın elinde bulunan Artois Bölgesi'nde tek başına kalmış bir kentin halkının denetim altında tutulması gerçekten de yaşamsal bir önem taşımaktadır. İhanet korkusu kendini açıkça göstermektedir. Yetkililer; kent kapılarının girişinde yapılan kavgaları, gece tutulan kent nöbetlerine katılmamayı, subaylara ya da yargıçlara karşı yapılan hakaretleri ve tehditleri, ayaklanmaları, sürgün cezasını ihlal etmeyi (9 örnek) sert bir şekilde cezalandırmaktadırlar. Elli dokuz erkek ve on sekiz kadın ise çeşitli suçlardan içeri atılmışlardır, ama kalpazanların, sadece sürgün edilen bir cadının, yakılan bir sapkın mezhep üyesinin (*bougre*), özel şahıslara hakaret etmekle ya da evlerini yakma tehditinde bulunmakla suçlanan insanların, az sayıda uygunsuz cinsel davranış gösterenlerin, vb. dışında suçlamaların yarısının ne olduklarını bilemiyoruz.

Genelde zayıf olan suç ortağı bulunması oranı, suçlara göre biraz değişmektedir: 248 sanık tek başlarına, 34 tanesi bir suç ortağıyla, diğerleri üçlü ya da dörtlü gruplar halinde, bir tek örnekte ise altılı bir grup halinde hareket etmişlerdir. Kent ortamında, adaletin tam bir zaaf içine düşmediği koşullarda, çete oluşturmak kolay bir şey değildir; "Mucizeler Avlusu"[37] çoğunlukla gerçek değil, efsanedir.

İki dönem açıkça ayırt edilmektedir. 1471'den 1476'ya kadar kan dökme suçları Saint-Omer sahnesine egemen olmakta, hırsızlık ise hapishane nüfusunun % 4'ü ile % 28'i arasında gidip gelmekte, hiçbir ihanet vakasına rastlanmamaktadır. Yetmiş beş şiddet sanığının üçte biri, yirmi yedi hırsızdan altısı ve diğer on iki tutuklu yabancılardır, kuşkusuz bunların içinde askerler de bulunmaktadır. Doğum yerleri arasında İskoçya, İngiltere, Gand, Bruges, Dordrecht, Amiens, La Flandre...gibi yerler gözükmektedir. 1470-1475'te Fransa ile yaşanan düşmanlıklar nedeniyle bölgeye akın eden mültecilerin ve askerlerin kent barışı-

37- "Mucizeler Avlusu" (*Cour des Miracles*), Paris'in eski bir semtidir. Ortaçağ'da dilencilerin ve serserilerin sığınağıydı. Bu semti Victor Hugo *Notre Dame de Paris* adlı yapıtında betimlemiştir -ç.n.

nı tehdit ettikleri ortadadır. Belediye yargıçları, çeşitli suçluları ortalama altı-yedi gün içerde tuttuktan sonra (bu süre Arras'ta yüzyıl başında görülenden çok daha uzundur) mahkum ederek, durumu dengelemeye çalışmaktadırlar.

Nezaret sürelerinin uzaması 1477'den itibaren ikinci bir aşamayı başlatır. Ortalama hapiste tutulma süresi on bir gün civarına oturur, zaman zaman on altı güne, hatta bazı yıllarda yirmi iki güne kadar çıkan dalgalanmalar gösterir. Bu durum, suç oranındaki artışın bir işareti olan, yargılama prosedürlerinin yavaşlamasını yansıtmaktadır. Kan dökme davaları, toplamın % 46'sından % 11'ine iner, soygunlar ise % 16'dan % 36'ya çıkar ve % 20'lik bir minimum ile dizinin sondan bir önceki yılında ulaşılan % 58'lik maksimum arasında dalgalanır. Yabancıların sayısı biraz düşer, ama Atak Charles'ın ölümünün ve Artois ile Boulonnais bölgelerinin Fransızlar tarafından işgal edilmesinin damgasını taşıyan bu dönem boyunca, yirmi sekiz casus ya da casus olduğu iddia edilen kişi saptanır. Savaş ve veba Saint-Omer'e yeniden kaygı getirir. Şiddet düşkünlerinin uslanmış ya da kentin nüfusununun büyük bir bölümünü yitirmiş olması küçük bir olasılıktır. Aslında belediye yargıçları adaletin uygulanmasında değişikliğe gitmişler, kan dökme davalarını geri plana atarak toplum dokusunu parçalayan hırsızları ve bu ağır tehlikeler döneminde ortaklaşa savunmayı güvence altında tutabilmek için gerekli olan kent içi uyumu bozan herkesi soruşturmaya ağırlık vermişlerdir. Gerek casuslar, gerekse yetkililerin bir temsilcisine itaatsizlik edenler hedefin göbeğindedir.

Kesin sosyolojik bilgiler çok azdır. Fransızlar'ın casusu oldukları için sürgün edilen bir soylu (belki soylu), üç kilise görevlisi; adları verilen yedi asker (tutuklanan askerlerin sayısının daha fazla olduğuna kuşku yoktur), bir cerrah. Çeşitli işaretlerden tutukluların büyük çoğunluğunun, tıpkı Arras'ta olduğu gibi, kentin halk kitlelerinden oldukları, bunların yanı sıra belli sayıdaki yabancının da ne zengin ne de güçlü oldukları anlaşılmaktadır. Jacques du Clercq'in adaletin seçici bir biçimde çalış-

ması konusundaki saptamaları burada da akla gelmekte, kent sisteminin işine gelince harekete geçen iç mantığını yansıtan bu durumu nitelemektedir.

Belirli cezalar biçim açısından geleneksel, uygulanış açısından ise serttir. Saint-Omer'deki mahkumların yaklaşık üçte ikisi sürgün edilir (365 kişiden 235'i). Geri kalanın altmışı beraat eder ya da serbest bırakılır (% 16), yirmi beşi idam edilir (% 7), dokuzunun eli kesilir, yedisi değneklerle dövülür, altısı para cezası öder, üçü direkte teşhir edilir ve dövülür, üçü birkaç gün hapiste yatar, on yedisinin ise başına ne geldiği bilinmemektedir. Zamanın diğer birçok kentinde de görüldüğü gibi, kan dökme suçlarına karşı diğer suçlara olduğundan daha hoşgörülü davranılır, bunu her beş sanıktan biri beraat ederken sadece üç cinayet suçlusunun (bu kategorinin % 3'ü) idam edilmesinden anlıyoruz. Ancak eski göze göz ilkesi, yaralama sanığı sekiz kişiye uygulanır ve elleri kesilir. Hırsızlara ilişkin cezalar, aşamalı bir şekilde sıralanışlarıyla dikkat çekmektedir: Direğe bağlanıp teşhir edilen iki ve değneklerle dövülen beş hırsız sadece küçük düşürücü muamele ile karşılaşmışlar, diğer sekizi ise (toplamın % 8'i) yaşamlarını yitirmişlerdir. Tabii bu durumda kimi ağırlaştırıcı nedenler de etken olmuştur: Cinayet, firar, yollarda haydutluk (5 örnek) ya da ihanet. Yetkililere itaatsizlik hiçbir zaman ölüm cezasına neden olmamakta, ya salıverilme ya da sürgün edilme ile sonuçlanmaktadır. "Çeşitli suçlar" başlığı altında toplanan kategoride on dört ölüm cezası bulunmaktadır: 1477-1478'de bir haydut asılmış, bir sapkın mezhep üyesi yakılmış, bir tanesi şehri Fransızlar'a vermek istemekle suçlanan iki adamın kafası kesilmiş, 1480-1481'de suçları belirtilmeyen altı kişi bir arada idam edilmiş, listedeki tek kadın aynı yıl yakılmış, ertesi yıl, yine ne suç işledikleri hakkında bir yorum yapılmayan iki adamın başı kesilmiş, biri de asılmıştır.

Fransız Artois bölgesi içinde küçük bir Bourgogne toprağı olarak kalan Saint-Omer, 1430'lu yıllardan itibaren para cezası yoluyla suçluları yeniden topluma kazanmak sistemini tamamen

bırakmış gibidir. Bu gelişmede olağanüstü koşulların ve Arras'ta XV. yüzyıl ortasından başlayarak görünür hale gelen adli yapılardaki değişimin payını saptamak kolay değildir. Anlaşılan belediye yargıçları, bir yandan herkes için ders olacak örnek cezalar vermeyi, diğer yandan da toplumu istenmeyen kişilerin varlığından kesin bir biçimde arındırmayı hedeflemektedirler. Kaşarlanmış hırsızlar, haydutlar, hainler ve özellikle de haklarında 1450'lerdeki Arraslı meslektaşlarından çok daha kolay ölüm kararı verdikleri sapkın mezhep üyeleri (*bougre*). Gerek 1430'a doğru, gerekse 1471 ile 1483 arasında başlıca ceza olan sürgün etmenin süresi ise, üç yıl üç günden on yıl on güne dek değişmekte, kimi zaman da işlenen suça göre süresiz (müebbet) sürgün cezası uygulanabilmektedir. Sürgün cezalarına tehdit biçiminde eklenen özel koşul, eskiden olduğundan daha belirgin biçimde bedensel cezalara yönelme eğilimini ortaya koymaktadır; zaten bu eğilim giderek gelişecektir. Geri dönerse el kesme tehditiyle verilen sürgün kan dökme suçlusuna, kulak kesme tehditi törelere karşı suç işleyenlere, fuhuşa ve basit hırsızlığa uygulanmaktadır. Küfür ve iftirada dil tehlikeye girer, çok ağır suçlarda ise kafa kesilmesi ya da asılmak gündemdedir. Demek ki suçun ağırlığına göre bedenin az ya da çok acı çekmesi gerektiği düşünülmüştür. Hırsızlar kategorisinde, idam edilen sekiz kişi dışında, listede elli sekiz de sürgün yer almaktadır: 16'sı üç yıl, 7'si on yıl, 35'i ise "süresiz" ya da belirsiz sürgün edilmiştir; bu toplam içinde, cezalardan altısında geri döndüğü takdirde ipe çekilmesi ve diğer yirmi üçünde ise kulağının kesilmesi koşulu bulunmaktadır.

Jacques du Clercq, 1435'te Arras'ta suçluların direğe bağlanıp teşhir edildiklerini ilk gördüğünde şaşırmıştı.[38] 1471 ile 1483 arasında, yaralama nedeniyle sürgüne mahkum edilen sekiz sanık Saint-Omer'de bu şekilde teşhir edilirken, sürgün edilen dokuz hırsız da değneklerle dövülür. O sırada Artois başkentiyle bir karşılaştırma yapmanın olanaksızlığına karşın, iki kent

38- Bkz., yuk.not 13.

adaleti arasında sanki bir geçiş, bir bağlantı vardır; Arras'ta 1477'deki Fransız işgali ile kırılan egemenin adaleti güçlendirme çabalarını Saint-Omer kendi lehine sürdürmüş gibidir. Marjinalliğin ve yoksulluğun arttığı bir dönemde, özellikle hırsızlar, hainler ya da tehlikeli yabancılar hedeflenmektedir.[39] Yerel adaletin kişisel intikamla sürdürdüğü eski örtülü denge, yerini bedenlerin daha altı çizili gözetimine dayanan belli bir ahlakçı toplumsal düzen arayışına yavaş yavaş bırakmaktadır; bedenler eskisine göre daha sık işkence görmekte ya da küçük düşürücü işaretlerle damgalanmaktadır. Bir istikrarsızlık dönemine özgü gerilimlerin keskinleştirdiği toplu güvenlik yoksunluğu duygusunun yükselişi, yetkilileri eski formülleri yeni koşullara uyarlamak ve özellikle de ahlaksal, cinsel ya da dinsel tavırları daha sıkı denetlemek zorunda bırakmaktadır; oysa ki geçmiş kuşakların belediye yargıçları bu konulara daha az ilgi gösteriyorlardı.

Modern zamanların şafağında kent marjinalliği keşfeder.[40] Fransız işgali ile kesilen süreç, 1480'lerin sonunda Arras'ta yeniden başlar. Saint-Omer'de olduğu gibi, belediye yönetimi kent sakinlerinin alışkanlıklarını, törelerini gözetim altında tutmakla giderek daha fazla uğraşır. Siteyi temizlemekle eskisinden çok ilgilenen adalet, bireyler ya da gruplar arasındaki güç dengelerinin basit bir hakemi olmaktan yavaş yavaş çıkar. Krizler ve özellikle de merkezi otoritedeki yeni yükseliş nedeniyle yıpranan kent konsensüsünü yeniden sağlayabilmek için, adalet bireysel yaşama da girer ve bireysel yaşam ile kamu erki arasında görülmez bağlar dokur. Ama bu karmakarışık yumağın ucunun hep hükümdara, kiliseye, başka bir deyişle global ya da yüce güçlere çıkacağını kavramaz. Yırtılmış toplumsal dokuya vurulan bu zorunlu yama, uzun vadede kent cumhuriyetinin uğrayacağı bozgunun göstergesidir. Ama o zamana kadar, kent kazandığını sandığı zaferi görkemli bayramlarla kutlar.

39- B.Geremek, yuk.mak.
40- aynı mak.

Kent zaferlerinin sonu

Kent sistemlerindeki bozulma genellikle Ortaçağ sonunun ekonomik ve toplumsal değişimleriyle ilişkilendirilir. Marjinallikteki, yoksullaşmadaki, serserilikteki yükselişi hatırlatan Bronislaw Geremek, yapısal olayların elverişsiz bir konjonktürle çakışmasının ve "belli bir uzmanlığı olmayan bir marjinal kitle" üreterek işgücü pazarını bozmasının dramatik sonuçlarına biraz mekanik bir biçimde değinmektedir. Gerçek ortodoks marksizmde, işgücü fazlası sayesinde aynı düzeyde tutulabilen düşük ücretler sermaye birikiminin motoru olan yüksek kazançları sağlar; oysa XVI. yüzyıl boyunca serseriliğin yok edilmesi isteği ile sosyal destekleme politikası bir arada yürür.[41]

Söz konusu tahlil kuşkusuz tamamen yanlış değildir; ama biraz yüzeysel kalmaktadır. Toplumsal olaylar, dış çizgileri sadece ekonomi tarafından çizilen bir kapitalizmin belirsiz uzamında dalgalanmaz. Onlar, Fernand Braudel tarafından parlak bir biçimde anlatılan toplu bir olayın parçasıdır.[42] Demek ki, terimin en geniş anlamında, siyasete de sıkı sıkıya bağlıdır ve bu geniş anlam içine bir konsensüs üreten ya da yıkan simgesel bağlaçları da katmak gerekir.

1480'lere doğru doğan kentli kuşağı, bu bağlamda, 1520'lere doğru kapanan karışık ama parlak bir döneme aittir: Mutlak egemenlerin iktidarına doğru yürüyen bir dünyada onlar kent zaferlerinin son hasadını yaşarlar. XVI. yüzyıl ortalarından sonra, bağımsızlıklarını çok büyük bir bedel ödeyerek kazanacak olan Hollanda ve Zelanda "Dilenciler"ini[43] bu kapsamın dışında tutmak gerekir.

41- aynı mak., s.372-373.

42- F.Braudel, a.g.e.

43- *Zelanda*: Hollanda'nın Escaut ve Meuse ırmaklarının denize döküldüğü yerdeki eyaleti. ç.n.

Dilenciler: Hollanda'nın Bağımsızlık Savaşı'nda (1567-1573), II.Philippe'e karşı ayaklanan Hollandalı asilere verilen ad-ç.n.

Ahlak taşıyıcıları

Değişimi önceden haber veren göstergeler ahlak ve din alanlarına aittir. Hollanda ya da Güney Almanya kentlerinin orta burjuvazileri, gürültücü, pis, şehvet düşkünü ve kaba halk kitlelerine karşı özgünlüklerini vurgulayarak ifade ederler. Örneğin Jerome Bosch'un fırçasından çıkan karnaval kültürünün şiddetle inkarının çizgileri[44] yeni bir sosyokültürel dünyanın farklılığının işaretidir.

XI. Louis tarafından sert bir şekilde cezalandırıldıktan sonra 1485'e doğru kendine gelmeye başlayan Arras, kendiliğinden Jacques du Clercq tarafından ifade edilen ahlakçı yola girer. Belediye yargıçları, gündelik davranışların yasakçısı ve düzenleyicisi konumuna gelir. Oysa, kilise mahkemesinden günümüze kalmış tek belge olan, 7 Mart-12 Aralık 1328 dönemini kapsayan kayıtların da gösterdiği gibi bu görev o zamana dek kilisenin tekelindedir: Arras başdiyakosluğunda o sürede verilen 68 para cezasının 22'si cinsel suçlara ilişkindir;[45] Ostrevent başdiyakozluğunda da benzer davranış suçları mahkumiyet kararlarının üçte birini oluşturmaktadır. Oysa aynı döneme ilişkin belediye mahkemesi belgeleri, belediye yargısının bu alanlarda çok affedici olduğunu düşündürmektedir.

XV. yüzyıl sonuna doğru, cinsel ya da dinsel hatanın anlamı kesin bir biçimde değişir. Bu hataların sıradanlaştırılmasından ya da kilise yargıçları tarafından bu davalara gizlice bakılmasından vazgeçilir ve konu gün ışığına çıkar. Para cezasının yerine sık sık geçici sürgün verilmesi, bireysel tavır sapkınlıklarını bir yasa ihlaline ve herkesin gözünde giderek görünür hale gelen bir suça dönüştürür. Kimi zaman çok görsel bir boyut taşıyan "ibret

44- P.Vandenbroeck, a.g.e.

45- Pas de Calais B.A., A 870 24 ff (1328): İçlerinde bir "rahip"in de bulunduğu 11 kişi 1 kadınla "cinsel ilişkide" bulunmuştur; 7 erkek ve 1 kadın zina yapmıştır; 2 kişinin metresi vardır; 1 kadın evlilik kanununa karşı günah işlemiştir. Ayrıca tefecilik konusunda 23, birine vurmaktan ötürü 12, kilise yasalarını ihlalden 8, hırsızlıktan ötürü 1 ve çeşitli durumlardan ötürü 2 para cezası verilmiştir.

için" cezalandırma yöntemi, tüm kentliler için geçerli ölçütleri tanımlamaya, aşılmaması gereken sınırları belirlemeye yarar. Demek ki yavaş yavaş yeni bir baskı sistemi yerleşmekte, bu sistem hem suçluları damgalamayı hem de sınırları çizip, çerçeveyi koymayı hedeflemektedir. Saint-Omer'de uygulanan bedensel sakatlama cezaları da, o dönemde giderek çoğalan diğer ayırt edici işaretler gibi, aynı felsefeyi taşımaktadır. Bu işaretler bir süre sonra, kimi mahkumların direğe bağlanıp teşhir edilmeleri türünden küçük düşürücü niteliklere bürüneceklerdir.[46]

Fransız himayesi altına girmek, kentlere özgü bu genel evrimi etkilemez. 26 Mart 1488'de, Fransa kralı VIII.Charles'ın dine hakaret etmeye karşı buyruğu yayımlanır. Eski yasalardaki özel koşulları yinelemekte, ancak krallığa "karışıklık, savaş, ölüm ve sayısız felaket" getirebilecek bir günah karşısında Tanrı'nın öfkesi üzerinde ısrarla durulmaktadır. Din bilinci, aracı durumdaki kralın yetkesi ve halkın ortak mülkü arasında kurulan ilişki, güvenlik yoksunluğunun yükselişi karşısında kentlilerin yaşadıkları kargaşa tarafından da yolu açılan mutlakiyetin ilerlemesi hanesine kaydedilmelidir. Öngörülen ceza ilk kez böyle bir suç işlenmesi halinde klasik para cezası, bir sabıka olması durumunda bu cezanın iki katı olarak belirlenmekte, ama bunun dışındaki durumlarda şöyle bir artış izlemektedir: Suç üçüncü kez işlendiğinde direğe bağlanarak teşhir, dördüncü küfürde dilin kızgın demirle delinmesi, daha sonra suçlunun konumu ne olursa olsun daha ağır cezalar. Birinin dine hakaret ettiğini gören her tanık da onu ihbar etmek zorundadır; yoksa para cezasına çarptırılacaktır.[47] Kent kayıtları bu yasayı uygulama yönünde bir irade gösterildiğini doğrulamaktadır; Arras 4 Kasım 1492'de yeniden Bourgogne egemenliğine girdikten sonra da

46- B.Geremek, yuk.mak., s.368-370; J.Rossiaud, yuk.mak.; R.Muchembled, *Culture populaire et culture des élites dans la France moderne (XVe-XVIIIe siècle).* Essai, Paris, Flammarion, 1978.

47- Arras B.A., BB 38, f 118 v 119-r. Buyruğun tarihi 28 Ağustos 1486'dır ve Arras'ta 26 Mart 1488'de yayımlanmıştır.

belediye yargıçları bu yasayı uygulamayı sürdürürler. Halka ahlak taşınması yönündeki genel çaba, siyasi ya da askeri nedenlerle hiçbir zaman kesintiye uğramaz.

Cinsellik ve yaşanan din, o sırada yerel yetkililerin denetim isteklerinin kendini ifade ettiği iki alandır. Özellikle ilginç olayların not edildiği kayıtlarda görülen mahkumiyet kararları bunu kanıtlamaktadır. 1496'da "Tanrı'yı inkar eden" bir adama halkın önünde pıranga vurulmuş, sonra da bir yıl ve bir gün süresince sürgün edilmiştir. Sık sık fahişelere, meyhanelere ve kerhanelere giden evli bir kişi 31 Mart 1497'de, "hayat kadınları" ile yaşayan iki kişi de aynı yılın 26 Mayıs'ında sürgün edilmişlerdir. 12 Haziran 1503'te dine hakaret eden bir kişi yeni tür bir küçük düşürücü cezaya çarptırılır: Önce kent kavşaklarında "bir fıçının içinde yürüyerek" dolaşır, sonra iki saat teşhir direğine bağlanır, sonra da bir yıllığına sürgün edilir. "İyi ve sadık" karısına kötü davranan ve bir fahişe ile ilişkisi olan bir duvarcı ustası, sadece ekmek ve su verilerek on beş gün hapiste yatar, sonra 28 Temmuz 1503'te mahkemede düzenlenen bir törenle elinde bir meşale, ayakları ve kafası çıplak, yere diz çökerek af diler ve günahları bağışlanır.[48]

Demek ki, Prenslik iktidarı tarafından desteklenen laik mahkemeler töreleri dikkatle gözetim altında tutmaya başlarlar ve daha ileride yoksulluk ve cadılık konularında da yapacakları gibi, kilisenin bu alandaki alışılagelmiş işlevlerini elinden alırlar. Üstlenilen bu yeni görev toplumsal ve dinsel değişimlere uyum sağlama çabasını yansıtmaktadır: Reform hareketinin patlamasından birkaç on yıl önce beliren bu ahlak taşıma isteği, daha genel bir kaygının ürünü olan ortaklaşa bir gereksinimi ifade etmektedir. Anlaşılan kent yöneticileri, dine hakaretin ve cinsel tavır bozukluklarının yükselişi olarak gördükleri şeye set çekmek konusunda artık kilise yargıçlarından çok, kendi temsilcilerine güvenmektedirler. Demek ki öncelikler değişmekte, dikkatler

48- Arras B.A., BB 11, basılı envanter, s.243-244 (1497), 255-256 (1503).

kişisel intikam ve kan dökme suçlarından bir ahlaki dengesizlik duygusu yaratan olaylara ya da toplumsal uyumu zedeleyen ekonomik suçlara yönelmektedir.[49]

Şiddet, kent sahnesinden kesinlikle silinmemiştir. Yalnızca başka kaygılar öne çıkmakta, bu da örneğin 1470-1480'e doğru Saint-Omer'de şiddetin azaldığı gibi yanlış bir izlenime yol açmaktadır. Arras'ta 1494-1495'ten 1496-1497'ye kadar altmış liralık para cezalarının çok az sayıda oluşu da bu açıdan yorumlanmalıdır. 1498-1499 ile 1504-1505 arasında yeniden görülen artış, sakin bir dönemin ardından şiddet olaylarının yeniden tırmanmasından çok, sonunda aynı anda birçok sorunla başa çıkmaya başlayan kamu otoritesindeki güçlenmeyi göstermektedir. Gerçekten de para cezalarındaki bu pastırma yazı 1533-1534 yıllarına kadar, yeni bir baskı sistemi yerlerini alıncaya dek, çeşitli iniş çıkışlarla sürer.[50]

Mutlakiyet peşrevleri

Demek ki öyle ya da böyle, adli olay açısından bu önemli değişim döneminde şiddet göstergeleri temkinli bir biçimde kullanılmalıdır. Birçok işaret, kan dökme suçlarının yine yüksek bir düzeyde olduklarını ama öncekinden değişik kurumlar, özellikle da yollara yönelik jandarma komutanlığı ya da 1520'li yıllardan itibaren sayıları giderek artan af mektupları üreten kraliyet af kurumu tarafından denetlendiklerini göstermektedir.[51] İstisnai bir durum olarak suç arşivlerinin çok iyi korundukları bazı dönemlerde, kişiler arasındaki çatışmaların sayısal düzeyinin yüksekliğini sürdürdüğü gözlemlenmektedir. Nüfusu 10 000 ile 12 000 arasında olan Douai kentinde, 1496'dan 1519'a kadar otuz metelik ile altmış lira arasında sıralanan 668 vaka görülmektedir; bu da yılda 28 para cezası gibi bir ortalamaya denk düşer.

49- B.Geremek, yuk.mak., s.340-341.
50- R.Muchembled, a.g.e. (1985), s.648-649.
51- R.Muchembled, a.g.e. (1989), s.20 ve sonrasında grafik no:7.

Tablo no:4

1496'dan 1519'a kadar Douai'de kan dökme suçları (Claude Fouret'ye göre)[52]

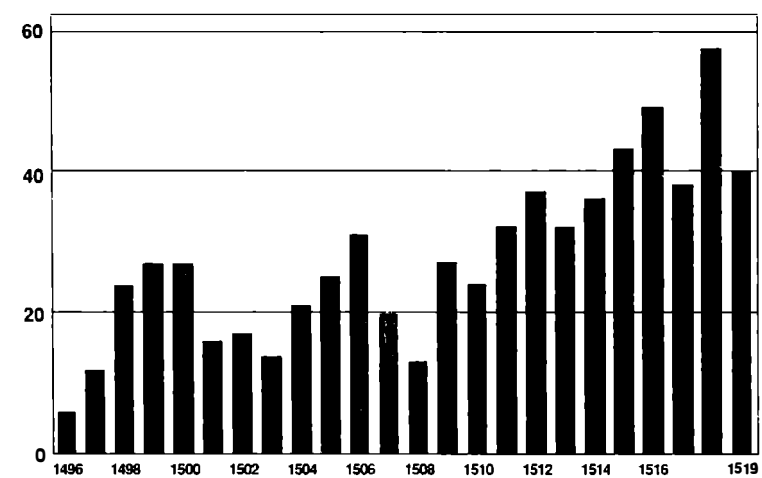
Yıl	1496	1497	1498	1499	1500	1501	1502	1503	1504	1505	1506	1507
Sayı	6	12	24	27	27	16	17	14	21	25	31	20

1508	1509	1510	1511	1512	1513	1514	1515	1516	1517	1518	1519	Toplam
13	27	24	32	37	32	36	43	49	38	57	40	688

52- Claude Fouret, *La violence, l'amour et le pouvoir. La criminalité à Douai de 1496 à 1520*, Pierre Dayon yönetiminde verilmiş tez, Lille III Üniversitesi, 1984, s.71-74. Ayrıca, "Douai au XVIe siècle: une sociologie de l'agression", *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, c.XXXIV, 1987, s.3-30.

Ama iki dönem belirgin bir biçimde ayırd edilmektedir (Grafik no:6). 1511'e kadar, 1498 ile 1505 arasında Arras'ta görüldüğü gibi, eğri ılımlı değişikliklerle ortalamanın altında seyreder. Sonra sürekli bir çıkış görülür; 1515, 1516 ve özellikle 1518 yılları (57 vaka) tepe noktalarıdır. 1519'dan 1573'e kadar olan boşluk, daha sonraki gelişimi tahlil etmeyi engellemektedir. Bireylere karşı işlenen suçlar hem Hollanda kentlerine özgü ekonomik ve toplumsal hareketleri, hem de 1519'da İmparator Charles Quint olacak İspanya Kralı I.Charles'ın 1516'da tahta çıkışıyla vurgulanan çok daha geniş bir siyasal ve simgesel "konjonktürü" izlemektedir. 1520'li yıllardaki kırsal kriz uzun bir süre gerçek bir otorite değişimini gözlerden gizlemiştir; oysa 1520 sonrasında kral tarafından çıkarılan afların artışı bu değişimi açıkça ortaya koymaktadır.

Grafik no:6
1496'dan 1519'a kadar Douai'de kan dökme suçları
(Claude Fouret'ye göre)

XVI. yüzyıl başında, Hollanda kentleri, ortaklaşa yazgının iki biçimi arasında duraksamaktadır. Eski güçlerinin anısı, özerliklerini koruma isteği, onları, gelişiminin en son noktasında bağımsız kent cumhuriyetine varması gereken eski ayrıcalıklarını savunmaya götürmektedir. Ama prenslik devletinin merkezileştirici gücü surların içinde de etkisini göstermektedir; Bourgogne dükleri Jacques du Clerc benzerlerini, başka bir deyişle büyük bir güvenlik boşluğu döneminde gerekli bir korumadan yararlanabilmek için kentli ruhlarının bir bölümünü feda etmeye hazır olanları davalarına kazanarak hareketi hızlandırmış ve güçlendirmişlerdir. O zaman devlet ile kent arasındaki eski rekabetin yoğunluğu iki kat artar. Fransa'da bu yarış merkezileştirici prenslerin lehine dönmeye başlamıştır bile.[53] Artois ya da Flandre'da, gerek ekonomik, gerekse siyasal nedenlerden ötürü, geçiş biraz daha yavaş gerçekleşir. XVI. yüzyıl ortasına doğru dünya ekonomisinin gelecekteki merkezi olmaya çağrılan Anvers, kendi çevresinde kıtanın en güçlü kent sistemlerinden birini yapılandırmaya çalışır. Diğer yandan da Atak Charles'ın ölümünden sonra monarşik iktidarda bir dizi kopukluk kaydedilir. Güzel Philippe dönemi (1496-1506), mutlakiyeti kesin biçimde öne çıkarmaya yetmeyecek kadar kısadır. Onu izleyen oğlu Charles altı yaşında çok güç ve ağır bir mirası sırtlanır, ancak 1516-1520'lerden itibaren etkisini hissettirmeye başlar.

Uzun erimde birbiriyle kesinlikle çelişen ikili bir hareket Bourgogne kalıtı içinde yer alan siteleri canlandırır: Bu kentler hem giderek krallık iktidarına bağlanırlar, hem de çok parlak ve görsel bir biçimde sözüm ona özerkliklerini duyurmayı sürdürürler.

Kent gelenekleriyle monarşik yenilikler arasındaki belli başlı simgesel çatışma arenası adalet olmuştur. 4 Temmuz 1499'da Arras belediye yargıçları krallığa ilişkin davaların yeniden tanımlandığını görürler. Kralın manevi şahsiyetine hakaret ve buyruklara karşı gelme gibi suçların yanı sıra, prensin subayları

53- B.Chevalier, a.g.e., s.312.

sadece kendilerine yöneltilen hakaretler ve darbeler konusunda değil, silah taşıma, yasak toplantılar, af mektupları ve sürgün temyizi gibi konularda da yetkili kılınmaktadırlar.[54] Burjuvaların kent içi polis işleri, özellikle de sürgünlerin denetimi konusundaki ayrıcalıklarına kıskançça bağlılıkları gerilemiş olmaktadır. Oysa hatırlanacağı gibi XI. Louis sürgünleri affederek bu sınırları aşmaya cesaret edememişti. Güvenlik yoksunluğu duygusunun giderek yoğunlaştığı kentte, düzen sorunu yaşamsal bir görünüm almaktadır. XV. yüzyılın son on yılına ait polis duyurularının kayıtlarında, yabancıdan, göçebeden, "Mısırlı"dan duyulan korkunun altı çizilerek ifade edildiği görülmektedir. Surların içinde endişe kol gezmektedir. "Korkular" sıklaşmakta, taşkınlıklardan çekinilmektedir: 29 Aralık 1493'te, gece meyhanelerde herhangi birini barındırmak yasaklanır. Hancılara konuklarını silahsızlandırma emri verilir, tehlike anında evlenme çağındaki gençlerin "çeteler oluşturarak ve ayrı gruplar halinde" toplanmaları yasaklanır; yetişkinlerin, babalarının, dostlarının ya da efendilerinin emrinde davranmaları istenir. 6 Eylül 1498'de, "Napoli hastalığı" diye adlandırılan firenginin yaygınlaşmasını engellemek için meyhanelere "ahlaksızların ve hayat kadınları"nın girmesi yasaklanır. 25 Haziran 1499'da, arşidükün Arras'a girişi sırasında, 140-160 sürgün etrafını çevirerek af çıkarmasını isterler.[55] Hem içerde hem de dışarıda üzerindeki baskıların arttığı kent, bunları Tanrı'nın gazabının işaretleri olarak görme eğilimine girerken, tarihçi de bu alanda yavaş ama derinden giden bir değişimin izlerini seçebilir.

Demek ki, XVI. yüzyılın ilk yirmi yılı, henüz iyi bilinmeyen bir geçiş dönemi oluşturmaktadır. Krallık subayları kent ayrıcalıklarını kemirmekte, ama kimi zaman da bu konuda karşılarında kalkanların belirdiğini görmektedirler. Egemenlere bağlı ve

54- Arras B.A., BB 13, orijinali yok olmuştur, Guesnon kopyaları sayesinde bilinmektedir, Arras B.K., Ms.1854, "krallığa ilişkin vakalar" (4 Temmuz 1499).

55- Arras B.A., BB 38, özellikle f 142 v-144 r (1493); BB 11, basılı envanterde s.245-251 (1498-1499).

güvenli bir kent olan, bu nedenle 1562'de bir Katolik üniversitesi kurulan Douai, Ocak 1519'da birkaç saatliğine de olsa ayaklanır. Bu olay tam bir göstergedir, çünkü ayaklanmanın nedenleri çok basittir: Krallık adaletinin temsilcisi olan *Bailli*, kraldan kendi yetkilerini geleneklerin aleyhine genişleten mühürlü boş mektuplar almıştır; bu durum "söz konusu şehrin belediye yargıçlarını otoritelerinden ve yargılama yetkilerinden, burjuvaları ve köylüleri ayrıcalıklarından ve özgürlüklerinden" yoksun bırakma tehlikesini içermektedir. Üç ya da dört yüz isyancı prensin subayını yakalarlar, sonra ayaklanma yatışır. Sonunda dört elebaşı sürgün edilir. 8 Nisan 1519 tarihli bir buyrultu, *Bailli* ile belediye yargıçlarının ilişkilerini düzenler.[56] Hem bu olay hem de yetkilerin paylaşılması şeklindeki sonuç son derece sıradandır. Krallık iktidarı, biçim konusundaki karşı çıkışını belirtse de, artık işin özüne itiraz edemeyen bir sitenin kalbine doğru bir adım daha atmıştır. Böylelikle Charles de Habsbourg, 1531'den itibaren gerçekleştireceği önemli reformlarla Hollanda yönetimini birleştirmeden önce, kentlerdeki adli yetkisini güçlendirmektedir. 1539-1540'da doğduğu kent olan, Flandre kontlarının başkenti, monarşik mutlakiyetin yükselme çağında kent cumhuriyetleri davasının simgesel şampiyonu Gand'da çıkan bir ayaklanmayı çok sert biçimde bastırmakta duraksamayacaktır.

Prensler ve Devler

Bütün bunlara karşın 1480'den 1530'a kadar son kent zaferlerinin ışıkları görkemlerini korur. Bayram ve oyun düşkünlüğü, olağanüstü bir dinamizmden kaynaklanan yoğun bir yaşama sevincinin varolduğu izlenimini uyandırmaktadır.[57] Kentin bu tutkuları, aynı zamanda ekonomik, siyasal ve düşünsel zorlukların da ilacıdır. Şölenler, bayram şenlikleri derin bir cemaat tutkunluğu duygusu uyandırır.[58] Demek ki bu etkinliklerin çoğalma-

56- C.Fouret, a.g.e., s.289-293.

57- R.Muchembled, a.g.e. (1978), s.137-217; J.Rossiaud, yay.yön.G.Duby, *Histoire de la France urbaine*, Paris, Seuil, c.II, 1980, s.591-603.

58- B.Chevalier, a.g.e., s.266-267.

sında, kutlamaların görkeminin artmasında şaşılacak bir yan yoktur; özerkliğin çöküşünü inkar etmenin, devletçi yeniliklere direnmenin tek meşru (çünkü örtülü bir biçimde, kılık değiştirerek yapılmaktadır) biçimi budur. Oyun patlaması hem neşe yaratmayı, hem de geçen zamanı durdurmayı hedeflemektedir. Örneğin Ekim 1502'de Arras'ta "Monsenyör'ün topraklarındaki ve aynı zamanda Somme nehri üstündeki kentlere duyulan sevgiyi sürekli kılmak" için bir okçuluk yarışması düzenlenir ve ödül konur. Bourgogne ve Picardie sitelerini, aradaki siyasi sınırı dikkate almaksızın, birbirlerine bağlamak isteği XVI. yüzyılın ilk otuz yılı boyunca hiç kesintisiz ifade edilecektir. Söz konusu olan, Anvers'in bu iç bölgesinde ticari alışverişi geliştirmek ve daha da önemlisi kültürel ilişkileri çoğaltarak prenslik devletlerine daha iyi direnebilecek olası bir federasyon yolunda ilerlemektir. Önemli kişilikler kentlere girerken yapılan neşeli gösteriler ya da 1510'dan itibaren Valenciennes'de düzenlenen "Eğlence Prenslikleri" gibi kentler arası prestijli eğlenceler dış iktidarların yükselmesiyle tehdit altına giren bir sistemin özgünlüğünü ifade etme fırsatları olarak görülmektedir.[59]

Bu tür ortamlarda hem aktörler hem de seyirciler cemaatle, demek ki daha genel anlamda kent değerleriyle özdeşleşebilmektedirler. Dekorlar, sözsüz oyunlar, tiyatro gösterileri kentten geçişi kutlanan prensin ya da bu dünyanın diğer güçlü adamlarının yanı sıra, sitenin, onun geçmişinin, tanınmış şahsiyetlerinin zaferlerini de ifade etmektedirler. Kahkahalar, eğlenceler, içki ve hatta zaman zaman kanlı şiddet gösterileri, kentlinin yabancıya, köylüye, serseriye üstünlüğünü ifade eden bir sisteme toplu aidiyetin harcını oluşturur. Yüceltilen bu sistemden dışlanan sürgünlerin umutsuzca kendilerini affettirmeye ve yeniden toplumlarıyla bütünleşmeye uğraşmaları nedensiz değildir.

Oldukça ateşli geçen bu dönemin kent bayramları, biraz hastalıklı gibidir. Bir dünya ölürken, bir diğeri güçlükle doğmakta-

59- Arras B.A., BB 11, basılı envantere göre, s.249 (1499). Ayr.bkz.s.255, 259 ve R.Muchembled, a.g.e. (1978), diğer kentlerin temsilcilerinin davet edildikleri bayramlar hakkında, s.177-178.

dır. Şenliklerin belediye tarafından düzenlenmeye başlanması, derin kaygılardan kaynaklanan bir tıkanmayı göstermektedir. 1441'de de varlığı belirtilen Arraslı "Şenlik Papa'sı" XV. yüzyılın son otuz yılında sahneyi işgal eder. Boynunda "tesbih ve gümüş bir haç", ayrıca Arras arması taşıyarak, çevresinde "yol arkadaşları, rahipler ve keşişler" ile öncelikle Karnaval'ı, Yortudan önceki cumartesi, pazar ve pazartesiyi belediye yargıçlarının ve krallık subaylarının da katıldıkları şölenlerle kutlar. Ayrıca Lille'deki "Budalalar Kralı" ya da Douai'deki "Komutan Pinon" gibi, tüm kent şenliklerinin düzenleyicisi olur. Zaten işin gerçeği konuşulacak olursa, atanmasında katkısı bulunan ve sonra da kendisine önemli maddi kaynaklar sağlayan belediye yönetiminin hizmetindedir. Bu kaynaklar Artois başkentini başka kentlerde, örneğin Béthune, Cambrai, Douai ya da Lille'de düzenlenen bayramlarda temsil etmek üzere verilmektedir. Bu tür çıkışlar XVI. yüzyıl başında çoğalır, "Aşk Prensi"nin (yünlü kumaş üreticileri loncasından) Nisan 1510'da Valenciennes'e, sonra aynı yılın Temmuz ayında Tournai'ye gitmesi gibi, başka eğlence yeniden yapılanma süreci vardır; bir kriz sonrasında dengeyi yeniden kurma yönünde güçlü bir çaba sezilmektedir. Tam da bu dönemde Flandre ve Artois şehirleri her türden bir sürü dernekle donanır; örneğin Arras'ta, tüzüğü 16 Ağustos 1496 tarihli olan "topçular, "couleuvrine"ciler (eski zamanların ince uzun bir tür topu), ve diğer barutlu sopa oyuncuları" loncası kurulur.[61] Georges Espinas haklı olarak bu "küçük kollektif birlik"lerdeki artışla fazla büyük dönüşümler nedeniyle gevşeyen kent dokusunun yeniden sıkıştırılması arasındaki bağın altını çiziyordu. O zaman kentler özgünlüklerini bu şekilde ifade edilen

60- Bu döneme ilişkin Arras kronikleri kaybolmuştur, ama bilge Guesnon bunlardan birçok alıntıyı kopya etmiştir: Arras B.K., Ms.1885, "polis-töreler", "sahne oyunları", "Eğlence Papa'sı", "loncalar, hisseli dramlar (moralité)" fişleri. 1513-1519'a doğru Douai'de bulunan şenlik kumpanyalarının dökümü, C.Fouret tarafından yapılmıştır, a.g.e., s.268-271. Lille için, bkz. Valérie Delay, *Les Fêtes à Lille au XVIe siècle*, R.Muchembled yönetiminde doktora tezi (yayımlanmadı), Lille III Üniversitesi, 1984.

61- Arras B.A., BB 11, basılı envanter, s.244-245 (16 Ağustos 1496).

bireycilik karşıtlığıyla tanımlamaktadırlar, diye ekliyordu.[62] Fransa'da da durum aynıdır, "çünkü kurulu bir bütün ve bir kurulu bütünler toplamı" olan *bonne ville*, "dayanışma ve kardeşliğin ifade edilebildiği küçük hücrelerden örülmüştür."[63] Her ne olursa olsun bu betimlemeyi, kentteki örgütlenme canlılığını o sırada tam bir genişleme içinde olan rakip bir sisteme, merkezileştirici devlete karşı, bir savunma atılımı çerçevesi içine yerleştirerek tamamlamak gereklidir.

Yetkililerin bu harekete eşlik etmelerinin onu denetleme isteklerinden kaynaklandığına kuşku yoktur. 1480 ile 1530 arasında hem Arras'ta, hem Douai'de, hem de Lille'de şenlik kumpanyalarının yaptıkları güçlü çıkış belediye yönetimlerine çok şey borçludur.[64] Her bayramda hedef, kent konsensüsünü yeniden ifade etmek, yeniden canlandırmaktır. Simgesel kollektif sermaye, yerel ruhun ifadeleri olan şenlik kumpanyalarına, ve son bir demet olarak da geçit alaylarının devlerine yatırılmaktadır. Gururlu kuleleriyle kentleri yavaş yavaş sömürgeleştiren kralın subaylarına örtülü yanıtlar olan bu gösteriler, uzun süre kent değerlerinin son sığınağını oluştururlar. Douai'de sepetçiler loncası tarafından yapılan "Gayant" adlı bodur söğütten dev ilk kez 1530'da, 16 Haziran 1479'da bir Fransız saldırısının püskürtülmesinin anısına yapılan geçit töreninde ortaya çıkar. Belediye yönetimi yaratıcıların masraflarının bir bölümünü karşılar ve onları günümüze dek kenti temsil eden bu kişiliği sürdürmekle görevlendirir. 1531'de "Gayant"ın karısı ve sonra da çocukları yaratılır.[65]

62- Georges Espinas. "Le droit de l'association dans les villes d'Artois et de la Flandre française depuis les origines jusqu'au début du XVIe siècle", *L'organisation corporative du Moyen Age à la fin de l'Ancien Régime*, c.VII, Louvain, 1943, s.192-193, 229-230.

63- B.Chevalier, a.g.e., s.311.

64- Arras B.K., Ms.1885, Guesnon fişleri; C.Fouret, a.g.e., Douai hak. bkz. s.261-275; Lille hak. bkz. V.Delay, a.g.e.

65- René Meurant, *Géants processionnels et de cortège en Europe, en Belgique, en Wallonie*, Tielt, Veys yay., 1979, özellikle s.90-137. Ayr. bkz. Monique Mestayer, "Du Nouveau sur Gayant", *Les Géants Processionnels en Europe*, Ath, Cercle royal d'histoire, 1983, s.265-318.

Devlerin gücü sadece dış görünüştedir. Toplumsal alanı yavaş yavaş terk eden değerleri oyun alanına aktarmaktadırlar. Kentlerin geçmişteki büyüklüğüne prensler tarafından gem vurulduğunu nostaljik bir biçimde anlatmaktadırlar. "Gayant", Haziran ayında sokaklara çıkmakla birlikte, birçok benzeri Karnaval kültürünün, başka bir deyişle kış aylarındaki yortu günlerinin önemini hatırlatır. Hollanda'nın çok uzağında bulunan Metz de aynı anda aynı evrimi yaşar. Metz'in isimsiz devi ilk kez 1498'de Mardi Gras[66] günü, bir belediye üyesinin evinden yola çıkar, bir dev kadınla buluşur ve Büyük Kilise meydanında tüm halkın önünde, Arras'taki "Eğlence Papa'sı"nın bir benzeri olan "Deli Papa"nın (*Abbé Fol*) vaazını dinler. Martine Grinberg, haklı olarak, kent iktidarının bu şenliklerin denetimini eline geçirdiği sonucuna varmaktadır. En güçlü altı yerel aileden iki temsilcinin evlerinden çıkan devler, belediye yönetiminin efendileri konumundaki patricilerin denetimi altında, sokaktaki tüm toplumsal kategorilerin arasındaki örtülü uzlaşmayı yenilemekle yükümlüdürler. Uzun bir ekonomik gerileme döneminin ve Habsbourg'ların, Fransa kralının ya da Lorraine dükünün (Dük, Metz köylerinden vergi toplamaya çalışmaktadır) kabaran iştahlarının tehdit ettiği yerel yöneticilerin iktidarını güçlendirmek söz konusudur.[67]

Devler dönemi, kent zaferlerinin de sonudur. Büyük Arras şenlikleri 1530'a doğru, anlaşıldığı kadarıyla ocak söndüren "Eğlence Papalığı"na aday bulunamadığı için sona erer. 1533'te bu unvana son kez sahip olan kişi üstüne kent arması vurulmuş altın yaldızlı haçını geri verir. Charles Quint döneminde Lille'deki Epinette koşusu yavaş yavaş söner, Valenciennes'de ise son Eğlence Prensliği 1548'de kurulur.[68] İşin gerçeği, mutlaki-

66- Büyük Perhiz (Careme) arifesi-ç.n.

67- Martine Grinberg, "Des géants au carnaval de Metz en 1498: innovation folklorique et politique urbaine", *Les géants processionnels en Europe*, a.g.e., s.319-326.

68- Claude Fouret, "La violence en fête: la course de l'Epinette à Lille à la fin du Moyen Age", *Revue du Nord*, c.LXIII, 1981, s.377-390; R.Muchembled, a.g.e. (1978), s.185-188.

yetin sürekli ilerleme kaydettiği bir dönemde kent cumhuriyetinin giderek olanaksızlaşmasıdır. Böylelikle bu aidiyet ve konsensüs biçimi yavaş yavaş geriler, çünkü ayrıcalıklı kentler bir günde ölmez.[69] Ayrıca bu süreç kesinlikle Hollanda ile de sınırlı değildir. Lyon, Dijon ya da Rouen'da da karnaval kültürünün gerilemesi yaşanır.[70] Örneğin Dijon'un gençlik "manastırlar"ı (*abbaye*), "Çılgın Anne"si ya da Rouen'ın "Cornard"ları, yerel yetkililerin ergenlik çağının şiddetine ya da cinsel aşırılıklarına karşı belli bir hoşgörüsüyle sağlanan, kent yaşamıyla özel bir bütünleşme biçimini bekar delikanlılara sunmayı yavaş yavaş sona erdirirler.

XV. yüzyıl ortasında dengelerin bozulmasından beri, el yordamıyla ilerlemeler ve denemeler kentlerde zincirleme bir şekilde gelişmekte ya da çatışmaktadır. Geçmişten miras kalmış esnek, hatta gevşek denilebilecek adli ve polisiye teknikler marjinallerin, serserilerin, sürgünlerin yükselişini artık önleyememektedir. Tehlikelerle kuşatılan siteler, ekonomik krizlere, veba salgınlarına, prenslerin giderek kabaran iştahına karşı direnebilmek için kendi içlerine kapanmaktadır. XVI. yüzyılın başında barışın geri gelmesi, nüfusun yeniden artması da işleri düzeltmediği gibi daha da bozar. 1520'li yıllarda ekonomik değişimler ve kırsal göç, güçlenmiş bir merkezi iktidarın çıkışıyla birleşir. Bu iktidar, gördüğü tehlikelerin büyüklüğüne koşut olarak itaat istemektedir: Çok sayıda yoksul ve aynı zamanda Lutherciler, Charles Quint'in 1531'deki bir buyruğuyla aynı kefeye konur ve Charles Quint aynı tek tip itaat ağını herkesin üstüne atmaya çalışır.

Ama kentlerin, gerek 1480'e doğru Saint-Omer'de görüldüğü gibi, adli alanda, gerekse bayramların belediye alanına alınması ve eğlence "manastırları" ya da geçit alayı devleri etrafın-

69- B.Chevalier, a.g.e., s.309.

70- Nathalie Z.Davis, Les cultures du peuple. Rituels, savoirs et résistances au XVIe siècle, Paris, Aubier, 1979, s.159-209; J.Rossiaud, yay.yön.G.Duby, a.g.e., c.II, s.554-571, 613.

da kent konsensüsünün yeniden sıkılaştırılması konularında büyük bir adaptasyon yeteneği olduğu görülmektedir. Ama bu hareketlerin mantığı, kuşkusuz surların dışına atılmış ve giderek büyüyen sürgün, marjinal kitleleri denetim altında tutarken aynı zamanda merkezi devlete karşı durabilmenin tek olası biçimi olan bir tür bağımsız siteler federasyonuna ulaşmaktı. Geleneklerin ağırlığı, karşılıklı ayrıcalıkların katılığı, bir değişim dönemindeki toplumsal ilişkilerin akışkanlığı, giderek artan güvenlik yoksunluğu duygusu nedeniyle paniğe kapılan Jacques du Clerc gibi pek çok kentlide merkezi iktidarın sağladığı çekim gücü Bourgogne alanındaki birçok kent cumhuriyetinin sonuçtaki bozgununu açıklar. Bu cumhuriyetlerden birçoğu açısından, büyük bayramlar kent zaferlerinin pastırma yazıdır. Hollanda ya da Zelanda'daki diğer birkaç tanesi için yarım yüzyıl sonra yeniden başlayacak mücadele, prenslik iktidarının kesin bir şekilde reddi ve bir tek merkez, Amsterdam, etrafında bir şehirler nebülası kurulmasıyla sonuçlanacaktır.

Siyasetin önceliği mi? Devletin, "parçalayıp yiyen Moloch'un[71] daha baştan partiyi kazandığı"[72] Fransa'da durumu böyle açıklamak belki mümkündür; ama 1520'lere doğru Charles Quint'in Hollanda'sı için aynı şey geçerli değildir. Hollanda'da da, kişisel intikam üzerine kurulu bir uygarlıktan kamu düzeninin egemen olacağı bir evrene yavaş yavaş geçilmektedir, ama krallık iktidarının kendisi de bir geçiş dönemi yaşamakta, bu nedenle kentlere henüz geniş bir serbestlik alanı bırakmaktadır. İmparator, sadece isyan ettiklerinde kentlere baskı uygulamaktadır; çünkü XVI. yüzyıl ortasında dünya ekonomisinin merkezi ve bölgenin tüm kent sisteminin çevresinde örgütlendiği bir metropol olan Anvers'in ekonomik gücüne dayanmaktadır. Ayrıca bedensel işkencelerin görülür biçimde ilerledikleri bir dönemde, marjinallere ve sapkınlara karşı ödünsüz bir mücadeleyi sürdürebilmek için kentlilerin kendisine bağlılığını sağlamaya büyük gereksinimi vardır.

71- *Moloch* (İbranicede *Molek*): İnsanların kurban edildiği söylenen İbrani tanrısı-ç.n.
72- B.Chevalier, a.g.e., s.313.

3

İŞKENCE PATLAMASI (1520-1580)

Charles Quint, I.François ve II.Henri dönemleri için "güzel XVI. yüzyıl" denebilir mi? "Tablonun neşeli renkleri vardır."[1] En azından, fırtınaların ortasında iyimserlikten asla ödün vermeyen o çağ hümanistlerinin pembe gözlükleri takılırsa böyle düşünülebilir. Çünkü dinsel, siyasal ya da toplumsal alanlarda modernlik korkunç bir biçimde başlamıştır. Reform, Hıristiyan birliğinin bin yıllık peçesini yırtarken, Dürer tarafından 1498'e doğru oyulan *Kıyamet*'in dört atlısı, Savaş, Açlık, Veba ve Ölüm,[2] birçok bölgede önlerine ne çıkarsa ezip geçer. Barış artık bir Erasmus düşünden başka bir şey değildir!

Demek ki yüzyılın ikinci yarısındaki Din Savaşları şaşırtıcı

1- Bartolomé Bennassar, Jean Jacquart, *Le XVIe siècle*, Paris, A.Colin, 1972, s.250.

2- Mathias Mende, Jean-Marc Depluvrez, *Albrecht Dürer ou la première apogée de la gravure* (Morlaix müzesindeki sergi), Rennes, Imp.des Lices, 1989. s.23.

bir sapmayı değil, içinden Modern Avrupa'nın çıkacağı acılı büyüme krizinin daha şiddetli bir biçimdeki mantıksal devamını ifade etmektedir. Aslında bütün oyun itaat, başka bir deyişle otorite alanında dönmektedir. Dünyanın fethine çıkan Batı aynı anda bir başka büyük keşif yapmaktadır: Kendi iç yapılarının önünde beliren bu geniş hedefe uygunsuzluğu. Bu nedenle geleneksel tarih dizinini biraz sarsmak pahasına, 1520 ile 1580 arasının çalkantılı döneminde iç birlik sorununu vurgulamak istiyorum. Aslında bu dönem, iktidarın, yaşanan çok derin değişimler karşısındaki uzun uyum sürecinin ilk momentidir.

Aklımızda bir iktidar arkeolojisi imgesi kurabilsek, sözünü ettiğimiz bu katman sert kırılmalar ve altüstlükler çağına denk düşer; adaletin uygulanma biçimi de bunu kanıtlamaktadır. 1580'den itibaren ise, Fransa'da ya da İspanya kralı II.Philippe'e karşı ayaklanan Hollanda'da dinsel çatışmaların yoğunlaşmasına karşın, sistem sağlamlaşma işaretleri vermeye başlar. Böylelikle toplu itaata zorlamak için insan etine acı çektirme çaresine daha az başvurulduğu monarşik gücün reorganizasyonu döneminden önce, dikkat çekici bir kopuşlar ve işkence patlaması aşaması yaşanmıştır.

Daha XV. yüzyılın ikinci yarısında görülmeye başlanan kentlilerin güvenlik yoksunluğu duygusu, sonra giderek olgunlaşır. Tabii ki sınır bölgelerindeki kentlerde ek kaygılar da gelişmektedir, ama adalette giderek artan sertliğin esas olarak kuşatılmış kalelere dönüşen tüm siteleri kent sakinlerini daha iyi korumayı hedefleyen bir karantina kordonu ile çevirmekle bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır.

XVI. yüzyıl ortasına doğru gerçek işkence gören bedenler zamanı başlar. İşkenceler, idamlar, çeşitli küçültücü cezalar büyük cezalandırma bayramlarını çoğaltırlar; bu gösteriler, seyirci kalabalıklarına kamu gücünün yeni tür bir kutsallaştırılmasına dayanan görüntüler sunmaktadır. Bu gösterilerin etkisi, cesetlerin ya da insanlardan geriye kalanların sık sık küçültücü bir şekilde sergilenmesiyle uzatılır.

Yavaş yavaş tam bir adli ağ yerleştirilir, çünkü çok sayıdaki

farklı yargı kurumu çelişkili uygulamalar yapmakla birlikte, etkinlikleri birbirini tamamlamaktadır. Baskı aygıtının yetkilileri böylece korku pedagojisine katkıda bulunmaktadırlar; bu sürecin etkileri uyruklarla iktidarlar arasındaki ilişkileri derinlemesine değiştirmekte, çünkü merkez kafa tutan çevre alanları halka halka işgal etmektedir.

Kuşatılmış kaleler

"1480'den 1529'a kadar krallığın (Fransa) tüm kentlerinde hüküm sürmüş gözüken sakinlik"[3] aldatıcıdır. Nüfusun yeniden artmaya başladığı bu dönemde, her site bir yandan toplumdaki yerini yitiren insanlar üretmekte, diğer yandan da yabancı göçmen kalabalıklarının surları içine yerleşmesini engellemeye çalışmaktadır. Sayıları çoğalan "darağaçları" giderek namuslu insanlara da korku salmaktadır. Oysa Villon'un da üyesi olduğu Dijonlu "Coquillarts" gibi kalıcı suç örgütlerine çok az rastlanmaktadır; çünkü kent ortamı bunlara son derece düşmandır ve içine bir süre sızabilen haydutları kırsal alanlara ve savaş bölgelerine püskürtmektedir. Ama bu karabasan yine de kentlilerin düşüncelerinde önemli bir yer tutmaktadır. XVI. yüzyıl başında yayımlanan ve 1523'te 8. baskısı yapılan *Liber vagatorum*'u (Kopuklar Kitabı) yutarcasına okuyan sayısız Du Clercq benzeri vardır. Hepsi de Rouen parlamentosu tarafından 1519'da sınır dışı edilen, Troyes'da yangınlar çıkarmakla ve 1524'te aynı şeyi Paris'te de yapmayı hedeflemekle suçlanan "kopuklara" ya da diğer serserilere (Nicolas Versoris'e göre bu "kundakçıların" sayısı 400 kadardı) karşı kin dolu bir korkuyu ifade etmektedirler.[4]

1529'daki Lyon Büyük İsyan'ından önce herhangi bir halk ayaklanmasının yokluğu, bir süre sonra Lutherci fikirlerin mayalanmasıyla ağırlaşan derin bir kaygı ortamı içinde denetimin sıkılaştırılmasını yansıtıyor olmalıdır. Ayrıca bazı bölgeler savaş

3- B.Chevalier, a.g.e., s.299.
4- a.g.e., s.291.

felaketleri yaşar. Charles Quint İmparatorluğu'nun Fransız toprakları içine girmiş ileri karakolu gibi olan Artois eyaleti, 1521'den itibaren "güzel XVI. yüzyıl"ın sona erdiğini görür. 1559 barışına kadar orduların geçişleri, yıkımlar, yangınlar, salgınlar birbirini izler. Kısa bir aradan sonra da Din Savaşları başlar. 1577-1579'a doğru Orange prensinin taraftarları Arras ve Saint-Omer'in denetimini ellerine geçirirler. 1579'da isyan eden Artois bölgesi, kralı II. Philippe'e boyun eğer ve Güney Hollanda'nın bir bölümünün yavaş yavaş fethedilmesinde kullanılan bir Katolik üssüne dönüşür.[5]

Dilencilerden duyulan korku

Soylu bir Artoislının 1583'e doğru söylediği gibi, "bu çalkantılı ve belalı zamanda"[6] güvenlik yoksunluğu duygusu köklerinden kopmuş insanlarda odaklanır. En karanlık emelleri beslediklerinden kuşkulanılan "dilenciler" ya da diğer serseriler sonunda prensin ve kentlerin kendi sırtlarından baskı aygıtı konusunda bir diyalog kurmalarını sağlarlar; bu diyalogun renginde bir yenilik yoktur ama uygulamadaki etkisi kentlilerin güçlü bir dış otoriteye boyun eğmeleri sürecini başlatması olur. Aynı anda Fransız krallık yasaları da serseriliği aynı biçimde suçlamaktadır; ama bunun somut sonuçları hakkında verilere sahip değiliz.[7]

Hollanda'da XV. yüzyıl kentleri, kurulu düzeni tehdit eden herkesi olduğu gibi, yersiz yurtsuzları da sınır dışı etmekle yetiniyordu. İyi Philippe'in 1459'da Brabant'da, iki yıl sonra da Flandre'da yayımlanan bir buyruğu yeni bir adımdır, çünkü işsiz ve sakat olmayan dilenciler için bedensel cezalar öngörmektedir. Sadece ekmek ve su vererek hapise atma, başparmağın ya da kulağın kesilmesi, adalet taşları takma zorunluluğu gibi ceza-

5- R.Muchembled, a.g.e. (1985), s.88-113, 735-739.

6- a.g.e., s.740.

7- Jean-Pierre *Gutton, La Société et les Pauvres en Europe (XVIe-XVIIIe siècle)*, Paris, P.U.F., 1974, s.105-110.

lar, kürek cezasına ya da sürgüne çoğunlukla eşlik etmektedir. Taranan adalet hesapları bu sistemin XV. yüzyılda Brüksel, Anvers ya da Nivelles'de uygulanmadığını kanıtlamaktadır. Tek başına gezginlik, yurtsuzluk o sırada asla bir mahkumiyet nedeni olarak kabul edilmemektedir. Buna karşılık 1510'lardan itibaren serserilik kavramı ortaya çıkar, sonra da hızla suç alanları içinde yerini alır.[8] Nüfus büyümeleri kentleri yer yurt sahibi gerçek yoksullara yardım edip, serserileri ve yabancı dilencileri sınırdışı etme zorunda bırakır. Bu ayırım Mons ya da Yprès'de 1525'te, Lille'de 1527'de uygulanır.[9] 7 Ekim 1531'de, Charles Quint'in bir "duvar ilanı" (*placard*), başka bir deyişle buyruğu, özellikle de yabancılara dilenciliği yasaklar; savaş nedeniyle kaçanların ve bir yangın ya da sel felaketi sonucunda yurtlarından olanların dışındaki yabancıların, kentlerde ya da köylerde barınmaları bile yasaklanır. Sığınmacılara ya da diğer kazazedelere sağlanan yardımlar tek tip bir modele göre uygulanır. Her yerde, ayırt edici bir işaret taşımaları ve meyhanelere uğramamaları istenen seçilmiş yoksullara yönelik "bir ortak kasa" oluşturulur.[10]

Bu tür kararlar, yakıcı toplumsal soruna kesin bir çözüm getirmez. Sadece çok büyük bir kargaşa içinde kent seraplarına doğru koşturan insan selini düzenleme çabasını başlatır. İlk kez kentler gerçekten devlet desteğine gereksinim duymaktadır. Yardım ve baskı, artık ülke ölçeğinde ele alınmak zorundadır, çünkü köklerinden kopmuş ve sefil durumdaki insanların sayısındaki ani patlama surların dışında kalanları reddetmenin geleneksel biçimlerini geçersiz kılmaktadır. Adalet hesapları bunu kanıtlamaktadır. O zamana dek çok az görülen serseriler hakkındaki soruşturmalar çoğalmaktadır. XVI. yüzyılın tamamında, Brüksel

8- Xavier Rousseaux, "L'Incrimination du vagabondage en Brabant (XIVe-XVIIIe siècle). Langage du droit et réalités de la pratique", *Langage et droit à travers l'histoire. Réalités et fictions*, yay.yön. G.Van Dievoet, Ph. Godding, D.Van Den Auweele, Paris-Louvain, Peeters, 1989, s.150, 152, 154-162.

9- B.Geremek, yuk.mak., s.363-365; J.P.Gutton, a.g.e., s.105.

10- Bu metin *Les coustumes générales du comté d'Artois* içinde yer almaktadır, Arras, J-B du Til, 1679, in-12, 783 s. Ayr. bkz. J.P.Gutton, a.g.e., s.105.

yetkilileri, kayda geçen toplam suçluların % 9'unu oluşturan 530 serseriyi mahkum ederler. Aynı dönemde Hollanda'nın metropolü olan Anvers'ten bu umutsuz insanlar bir ordu gibi geçer: İçlerinden 3316'sı cezalandırılır; bu da toplam dava sayısının % 26'sı demektir. Eğri birdenbire yukarı tırmanmaktadır. XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde kayıtlarda bir tek serseri bulunmaktayken, 1526 ile 1550 arasında bu sayı 452'ye (suçluların % 13'ü), zincirleme bir sürü kriz üreten Hollanda isyanının da yaşandığı sonraki yirmi beş yılda 2335'e (% 44) çıkar. Yüzyılın son çeyreğinde ise 528'e (% 33) düşer. Ancak sanıkların yoksulluğu nedeniyle verilen para cezalarının alınabilmesine olanak yoktur. Bu nedenle para cezaları bedensel cezalara, idama, kırbaçlamaya, kulak kesmeye, pıranga vurmaya, fıçıya girmeye çevrilmekte, bu durum da ağır adli harcamalara neden olduğu için soruşturma masraflarıyla birleşerek kent bütçelerinde önemli açıklara yol açmaktadır.[11]

Prensin kılıcı

Serserilerin bedensel cezalara çarptırılmalarının prenslik yönetiminden kaynaklandığı bellidir. 1459'dan başlayarak tanımlanabilen bu yenilik XVI. yüzyılın ilk on yıllarından, kentler giderek kaygı uyandırıcı bir hal alan bir olay karşısında kendi uygulamalarının yetersizliğinin bilincine varmalarından önce hiçbir yerde yankı bulmamıştır. O sırada genç bir prensle yaşlı siteler arasında bir çıkar birliği oluşur. Yüzyılın üçüncü on yılı yaşamsal önemdedir, çünkü otorite kesin bir şekilde monarktan yana eğilmiştir. Kentliler itaatin bedelini ödemeyi kabullenirler. Douai'de görüldüğü türden kimi ayak diremelere, kimi tepkilere karşın, güvenlik duygusuna kavuşabilmek ve köklerinden kopmuş insan selleriyle tehlikeye giren zenginliklerini güvence altına alabilmek adına sonuçta mutlakiyeti kabul ederler. O zaman Charles Quint ile Anvers arasındaki ittifak mühürlenir;

11- X.Rousseaux, yuk.mak., s.161-162 (H.Brouwers'dan alıntı, *De kriminaliteit te Antwerpen in de 16de eeuw*, yayınlanmamış doktora tezi, Louvain, K.U.L., 1965).

metropolün güçlü büyümesi prensin lehine çalışmaya başlar, kent ağının bütününün canlılığı bir gün açlığı dayanılmaz boyutlara varacak bir bölgesel devletin hizmetine sunulur.[12] Komşu Fransa'da da, kralın kentlerle zaten eskiden kurduğu ilişkilerin sıkılaştığına tanık olunur. Tek fark orada kent kapitalizminin Hollanda'daki kadar gelişkin biçimler sergilememesidir; öyle ki Paris, Avrupa'nın kuzeybatısında odaklanmaya başlayan egemen kentleşme çekirdeğinin giderek dışında kalır. Fransız başkenti (ve onunla birlikte tüm ülke), Fernand Braudel'in de kendine sorduğu gibi, belli bir modernleşmeyi XVI. yüzyıl sonundan başlayarak mı kaçırmıştır?[13] Sonuçta I.François, Habsburglu rakibinin yoluna koşut bir mutlakiyet ve adalet yolu izler.

Birçok gösterge, Hollanda'da 1520-1530'a doğru yaşanan merkezi iktidarın şaşırtıcı çıkışını değerlendirme olanağı vermektedir. Kentlerdeki serserilik davaları gibi, Malines Büyük Konseyi'nin (en yüksek mahkeme) verdiği cezaların ve Artois doğumlu katillere ihsan edilen af mektuplarının eğrileri sanki uçuşa geçmiştir.[14]

Bu tür afların çoğalması ilk bakışta yersiz yurtsuzlara karşı uygulanan yeni sertlik politikasıyla çelişkili görünebilir. Bu afların esas olarak belli bir ikameti olanlara yönelik olduğunu ve prensin Ortaçağ'ın eski para cezası sistemini kendi tekeline alma çabasını yansıttığını unutmamak gerekir. Kentlerde, kan bedeli belediye mahkemelerinden geçmek yerine, artık saldırıya uğrayanlara ve egemene ödenmektedir. Bu ani değişiklik kent yönetimlerinin para cezalarının etkisizliğini iyice arttırır; 1530-1540'a doğru giderek azalan bu cezalar, daha sonra yavaş yavaş ortadan kalkar.

Demek ki Charles Quint aynı anda bir sürü alanda oynamak-

12- W.Blockmans, yuk.mak., s.178; F.Braudel, a.g.e., c.III, s.124-126.

13- F.Braudel, a.g.e., c.III. s.280; J. De Vries. a.g.e., s.114, 166-167.

14- J.Th.de Smidt (yay.yön.), *Chronologische lijsten van de geextenderde sententien berustende in het archief van de Grote Raad van Mechelen*, c.VI, Brüksel, Belçika Eski Yasalar ve Buyruklar Kraliyet Komisyonu, 1988, grafik, s.VIII; R.Muchembled, a.g.e. (1989), s.20. Bkz. grafik no:7.

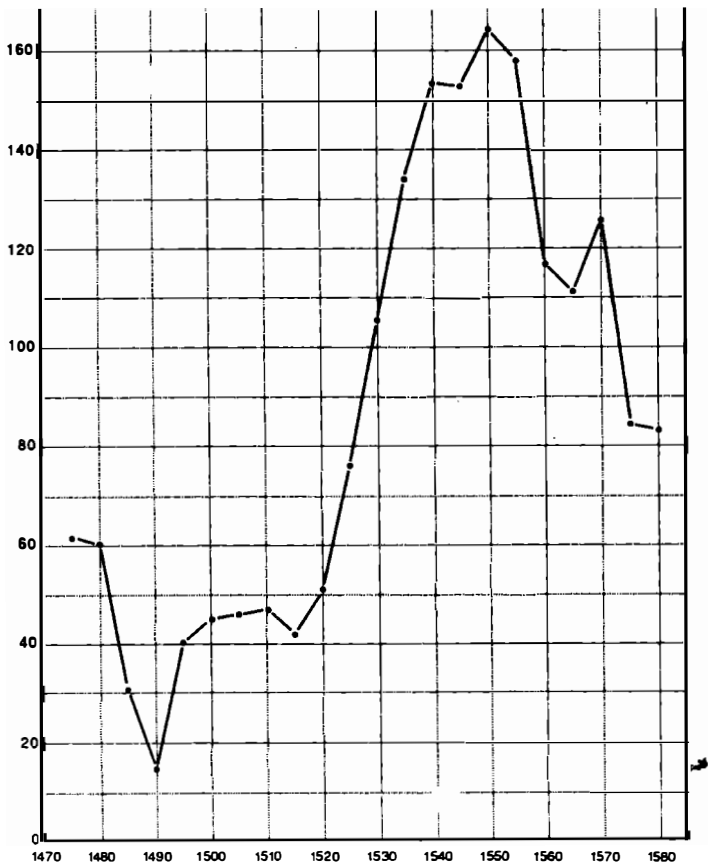
tadır. Belediye adaletinin özünün bir bölümünü boşaltmakta onu yeniden prenslik adaleti tarafından tanımlanmış bedense cezalara yöneltmektedir. Merkezileşmesini esneklikle dayat makta, töreleri daha iyi denetleyebilmek için yazdırtmakta, görünürde yerel farklılıklara saygı göstermekte, ama örneğin burjuvalar kendisinden serserilere müdahele etmesini isteyince, koşullardan yararlanmayı bilmektedir. Marjinallik bu işte ortak gerekçeyi oluşturmaktadır; çünkü hem monarşik gücün hem de kent düzeninin antitezi konumundadır. Çözüm arayışı, genellikle birbirlerine rakip olan iki erk arasında bir diyalog ve alışveriş uzamı oluşturur; bu durum da prense o zamana dek kent geleneklerine yabancı kalmış baskı yasalarını uygulatma olanağı verir.

Grafik no: 7

Malines Büyük Konseyi Kararları ve Artois af mektupları (beş yıllık ortalamalar)[15]

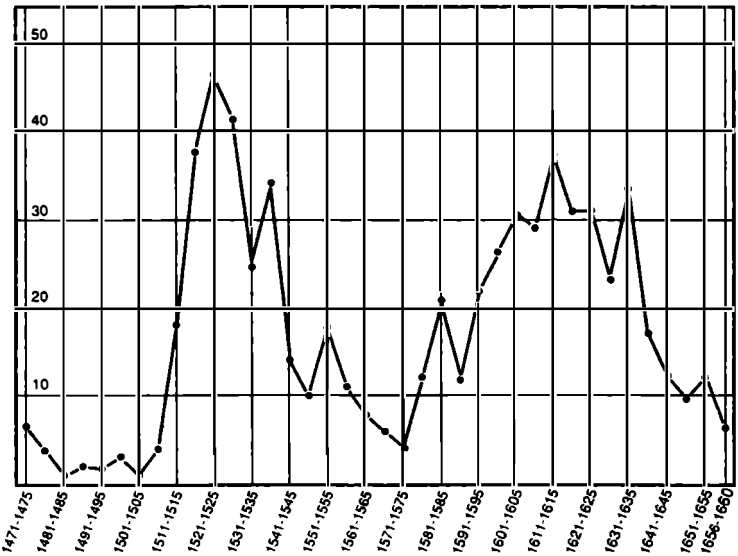
Malines Büyük Konseyi kararlarının beş yıllık ortalamaları (1475-1580) (J.Th. de Smidt'e göre)

Artois af mektuplarında

15- Referanslar için bkz. not 14.

Kan dökme suçlarının beş yıllık ortalamaları (1471-1660)
(R.Muchembled'e göre)

O tarihten sonra bir daha kıskaç hiç gevşemedi. Bu Truva atı tarafından kente yepyeni bir biçimde sokulan krallık adaleti, kendilerini kuşatılmış kaleleri içinde giderek tehlikede hisseden kentlilerin onayıyla eylem alanını giderek genişletti. Gerçekten de gerek ahlaksal gerekse dinsel alanlarda durum bozulmaya devam etmektedir. XV. yüzyılın Arraslı Vaudois'ları ya da Lilleli Turlupin'leri gibi çok sayıdaki din sapkınlığını üç güçlü Protestan dalga izler. İmparator Lutherci birinci dalgayı şiddetle durdurur; önce bir Engizisyon kurmaya çalışır ama bunda başarılı olamaz, sonra laik adalet kurumlarını giderek zalimleşen fermanları büyük bir katılıkla uygulamakla görevlendirir. Serserilere karşı yayımlanan "duvar fermanı" ile tam aynı tarihte, 7 Ekim 1531'de çıkarılan bir diğer buyrultu, marjinallik tanımını dinsel alana da genişleterek krallık müdahelesini kolaylaştırır. 1530 ile 1550 arasında, en vahşi baskıyla Anabatistlik mezhe-

bi[16] karşı karşıya kalır; bugünkü Belçika topraklarında 1523 ile 1555 arasında kimliği saptanabilen 1500-1700 Protestan şehidin 1000'i bu mezheptendir.[17] O sırada Calvincilik kökenli üçüncü dalga kabarmaya başlar; 25 Eylül 1550 tarihli bir fermanla "özü ve kökü yok edilmesi gereken" bir veba olarak tanımlanır. 1566'daki nesnelere (ikon, aziz resimleri, vb.) tapınmayı yeren (*ikonoklast*) ayaklanmanın ardından acımasız bir baskı gelir ve bunu Tournai ve Valenciennes gibi boyun eğmemiş Calvincilik kalelerinin askeri olarak fethedilmeleri izler.[18]

"Kötülük" tarafından kuşatılmış kaleler durumundaki Katolikliğe bağlı kentler, artık uysal bir biçimde prensin katı yasalarını uygulamaktadır. Marjinallerin gözetim altında tutulmasının yanısıra, dine ya da yetkili makamlara karşı saygısız tavırları nedeniyle ihbar edilen, törelere ve düzene uyumsuz kişiler, gündelik yaşamdaki yeni ağırbaşlı kuralları dikkate almayan çapkınlar ve diğerleri de göz hapsine alınmıştır. Kimliğini belirlemek, işaretlemek, yok etmek: Ayaklanma tehditi ile yaşayan bir dünyada adaletin anlamı değişmiştir. Surlardan çember, arındırılmaları, ama asıl önemlisi fermanlarla tanımlanmış insanlık tortularından soyutlanmaları gereken bir cemaati kuşatmaktadır. Bu karantina, ancak Hollanda'yı Reform'a karşı Katolik bir sur ve dünyayı Şeytan'a karşı direnen bir Tanrı sitesi haline getiren daha genel bir düzenle bütünleşirse etkili olacaktır. İşkencelerde görülen patlama, Avrupa'daki diğer Katolik krallar tarafından da paylaşılan bu geniş hedeflere hizmet etmelidir. Yeniden yüce ideallere doğru yönlendirilen itaat, uzun simgesel deri değişimine başlar. İlahi hakların sahibi prenslerin yıldırımlarıyla sabırlı

16- Anabaptistler, Protestanlıktan çıkmış bir mezhepti; yeni doğan çocukların vaftiz edilmelerini geçersiz sayıyor ve üyelerinin ikinci kez vaftiz olmalarını zorunlu tutuyordu. Bir tür dinsel komünizm öneren bu mezhebin liderleri Thomas Münzer ve Jean de Leyde, merkezleri de Münster kenti idi-ç.n.

17- Léon-E.Halkin, *La Réforme en Belgique sous Charles Quint*, Brüksel, La Renaissance du Livre, 1957, s.93.

18- E. de Moreau, *Histoire de l'Eglise en Belgique*, Brüksel, Evrensel baskı, c.IV (1378-1559), 1949 ve c.V (1559-1663), 1952.

bir şekilde biçimlenir; onların öfkesi cehennem azabına mahkum edilenlere, işsiz serserilere, din sapkınlarına, XVI. yüzyıl sonunda da cadılara yönelir.

Karantinalar

10-12 000 nüfuslu taşra başkenti Arras, Charles Quint döneminde özellikle de Artois'da satılan şaraplar sayesinde göreceli bir zenginliğe yeniden kavuşur. Kent, becerikli imparatorun esnek mutlakiyetine yumuşak geçiş yapar. İmparator 1529'da, Fransızlar'ın eyalet üstündeki istemlerinden kesin olarak vazgeçmelerini sağlar. Başkentte bir Artois Konseyi kurar ve temyizlerin artık Paris parlamentosunda değil, burada görülmesini sağlar ve kontluğun törelerini yazdırır. Arras Belediye Mahkemesi, XIII. yüzyıldaki gücüne ve görkemine yeniden kavuştuğunu sanır. 1524'te yargılama yetkisinin Valilik'ten (*Gouvernance*: Krallık Bailliliğinin yerel adı) bağımsızlığı tanınır. Prens kent sakinlerinin, cinayet nedeniyle kentten kovulmuş bir sürgünü ya da altmış liralık cezayı ödememiş bir kaçağı öldürenin cezalandırılmaması gibi kimi eski ayrıcalıkları korumalarına izin verir. Aslında özel bir dava konusu olan Luthercilerin yargılanması 1535'te, bu konudaki fermanlara uyulması koşuluyla, yerel mahkemeye bırakılır; temyiz makamı Artois Konseyi'dir.

Demek ki XVI. yüzyılın ilk yarısı, bir anlamda Arras belediye adaletinin altın çağıdır. Tam bir bağlılığa karşı, hükümdar da kentin dizginlerini her alanda serbest bırakır; zaten Artois Konseyi henüz kent yetkilerini çiğneyebilecek ölçüde örgütlenememiştir. Sadece Valilik arasıra bu konuda adım atmayı denemektedir. Belediye yargıçları için alan tamamen boş değildir. İkiz kent olan Piskoposluk Sitesi'nin kendi mahkemesi vardır; güçlü Saint-Vaast Manastırı gibi engeller bulunmaktadır; belki de Kilise rahipleri yargılamayı ve hatta laiklerdeki bazı ahlaksal ve dinsel sapma davalarını görmeyi sürdürmektedir, ancak arşivleri yok olduğu için bu konuyu kesinliğe kavuşturmak mümkün değildir.

Gururun göğe doğru yükselen ifadeleri olan yeni bir belediye binasının, 1541'de bir saat kulesinin, 1551'de bir çan kulesinin inşası, savaştan kaynaklanan güçlüklere, yoksulluğun artmasına, sapkın din mezhepleri çıkmasına karşın kentin dinamizmine yeniden kavuştuğunu göstermektedirler. İspanyol egemenliği dönemine ilişkin elde kalan tek ceza kararları kayıtı olan 26 Kasım 1528-15 Mart 1549 dönemine ilişkin kayıtlar hükümdar tarafından el üstünde tutulan bu kent yargıçlarını iş başında göstermektedirler.[19]

Arras'ta suçlar

Verilen 482 karar, 82'si kadın 555 sanığı, başka bir deyişle söz konusu yirmi yıllık dönemde Arras nüfusunun yaklaşık % 5-6'sını ilgilendirmektedir.

Genel eğri yükselmiştir: İkinci on yılda, sanıkların yıllık ortalaması 24'ten 30'a çıkmıştır. 1532'de ya da 1537-39'a doğru görülen çıkışlar 1542'de, 1544'de ve özellikle de 1548'de çok belirgin bir hal alır. Bunda konjonktürün de etkisi vardır. 1532'de buğdaya ilişkin bir kadın ayaklanması on ceza kararı verilmesine neden olur. 1536'dan sonra savaş kent kapılarına dayanmıştır, hem savaştan kaçanları hem de sürgünleri kente doğru getirir; bu nedenle örneğin 1536'da tahıl fiyatlarındaki ani yükselmeye koşut olarak hırsızlık ve şiddet olaylarında da artış gözlemlenir.[20] Suç olaylarında 1542'de görülen artış, Fransız ordularının çevreyi yakıp yıkmasından ve bunu iki yıl boyunca açlık ve vebanın izlemesinden kaynaklanmaktadır.

Ancak 1548'de bu açıklama geçerli olmamakta, çünkü suç işleme oranı en yüksek düzeyine göreceli bir barış ortamında ve keskin bir buğday kıtlığı endişesi yokken çıkmaktadır. Demek ki

19- Arras B.A., FF 3, 26 Kasım 1528-15 Mart 1549 ceza kararları, 198 fasikül. Bir sonraki, FF 4. 5 Kasım 1694'den 23 Haziran 1717'ye kadar uzanmaktadır. Arras'taki adalet hakkında. R.Muchembled, a.g.e. (1985), s.744-746.

20- Douai 'deki tahıl fiyatlarından yola çıkılarak bu sonuca varılmıştır: Monique Mestayer, "Les prix du blé et de l'avoine de 1329 à 1793", *Revue du Nord*, c.XLV, 1963, metin-arkası grafik.

mahkemenin baskıcı iradesi derinlemesine ve yalnız başına değişmektedir. 1520'lerde başlayan yapısal geçiş, 1536-1537'deki sıkıntıların etkisiyle hızlanır. Kitleleri daha iyi denetleyebilmek kaygısına, özellikle din sapkınlarına karşı giderek sertleşen imparatorluk kararlarını uygulama isteğine, geleneksel para cezaları sisteminin kesin olarak çöküşü de eklenir. 1529-1534'e doğru, dört tam mali yıl içinde, ceza kararları kayıtlarına geçirilenlerden daha hafif suçlar için yine 77 para cezası verilmiştir: Bu suçlar esas olarak elle vurmaya ve yaralamaya ilişkindir. Ama örneğin altmış liralık 41 cezadan 37'si, mahkumlar kaçtıkları için, ödenmez. Bu cezanın etkisizliği açıkça ortadadır: 1535-1539 arasında 34 cezadan 25'i; 1539-1549 arasında 52 cezadan 38'i ödenmez. Bu gelişmeden ders çıkaran belediye yargıçları artık çok sınırlı sayıda para cezası vermeye başlarlar: 1549-1550'den 1578-1579'a dek toplam otuz yıl içinde, sadece 56 para cezası verirler, ama bunların hepsi ödenir.[21]

21- Kuzey B.A., B 13 965 (1513-1514)-B 14 028 (1578-1579).

Tablo no: 5

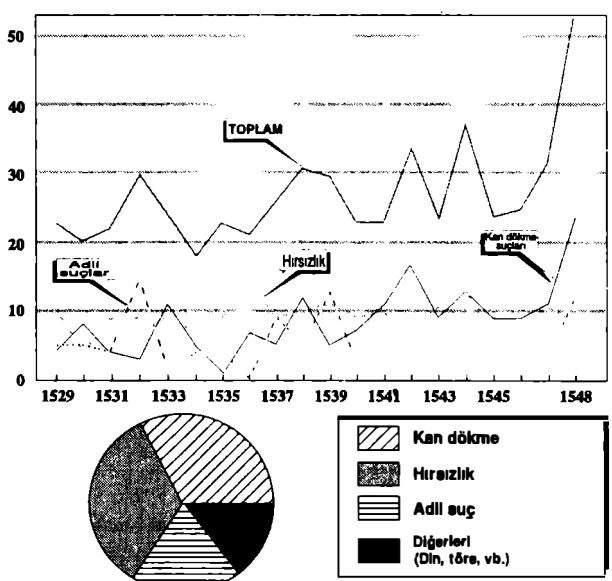
Arras Belediye Mahkemesi tarafından yargılanan suçlular (1528-1549)

YIL	Kan dökme	Hırsızlık	Adli Suç	Diğerleri	Diğerleri
*1528	1				1
1529	4	10	5	4	23
1530	8	4	5	3	20
1531	4	9	4	5	22
1532	3	9	15	3	30
1533	11	9	1	3	24
1534	5	7	4	2	18
1535	1	9	4	9	23
1536	7	14	0	0	21
1537	5	9	9	3	26
1538	12	10	5	4	31
1539	5	11	13	1	30
1540	7	9	2	5	23
1541	11	10	2	0	23
1542	17	7	5	5	34
1543	9	11	3	1	24
1544	13	13	5	6	37
1545	9	7	4	4	24
1546	9	7	3	6	25
1547	11	11	4	6	32
1548	24	8	12	7	53
*1549	1	3		7	11
Toplam	177	187	105	86	555

* Eksik yıllar.

Eski Rejim'de (*Ancien Régime*) yürürlükten kalkan kurumlar birdenbire yokolmazlar. Yavaş yavaş sönerler: Arras'ta 1530'ların başında yılda yaklaşık yirmi adli para cezası, 1530'ların sonunda yılda sekiz kadar para cezası, 1540-1550'ye doğru altı, XVI. yüzyılın üçüncü çeyreğinde ise yılda iki para cezası verilmiştir. Çünkü bir cezalandırma yönteminin yerini bir diğeri almaktadır: Hareket, belediye yargıları eğrisinin tam ters yönündedir. Bu eğrinin 1548'de eriştiği tepe noktası, sürecin sonunu, ekonomik ya da toplumsal konjonktürle bir bağlantı olmaksızın cezalarda yapısal bir artışı yansıtmaktadır. Bunun anlamı, artık kişilere karşı yapılan şiddet eylemlerine ilişkin davaların, çok azalan ve ihmal edilebilir bir nicelik halini alan eski para cezası sistemi kapsamında görülmediğidir.

Grafik no: 8
Arras Belediye Mahkemesi tarafından yargılanan suçlular
(1529-1548)

Eğrideki bükülme, altı çizilecek kadar önemli gözükmektedir. Bu noktadan sonra, en ağır kan dökme olaylarının ağır suç kapsamında görülmesi başlamakta ve bu büküm noktası, merkezi iktidarın etkisiyle ve genel bir ayaklanma korkusuyla kent adalet sisteminin cezalandırılmasını yansıtmaktadır. Yeni baskı felsefesi, Ortaçağ'ın adalet anlayışının her alanda yerini almadan, kentlerin merkezine yerleşmektedir;[22] bu durum uzun bir geçiş sürecine ve hatta II.Philippe döneminin başına kadar süren çelişkilere neden olur.

Aslında marjinallerden duyulan korku bir gerçeklikten çok bir hayaldir. Arras mahkeme kararları, Artois'nın başkentinde bir "Mucizeler Avlusu" bulunmadığını kanıtlamaktadır. Charles Quint döneminde kentte suç örgütlerine rastlanmazken, kırsal alanlarda tıpkı XV. yüzyılda olduğu gibi haydut çeteleri yine cirit atmaktadır. Arras'ta, sadece bir kavga ya da bir soygun sırasındaki geçici suç ortaklıklarına işaret edilmektedir: Aynı cinsiyetten iki ya da üç kişi, birkaç çift, dört suç ortağı hırsız, aynı aileden dört dilenci, çalınmış mal bulunduran beş tuhafiyeci, tekel kurmakla suçlanan altı fırıncı ve ayrıca 17 Haziran 1532'deki buğday ayaklanmasına katılmakla suçlanan on kadın. Sanıkların % 23'ünü, ama davaların sadece % 11'ini oluşturan toplam 123 kişi tek başlarına hareket etmemişlerdir.

Toplamın % 15'ini oluşturan doksan iki kadın, sefalet nedeniyle tipik suç türlerine itilmiş gözükmektedir. Hafif şiddet hareketleri (yaralama sayısı çok azdır), hakaret, adalete karşı koymak ya da 1532'de bir ayaklanma dışında, mahkumiyet kararlarının esasını hırsızlık, evlat katli ve törelere karşı işlenen suçlar oluşturmaktadır. Mesleği tanımlanmış ve yirmi dokuz tanesi fahişe ya da adı kötüye çıkmış "kadın" olarak nitelenen otuz dokuz tutuklu kadın içinde hiçbir "serseri"ye rastlanmamaktadır.

Erkek sosyolojisi çok farklıdır. 473 kişiden 336'sında (% 71)

22- X.Rousseaux, yuk.mak. Ayr. bkz. Béthune hakkındaki kaynakça (B.Meurin), Lille hakkında (V.Delay), Maubeuge (P.Raux), Saint-Omer (C.Morell-Sampol ve I.Quenée).

toplumsal durum ya da meslek bilinmektedir. Hem egemen grupların temsilcileri hem de marjinaller çok az sayıdadır. Üç belediye üyesi, bir soylu, iki kumaşçı, beş dilenci, beş profesyonel haydut ve valiye saygısızlık eden bir vebalı, toplumsal yelpazenin iki ucunu temsil etmektedirler. Geri kalanlar içinde dört asker, on iki adalet temsilcisi ya da belediye katibi bulunmakta, geri kalan % 90'ı lonca üyeleri oluşturmaktadır. Üçte biri dokumacı, bunların da 69'u (toplamın % 20'si) ipekli-yünlü kumaş üreticisidir; ama toplam olarak yüz kadar meslek görülmekte, bunların içinde 27 kunduracı (% 8), 16 fırıncı (% 5) ve 11 meyhaneci (% 3) bulunmaktadır. Ya soylular aşırı erdem sahibidirler ya da ve daha büyük bir olasılıkla, belediye adaleti esas olarak halk kitlelerini denetim altında tutmayı tercih etmektedir.

Marjinallerin ya da sapkınların gerçek sayılarının biraz altında sunulmuş olmaları mümkündür; ayrıca erkeklerin mesleği belirtilmemiş % 29'luk bölümü içinde mutlaka yabancılar ve zayıf bir toplumsal statüye sahip olanlar da yer almaktadır. Ancak onların da payını aşırı arttırmamak gerekir, çünkü sanıkların dış görünüşleri özenle incelenmiştir. Kimi zaman önceki sabıkaları hakkında ek soruşturmalar istenmiş, bu araştırmaların sonucunda 50 kişinin açıkladığı mesleklerin yanına "işsiz", "serseri" ya da çalışmayı reddediyor gibi tanımlamalar eklenmiştir; bu 50 kişiden 19'u serserilik suçundan ötürü kentten sürülmüştür (içlerinden 10'u bir meslek belirtmiştir.) Demek ki yersiz yurtsuzlar genellikle normal bir kentli görüntüsü vermeye çalışmakta ve böylelikle özel bir mahkemenin affını sağlayarak kentten atılmalarını önlemeye çalışmaktadırlar; bu durum en geçerli yerel meslek olan ipekli-yünlü kumaş dokumacılarının kayıtlardaki sayısında görülen artışı açıklayabilir. Mahkeme, toplumsal uyumun tanımlanmasında rol oynamaktadır. Fahişelerin ne iş yaptıklarını gizleyemedikleri, gizlemek de istemedikleri görülmektedir. İşsiz serseri acımasız bir biçimde dışlanırken, bu tür marjinalliğe gösterilen bir tür hoşgörü dikkat çekicidir.

Şiddetin cezalandırılması

Toplam sanıkların % 32'si, cinayet, evlat katli, darbe ve yaralama, hakaret suçlamalarıyla karşılaşmıştır. Bunlara yetkili makamlara karşı işlenen suçlar, isyanlar, sürgünden gizlice geri dönüşler, serserilik de eklenirse şiddet ve itaatsizlik suçlarını içeren bölümün oranı tutuklananların % 54'üne çıkmaktadır; hırsızların oranı % 30, törelere ya da dine saygısızlık edenlerin oranı % 10'dur; geri kalanlar "çeşitli suçlar" kapsamına girmektedir.

Charles Quint zamanının Arraslıları XV. yüzyıldaki atalarından ya da XIV. yüzyıl Gantlılarından ve Anvers'lilerinden daha az şiddet düşkünü olarak gözükmektedirler.[23] Ama bu görünüm aldatıcıdır, çünkü baskının biçimleri değişmiştir. 1529 ile 1549 arasından günümüze ulaşan on altı yılın kayıtları içindeki 163 geleneksel para cezasını ve Arraslı kaatillere hükümdar tarafından verilen af mektuplarını da karar sayısına eklemek gerekir.[24] Ayrıca kişilere karşı işlenen ve cezasız kalan ya da yetkili makamların bile bilmedikleri suçların "karanlık listesi" kuşkusuz bunlardan çok daha kabarıktır.

Demek ki belediye mahkemesinin kararları, şiddetin gerçek varlığından çok cezalandırılması hakkında bilgi sağlamaktadır. Cezaların aşamalı sıralanışı, bu cezalandırmanın örtülü ölçütlerini bulma olanağı vermektedir. Hakaret, tehdit, vurma ve yaralama suçluları, eğer adları kötüye çıkmışsa, özellikle de iflah olmaz küfürbazlar ya da ayyaşlar oldukları sonucuna varılmışsa, ağır bir şekilde cezalandırılabilmektedirler: On yıla kadar varan sürgün, ayrıca direğe bağlanma ya da pıranga vurulması. Kan dökmemiş olan diğerleri kimi zaman bir para, hapis, hac cezasının ya da meyhaneye gitme yasağının eklendiği daha yumuşak cezalarla paçayı kurtarırlar. Arras doğumlulara, iflah olmaz diye değerlendirilmedikleri sürece, genellikle yabancılardan daha yumuşak davranıldığı gözlenmektedir. Örneğin karısını bir fahişe

23- J.A.Goris, yuk.mak.; D.M. Nicholas, yuk. mak.

24- R.Muchembled, a.g.e. (1985), s.756.

için terk eden bir kumarbaz en ağır cezalardan birine çarptırılır. Sonuçta halkın önünde küçük düşürülen ya da lekeleyici işaretlerle damgalanan 50 suçlu, bu affa layık olduklarını göstermek koşuluyla, yeniden toplum yaşamına kabul edilirler; diğer 29'u ise geçici olarak kentten sürülürler. Yeni ortaya çıkan bir etkililik kaygısı, bu davaları geleneksel para cezaları verilen diğer suçlardan farklılaştırmıştır, zaten o dönemde bu para cezalarının çoğu ödenmemektedir.

Kayıtlara geçen 90 cinayet, af mektuplarında sözü edilenlerle benzer koşullarda işlenmiştir: Genellikle bir pazar ya da bayram günü, alacakaranlıkta, meyhanede ya da olayların % 45'inde meyhaneden çıktıktan az sonra.[25] Hem kurbanlar hem de katiller genellikle basit emekçi halktan kimselerdir. Ayrıca bir soylu, iki muhafız, üç profesyonel hırsız ve suçlular arasındaki tek kadın olan bir fahişe de kan dökmüşlerdir. Mahkeme bu davaları hızlı bir şekilde görür. Beşte biri aynı hafta içinde, dörtte üçü de iki aydan kısa bir sürede karara bağlanır. Geleneksel olarak bu suçlara karşı göreceli bir yumuşaklık gösterilmektedir, çünkü bunlar toplumsal düzeni gerçekten tehlikeye düşüren suçlar değildir. 58 kişi geri dönerlerse "başları kesilmek" üzere süresiz sürgün edilir; bunlardan 54'ü gıyaben ve 4'ü de tutuklu olarak yargılanmışlardır; 15 kişi beraat eder; 1 kişi af edilir; 1 suç ortağı 10 yıl sürgün edilir; 2 deli gözetim altına alınır; 1 kişi kefalet karşılığı hac cezasına çarptırılır; 1 kişi suç ortaklığı nedeniyle para cezasına çarptırılır; 2 davanın sonucu bilinmemektedir; 9 kişi de idam edilir. Öldürülenler genellikle kötü tanınan, iflah olmayacağı düşünülen ve genellikle suç üstü yakalanma bahtsızlığına uğrayan kişilerdir. İçlerinden sadece biri asılır, diğerlerinin kılıçla kafası kesilir. İçlerinde kumaş tüccarı olan bir burjuva da bulunmaktadır; değnekli bir muhafızı öldürmüştür. Aynı gün mahkum edilir. Artois Konseyi'ne yaptığı temyiz başvurusu ertesi gün reddedilir; önce sağ yumruğu, sonra da kafası kesilir ve "diğerlerine ibret olsun" diye kafası ve eli cinayet ale-

25- R.Muchembled, a.g.e. (1989), s.9-46.

ti olan bıçakla birlikte bir mızrağa takılır. Bu davada hem acımasız hem de intikam alıcı bir şekilde davranan adalet, kendi temsilcilerinden birine saldırmanın, başka bir deyişle düzenin temellerini sarsmanın bedelini göstermiştir.

Bununla birlikte belediye mahkemesi kana susamış bir kurum olarak gösterilemez; çünkü on cinayet sanığından dokuzu idam cezasından kurtulmuştur. Bu tür suçları sıradan bir şey olarak gören Ortaçağ gelenekleri hâlâ yaşamaktadır; hatta sanıklardan altısı, altmış liralık bir para cezasını ödemeyerek kaçan bir kişiyi öldürenin cezalandırılmaması ayrıcalığını gerekçe göstererek, kendilerini başarıyla savunurlar. Ayrıca, yumruğu kesilen dokumacı ve Hainaut'da sürgün edilmeden önce üç gün boyunca değnekle dövülen Monslu bir ipekli-yünlü kumaş üreticisi dışında hiç kimseye ek bir küçültücü ceza da verilmez.

Evlat katli özel bir durumdur, çünkü çok yoğun bir ahlaki ve dini boyutu vardır. Beş ya da altı yıl içinde çeşitli erkeklerden olan üç çocuğunu öldüren Marguerite le Noir (Kara Marguerite) 13 Eylül 1530'da önce kırbaçlanır, sonra bir kafese bağlanarak sürüklenir, yeniden dövülür ve en sonunda da son cinayetinde kullandığı bıçak boynuna asılarak yakılır. Kızkardeşi Pasquette'den de kuşkulanılır; ancak vücudu yaşlı güngörmüş kadınlar tarafından muayene edilen Pasquette on gün sonra beraat eder. Diğer davalar dölleri boğulan üç çifte ilişkindir: Bir suçu olmadığını kanıtlayanlar serbest bırakılır, ama davalardan birinde belediye yargıçları "küçük çocukların bakımındaki" ihmallerinden ötürü ana-babayı zorunlu bir hac yapmaya mahkum ederler.

Cehennemi hırsızlık döngüsü

O sırada soygun adı verilen hırsızlık basit cinayetten çok daha sert bir şekilde cezalandırılmaktadır. Hırsızlık suçunun sosyolojisi de çok farklıdır: Suçluların % 20'si kadın, en az % 22'si de bekar erkeklerdir; bunların yaşı genellikle belirtilmemiştir, ama 1536'dan başlayarak kimi isimlerin yanına "genç delikanlı" kaydının düşüldüğü görülür. O tarihe kadar yargıçların genç

suçlular konusunda bir ayırım yapmadıkları; sonra bir savaş, mülteci akını ve işsizlik yükselişi döneminde bu ayırımın farkına vardıkları anlaşılmaktadır. 1536 ile 1549 arasında belirlenen 37 erkek çocuk o dönemdeki erkek suçluların % 39'unu oluşturmaktadırlar; bu durum önceki dönemlerde gerçek suçlu sayısından daha azının kaydedildiğini düşündürmektedir. Sorun aslında sitenin yabancılara, özellikle de kentten kente dolaşan gençlere kapatıldığını göstermektedir. Çünkü göçmenler, kitlesel bir şekilde hırsızlık yapmaktadırlar. 168 davadan 133'ünde (% 79) belirtilen doğum yerleri bunu kanıtlamaktadır: Artoislı oranı üçte bir, bunun içindeki Arraslı oranı ise sadece % 10'dur; suçluların yarısı Hollanda'nın geri kalan bölgelerindendir, diğer tutuklular ise Fransızdır. Fransızlar özellikle komşu Picardie bölgesinden ve bazen de daha uzaktan gelmektedirler: Bunların arasında sadece iki tane kentli bulunmaktadır; biri Parisli, diğeri Lyonludur. Kayda geçmiş diğer Artoislıların da gösterdiği gibi, çekici merkez konumundaki bir kente doğru kırsal göç ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık diğer bölgelerden gelen Charles Quint uyrukları genellikle kentlilerdir: Lille'den 14, Tournai'den 9, Cambrai'den 5, Valenciennes'den 3, Brüksel ve Anvers'den 2, Amsterdam, Bruges, Douai, La Haye, Malines, Mons (Hainaut) ve Namur'den 1'er kişi.

Hırsızlık, özellikle de birçok göçmen açısından, toplumsal başarısızlığın bir sonucu olarak gözükmektedir. Dokumacı, işçi ya da kunduracı gibi meslekler beyan eden 89 kişinin açıklamalarına mahkeme katibinin inanmadığı görülmektedir; çünkü bunların 21'ini serseri olarak kayıtlara geçirmiştir. Bu niteleme onların sahip olduklarını iddia ettikleri meslekleri yapmalarının, dolayısıyla yerel toplumla bütünleşmelerinin olanaksızlığını ifade etmektedir. Yerel toplum hem köklerinden kopmuş kırsal kesim insanlarına, hem de yerel loncaların rekabetini kabul etmeye yanaşmadıkları yabancı kentlilere kapılarını kapatmaktadır. Hırsız kadınlar ise, ifadelerine göre, fahişelik, dilencilik ya da hizmetçilik dünyasına aittirler.

Adalet, kenti istenmeyen yabancılardan temizleyerek önemli bir toplumsal düzenleme işlevini yerine getirmektedir. Örneğin 1536'da on beş ya da on altı yıllığına sürgün edilen bir Anversli hakkında, "Wallon dilini" bile bilmiyor, denmektedir. Suçların tipolojisi, kendilerine düşman bir ortamın içinde insanların varolmakta çektikleri sıkıntıları yansıtmaktadır: 77 olayda (% 46) para hırsızlığı söz konusudur; pazar yerlerinde ya da kiliselerde dikkatsiz köylü kadınların keseleri kesilerek alınmış ya da aşırılmıştır; daha sonra kumaş ya da giysi çalınan 20 olay vardır; 10 tane ev soygunu; 8 besin ya da buğday hırsızlığı; 8 tane çalınmış malı gizleme; 7 hizmetçi hırsızlığı; 6 hayvan hırsızlığı ve geri kalan çok çeşitli hırsızlıklar yelpazesi (meslek aletleri, bir kilisenin mumları, vb.) gözükmektedir.

Cezanın sertliği, hırsızlık biçimine, önceki sabıkalara, genel koşullara, sanık hakkındaki fikre, duruşma sırasındaki tutumuna, vb. göre yargıçların keyfine kalmıştır. Dört kez (% 2) idam cezası verilmiş, bunların hepsi asarak yerine getirilmiştir. Bunlar, kurbanlarının ayaklarını yakan iki yol kesen ve oldukça yüklü sabıkaları bulunan iki Arraslıdır. Genel ceza, 149 sanığa (% 87) verilen sürgündür: 5'i yaşam boyu, 4'ü yirmi yıl yirmi gün, 28'i on yıl on gün, 54'ü beş yıl beş gün, 52'si üç yıl üç gün, 6'sı da bir yıl ve bir gün sürgüne mahkum edilir. Hiçbir Arras doğumlu, on yıl on günden fazla sürgün cezasına çarptırılmamıştır. Geri kalan kararlar içinde, 4 tanesi yataklıkla suçlanan Arraslı burjuvalar için verilen, 5 beraat, namuslu ticaret yapmamak suçundan kömürcülere verilen 6 tazminat cezası, 1 tane beş gün hapis ve para cezası, 2 basit para cezası ve 1 tane de karar alınmamış dava bulunmaktadır.

Yabancılara, hele sabıkaları varsa, Arras doğumlulara olduğu kadar iyi davranılmamaktadır. 1536'da bir kese çalmak suçundan on yıl on gün sürgün verilen bir Anversli, henüz 15 yaşında olmasına karşın, önce değnekle dövülür, sonra teşhir direğine bağlanır ve sırtına kızgın demirle "fare işareti" dağlanır. Bu lekeleyici damga bir sözcük oyununa dayandırılmıştır: "A-rat!"

("Arras" isminin okunuşuyla bağlantı kuruluyor-ç.n.). Bu Anverslinin iki kulağının da kesik olduğu belirtiliyor; bu durum daha önce de iki kez mahkum edildiğini gösteriyor. Aynı yıl aynı türden bir hırsızlık nedeniyle on yıl on gün sürgün cezasına çarptırılan Brüksel doğumlu genç bir "Flaman"ın ise kulakları "alttan" kesildi; çünkü üst tarafları daha önceden kesilmişti.

Hırsız yabancılar genellikle halkın önünde küçültücü cezalarla karşılaşırlar: 9 kadın ve 52 erkek değnekle dövülür, 15 sabıkalının kulakları kesilir: 5'inin sağ, 7'sinin (2 tanesi kadındır) sol, 3'ünün iki kulağı birden kesilir. ("Aşağıdan" kesilen Flaman da bunların içindedir.) Bunlar hiç silinmeyecek sabıka işaretleridir; çünkü sol kulak, ancak sağ taraftaki önceden kesilmişse, kesilir. Yukarıda gördüğümüz gibi, kızgın demirle dağlanmaya kadar giden ek aşamalar da vardır. 1538'den sonra azalan bu bedensel sakatlamalar hırsızların % 10'undan az bir bölümüne uygulanmaktadır; ama yine de XV. yüzyıla göre bu tür cezalarda bir çoğalma olmuştur. Ayrıca mahkeme katiplerinin notlarından, bu uygulamanın Amiens, Anvers, Bruges, Yprés, vb. kentlerde de görüldüğünü öğreniyoruz.

Başka yerlerden gelen köklerinden kopmuş insanlar genellikle sıkıntılarını yalnız başlarına yaşamaktadırlar. Hiçbir örgütlü çete görünmemektedir. Hiçbir ustaca hazırlanmış hırsızlık vakası belirtilmemiştir. Erkek hırsızların % 16'sında ve kadın hırsızların % 28'inde görülen ve genellikle rastlantısal bir suç ortağıyla sınırlanan geçici dayanışmaları kırmak için adalet elinden geleni yapmaktadır. Bu suç ortakları, serserilikle suçlanan 19 kişi, izin verilmiş ölçülere uymayan 4 dilenci ve 15 yersiz yurtsuz insanla birlikte acımasızca surların dışına atılır. Bu listenin tamamında yer alanlar hırsızlarla aynı özellikleri gösterdiklerinden onlardan da kuşkulanılmıştır: Üçte ikisi kente yabancıdır, en az altısı "delikanlı"dır. Hepsinin adı kötüye çıkmıştır; çünkü daha önce de başları adaletle belaya girmiştir, hatta yedi tanesi Arras'ta sabıkalıdır. Bazılarının kulakları kesilir. Bir tanesinden bir ev soygunu, bir başkasından sahte belge kullanma, iki tanesin-

den sahte isim kullanma, bir beşincisinden de geceleyin silah taşıma nedeniyle kuşkulanılmıştır. Hepsi bir yıl bir gün ile beş yıl beş gün arasında sürgün cezalarına çarptırılırlar, ama hiçbirine ek bir küçültücü ceza uygulanmaz.

Yersiz yurtsuzlar gibi çoğunluğu yabancı olan hırsızlar, yerel işgücü pazarına girmeyi başaramamaktadırlar. Sürekli göçmekle suç işlemek dışında başka bir tercihleri yoktur: Köklerinden kopmuşluk insanı önce dilenciliğe, artık bir suç olarak cezalandırılan serseriliğe, yaşamak için hırsızlığa, sonra da başka kanun ihlallerine sürüklemektedir; çünkü sürekli taşınan lekeleyici işaretler, normal bir varoluşa izin vermemektedir. Hem kırsal kesimden gelen insanlara, hem de istenmeyen kentlilere uygulanan bu toplum dışına itme sürecinde kent adaleti önemli bir rol oynamaktadır. Görünüşleri ve sakatlıkları kötü bir geçmişe sahip olduklarını kanıtlayan marjinalleri daha etkili bir şekilde cezalandırmak için farklı belediye mahkemeleri, karşılıklı olarak aldıkları kararları birbirlerine de bildirmektedir.

Birkaç tipik örnek bu korkunç süreci gözler önüne sermektedir. "Kendi mesleğini yapmak istemeyip serserileri ve soyguncuları izlediği" için 27 Ekim 1542'de Arras'tan üç yıl ve üç gün süresince sürgün edilen May Pottier lakaplı Jehennet Ruyelle kunduracı olduğunu iddia eder. Adli dosyası oldukça kabarıktır. Sadece on dört ya da on beş yaşında olmasına karşın, Lille'de, Béthune'de, Tournai'de, Cambrai'de ve hatta 1538'de bir kese çalmak suçundan Arras'ta da tutuklanmıştır. Her iki kulağı kesilmiş Tournai doğumlu bir başka genç, Frédéric Mouton, 9 Mart 1537'de "serseri ve işsiz" olduğu için benzer bir cezaya çarptırılır. Arras'a 28 Mart 1539'da döner ve bu kez üç yıl üç gün sürgüne çarptırılır, sürgüne bir kez daha uymayıp geri gelince 26 Temmuz 1539'da ceza beş yıl beş güne çıkar. Ek ceza olarak halk önünde kırbaçlanır ve direğe bağlanır, ama bu cezalar hiçbir pişmanlık yaratmamış gibidir; çünkü başka kese hırsızlarıyla birlikte Şubat 1540'ta Cambrai'de yakalanır. Malespargne denen Corbieli Colin Noizetier, adı kötüye çıkmış başka insan-

larla birlikte dolaşarak hırsızlıklar yapmakta, serserilik etmektedir. Suç ortaklarının bazıları idam edilir, o da sırasıyla Ypres, Tournai, Saint-Pol ve Lille'den sürülür. Arras'a gelince, 1531 tarihli krallık buyrultusunun uygulanması sonucunda, 25 Haziran 1533'te beş yıl beş gün sürgün cezasına çarptırılır; çünkü kötü geçmişi aynı zamanda herkes tarafından görülebilecek bir durumdadır: İki kulağı da kesiktir.

Arras'ta doğan Jacquet Corroier toplumsal bağların kopuşundan umutsuzluğa uzanan klasik bir yol izler. Gürültücü bir "delikanlı" iken, Aralık 1547'de pazar günü düzenlenen bir dansta karıştığı bir kavga cinayetle sonuçlanır. 27 Ocak 1548'de bu suçlamadan beraat eder; ama kötü bir şöhreti olduğundan ve gece silahlı dolaştığından yine de beş yıl beş gün sürgün edilir. Daha önce Saint-Vaast Manastırı Mahkemesi tarafından bir hırsızlık nedeniyle cezalandırılması da cezayı ağırlaştırıcı bir etken olmuştur. Sürgün cezasını birçok kez ihlal eder. Hatta bir gün elinde bir bıçakla geri döner, küfürler eder ve zaten "bir kez öleceğini" söyleyerek yanına her yaklaşanı öldürmeye yemin eder. 18 Temmuz 1548'de cezası iki katına çıkarılır, sonra 18 Ekim'de bir kez daha cezayı bozup geri dönünce beş yıl daha eklenir. Adaleti çok "küçümsediği" görüldüğünden, yargıçlar, bir kez daha geri gelirse onu yakalayacak olana üç altın ödül verileceğini açıklarlar.

Sürgün edilen kişi, yaşamı tehlikelerle ve aşırı maddi güçlüklerle dolu bir toplumsal ölüye dönüşür. Bu marjinalleştirme kurgusu onun için belirleyici olabilir; çünkü arkadaşlık ettiği haydutlar gibi bir gün darağacında can vermek tehlikesi olsa da, hayatta kalabilmek için suç işlemeye yönlendirilmiştir. Jacquet Corroier, dünyaya yararsızlaşmış benzerlerinin umutsuz felsefesini kendince dile getirmiştir.[26]

Ve o bu tavrında yalnız değildir: Sözü geçen dönemde 28 yetişkin erkek, 11 genç çocuk ve 4 kadın sürgün cezalarına uymayıp geri döndükleri için cezalandırılmışlardır. Bunların çoğu ya-

26- B.Geremek, *Truands*,..., a.g.e.

bancıdır; Arras doğumluların sayısı sadece 12'dir (% 31), ama artık nasır bağlamış altı sabıkalıdan üçü bunlardandır. Belirtilen sürgün nedenleri genellikle hırsızlık ya da serseriliktir; olayların sadece beşinde töre davaları söz konusudur. Geri dönüşler, verdiği kararları uygulatamayan adaletin zayıflığını mı göstermektedir? Aslında geri dönenlerin sayısının düşüklüğü bunun tersinin doğru olduğunu düşündürmektedir. Arras'tan sürgün edilenler kitlesi diğer kentlerin sürgünleriyle ve çok sayıda serseriyle iyice kalabalıklaşarak daha uzağa, orduya, haydutluğa ya da daha acılı bir yazgıya doğru gitmektedir; çünkü korkunç jandarma komutanı yolları denetim altında tutmaktadır. Bu konuya ileride döneceğiz. Kente sızmak kuşkusuz olanaksız değildir; ama kent gelip duvarlarına çarpan mahkum ve serseri dalgalarını süzmekte, cezalandırmakta, püskürtmekte, kısacası denetim altında tutmaktadır.

Törelerin denetimi

O zaman adalet eskisine göre biraz daha etkili olmaya başlar. Artık sürgün ihlallerine karşı daha dikkatlidir ve aldığı kararlara uyulmasına çalışmaktadır. Adalet temsilcilerine karşı tehditler, kabalıklar, itaatsizlikler, darbeler ve yaralamalar cezalandırılmakta, kimi zaman bu cezalara ek olarak para cezaları ve zorunlu haclar da uygulanmaktadır. Örneğin "belediye yargıcı ve belediye mahkemesi boku" demek, suçluyu basit bir ceza ile karşı karşıya bırakır. Bir kararın okunması sırasında diz çökmemek cezanın ağırlaştırılmasına neden olur. Kibar davranmayan üç subay da para ya da tazminat cezası dışında, görevlerinden de alınırlar. Kimi tutukluların kaçmasına göz yuman ve diğerlerinin de birçok şeyi yapmalarına izin veren bir zindancı da tazminat cezası ödedikten sonra on yıl on gün sürgün edilir. 17 Haziran 1532'de kadınlar tarafından başı çekilen buğday isyanı ise aşırılığa kaçmadan cezalandırılmıştır; çünkü kenti sarsmasına ve istifçileri korkutmasına karşın, olay hiçbir kanlı şiddete yol açmamıştı. Yakalanan on suçluya değişik şekillerde davranılır: İki ya-

şam boyu sürgün, üç tane on yıl on gün, iki tane beş yıl beş gün, üç "manevi tazminat" (kilisede suçundan ötürü, halkın önünde af dilemek-ç.n.) (bunlardan bir tanesi para cezasıyla karşılanmıştır).

Her on sanıktan biri ahlak ve din konularından gelmektedir; bu durum bu alanlarda giderek yoğunlaşan bir dikkatin ifadesidir. "Özel yaşam" olanaksız bir şeydir; çünkü herkes, özellikle de yabancılar, her an herkesin bakışlarını üzerinde hisseder. Kötü ahlaklı olma nedeniyle mahkum edilen kırk iki kişiden (otuz erkek, iki delikanlı ve on kadın) doğum yerleri kesin olarak belirtilen yimi birinden sadece yedisi Arras doğumludur. On tane pezevenklik vakası (yarısı kadınlar tarafından işlenmiştir), on tane kızlara ya da kadınlara sarkıntılık vakası, fahişelerle basılan yedi evli adam ve üç ırza geçme vakası bu ahlaksal suçların önemlilerini oluşturmaktadır. Bunlara onaylanmayan çeşitli tavırlar eklenmektedir: Ahlaksızlığa tahrik, çocuk terketme, şehvetli okşamalar, aile içi cinsel ilişki (ensest), sokak kızlarının meyhanelere takılmaları, bekar bir kızın ya da evli bir kadının evine zorla girmek. Mahkumiyetlerin çoğu, suçun işlenme koşullarına ve sanık hakkındaki eski bilgilere dayanarak verilen beş yıl beş gün ya da üç yıl üç gün sürgün cezalarıdır. Adları çok kötüye çıkmamışsa Arras doğumlulara karşı biraz daha yumuşak davranıldığı görülmektedir. En büyük suç olmasına karşın, ırza geçmeler için hiçbir idam cezası verilmez: İki suçlu yaşam boyu sürgün edilirler; ölüme mahkum edilen üçüncüsü ise bir af mektubu sağlamayı başarır. Sadece kızıyla cinsel ilişki kuran bir baba, Kürkçü Kara Tassinot, 17 Eylül 1530'da asılır. Kızı Marguerite doğan birçok çocuğunu öldürdüğü için dört gün önce yakılmıştır. Tassinot'nun diğer kızı olan Pasquette'den ahlaksızlık nedeniyle önce kuşkulanılır, sonra kız aklanır.

Karar kayıtları içinde pek sık rastlanmayan dinsel suçlar, örnek cezalara çarptırılır. Bunların içinde en hafif suçlar olarak kutsal değerlere küfür eden iki kişi üç yıl üç gün, bir üçüncüsü ise beş yıl beş gün sürgün edilir. Köylüleri dolandırmak için ra-

hibe kılığına giren bir dilenci kadın, bir saat boyunca pırangaya vurulur, sonra on yıl on gün sürgün edilir. Bu son örnekte de olduğu gibi, kötü bir üne sahip olmak, yabancı kökenli olmak hep cezayı ağırlaştırıcı unsurlardır. Kendilerini asarak intihar eden iki kişinin cesetleri ise önce yerde sürüklenir, sonra darağacının yakınında asılarak teşhir edilir.

Sekiz sanığa ilişkin diğer davalarda ise en ağır cezalar uygulanmış, bunlardan dördü idam edilmiştir. Wailly doğumlu Julion Beaussart adındaki kadın, 19 Ocak 1532'de cadılık suçlamasıyla yakılır. Cayn ismindeki şeytanını çağırınakla yetinmeyen kadın, kin duyduğu dört Arraslıya da büyü yapmıştır. Diğer üç idam cezası ise, imparatorun Luthercileri yargılama konusunda belediye mahkemelerine hak tanıdığı 1535 yılında verilmiştir. Kent yargıçları, büyük bir gayretkeşlikle, 18 Haziran ile 7 Ağustos arasında bu türden dört dava açarlar. Biri Doullens doğumlu olan iki mahkumun önce kafaları kesilir, sonra "diğerlerine ibret olsun" diye kesik kafaları çarşıda birer mızrağa takılır. Diğer iki sanık ise tövbe edip ve bu konudaki imparatorluk buyrultularına uyacaklarına yemin edip canlarını kurtarırlar. Bununla birlikte, mahkeme salonunun önünde kurulan bir darağacı yükseltisinin üstünde ellerinde yanan bir meşaleyle yarım saat ya da bir saat dururlar ve hacca gitmeye söz verirler. Bir süre sonra belediye mahkemesinin yıldırımları yabancı asıllı iki "din sapkını" (hérétique) üzerine düşer. Flandre'ın Wallon bölgesinde, Orchies yakınında, Beuvry'de doğan birinci sapkın terzi olduğunu söylemektedir. Bir anınma yerinin varlığını inkar etmekte, günah çıkarmaya önem vermemekte, kutsal suyun hiçbir özelliği bulunmadığını iddia etmekte, Tanrı'nın kutsal kabın içinde değil gökte olduğunu söylemekte, azizlerin kutsanmasına karşı çıkmaktadır. 24 Eylül 1535'te, kafası bir mızrağa takılır. Yine terzi olan Malines asıllı ikincisi günahlarını kabul eder ve odun yığını üstünde yakılma tehditi karşısında tövbe eder; kilisede af dilemekten sonra yirmi yıl yirmi gün sürgün edilir. (Geri dönerse kafası kesilecektir.) Ağustos 1547'ye kadar bu türden bir başka olay

görülmez. 1547'de Dordrecht doğumlu on dokuz-yirmi yaşlarında bir genç adam Luthercilikten vazgeçmeyi kabul eder; o zaman 1535'tekilerle aynı halka açık cezayı çeker; ama ayrıca değneklerle dövülür, sonra da yaşam boyu sürgün edilir.

Demek ki Arras adaleti insan varoluşunun tüm alanlarıyla ilgilenmektedir. "Çeşitli" başlığı altında toplanan suçlar da paralar hakkındaki buyrultulara ya da lonca yönetmeliklerine uymamak gibi olayları kapsamaktadır. Cezalar genellikle hafiftir: Para cezaları, haciz, kamuya ödenen tazminat, azarlama, hacca gitme, meslekten men, bir yıl bir gün sürgün... Bu durumda da yabancılar, genellikle Arras doğumlulardan daha sert cezalara çarptırılmaktadırlar. 1534'te sahte para sürmekten yakalanan bir kadın direğe bağlanır, sol yanağı kızgın demirle dağlanır, sonra on yıl on gün sürgün edilir.

İki vitesli adalet

Charles Quint döneminde Arras belediye yargıçlarının verdikleri kararlar, toplamı hem belli süreklilikleri hem de kopuşları yansıtmaktadır. Kent yargıçları, tıpkı öncülleri gibi, pek ölüm cezası vermemektedir: 555 sanıktan % 4'ü idam edilir. Kişilere karşı şiddet uygulayanlara eskisinden daha acımasız davranılmamaktadır; bunu bu suçlardan tutuklanan sanıkların % 90'ının idam cezasından kurtulmasından anlıyoruz. Ama bizzat prens de bu alandaki af mektuplarının sayısını giderek çoğaltmakta değil midir? Yeniden kazanılmaları olanaksız, çok tehlikeli ve endişe verici kişiler söz konusu olmadığı sürece, Arras doğumlulara daha iyi davranma geleneği de sürmektedir. Kent, kendi sakinleri için bir "kriz amortisörü"[27] olma işlevini korumaktadır. Kent "iyi" sabıkalılarla "kötü" suçlular ve kent yoksulları ile yabancı serseriler arasında belli bir ayırım yapmaktadır. Tavırların denetlenmesi alanında ek bir ahlaki renk de belirir. Sınırları ve ölçütleri aşanlara yeniden kentte kalma hakkı verilmesi için artık para cezasıyla yetinilmemektedir. Bir yeniden bütünleşme ritüeli,

27- B.Chevalier, a.g.e., s.310.

dünya düzeninin kabulü olarak Manevi Ceza geliştirilir. Üstlerinde sadece bir gömlek, yalınayak, ellerinde bir meşale ile kutsal formülü söyleyerek Tanrı'dan, İmparator'dan ve Adalet'ten af dilemeye gelenler bu kutsal erkler zinciri önünde diz çökmektedirler. Herkesin, özellikle de bu gösteriyi izleyen çok sayıda seyircinin gözünde adaletin hem ahlaki hem de dini işlevi öne çıkmaktadır. Belediye yargıçları, cezalandırdıkları haşarı insanların bir anlamda babaları olmakta, uyruklar ile krallık iktidarı arasındaki aracı halkayı oluşturmaktadırlar. Krallık iktidarı da doğrudan Yaradan'a bağlanmaktadır.

Ama nasıl ki kent bir serseri sürüsü tarafından kuşatılmışsa, Tanrı'nın sitesi de sapkın mezheplerin baskısı altındadır. Her iki uzamı da birer karantina çemberi ile çevrelemek adaletin ikinci işlevini oluşturmaktadır. Bu işlev, Lutherciler'in ve sapkınların acımasızca yok edilmelerini, kötü alışkanlıkların, küfürlerin, hatta serseriler, köksüzler ya da kentten kente gezen marjinaller söz konusu olduğunda sadece varlıklarıyla bile toplumsal dokuyu bozabilecek yabancıların sert bir şekilde dışlanmalarını gerektirmektedir. Ancak ekonomik durum, savaş konjonktürü, tüm kentlerde sürgün cezalarının uygulanması dünyaya yararsız olarak görülen bu insanların saflarını giderek kalabalıklaştırmaktadır. Onları bu duruma düşüren işsizlik artık bir hata olarak değil, bir suç olarak görülmektedir.

Kent dünyası kendi sınırlarını denemektedir. Belediye yargıçları, ayrık otlarını ayıklamakta, ama dışarının karanlıkları içine attıkları üzerinde egemenliklerini yitirmektedirler. Tek yapabilecekleri, göreli bir başarıyla tekrar geri dönmelerini engellemektir. Surların dışında sadece prensin gücü sorunu kesin olarak çözebilir, başka bir deyişle kentlerin dışına püskürtülmüş dışlanmışların kamu düzeni için olağanüstü bir tehdit haline gelmelerini engelleyerek yollarda sürekli bir güvenlik yokluğu yaşanmasının önüne geçer. Kentliler, belki de hiç farkında olmadan, güvenliklerinin artık bağımlı hale geldiği katı merkezileştirici devlet hareketinin bir parçası olmuşlardır.

Fransa'da benzer bir örnek bulunmamakla birlikte, Hollanda'nın diğer kentleri Arras'ınkine benzeyen bir evrim gösterir; ayrıntılardaki farklılıklar, durumların çeşitliliğini ya da daha doğrusu ayrıcalıkların farklı ağırlıklarını yansıtır. Artois bölgesinin ikinci büyük kenti olan Saint-Omer, XVI. yüzyılda kontluk başkentinden biraz daha fazla Ortaçağ özelliklerini korur; oysa bu kentin nüfusu da yaklaşık 10-12 000'dir. 1493 ile 1598 arasında 81 yıl için saklanmış belediye mahkemesi hesaplarına göre, suçların % 44'ü (351 davadan 156'sı) kişilere karşı işlenmiştir; % 21'i yetkililere direniş; % 5'i dinsel suçlar; sadece % 4'ü hırsızlık ve % 1'i de törelere karşı işlenmiş suçlardır; bu arada % 23'ünün de tanımlanamadığını belirtelim.[28] Zoene, yani egemene bir para cezası ve kurbanın ailesine tazminat ödeyen katillerin cezalarının affedilmesi gibi ayrıcalıklar korunmuştur. En sık başvurulan ceza yine sürgündür. Sürgünün sık sık para cezasına çevrilmesi, pek kanlı olmayan bir hukuk sisteminin affediciliğini göstermektedir; bir yandan sapkın olarak nitelendirilen mezheplere ve hiyerarşilere ya da subaylara itaatsizliğe karşı mücadelenin yoğunlaştırılmasıyla belli bir modernlik içine girilirken, diğer yandan özellikle törelere karşı işlenen suçlarda belli bir hoşgörü gözlenmektedir. Soruşturmaya uğrayan hırsız sayısındaki düşüklük, Artois başkentine göre özde değil biçimde bir farklılığı göstermektedir. Hırsızlık, kesinlikle önemsenmektedir; çünkü krallığın adalet kurumları, Valilik ve Jandarma, bu suç nedeniyle yakalanan 119 kişiden 73'ünü idam ederler; oysa belediye yargıçları sadece 13 kişiyi yargılar ve hiçbirine idam cezası vermez. 1540-1560'a doğru jandarma komutanı çok sayıda idam emri verir. Arras'la aynı köksüzleşme ve serserileşme sorunlarının damgasını taşıyan bu dönemde benzer bir adli geçiş yaşanır, ancak Saint-Omer'de sürecin yönetimi doğrudan kralın temsilcileri tarafından üstlenilmiştir.

1560'a doğru 40 000 kişilik nüfusuyla çok daha büyük bir

28- C.Morell-Sampol ve l.Quenée, a.g.e., özellikle, c.l, s.57.

kent olan Lille,[29] 4 Mart 1557'den 17 Şubat 1562'ye kadar olan sürede, 189 sanıklık bir inceleme kümesi sunmaktadır.[30] Hırsızlık suçlarının payı % 36, serseriliğin % 18, kan dökme suçlarının % 20, adalete karşı gelmenin (özellikle sürgün ihlalleri) % 15, törelere ve dine karşı işlenen suçların % 11'dir. Kişilere karşı şiddet eylemlerinin gerçek sayılarından daha az kaydedildikleri açıktır. Birçok yaralama, hatta basit cinayet davaları kuşkusuz başka alanlarda görülmüş, davalar para cezasıyla halledilmiştir. Burada özellikle hakaretlerle ya da kutsal değerlere küfürlerle ağırlaşmış suçlara bakılmıştır. Yirmi üç katil kökenlerine göre iki ayrı mahkeme arasında paylaştırılmıştır. Vierschaere, Lille'in burjuvalarını ve köylülerini yargılar; bunların hiçbiri idam edilmez. Ama yabancılar daha sert bir mahkeme önüne çıkarılırlar ve on kişiden beşi idam cezası alır. Aradaki bu farklılığa karşın, iki grup arasında cinayetlerin işlenme koşulları açısından belirgin bir farklılık yoktur.

Hırsızlık ya da serserilik, aynen Arras'ta Charles Quint dönemindeki özellikleri göstermektedir. 19 olayda köylülerin para keselerinin aşırıldığı belirtilmiştir. Hırsızların çoğunun doğum yeri bilinmektedir. 60 sanığın üçte biri (12) Lille içinden ve çevresinden, diğerleri ise başka yerlerdendir: 8 sanık Tournaili, 6'sı Arraslıdır, vb. Serseriler için de aynı şey söz konusudur; bunların arasında 16 tane de Mısırlı kadın olduğu belirtilmektedir (göçebe çingeneler). Az sayıdaki töre ya da küfür suçu yanında, on dört tanesi 13 Mayıs ve 29 Temmuz 1561 arasında olmak üzere, on yedi din sapkını yargılanmıştır. Kayıtlara geçmiş yirmi ölüm cezasının yarısı bunlara verilmiştir. Altısı yakılır, üçünün başı kesilir. Ayrıca beş katili ve altı ağır hırsızlık sanığını da idam eden Lille belediye mahkemesi, ölüm cezasını Arras mahkemesinden daha sık kullanıyor gibidir, ama 1561'de din sapkınlarına karşı baskının ansızın alevlenmesinin izlerini taşıyan kısa bir dönemden yola çıkarak bu karara varmak güçtür. Bunun dı-

29- Louis Trenard (yay. yön.), *Histoire de Lille*, c.II, *De Charles Quint à la conquete française (1500-1715)*, Toulouse, Privat, 1981, s.20.

30- Lille B.A., 10 813, 4 Mart 1557-17 Şubat 1562 arası ağır ceza kararları.

şında seksen altı sürgün cezası verilir; bunların yirmi altısı kırbaçlama, on ikisi bedensel sakatlama ve sekizi de zorunlu hac ek cezalarıyla birlikte verilmiştir; iki olayda da sürgüne para cezası eklenmiştir. Dokuz hırsızlık davasında kızgın demirle vurulan şehir damgası ve hırsızlık, küfür ya da eşini terketme suçları için üç davada verilen dil delme cezasından başka bir bedensel sakatlama cezası yoktur.

Arras'ta olduğu gibi Lille'de de genellikle yabancılara daha sert davranan çift vitesli bir adalet gözlenmektedir. Her iki kentte de din sapkınlığı acımasız bir biçimde ve suçlunun kökeni hiç dikkate alınmadan cezalandırılan en iğrenç suç olarak görülmektedir; şeytani etkinin bulaşmasından duyulan korku bu denli büyüktür. Bununla birlikte bu alandaki uygulamalar, alttan alta kent adaletinin bütününü kirletmektedir. Böylesi işkencelerin çıkışı, acı çeken, sakat bırakılan, damgalanan bedene yönelik yeni bir ekonomi anlayışını gündeme getirir. Kentlerin etrafına çekilen karantina çemberi aynı zamanda kentlileri serserilerden, adı kötüye çıkmış insanlardan, sayıları durmadan artan haydutlardan korumaya da yarayamaz mı? Kent sakinlerine sergilenen dramatik gösteriler, korku pedagojisinin giderek kendine yol açtığını göstermektedir: 5 Temmuz 1529'da Cambrai'de, I. François adına Louise de Savoie ve Charles Quint adına Marguerite d' Autriche tarafından "Hanımlar Barışı" imzalanırken tüm serseriler kentten kovulur ve "suçlulara adaletin terörünü hissettirmek için"[31] kereste pazarına bir darağacı kurulur. Kentler çağı giderek silinmekte, prensler çağı açılmaktadır. Terör, düzeni yerleştirmeye çağrılmıştır.

İşkence edilen bedenler

XVI. yüzyılın ilk yarısında, Avrupa'da, ayrıntılarda farklılıklar bulunmasına karşın oldukça tek tip yeni bir suç doktrini ge-

31- Louis Bresin, *Chronique de Flandre et d'Artois. Analyses et extraits pour servir à l'histoire de ces provinces de 1482 à 1560, par E.Mannier*, Paris, J.B.Dumoulin, 1880, s.120.

lişir.[32] Fransa'da Ağustos 1539 tarihli Villers-Cotterets buyruğu Engizisyon yöntemi denen ve suçlunun itirafının sağlanmasına dayanan, yazılı, gizli yöntemi açıklığa kavuşturur ve kesin olarak kabul eder. Bu yöntemde, kesin bir yönetmeliğe bağlanmış biçimde işkenceye başvurulmasına da yer verilmektedir. Hollanda'da hukukçu Josse de Damhouder yapıtlarında ya da II. Philippe tarafından 1570'te imzalanan ağır ceza yasalarının yazıcılarına verdiği öğütlerde benzer görüşleri dile getirmektedir.[33] Artık bedensel işkenceler önemli bir boyut kazanmakta, öyle ki her yerde Rönesans yüzyılı darağacı ritüelinin güçlenmesinin izlerini taşımaktadır.[34]

Baskı sisteminin evrimi XV. yüzyıl sonunda ya da XVI. yüzyıl başında yargıçlarda ortaya çıkan kanıtlama eğiliminin yükselişine ve bunu izleyen dönemde de, devletlerin baskıyı kendi ellerine alma yolundaki isteklerine bağlıdır. Bernard Schnapper, XVI. yüzyılın ikinci yarısında özellikle de "vahşi suçlar" ya da kanıtlanması zor suçlarda, yargıçların giderek kanıtlama ve prosedür kurallarını bir kenara bırakmalarının güçlü bir eğilim haline geldiğini belirtmektedir.[35] Krallık yargıçlarının bu şekilde keyfi bir irade kullanmaları, prensin egemenliği onlara bırakmasından çok, yargının eskisine oranla çok daha sıkı bir biçimde merkezi iktidarın arabasına bağlandığını göstermektedir. Durmadan eklenen yeni güç alanları, artık hükümdardan kaynaklanan bir misyonu kutsamaktadır.

32- John H.Langbein, *Torture and the Law of Proof. Europe and England in the Ancien Régime*, Chicago, The University of Chicago Press, 1977.

33- André Laingui, Arlette Lebigre, *Histoire du droit pénal*, Paris, Cujas (tarih yok), 2 c.; Albéric Allard, *Histoire de la justice criminelle au XVIe siècle*, Gand, H.Hoste, 1868; Adhémar Esmein, *Histoire de la procédure criminelle en France*, Paris, L.Larose et Farcel, 1882.

34- Almanya hakkında, Richard Van Dülmen, *Theater des Schreckens: Gerichtspraxis und Strafrituale in der frühen Neuzeit*, Münih, 2. baskı, 1986. İngiltere hakkında, J.A.Sharpe, *Judicial Punishment in England*, Londra, Faber and Faber, 1990, özellikle s.36.

35- Bernard Schnapper, "Les Peines arbitraires du XIIIe au XVIIIe siècle (doctrines savantes et usages français)", *Revue d'histoire du droit*, c.41 ve 42, 1973, s.237-277 ve 1974, s.81-112 (burada, c.42, s.110-111).

Eski Rejim (*Ancien Régime*) yok etmekten çok, yan yana koyar ya da üstüste yığar. Bu nedenle Ortaçağ'dan miras kalan hukuk organları, hemen yok olmaz; ya yavaş yavaş prenslik mahkemelerinin dikey hiyerarşisine uyum sağlar, ya da yine yavaş yavaş tükenir. 1579'a doğru Fransız kentleri, kendi ceza kararlarını almayı bırakırlar. Charles Loyseau'nun betimlediği köy adalet kurumları da zayıflar, öyle ki 1579'da çıkarılan Blois buyruğu senyörlerin ya bu konuda gerekeni yapmalarını, ya da para cezalarına çarptırılacaklarını veya haklarını yitirebileceklerini bildirir. 1539 fermanıyla rahipler dışındaki insanlar üzerinde yargılama yetkilerini yitiren kilise mahkemeleri (*officialités*) fırsat çıktığında din sapkınlığı, cinsel suçlar, hatta kimi zaman majestelerinin manevi şahsiyetine hakaret suçları gibi alanlara dalsalar da giderek geriler.

Bu bir araştırma ve parçalanma, bir deneme çağıdır. XVI. yüzyıl yaşadığı çok sayıda gerilime, işkence patlamasıyla yanıt verir. Ama işin özü görüntülerin arkasında yatmaktadır. Adli sistemin yeniden örgütlenmesi için gösterilen büyük çaba sadece suçluları cezalandırmayı hedeflememekte; normal insanlar için de yeni katılım ve itaat mekanizmaları keşfetmektedir.

Ürkütücü jandarma komutanları (*prévot des maréchaux*)

Valois Krallığı için elimizde hiçbir kesin bölgesel örnek bulunmamaktadır. Yine Fransa'da bilinen evrime çok yakın olan Artois'yı incelemek zorundayız. 1530'dan sonra eyaletin adalet piramidinin çok açık biçimde tanımlandığını görüyoruz. Paris parlamentosu tüm yetkisini yitirmiştir; onun yerini en üst yargı makamı olarak Hollanda'nın tümünün bağlı olduğu Malines Büyük Konseyi, temyiz mahkemesi olarak da Charles Quint tarafından kurulan Artois Konseyi almıştır. Çeşitli direnişlere ya da çok sayıda iyice kökleşmiş ayrıcalıklara karşın, mutlakiyet iş başındadır. Fransa ile gözlenen tek önemli farklılık, prestijli bir

geçmişe sahip olan ve kaçınılmaz bir biçimde krallık mahkemelerinin gerisine düşmeden önce, o sırada tam bir adalet altın çağı yaşayan büyük kentlerle ilgilidir.

Artois Konseyi'nden geriye kalan belge kalıntıları ciddi bir analiz yapmaya olanak vermemektedir.[36] En fazla Konsey'in güçlü Arras Belediye Mahkemesi'ne karşı yavaş yavaş kendini ifade etmeye başlamasını kaydedebiliriz. Örneğin 1539-1540'da eyalet yüksek yargıçları, özellikle sivillere yönelik yetmiş bir para cezası ve içlerinde beş idamın da yer aldığı on bir ağır ceza kararı verirler.[37] 1540-1550 arasına ait diğer üç kayıtta da benzer sayılara rastlanmaktadır. Arras Valilik hesapları ise oldukça süreklidir ve çok geniş bir hukuk kurumları sisteminin etkili olup olmadığını izlemeyi sağlamaktadır: Bu sistem 1557'ye doğru normal mahkeme olarak 242 köyü, ayrıca Béthune, Lillers ve Saint-Pol Baillilikleri Arras'a bağlı oldukları için temyiz mahkemesi olarak da 135 köyü, yani dokuz Baillilikten dördünde yaşayan Artois topluluklarının yaklaşık yarısını kapsamaktadır. Aynı belgelerde bir olağanüstü kurum hakkında da pekçok bilgi bulunmaktadır: Jandarma.[38]

Atak Charles tarafından kurulan jandarma komutanlığı başlangıçta askeri disiplini sağlamaktan ve "ahlaksız haydutları" kovalamaktan sorumluydu. Daha sonrasında etkililiği nedeniyle vazgeçilmez bir kurum oldu. Bu kuvvete bağlı yaya ya da atlı okçular yollarda devriye gezer, bir ön soruşturmaya gerek duy-

36- Kuzey B.A., B 16 274-B 16 290: Bu konseyin 1666'daki kuruluşundan sonra, sadece 17 yıla ilişkin hesap kayıtları korunabilmiştir. Bkz. Philippe Sueur, *Le Conseil Provincial d'Artois (1640-1790). Une cour provinciale a la recherche de sa souveraineté*, Arras, Pas-de-Calais Tarihsel Anıtlar Bölgesel Komisyonu, 1978, 2 c.

37- Kuzey B.A., B 16 274 (1 Temmuz 1539- 30 Haziran 1540).

38- R.Muchembled, a.g.e. (1985), s.791-793. 1401-1660 arasında kalan dönemde tutulmuş 190 yıllık hesap elimizde bulunuyor. Boşluklar özellikle XV. yüzyılın son çeyreğine ilişkindir ve Fransız işgali nedeniyle 1640-1660 arasındaki rakamlar pek güvenilir değildir. Bu kayıtlarda ayrıca Arras belediye mahkemesince verilen para cezaları, prens yararına yapılan hacizler, jandarma komutanlarınınkinin de içinde yer aldığı prensten alınan mahkeme masrafları yer almaktadır: Kuzey B.A., B 13 893 (1401-1402) B 14 109 (1657-1660), "para cezaları" ve "harcamalar" başlıklı bölümler.

madan yersiz yurtsuzları yakalar, krallık yargıçlarının ya da hukukçularının karşısında duruşmalarını düzenler; çünkü jandarma yargıç değildir; sonra katı bir tutumla ve hızla uygulanan ceza kararını açıklar. Bu kararın temyizi yoktur. İkameti belli köylüleri ya da kentlileri ancak "suç işleme" durumunda, yani genellikle yol hırsızlığı durumlarında yakalayabilir. O zaman onları kendi doğal mahkemelerine vermek zorundadır, ama bazen bu mahkemeler kendileri adına karar almasını isteyebilirler; o zaman kimi suistimallerle zaten genişleyen jandarma yetkileri daha da büyümüş olur. Esas olarak Arras'ta yerleşik bulunan jandarma komutanı ve okçuları, Artois Konseyi'nin ya da kontluğun genel valisinin birçok kez suçlarını ya da aşırılıklarını cezalandırma hakkına sahip olduklarını iddia etmelerine karşın, sadece Artois Konseyi'ne hesap verirler.[39]

Jandarmanın kuruluşu tamamen krallık iradesinden kaynaklanmıştır. Fransa'da da 1520'de I. François, en az Hollanda'daki kadar kaygı verici olan büyük yollardaki güvenlik yokluğuna karşı mücadele etmek üzere otuz jandarmalık bir bölük kurar. Meslekten asker olan bu şövalyeler at sırtında haydutları kovalamakta, yakaladıklarını dört soyludan oluşturdukları bir meclis önüne çıkarıp işkence ya da idam kararını beklemekteydiler. Hükümdarlık adaletinin temsilcileri olan jandarmalar, böylelikle yerleşik yargıçları atlatmaktadırlar; buradan kaynaklanan kıskançlıklar sonucunda II. Henri döneminde birlik bir süre dağıtılır. IV. Henri döneminden başlayarak jandarmalık, krallık içinde iyice yerleşikleşir ve giderek daha etkili bir şekilde güvenlik işlevini yerine getirmeye başlar. Özellikle jandarma komutanından çok korkulmaktadır; öyle ki bu mevki (*prévot des maréchaux*) edebiyatta acımasız sertlikle özdeş bir figür haline gelir. Bonaventure des Périers, kesesini çalan hırsızı bulamayınca "hapiste tuttuğu diğer bir düzine hırsızı astıran, sonra da duruşmalarını yaptıran" jandarma komutanı La Voulte'u böyle bir figür olarak sahneye taşır. Hem hukukçu, hem de Brötonların hikaye an-

39- a.g.e., s.792.

latıcılarından olan Noel du Fail, eylem halinde gördüğü ürkütücü jandarmaların serüvenlerini bire bin katarak anlatır: Yakaladıkları bir okul çocuğunun ayakkabıları içinde iskambil kağıtları ve zarlar bulunca, "çünkü jandarmalar ülkesinde adamın her yeri aranır", içlerinden tez canlı olan biri zavallı mahkumu "yakındaki bir ağaçta hemen sallandırmak istedi."[40]

Arras Valiliği hesapları sayesinde Artois jandarma komutanlarının etkinlikleri hakkında fikir sahibi olabiliyoruz. Prens adına yapılan adli harcamalar bölümünde bir yandan olağan krallık mahkemesi, diğer yandan da jandarma komutanı tarafından verilen idam cezalarının infazında yapılan harcamaların özenle tutulmuş kayıtları bulunmaktadır; jandarma komutanının kendine özel ayrı bir idare mekanizması bulunmadığı için olağanüstü görevini Arras'taki konutundan yürütmektedir.

Buna koşut olarak Ortaçağ'ın para cezaları sistemindeki çöküşü de akılda tutmak gerekir. 1500-1501'den 1579-1580'e kadar dağılan elli dört yıl boyunca sözü edilen çok geniş kırsal alanda sadece 389 para cezası, yani yılda yedi para cezası kayıtlara geçirilmiştir. Bunlardaki tek teorik tarife altmış meteliktir, ama kentte olduğu gibi bu rakam üzerinde "pazarlık" edilebilir. Bu cezalar esas olarak adalete itaatsizliklere (209 vaka: % 54) ya da kan dökme suçlarına (50'si cinayet olan 132 örnek: % 34) yöneliktir. Kent nüfuslarını itaat ettirmek yönündeki krallık iradesi burada iyice ortaya çıkmaktadır, çünkü özellikle ihanet, krallık buyruklarına uymama, prensin ormanlarından odun çalma, Fransız düşmanlara at satma, kimlik değişiklikleri, toplu itaatsizlikler, örneğin istenen arabaları ve atları vermeyen bütün bir köy halkı, vb. suçlar hedeflenmektedir. Kurulu değerleri tehdit etmeyen suçlular için yaşam yolunu işaretleyen bu geleneksel cezalar cezalandırarak eğitmektedir; böyle göreceli bir hoşgörünün kapsamına girmeyen hırsızlık ya da töre davalarına bu nedenle bu kayıtlarda az rastlanmaktadır.

Ceza alanının öbür ucundan ise işkencelerin gürültüleri du-

40- R.Muchembled, a.g.e. (1988), s.159-164.

yulmaktadır. Adli harcamalar başlığı altında ulaşılabilen ve sadece idari amaçlara yönelik olarak tutulmuş belgeler ne yazık ki son derece eksik ve düzensizdir. Suç türü, kişiliğin özellikleri, kimi zaman sanığın ismi, hatta alınan karar sık sık unutulmuş, katip sadece işkence masraflarını, cellatın ücretini ya da harcanan toplam parayı kaydetmekle yetinmiştir. Suç ve ceza arasındaki ilişkiye çok ender olarak ulaşılabildiğinden, bir suç tipolojisi üretmek olanaksızlaşmaktadır.

Tablo no: 6
Arras Valiliği ve
Artois Jandarma Komutanlığı tarafından verilen cezalar
(1500-1580)[41]

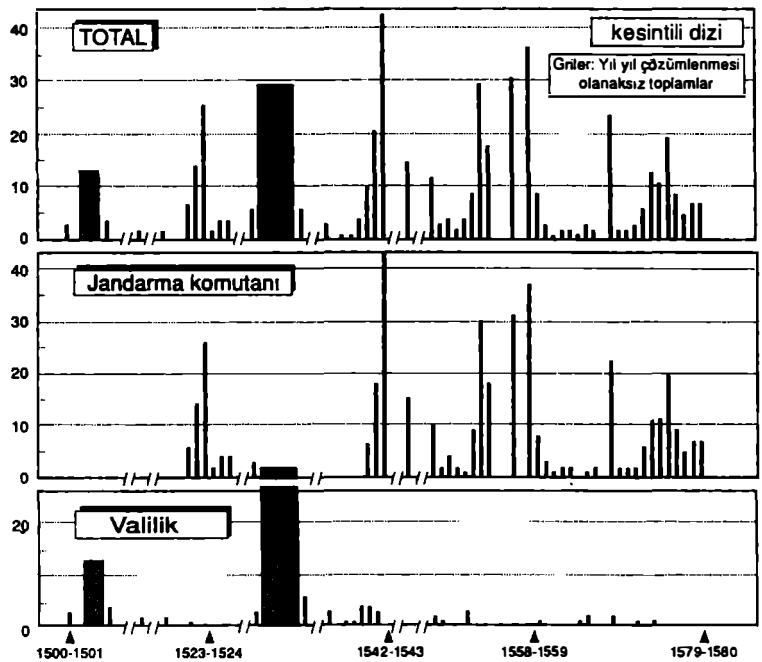
YILLAR	Para Cezası	Ölüm Cezası	Diğer	TOPLAM	Yıllık Ortalama
1500-07	17	20	45	82	11,7
1512-13	13	2	9	24	24
1518-27	142	59	21	222	24,6
1528-34	54	41	16	111	18,5
1535-43	32	83	47	162	20,2
1544-45	2	15	2	19	19
1546-57	50	113	62	225	22,5
1557-67	5	60	44	109	10,9
1567-77	57	90	148	295	29,5
1577-80	17	19	31	67	22,3
65 Yıl	389	502	425	1 316	20,2

1518-1519 ile 1579-1580 arasında çıkartılan 851 kayıt içinde sadece 291'inde, yani toplamın ancak üçte birinde böyle bir saptamaya rastlanmaktadır: Genellikle adları kötüye çıkmış ya da başka suçlar işledikleri de bilinen 76 cinayet suçlusu; gerektiğinde adam öldüren, Fransızlar'la işbirliği yapan ve 3 tanesi ır-

41- 1401-1660 arası yıl yıl tam liste için, bkz. R. Muchembled, a.g.e. (1985), 794-800.

za geçmiş 74 eşkıya; çetelere dahil olup olmadıkları belirtilmemiş 65 hırsızlık suçlusu. Bu üç grup arasındaki sınırlar açık değildir. Kayıtlara geçmiş kişilerin çoğunluğu "avantadan yaşayanlar", başka bir deyişle köylüleri haraca kesenler dünyasındandır. Aralarında maceracılar, bozguna uğramış birliklerin askerleri, asker kaçakları, göçebeler, profesyonel haydutlar, ekonomik değişikliklerin yarattığı istenmeyen kişiler göze çarpmaktadır. Daha fazla belirleme yapma olanağı bulunmasa da, yolların üzerinde toplu suça doğru kayan sürgünler ve haydutlar dünyasının ağır bastığı sezilmektedir. 291 kayıtlık örnek kümemizin geri kalanı -76 vaka- büyük bir ağır suç çeşitliliği içermektedir; göçebeler (yirmi beş serseri, bunların içinde 1579-1580'de on tanesi "Mısırlı") ya da toplumsal düzeni içeriden bozan ikamet sahipleri hedeflenmektedir. Bu sonuncuların arasında on dokuz hain, casus ya da Fransızlar'a at satan kişi, yedi cadı, dinsel ya da cinsel suçlar işleyenler, kalpazanlar, adları kötüye çıkmış insanlar, yalan yere yemin eden bir kişi, intihar eden bir kişi, vb. görülmektedir.

Grafik no: 9
Arras Valiliği ve
Jandarma Komutanlığı tarafından verilen
ölüm cezaları (1500-1580)

Bu koşullarda belgelerin en büyük katkısı idam cezasının uygulanışı hakkındaki bilgilerdir; idamlar oldukça büyük adli masrafa neden olduğundan kayıtları özenle tutulmuştur. Genel bir değerlendirme ile bu cezayı kontlukta etkinlik gösteren çeşitli cezalandırma kurumlarının karmaşık çerçevesi içindeki yerine oturtmak mümkün olmaktadır. Olağan mahkemeler ile jandarma arasındaki rol paylaşımı çok açık bir biçimde belirmektedir. Hiyerarşinin tepesinde yer alan prens, kan dökme suçlularını kolaylıkla affedebilmektedir. Bugüne dek ulaşan belge kalıntılarına göre, Artois Konseyi genelde çok kanlı bir görüntü çizme-

mekte, beş idam cezası verdiği 1539-1540 dönemi bu açıdan Konsey'in doruk noktasını oluşturmaktadır. Arras Belediye Mahkemesi ise, 1528 ile 1549 arasında ağır ceza davalarında adları geçen 555 sanığın % 4'ünü idam eder. Yılda ortalama aşağı yukarı 1 idama denk düşen bu sayılar, Arras Valiliği'ne ilişkin sayılardan çok farklı değildir: 1401 ile 1660 arasında kayıtları saklanmış 190 mali yılda 195 idam cezası. Normal mahkeme ya da temyiz mahkemesi olarak kontluğun yarısından küçük bir bölgeyi kapsayan bu yargılama alanı içinde jandarma komutanı çok daha ürkütücü bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır; çünkü aynı sürede, 661 kişiyi idam ettirmiştir. Eğer diğer Baillilikler'in yargıçları ile atlı devriye gezileri sırasında ödünç alınmış hukuk kurullarıyla[42] aynı jandarma komutanının komşu bölgelerde de benzer bir etkinlik sürdürdükleri varsayılırsa, Arras Valiliği hesaplarından çıkarılan 856 idamlık toplamı ikiyle çarpmak gerekir ve ancak bu işlemden sonra, aynı sürede hükümdar tarafından verilen 3468 af kararıyla geçerli bir orantı kurmak mümkün olur. (Bu aflar özellikle de cinayet işleyen köylülere yöneliktir.)[43] Bu oranlara bakıldığında kralın affettiği her iki suçluya karşılık, onun en korkulu yargıçlarının köylerde ya da yollarda bir suçluyu idam ettikleri; kentlilerin ise din sapkınlığı ya da haydutluk gibi bazı belirli durumlar dışında daha hoşgörülü ve ayrıcalıklı bir adaletten yararlandıkları anlaşılmaktadır.

Simgesel yoğunlaşmalar

Sistemin yeniliği, sistemin iki ucunu işgal eden ve birbirinin antitezi gibi görünen, ama aynı zamanda birbirlerini tamamlayan iki figüre başvurmadan anlaşılamaz. Jandarma komutanının, adaletli kralın karanlık ve korkunç yüzünü temsil ettiğini söylemek yanlış olmaz. Topluma kazanılması olanaksız kimselere karşı jandarma komutanı, kralın diğer insanlara karşı affedici ol-

42- Yukarıda da belirttiğimiz gibi Saint-Omer'de jandarma komutanı XVI. yüzyılda örneğin hırsızlık nedeniyle 48 idam kararı verir.

43- R.Muchembled, a.g.e. (1989), s.19-20.

duğu kadar acımasızdır. Bir savaşçı, hukukçu olmamasına karşın temyizi bulunmayan bir yargıç olan jandarma komutanı, sadece krala hesap verir. Bir anlamda onun gündelik yaşam içindeki silahlı koludur; bir süre sonra idare içindeki *intendant*[44] ya da Papa ile ilişkisi içindeki cizvit de benzer bir konuma gelecektir. Başka bir deyişle, korkunç jandarma komutanının elinden kurtulmayı sağlayan krallık affı giderek önem kazanmaktadır. Yukarıda belirttiğimiz, af mektupları sayısında 1520'den sonra görülen hatırı sayılır artışın da kanıtladığı gibi, bu iki olay birbirine koşut bir gelişme göstermektedirler. Ya af, ya ölüm: Bu seçenek prenslik otoritesinin sağlamlaştığına işaret etmektedir. Olağan hukuk kurumları arasındaki yetki kavgalarından doğan çelişkileri ya da zaafları aşan bu otorite artık toplumsal yaşamın sınırlarına yerleşmiş ve onun sınırlarını çizmektedir. Ancak bu ilk zamanlarda kentler ve özellikle de kırsal bölgeler gerçek bir adli fetihle henüz karşılaşmazlar. Olsa olsa bir Tanrı sitesinin simgesel surlarını inşa etmekle uğraşan merkezi iktidarın deri değişiminden söz edilebilir; bu sitenin yollarına ve sokaklarına barış getirilmesi bir sonraki aşama olacaktır.

İktidarın marjinalleri sadece ve sadece namuslu insanların kendisine itaat etmesini sağlamak için ürettiğini söylemek doğru olmaz. Aslında yoksullukta ya da serserilikte görülen tırmanışın baş sorumluları toplumsal ve ekonomik koşullardır. Ama bu tehdit ve Jacques du Clercq gibi burjuva ahlakçılar tarafından ifade edilen, giderek artan güvenlik gereksinimi karşısında, hem göçebeliği hem de düşünce ya da töre sapmalarını suç kapsamına alan, her türlü hırsızlık biçimine karşı baskıyı arttıran, başka bir deyişle düzeni, mülkiyeti, çalışma duygusunu, iyi bir isim sahibi olmayı kutsayan merkezi iktidar siyasal ve dinsel bir yanıt üretmeyi tercih eder. Suçluları topluma yeniden kazandırmayı hedefleyen adli para cezası sistemine kralın el koyması böyle

44- 1789 Devrimi'nden önce (XVII. ve XVIII. yüzyıllar, *Ancien Régime*) Fransa "generallik" (*généralité*) adı verilen mali bölgelere bölünmüştü ve her bölgenin başında kralın tam yetkili temsilcisi olarak bir *intendant* bulunurdu- ç.n.

açıklanabilir. Sık sık çıkarılan aflar kan dökme suçlarının fazlalığı ve dönem insanlarının gözünde sıradanlaşmaları karşısındaki baskı zaafını tabii ki süreklileştirmektedir. Bununla birlikte bu afların adli yetersizliği bir güce dönüştürdüğü de unutulmamalıdır. Bir yandan prens affetme tekelini yavaş yavaş eline geçirmektedir. Kentlerin bu alanda uzun süre direnmelerine karşın, suçluları yerel yargıçlarla pazarlık etmek yerine doğrudan kendisine başvurmaya alıştırmaktadır. Diğer yandan binlerce affedilen insan örneğiyle yaygınlaşan normallik modelini çizmektedir; çünkü işlenen ağır suçlara karşın affedilebilmek için "iyi bir yaşama ve ahlaka" sahip olmak önemlidir. Genellikle Paskalya'da verilen af mektupları, egemeni ve affedilen uyruğu İsa'nın Çilesi'ne bağlarlar. Demek ki dökülen kan konusunda insani ve ilahi merhamet birleşmekte ve modern çağın günahkarlarına hep sağlanan günah çıkarma ya da günahların affedilmesi ile aynı türde bir itaati öğretmektedirler. Çok sayıda suça getirilen af yoluyla vicdanlara dek nüfuz eden kutsal monarşiden söz edilebilir.

Bu simgesel yoğunlaşma sadece İsa'ya öykünmenin gücüyle sağlanamaz. Madalyonun diğer yüzünde aynı zamanda kralın da düşmanları olan Tanrı'nın düşmanlarının acımasızca cezalandırılması vardır. Seçici affedicilik, kötü ünlerinin ve eylemlerinin genellikle şeytani bir bozulmadan kaynaklandığına inanılan gerçek suçlulara karşı uygulanan azgın bir şiddetle atbaşı gider. Jandarma komutanının işlevi bu düalist mantık içinde değerlendirilmelidir. Bu mantık, onun bize olağanüstü bir vahşet gibi görünen davranışını krallık kutsallığı içine yerleştirir. İnsanları cezalandırırken Tanrı da korkunç değil midir? Başka bir deyişle, işkence edilen bedenler bu acıları, kral ya da kilise merhametinin de kurgusunu oluşturan felsefe adına çekmektedirler. Her iki durumda da iyiyi kötüden ayırmak, olabildiğince fazla sayıda insana İyiler'in yanında yer almak gerektiğini öğretmek, diğerlerine de Kötüler için hazırlanan cehennem acılarını önceden tattırmak söz konusudur. O zaman yaşayan insanların derin bir ahi-

ret kaygısı taşıdıkları doğru bile olsa,[45] Din Savaşları'nın şiddeti ya da genel anlamda işkencelerin vahşeti bence bugün geride kalmış bu tarihsel olaydan çok, güçlü bir şekilde kutsallaştırılmış ve XX. yüzyıla dek siyasal saygının dayanağını oluşturmuş bir itaatin ağır ağır yerleştirilmesiyle açıklanabilir. Fransa Cumhuriyeti Başkanlığı sisteminde hissedilir izleri bulunan mutlak kral, hem affedici hem korkunç bir Janus'tür;[46] kimi zaman İsa'ya öykünen bir maske takar yüzüne, kimi zaman da Şeytan'ın yararlandığı insan günahlarına karşı zincirlerinden boşanmış bir intikamcı olur.

Jandarma komutanının eylemi bu açıdan bakıldığında anlam kazanır: O işkence patlaması yoluyla dünyayı sağlıklı kılmaktadır. Artois jandarması önce 1466-1468'deki iki idam kararıyla kendini utangaç bir şekilde hissettirir. XV. yüzyılda eyaletin kırsal alanlarında, örneğin 1442-1443'e doğru ortaya çıkan "deri yüzücüler" çetesi yüzünden, güvenlik hiç yoktur, ama davalardan ve idam kararlarından sadece olağan yargı kurumları sorumludur; 53 mali yıl boyunca Arras Valiliği 71 idam kararı uygulatır.

XV. yüzyılın son on yılında işler kökten değişir. Prosedürde bir değişiklik anlamına gelen işkence o zaman ortaya çıkar.[47] Ondan sonra sayılar konuşmaya başlar: XVI. yüzyıldaki 82 mali yılda, Valilik 105, jandarma komutanı ise 544 idam kararı verir. *Baillilik* adaleti eskisinden daha sert değildir, ama şimdi jandarma vardır. Zaten jandarma etkinliğini özellikle çalkantılı dönemlerde, tehdit altına giren bir eyalette, düşman saldırılarına açık sınır bölgelerinde yoğunlaştırmaktadır. Ama asıl güçlenmesi, Fransa'da da olduğu gibi, 1520'li yıllara rastlar; o yıllar, serserilerin çoğalması ve kırlarda haydut çetelerinin ortaya çıkması ile beliren önemli bir kırsal krizle ayırt edilmektedir. 1521'den

45- Denis Crouzet. *Les Guerriers de Dieu. La violence au temps des troubles de religion, vers 1525-vers 1610*, Seyssel, Champ Vallon, 1990, 2 c.

46- Janus, eski bir Roma tanrısıdır; birbirine zıt iki yüzle temsil edilir. Kapılar Tanrısı olan Janus'ün, onlar gibi iki yüzü vardı - ç.n.

47- R.Muchembled, a.g.e. (1985), s.810.

1533'e kadar ürkütücü komutan 61 suçluyu idam ettirir. 1540-1560 arasındaki şiddetli tırmanışı güvenlik yokluğu, savaş ve yıkımlar açıklamaktadır: 237 idam. Calvinciliğin yükselişinin ardından hem Fransa'da hem de Hollanda'da dramatik bir biçimde yaşanan Din Savaşları'ndan önceki on yıllarda görülen belirgin ahlaksal çalkantıyı da küçümsememek gerekir. Din Savaşları'nın ardından da 1566'daki ikonoklast patlama gelir. Jandarma komutanı zaten barış zamanında da yerinden ayrılmamaktadır. Etkinliği kurumsallaşmakta, yollarda güvenliğin artmasıyla birlikte inişe geçmekte, ama temel bir görev olarak kalmaktadır: XVII. yüzyılın ilk otuz yılında, arşidükler döneminde, Arras Valiliği 19 kişiyi ölüm cezasına çarptırırken, aynı dönemde jandarma komutanı 115 kişiyi idam ettirir.

XVI. yüzyıl hiç tartışmasız işkenceler zamanıdır. Jandarma komutanları ve cellatlar toplumu arındırırlar. Darbeleri rastlantısal değildir, çünkü müşterileri genellikle asker kaçakları, suç işlemiş askerler, hainler, casuslar, serseriler, marjinaller, hırsızlar, haydutlar, ovaları yağmalayan, köylüleri haraca kesen, kurbanlarını kimi zaman yaralayan ya da öldüren eşkıyalardır. Büyük hastalıklara etkili ilaçlar gerekir ve haydutlar ancak kaba kuvvetten anlarlar!

Örneğin Kasım 1520'de, Arras Valiliği, "cinayetler işlemekle Ağustos hasadını tarlalardan çalmakla, yol kesmekle" suçlanan bir haydutu, dört çocuğunu ve suç ortaklarını yakalamak üzere Agnez-les-Duisans'a yirmi iki silahlı adam gönderir. Gidip Hainaut'da buldukları sürgünlerle birleşen bu kişiler, şefin iki oğlunun Arras Valiliği'nin bir atlı muhafızının öldürülmesi olayına karıştıkları için tutuklu bulunduğu Avesnes-le-Comte şatosuna saldırmayı planlamaktadırlar. Valiliğin subaylarını öldürdükleri için açık açık böbürlenmekte, onların evlerini ve onlara yardım edenlerin de köylerini ateşe vereceklerini söylemektedirler; öyle ki çevre halkı başlarına gelebilecek bu felaketlerin dehşeti içinde yaşamaktadır. Arras Valiliği'nin gönderdiği birlik sadece söz konusu iki tutuklunun bir erkek kardeşlerini yakala-

yabilir. Söz konusu üç tutuklu, Fransa kralı tarafından affedildiklerinden Amiens *Bailli*liği Fransa kralı adına onların kendisine verilmesini ister. Yerel subaylar önce üstlerine danışırlar, sonra da bu isteğe boyun eğerler; bu durum Arras Valiliği'nin bir yandan Artois üzerindeki emellerinden ancak 1529'da vazgeçen I. François'ya, diğer yandan da kontluk başkentinden sadece beş kilometre uzaklıktaki bir köyde kendisine kafa tutmayı başaran haydutlara karşı güçsüzlüğünü göstermesi bakımından anlamlıdır. Bu tür engelleri tanımayan tek kişi jandarma komutanıdır. Bu olaydan bir yıl sonra, bir Fransız casusunun ve 1520'de normal muhafızların elinden kurtulan çete reisinin de içinde yer aldıkları altı kişiyi idam eder.[48]

15 Ocak 1524'te Arras garnizonundan bir okçunun öldürülmesi üzerine, yüz kişi silah altına alınır; bu önlemin alınmasını, suçlunun arkadaşlarının onu kurtarmaya kalkışmasını engellemek üzere Arras Valiliği emretmiştir. Sonra XVI. yüzyıl ortasındaki büyük emniyetsizlik döneminde, jandarma en tehlikeli suçluları resmen temizleme görevini üstlenir. O zaman tam anlamıyla iki vitesli bir adalet yerleşikleşir: 1542-1543'te, Arras yakınında beş haydut Valilik adamları tarafından yakalanır; bunlardan üçünü sürgün ederler (ikisi önce kırbaçlanır), ama belgelerde belirtildiğine göre, gereksiz adli harcamalardan sakınmak için iki tanesini jandarma komutanına teslim ederler. Bu iki kişi hemen asılır.[49]

Başka bir deyişle hükümdar adına Arras Valisi tarafından atanan olağanüstü komutan, olağan yargı kurumlarınca gerçekleştirilen bir elemeden sonra topluma kazanılmasının olanaksızlığına inanılan kişileri hızlı bir şekilde yok etmektedir. Özellikle de paralarını nereye sakladıklarını söyletmek için köylülerin ayaklarını yakan "ateşçiler"e yönelmiştir. Ama kuşkusuz jandarmanın katı tutumundan eline geçen serseriler de paylarına düşeni almaktadırlar; çünkü etkinliği, göçebeleri hedefleyen çok sert

48- a.g.e., s.812-815.
49- a.g.e., s.815-818.

krallık buyruklarının ve köylerde Fransız tehlikesine karşı savunma önlemlerinin arttırılması emrinin çıkışıyla birlikte doruk noktasına tırmanmıştır. Bu çerçevede yersiz yurtsuz olmak çok olumsuz bir anlam kazanmakta ve jandarmanın koruyuculuk görevini doğrulamaktadır.

Jandarmanın rolü kendi inisyatifiyle ya da geleneksel mahkemelerin talepleriyle yavaş yavaş genişler. XVI. yüzyılın ikinci yarısında jandarma komutanı kimi zaman idamdan daha hafif cezalar da vermekte, tutukluları kırbaçlatmakta ya da kızgın demirle dağlatmaktadır. 1576-1578'e doğru, bir demirciye "jandarma komutanı asası taşıyan bir fare" figürü yaptırıp, bazı suçluları bununla damgalar. Krallık "duvar buyrukları"nı sistemli bir şekilde uygular ve göçebeleri, özellikle de "Mısırlıları" arar; 1579-1580'e doğru bunlardan ikisi onun emriyle asılır ve sekizi de önce kırbaçlanır, sonra kontluktan sürülür. Zaman zaman belli bir ikameti olan suçlularla ya da normalde kendi yetki alanına girmeyen suçlarla da ilgilenir: 24 Aralık 1565'te, kendi köyünde cinayet işlemiş Erny-Saint-Julienli bir köylünün, hasım aileyle barış yapmadığı ve "kralın affına da uğramadığı" için Arras'ta başını kestirir.[50] Bu örnekte tercih herkesin görebileceği kadar açık bir biçimde çizilmiştir: Ya kralın affı ya da ölüm!

Bununla birlikte 1560'lı yılların ortasına doğru durum dramatikleşmeye başlar. II. Philippe din sapkınlığıyla giderek daha çok uğraşmakta, jandarmanın etkinliğini de kısmen bu yeni tür bozgunculara doğru yönlendirmektedir. İkonoklastlar, asiler, Protestanlığın etkilediği Tournai ya da Valenciennes gibi çevre kentlerden gelen "konfederasyoncular" da artık yağmacı askerler ya da haydutlar gibi kovalanmakta ve asılmaktadır. 1573'e kadar Hollanda valiliği yapan Alba dükünün başlattığı şiddetli bastırma hareketi çerçevesinde, jandarma komutanının 1568-1569'da verdiği yirmi iki idam kararının çoğu bu tür kişilere yöneliktir. Zaten dikkatleri Alba dükünün kişisel "tiranlığı" üzerin-

50- a.g.e., s.820-821.

de odaklamaktan da kaçınmak gerekir. İdamları, sürgünleri ve mallara el koyma işlemlerini çoğalttığı doğru olmakla birlikte, o, kendisi İspanya'ya geri çağrıldıktan sonra da süren bir politikanın uygulayıcısından başka bir şey değildi. Din sapkınlığının her biçimine karşı mücadele temel çizgilerden biri olarak kalmakta, hatta zamanla öne çıkmaktadır. Dönemin çalkantıları hem askerlere hem de halklara dinsel, ahlaksal ya da cinsel sapkınları marjinaller ya da haydutlar kadar kötü bir gözle görmeyi öğretmiştir. Cadılar zamanı, başka bir deyişle gizli düşmanlara, alışılmış ahlaksızlardan daha tehlikeli çete üyelerine, din sapkınları gibi Şeytan adına bu dünyanın düzenini yıkmaya çalışanlara uygulanan işkenceler yakında başlayacaktır. Bu yaklaşımın örtülü bir biçimde her alana bulaşması, çok çeşitli görsel işkencelerle giderek gerginleşen adli uygulamalar kanalından yapılır. Jandarma komutanı bir kez daha gelişimin mızrak ucu, 1570-1580 gibi çalkantılı yıllarda buyrukları gerçekten uygulatmayı başarabilen tek krallık temsilcisidir. Kırsal alandaki güvensizlik nedeniyle felç olan Arras Valiliği o yıllarda sadece iki kişiyi ölüm cezasına çarptırırken, jandarma komutanı içlerinde bir kadın ve bir erkek cadının da yer aldığı seksen bir kişiyi idam eder; bu sayıya haklarında verilen cezaları bilemediğimiz üç tane "Şeytan'ın uşağı" dahil değildir.[51]

1579'da, kuzey eyaletleri uzun bağımsızlık yürüyüşlerini sürdürürlerken, Artois kesin olarak İspanya kralına itaat edince, bir adli deneme çağı kapanmış olur. Fransa'daki tarih dizini belki biraz daha farklıdır. Ancak derinlemesine bir değişiklik söz konusu olamaz, çünkü benzer Din Savaşları orada da benzer belirtiler yaratmıştır: Krallık otoritesi içinde büyük bir çekişme; güçlü ve yeni bir simgesel bileşim arayışındaki bu otoriteye önce sert bir şekilde karşı çıkılması; Hollanda devriminden sonra II. Philippe'te, çok fazla yerilmiş öncüllerinin sabırlı çabalarından yararlanmayı bilen, yıpranmış bir hanedanın muzaffer mi-

51- a.g.e., s.819-822.

rasçısı IV. Henri'de görüldüğü gibi, sonuçta zaferi bu otoritenin kazanması.

Yeni bir itaat biçimi yolunda çok kan aktı. Öncelikle de şehitlerin ya da hatta Fransa'da olduğu gibi prenslerin kanı aktı. II. Henri ve onun Bourbon ardılı, otoritenin yoğun bir biçimde kutsallaştırılması adına, İsa türü bir bedel ödediler. Hollanda'da Alba Dükü tarafından ezilen isyancıların, ayrıca Artois ya da diğer bölgelerin jandarma komutanları tarafından öldürülen suçluların kanları aktı. Öyle ki sanki kamu gücünün yenilenmiş çehresi, halkıyla birden yeniden kutsallaşan egemenin yeni ittifakının temellerini oluşturacak bu yeni kurban törenlerini gerekli kılmaktadır. Alba Dükü'ne bağlanan lanetli bir olayla Hollanda'da bir krallık fethetmeye giden II. Philippe'in piç kardeşi, parlak Avusturya Don Juan'ının gizemli ölümü ve sonunda İspanya'ya yerleşen kralın fiziksel olarak ortadan çekilmesi bu örnekte niye bir kral katli yaşanmadığını açıklayan nedenlerdir. Ama gelecekte Birleşik Eyaletler bu tür kurucu eylemlerden kurtulamazlar. 1584'de isyancıların şefi Sessiz Guillaume öldürülür ve böylece her iki kralını da yitiren toplum (II. Philippe toplum tarafından reddedilmiştir; Sessiz Guillaume'un öldürülmesiyle de Orange ailesi çok yakınındaki tacı kaçırmaktadır) yavaş yavaş Cumhuriyet'e doğru kayar.

1580'e kadar sayıları durmaksızın artan işkencelerin çoğalan şiddeti açık bir simgesel isteği yansıtmaktadırlar: Bu kanlı etlerin, bu asılmış insanların, bu sergilenen cesetlerin o zamana dek tam eline geçiremediği cezalandırma tekelini kazanmaya uğraşan krallık gücünden duyulacak kutsal korkuyu arttırması hedeflenmektedir.

Yüz karası cesetler

Suçluların halkın önünde idam edilmeleri sadece bir cezalandırma olayı değildir. İktidar ile uyrukları arasındaki iletişimin en görsel biçimlerinden birini de oluşturmaktadır. Buna karşılık Hollandalı ve Alman araştırmacıların aksine, Fransızlar bu ko-

nuyu sistematik bir dikkatle incelememişlerdir.[52] Betimlemenin, yorumlama yapmaktan daha kolay olduğu doğrudur, çünkü o zaman yaşamış olan insanlar, XX. yüzyıl insanının duyarlılığına çok uzak kalan bu uygulamaların felsefesini pek ender olarak ortaya koyarlar. Ayrıca Ortaçağ sonundan başlayarak önemli ritüel değişiklikleri olmasına karşın, kronikler ve belgeler, fazla statik bir izlenim uyandırmaktadır. Bu durum adaletin her fırsatta seyircilerle kurduğu sessiz ilişkinin nasıl derinden değiştiğini göstermektedir.

Halk önündeki idam ritüelleri

Yanıltıcı görünümler, törenin Ortaçağ'dan beri hiç değişmeden kaldığını düşündürebilir. Paris'te XIV. ve XV. yüzyıllarda kalabalık tarafından izlenen pekçok mahkum, idam yerine kadar tam bir aşağılanma yolundan geçerek gitmektedir. İşkence direği ve kütüğü şehrin merkezinde, Greve Meydanı'nda, odun yığını Notre-Dame Avlusu'nda ya da genellikle surların dışında, Saint-Honoré Kapısı'nın dışındaki domuz pazarında kurulur. Montfaucon ve Montigny darağaçları da kent dışındadır, ama işkence için yargıçların simgesel olarak belirtmek istedikleri herhangi bir yer, özellikle de suçun işlendiği yer seçilebilir. Aynı düşünce akışından hareketle, mahkumların bedenlerinden arta kalanlar çeşitli yerlerde sergilenir. Bazı yazarlar bu konuda suçluyu önce yaşayanlar topluluğundan, sonra da kent surlarının içinde Hıristiyan toprağında yatan ölüler topluluğundan dışlamaya yarayan geçiş ritüellerinden söz etmektedirler.[53]

Ancak XIV. yüzyıl sonundan başlayarak ritüelin anlamı derinlemesine değişir. O zamana dek mahkumlar günah çıkarma-

52- Esther Cohen, "Symbols of culpability and the universal language of justice: the ritual of public execution in late medieval Europe", *History of European Ideas*, c.11, 1989, s.407 ve not 3 (kaynakça). Ayrıca aynı yazardan bkz. "To Die a Criminal for the Public Good": the execution ritual in late medieval Paris", *Law, Custom and the Social Fabric in Medieval Europe*, yay. yön. Bernard S.Bachrach ve David Nicholas, Kalamazoo, Western Michigan University, 1990, s.285-304.

53- E.Cohen, yuk. mak. (1990), s.291-294; Anton Block "Openbare strafvoltrekkingen als rites de passage", *Tijdschrift voor Geschiedenis*, c.97, 1984, s.470-481.

dan ölüyor, bu nedenle ebedi olarak lanetlenmiş oluyorlardı. Daha sonraları ölüm anında Hıristiyan toplumu içine yeniden alınma yaklaşımı öne çıkar. Ayrıca artık işkence yolu, açık nedamet işaretleriyle, mahkumların Tanrı'ya ve adalete (başka bir deyişle yetkililere) ya da ruhları için dua etmelerini yalvardıkları seyircilere yönelttikleri af istekleriyle geçilmektedir. Esther Cohen, bu çok ritüelleşmiş karmaşık gösterileri üreten laik otoritede ortaya çıkan değişimin yeni dinsel yönüne haklı olarak dikkat çeker. Olayın vurgusu mahkumun dışlanmasından tüm seyircilere seslenen uyarıya kaymıştır. Seyircilere yönelik mesaj hem bir *memento mori* hem de bir itaat kuramı içermektedir. Mahkemeler tarafından kullanılan işkence aygıtlarıyla dolu bir cehennemi betimleyen ya da şeytanı bir cellatla özdeşleştiren XV. yüzyıl vaazları ilk düşüncenin taşıyıcılığını yaparlar. İkinci kavram adaletin uygulanmasında somutlaşır. Mahkumun çektiği acıların gösterilmesinin kuşkusuz baskıya yönelik bir amacı vardır, ama aynı zamanda acı çeken suçlunun arınmasını ve seyircilerin eğitilmesini de sağlar.

Ortaçağ sonu kroniklerinde idamların ve bedensel cezaların betimlemeleri yer almaya başlamıştı, çünkü yazarları, çok görsel bir biçimde sahnelenen bu törenlerden etkilenmişlerdi. Ama o zamanın adli arşivleri, bu tür gösterilerin para cezaları ya da sürgünler yanında ne kadar az bir yer tuttuğunu ortaya koymaktadır.[54] Demek ki otoritedeki simgesel tırmanış cezalandırma alışkanlıklarını kökten ve ani bir biçimde dönüştürmeye yetmemektedir. Aslında bu tırmanış iletişim araçları yaratmakta, kent nüfuslarıyla giderek genişleyen bir diyalog uzamı açmaktadır.[55] Bu nedenle tüm modern çağ boyunca birtakım kurallar, örneğin işkence görenlerin bedenlerinden geri kalanların sergilenmesi ya da suç türü ile öldürülme biçimi arasındaki ilişki (bir hırsız ya da

54- E.Cohen, yuk. mak. (1990), s.298-299 (Paris ve Avignon örneklerini verdiği bölümler). Ayr. bkz. yuk, I. ve II. bölümler.

55- a.g.e., s.294-298 ve aynı yazarın yukarıda belirtilen bir diğer makalesi (1989), s.409-411.

bir haydutun asılması, bir hainin başının kesilmesi, vb.) değişmeden sürüyor izlenimi uyandırmaktadır. Gerçekte önemli olan halk yığınlarının sergilenen simgeselliği kavramalarıdır; bu da yetkililerin zaten genellikle köklerinden sökülemeyecek kadar sağlam olan geleneksel kültürel çizgileri korumak zorunda bırakmaktadır. Ama bu durum Kilise adamlarının ve yargıçların törenin anlamını derinliğine değiştirmelerini, bir dışlama tiyatrosundan suçlunun son anında topluma yeniden kabulü dramına ve toplumun başlıca temel değerlerinin yansıdığı bu uzun, heyecan verici bölüm sırasında seyirciler cemaatinin yeniden tanımlanmasına dönüştürmelerini engellememektedir. Paris'te 1500'e doğru, Chatelet ya da Les Halles Hapishanesi'nden Saint-Denis Kapısı'na, oradan da işkenceye giden ana yollardan biri olan Saint-Denis yolu üzerindeki Filles-Dieu Kilisesi'nde mola veren mahkumun durumu buna güzel bir örnektir: Rahibeler mahkuma, canlılar dünyasını terk etmeden önceki bu son durağında haçı öptürürler, üzerine kutsal su serperler, kutsanmış ekmek (üç kez ısırır) ve şarap verirler.[56]

XVI. yüzyılda adli cezalandırma özellikle de kentlerde eskisinden çok daha sık rastlanan bir gösteri haline gelince, yeni bir aşamaya girilmiş olur. Kronikçiler ve öykücüler, yüzlerce benzerlerinin acı çektikleri bu anları görmek için genellikle çok uzaklardan gelen seyircilerin tutkulu ilgisini anlatmaktadırlar. Halka açık sergilemeler, kavşak noktalarında ya da arabaların üstünde kırbaçlamalar, çeşitli bedensel sakatlamalar, kızgın demirle damgalamalar sıradan gösteriler halini alır. Zalim adli güç gösterileri sırasında ölüm giderek daha sık bir şekilde seyirlik olarak sunulmaya başlar. Arraslılar her yıl belediye yargıçları tarafından verilen ortalama bir idamı izleyebilirler. Ayrıca diğer yargı organları tarafından da kana boğulurlar. Artois Konseyi'nin verdiği ölüm kararları (sayısı bilinmemektedir) Arras'ta infaz edilmektedir. Valiliğin ya da jandarma komutanlığının ver-

56- a.g.e. (1990), s.296.

diği 649 idam cezası da şehirde ya da yakınında infaz edilir; çünkü hapishaneler, subaylar, kanun adamları, silahlı güçler vb. hep Artois başkentinde yoğunlaşmıştır.

Bu eksik rakamlardan yola çıkarak, XVI. yüzyıl boyunca Arraslılar'ın her ay en az bir idama katılabildikleri söylenebilir. Bu tür gösteriler karmaşık duygular yaratmaktadır. Birçok anlatım, bazı seyircilerin kan görmekten zevk aldıklarını doğrulamaktadır. Belgelerde kullanılan terimlerden anlaşıldığına göre, ibret için verilen cezalar aynı zamanda artık duygusuzlaşmış olsunlar olmasınlar tüm suçluların kalbine korku salınayı hedeflemektedir. Ayrıca düzeni güvence altında tutmakla yükümlü olanların, özellikle de yargıçların çalkantılı bir dönemde tehlikelerin yükselişinden doğan ve kaygı uyandırıcı, hatta tehlikeli bir görünüm alan halk kitlelerinin uyandırdıkları korku ile keskinleşen endişeleri yatıştırmak için bu adli güç gösterilerinden yararlandıkları da söylenebilir. Ama işin özü, bu kefaret ödeme gösterilerinde herkese yönelik başlıca mesaj siyasi iktidarın kutsallığına ilişkindir.

Acı çeken bedenler

İşkence çeken bedenler o güne ait duyarlık çerçevesi içine yerleştirilmelidir; bizim bugün hastalıklı olarak niteleyebileceğimiz bu çerçeve aslında acı, kaygı ve gerilimle yoğrulmuştur. Luther ya da Jerome Bosch tarafından da ifade edilen bu duyarlılık gündelik yaşamı derinlemesine renklendirir ve herkesi kendi ölçüsünde bir güvence aramaya yöneltir. Aydınlar dinsel özü olan yeni güvenlik duyguları keşfederlerken, kitleler selameti daha yoğun bir biçimde bu dünyada ararlar; Luther'in düşünceleri adına ayaklanan ama Luther tarafından doktrinini anlamadıkları için mahkum edilen Alman köylüleri bu duruma güzel bir örnektir. Gerçekten de sosyokültürel ayrılıklar oldukça derindir. Rönesans, sadece Erasmus ve dünya karışıklıklarından soyutlanmış hümanistler için bir barış ya da umuttur. Aynı anda sıradan insanlar çok yoğun korkuların pençesinde kıvranmaktadır-

lar. Bazı sanatçılar, sözde "güzel" XVI. yüzyılın bu karanlık ve kaba yüzünü resimlerinde yansıtırlar. 1512-1516'ya doğru Matthias Grünewald tarafından çizilen *İssenheim Mihrabı*, doğrudan Aziz Antoine'a ve özellikle de İsa'ya bağlanan, insanın acı çekmesi kavramını olağanüstü bir biçimde vurgular. Aslında Issenheim Antoine tarikatı üyelerinin manastırına yönelik bir yapıt söz konusudur; bu manastır çok sayıda "Aziz Antoine humması" hastası tarafından ziyaret edilmektedir; mahmuzlu çavdardan kaynaklanan bu korkunç hastalık hayaller görmeye ve organların kangren olmasına neden olmaktadır: Organlar önce kararır, sonra bedenden kopar. Hacılara yönelik resimsel mesaj oldukça trajiktir. Çarmıha gerilmiş İsa bir Tanrı gibi değil, can çekişen bir insan gibi resmedilmiştir; bedeni kendisini ziyarete gelen hastalarınki gibi yaralarla kaplı ve kanlıdır.[57]

İsa'nın Çilesi (*Passion*) ile insanlık gerçeği arasındaki bağlantı kuşkusuz ilk kez kurulmamaktadır. Özellikle Fransa'da kralların, örneğin Paskalya zamanı katillere aflar çıkararak, kendileriyle İsa arasında yakın bir bağ kurma eğilimleri de yeni değildir. Ortaçağ sonuna göre asıl yenilik bu temanın giderek baskı alanına yansımaya başlamasıdır. Artık şiddet bilinçleri öyle bir doygunluk noktasına ulaştırmıştır ki, bu şiddetin denetlenmesi ancak gerçek bir katarsisle mümkün olmaktadır. İşte bu nedenle Arras'ta XVI. yüzyılda, XV. yüzyıla oranla on kez daha fazla idam cezası sahneye konmuştur. Siyasal sembolizm temayı kaygı dininden ödünç almakta ve İsa'nın çilesi misterlerine yakından bağlı bir cezalandırma gösterisi sunmaktadır. Yakılan din sapkınlarının dışındaki suçlular anlaşılan bunu bir kurtuluş yolu olarak görmektedirler; çünkü infazdan önce halk önünde günah çıkarma ve pişmanlık belirtme sahneleri üzerinde giderek artan bir ısrarla durulmaktadır. Seyirciler ise, Tanrı ile insanlar arasındaki birliği durmaksızın yineleyerek ayin yapmaya çağrılmaktadırlar. Krallık iktidarı, bu görünür vahşetten sorumlu olsa

57- Christian Heck, *Grünewald et le Retable d'Issenheim*, Colmar, S.A.E.P. yayınları, Ingersheim, 1982.

da, böylece her gösteride simgesel gücünü biraz daha arttırmaktadır. Kilise mahkemeleri ölüm cezası vermedikleri için, bu büyük misterin bir bölümünü krallık iktidarı sahiplenmektedir.

XX. yüzyıl insanının dehşet duymadan yanına yaklaşamayacağı bu törenlerin ayrıntılı incelemesi henüz yapılmamıştır. Ama tarihte anakronizmaya düşmemek konusunda uyarılar yapan Lucien Febvre bile bunları "vahşi kasaplıklar" olarak adlandırıyordu. Bu törenleri o zamanın insanının gözleriyle görmekte yarar vardır. Montaigne, *Denemeler*'inin *Vahşet* başlıklı bölümünde ortak bir görüşü nakleder. Roma'da iken bir hırsızın asılışını gördüğünü anlatır: "Asılma sırasında seyircilerde hiçbir heyecan belirtisi yoktu; ama sıra cesedin dört parçaya ayrılmasına gelince, celladın indirdiği her darbede acılı bir ses, bir çığlık yükseliyordu, sanki herkes bu hırsıza kendi duygularını bağışlıyordu." Seyircilerin sanıkla özdeşleşmeleri bundan güzel anlatılamazdı. Parlak yazar şunları ekliyor: "Halkı düzen içinde tutmayı sağlayan bu katı örneklerin suçluların cesetlerine uygulanmasını öğütlerim; çünkü onların mezarsız kaldıklarını, kaynatıldıklarını ya da parçalandıklarını görmek sokaktaki adamı canlılara uygulanan işkenceler kadar etkiliyor."[58]

"Halkı düzen içinde tutmak", başka bir deyişle ona görev duygusunu, itaat zevkini aşılamak: İşkencelerin ve onları izleyen karanlık sahnelerin amacı budur. Çünkü Montaigne'in asılan hırsız hakkında belirttiği gibi tek başına idam cezası yeterli olmamaktadır. Heyecan suçlu bedenlere yönelen aşırı vahşetten doğmakta, sonra hem Golgotha anısını, hem de Tanrı'nın oğlunu çarmıha geren suçluların çektikleri acıları hatırlatan cesetlerin ya da insan kalıntılarının sergilenmesi yoluyla sürmektedir. Kılıcıyla hem toplumdan dışlanmışları, hem de tüm sıradan günahkarları kesen çift yönlü intikamcı bir prens de aynı çağrışımı yapmaktadır.

58- Lucien Febvre, *Notes et documents sur la Réforme et l'Inquisition en Franche-Comté extraits des archives du parlement de Dole*, Paris, Champion, 1911, not 3, s.66; Montaigne'in görüşü için, *Essais*, kitap II, böl.11.

Devletlere ya da bölgelere göre biçim farklılıkları olması mümkündür. Bununla birlikte genel işkence ekonomisi her yerde aynıdır. Bu ekonomi Tanrı adına davranan korkunç hükümdara yeni tür bir itaat biçimi üretmeyi hedefler. Dole'da din sapkınları vakılmaz. Uygulanan alışılmış işkence kılıçla kafasının kesilmesidir; bazen dil ya da el kesme yoluyla ceza ağırlaştırılır, öldükten sonra cesede yönelik şiddet sürer. En çok uygulanan yöntem cesedin dörde bölünerek parçaların şehrin dört kapısında sergilenmesidir; kesik baş da bir sırığa geçirilir ve altına bir yafta asılır. Bazı yargıçlar daha da ağır cezalara eğilim gösteriyorlardı; işkence çarkı kullanıyorlar, baba katillerini taş dolu bir çuvala bir kedi, bir köpek ve bir horozla birlikte sokup boğmak gibi cezalar veriyorlardı. Hatta bir danışman kedi yerine yılan kullanmayı önermişti.[59] Bu iki şeytani hayvan, hukukçuların mantık yürütme biçimlerini ortaya koymaktadır: Baba katili olmak da din sapkınlığı gibi şeytani bir suçtur. Kralın şahsına karşı suikast girişiminde bulunanlara bundan daha kötü davranılmadığı görülecektir; çünkü olayların lanetlilik düzeyi eşittir.

Lekeleyici kalıntılar

Arras'ta benzer türde çeşitli karanlık gösteriler saptanmaktadır. Yolcuları belli başlı yollarda tesbih taneleri gibi sıralanmış asılmışlar karşılamaktadır. Bunlar krallık adaletinin, özellikle de jandarma komutanının acımasız eylemlerine işaret etmektedir. Simgesellik işkence görenleri doğdukları yere giden yol üstünde sergileme noktasına dek vardırılmıştır; böylece kendilerini tanıyanlar tarafından görülecekler ve güçlü bir etki yaratılacaktır. Saint-Pol Kontluğu'ndaki Teneur'de doğan Jehan de Melville 24 Mart 1532'de, doğum yerinin bağlı olduğu kilisenin yolunda bir tekerleğe demir bir zincirle asıldı. XVI. yüzyılın ilk yarısından başlayarak başsız cesetler ya da yanmış bedenlerden geriye kalanlar aynı biçimde sergileniyordu. Cadılıkla suçlanan Collet-

59- a.g.e., s.66-67 ve notlar.

te de Wales'in yarı yanmış cesedi 3 Ekim 1544'te "başkalarına ibret olsun" diye, doğduğu köy olan Ecurie'ye giden büyük Béthune yolu üstünde bir direğe asıldı. Sergileme çarkları ya da darağacı çatalları da benzer işlevler görmektedir.

Yüzyıl ortasına doğru ek aşamalara geçilir. Çarka ilk canlı bağlanan 4 Aralık 1557'de karşımıza çıkıyor. Kolları ve bacakları yedişer kiloluk demir çubuklarla kırılır, sonra bedeni Béthune yolu üstünde, tarlaların içinde bir Bourgogne haçı taşıyan bir çarka bağlanır: Hébuterne doğumlu olan bu adam Fransız serüvencileriyle birleşerek kendi ülkesini yağmalamıştır. Aynı yılın Temmuz ayında, savundukları yeri Fransızlar'a teslim etmeye çalışmakla suçlanan Bapaumelu üç asker Arras'a giden üç ayrı yolun üstünde ayaklarından asılırlar; kesilmiş kafaları ise şehir surlarında mızraklara geçirilmiş olarak sergilenmektedir.

Giderek çoğalan lekeleyici sergilemeler yüklü bir simgesellik içermektedir. Çarklara bağlı başsız bedenler ve hemen yanlarında ya da başka bir yerde "demir bir şişe" geçirilmiş duran kesik başlar, büyük olasılıkla ya hainlere, ya casuslara ya da eşkıyaya aittir. Az ya da çok yanmış bedenler söz konusu şahısların cadı ya da din sapkını olduklarını gösterir. Hırsızlar ya da katiller genellikle ipte ölürler ya da çarka canlı bağlanırlar; ama bu iki işkenceden hangisinin seçileceğinin ne gibi ölçütlere göre saptandığı anlaşılamamıştır. Bazı olaylarda, kimliği belirlenemeyen şahıslar, cesedi çözüp gömmektedirler. Hatta zaman zaman mahkumun ölümden kurtulduğu bile görülür. 1577-1578'de "köylülerin ve yoksul halkın" yardımına koştuğu Hubert du Hamel cellat açısından büyük bir düş kırıklığı yaratır; çünkü kurtulur ve cellat da ancak "yarım idam infazı" ücreti alabilir.

Kızıl Arras, XVI. yüzyılda bir cesetler kuşağı, adalet adamlarının ürkütücü formülü ile söyleyecek olursak herkese ibret olması için hazırlanmış bir insan kalıntıları kordonu ile çevrilir. Bu topraklarda, tıpkı Paris ya da Avignon'da da olduğu gibi, XV. yüzyılda olağandışı bir nitelik taşıyan gösteriler artık sıradanla-

şır. Franche-Comté'de ve diğer Rönesans kentlerinde de aynı durum geçerlidir. Ama barbarlık ya da vahşet kavramları din çalkantıları dönemini kesinlikle aydınlatamayacağı için,[60] tarihçi açıklamayı başka yerde aramalıdır. Bu işkence görmüş bedenler, siteleri kırsal kesimden ayıran bir coğrafi ve zihinsel sınır oluşturuyor gibidir. Bu eski bir olaydır; çünkü Ortaçağ'ın başlangıcından beri işkence görmüş insanların kalıntıları tarlalara bırakılmaktadır. Olayda yeni görülen genişleme ve boyut kazanma, kentlilerin yoğun güvenlik arayışını yansıtmaktadır. Çok çalkantılı bir çağda surlar onları korumaya yetmemektedir. O kentte doğanlara daha affedici, yabancılara ise daha sert davranan ayrıcalıklı bir belediye adaleti olduğundan, dışlarındaki topraklarda yaşayan herkesten farklı oldukları konusunda keskin bir bilince sahiptirler. Sınırları insan kalıntılarıyla işaretlemek, bir tehlike bölgesi üstünde egemenlik kurarak, dışarıdan gelenlere adaletin etkili bir şekilde işlediğini göstererek, çevre köylülerine "köy erkeklerine ve kadınlarına" gösterilen yoğun kentli hoşgörü ile de ifade edilen kent önceliğini hatırlatarak kendini güvencede hissetme olanağı sağlamaktadır.

Krallık ya da merkezi kentte bulunan kilise iktidarları açısından da, işkencelerin çoğalması, sonra cesetlerin sergilenmesi kuşatılmış bir kalenin, her yerde varolan "kötülük" tarafından kuşatılmış Tanrı sitesinin çevresine örülen karantina kordonu anlamına gelmektedir. XVI. yüzyıl ortasında verilen bu tür Fransızca vaazlar, aralarında Gerson'un da yer aldığı birçok vaizin bir önceki yüzyılda da yaptıkları gibi, ilahi buyruklara karşı azgınca saldıran Şeytan'ın eylemleriyle cinayetlerin, zinanın, soygunların ya da diğer suçların artması arasındaki bağlantıyı kurmaktadır.[61] Krallık subayları ise bir yandan kırsal alanlardaki güvenlik yokluğundan yakınmakta, diğer yandan kent üzerinde-

60- D.Crouzet, a.g.e. Ayr. bkz. *Mémoires de Jean Burel. Journal d'un bourgeois du Puy à l'époque des guerres de Religion*, yay. Augustin Chassaing, zenginleştirilmiş yeni baskı Saint-Vidal, Borne Vadisi İnceleme Merkezi, 1983.

61- Lille B.K., Ms. 131 (Eski 101), Sermons français (anonim), özellikle f 130 v.

ki denetimlerini sıkılaştırmaktadırlar. Sadece jandarma komutanı, sergilenen idam mahkumlarının çoğunu o sağladığına göre, çizilmesine önemli katkılarda bulunduğu bu sınırların ötesinde de cezalandırıcı kılıcı ile iz bırakmaktadır.

Demek ki yetkeyi ellerinde tutanlar kente yabancı olan, buyruklara ya da çalışma duygusu, itaat, Ortodoks din gibi temel toplumsal değerlere uymadığı için bedenine eziyet edilen yersiz yurtsuz bir *Öteki* imgesi üretmektedirler. Daha sonra kamusal lanetleme beden kalıntıları üzerinden bile kalkmamakta, bunlar yasa denetimindeki dünyanın sınırlarına atılmaktadır. Bir Hıristiyan mezarlığında yer bulamama, kutsanmış mezarlıklara ya da kiliselere gömülen kentlilerden farklılığı vurgulamaktadır. Tersten gidildiğinde de, normallik hem bu suçlardan, hem de tesbih tanesi gibi dizilmiş bu cesetlere bağlı yerlerden ve simgelerden uzakta bir ideal olarak ayırt edilmektedir. Böylelikle iyi insanlar gözleri önünde infaz edilen ve kalıntıları göreli bir güvenliğin hüküm sürdüğü bir toplumsal alanın sınırlarına saçılan darağacı kuşlarından uzak durmayı öğrenmektedirler. Ayrıca, Şeytan tarafından istenen tüm itaatsizlik ya da başkaldırı biçimlerine karşı Tanrı ve kral adına verilen kavga içinde yer almaya da alışırlar. XX. yüzyıl terimleriyle, krallık mutlakiyetinin kent nüfuslarının gözünde kendi imgesini biçimlendirmek ve geçilen kriz dönemi içinde direnişleri, ayaklanmaları, din sapkınlığını ve suçluluğu yenebilmek için adaleti kullandığı söylenebilir.

Demek ki kentlerin çevresine yerleştirilen lekeleyici kalıntılar, sadece XVI. yüzyıl insanlarındaki bir vahşet tırmanışını yansıtmazlar. İyi Katolik tohumun her türlü ayrık otundan ayıklanması yönünde sert bir stratejinin parçasıdırlar. İşkence patlaması ve devamı, devlet otoritesinin gücündeki ani bir yükselişi ifade etmektedir; bu yükseliş yoksulluk, haydutluk, Protestanlık tarafından gündeme getirilen çeşitli meydan okumalara, başka bir deyişle toplumun temellerini yıkmaya yönelik hareketlere karşı bir yanıt niteliğindedir.

Bu yanıt, söz konusu çalkantılı dönemin insanlarının dünya

görüşünün bütününü ilgilendirmektedir. Ağır Ceza adaleti, yavaş yavaş, güçlükleri aşarak Kilise ve Devlet tarafından istenen yeni toplumsal dengeyi biçimlendirmektedir.

Merkez ve çevreler

Çalkantılar zamanı, görsel işkenceler dönemi olan XVI. yüzyılda hem siyasal iktidarın hem de dinsel yetkenin yeniden ve derinlemesine tanımlandığına tanık olunur. I.François tarafından 1539'da imzalanan Villers-Cotterets Fermanı ve Hollanda'daki 1570 ağır ceza yönetmelikleri, törelerin ve yerel uygulamaların parçalanmışlığı karşısında aynı mutlakiyetçi felsefenin, cezalandırma hukukunun tekleştirilmesi yolundaki benzer bir kaygının taşıyıcılığını yaparlar.

İktidar, merkezi isteklerini güçlü bir şekilde ifade eder: Yeryüzünde huzura kavuşturulmuş, prensin kılıcıyla düzene sokulmuş bir Tanrı kenti inşa etmek. Dönemin her yönden sıkıştıran güçlükleri de bunu dayatmaktadır. Örneğin 1570 yönetmelikleri, II. Philippe'in emriyle Hollanda'daki isyancılara karşı acımasız bir bastırma harekatına girişen Alba Dükü'nün isteği üzerine yazılmıştır. 5 Temmuz 1570 tarihli metnin gerekçe bölümünde, "suçları ve kötülükleri" cezalandırmanın gerekliliği dile getirilmektedir; "böylelikle insanların kötülüklerinden çok rahatsız olan Tanrı'nın çok haklı öfkesi yatıştırılmış olacak, Cumhuriyet kötü haylazlarından kurtulaçak, iyilere güven gelecek, her türlü çalkantıdan, ayrılıktan ve iç savaştan sakınılacak ve sonuçta bir ülkede barış ve huzur sağlam bir şekilde yeniden kurulmuş olacaktır."[62] Burada adli baskı, korkunç bir Tanrı'nın gözleri önünde İyi'yi Kötü'den ayırmanın bir yolu olarak gözükmektedir. "Suçlar" sözcüğü bilinçli olarak "kötülükler" sözcüğüyle, başka bir deyişle Şeytan'ın bu dünyadaki eylemiyle, özellikle de insan-

62- Lille B.A., Buyrultu kütüğü, "siyah" denen H, f 175 r, ve devamı, 5 Temmuz 1570 tarihli yönetmeliğin giriş bölümü (modernleştirilmiş yazım kurallarıyla kaleme alınmış metin).

ların Şeytan'ın etkisiyle işledikleri günahlarla birleştirilmiştir. Böylelikle ifade edilen dinsel ve ahlaksal boyut, adli baskıyı hem Hıristiyanlığın çevresine çekilmiş bir sur, hem de sürekli Şeytan tarafından tuzak kurulan bir dünyanın iç arınma etkinliği olarak tanımlamaktadır. Aynı metin, suçluları hızla cezalandırma gerekliliğinden söz etmektedir; çünkü suçtan hemen sonra verilen ceza, bir müddet ertelenen bir cezaya oranla "çok daha büyük bir dehşet ve ibret" yaratır. 9 Temmuz 1570'te usul hakkında çıkarılan bir yönetmelik, duruşmaların akışını hızlandırmayı amaçlamaktadır. Bu yönetmelikte kararın iki kez, ilkinde yargı olarak açık celsede, ikincisinde ise "halka bir örnek olsun" diye (madde 45) infaz yerinde okunması gerektiği, bir eyaletin yüksek üst yargıçları gömülme izni vermedikleri sürece cesetlerin darağaçlarına ayrılmış yerlerde sergileneceği belirtilir.[63]

Pratik, teoriyi hemen izlemez. Kuzey eyaletlerinin bağımsızlık yürüyüşü, bu eyaletleri Alba Dükü'nün mutlakiyet ve Katolik Karşı Reform'u adına yaptığı baskıyı sembolize ettikleri ölçüde kabul edilemez hale gelen bu yasalardan koparır. Daha sonraları Birleşik Eyaletler varlıklarını göreceli bir hoşgörüye ve Güney Hollanda'daki komşularından çok daha az merkeziyetçi siyasal ya da dinsel anlayışlara dayandıracaklardır. 1579'dan sonra yeniden İspanya kralına itaat eden Güney Hollanda eyaletleri ise 1570 metinlerinin taşıdıkları toplam felsefeyi kabul ederler ve adli sistemdeki otoriter bir tek tipleşmeden sakınmak için önceki birçok geleneği korumak adına mücadele ederlerse de bu metinlerin belli başlı düzenlemelerini yavaş yavaş uygulamaya koyarlar.

Mutlakiyet ile yerel farklılıklar arasındaki çatışmanın en sert aşaması, Hollanda'da 1580'e doğru tamamlanır. (Fransa'da da bu tamamlanma tarihi olsa olsa biraz gecikir, din savaşlarının sonuna denk düşer.) 1570 yönetmeliklerinde açıkça ifade edilen ideoloji o zaman kuramcılardan ya da yüksek yargı kurullarından ara kademedeki krallık yargıçlarına, sonra da kentlerin yö-

63- a.g.e.; A.Allard, a.g.e.; A.Esmein, a.g.e.

netici seçkinlerine doğru bir zeytinyağı lekesi gibi yayılmaya başlar. Krallığın ilk büyük başarısı, o zamana dek pek çok çeşitlilik içeren bu evreni, ona egemenin yönetimi altında ilahi düzeni korumak gibi önemli bir işlev yükleyerek birleştirmesi olmuştur. İktidar merkezi böylelikle yetkesinin uyumlu bir şekilde yaygınlaştırılması için gerekli olan çok sayıda çarkın zihinsel fethine girişmiş bulunmaktadır. Ortaçağ kentlerinin belediye yargıçları prens buyrultularını gündeme sokmalarına karşın onların kullanımını gereksinimlere bağlayarak ve uygulama yorumlarını öne çıkararak yerel ayrıcalıklarını genellikle büyük bir kıskançlıkla korurlarken, XVI. yüzyıl sonunun belediye yargıçları artık prens iradesine çok daha kolayca boyun eğmektedirler.

Bu durum, kentlerin işine gelmektedir; çünkü o çok kaygılandırıcı dünya içinde sadece monarşik güç onlara belli bir ortak güvenlik duygusu sağlayabilir. Dahası da vardır: Yaşadıkları özerlik kaybını ya da ekonomik kapasite eksilmesini karşılamayı sağlayacak yeni bir simgesel rol kazanmışlardır. Egemenlik merkezinin ara konağı durumundaki kentler, krallık adaletinin kendini ifade edebileceği vazgeçilmez ilk halkayı oluşturmaktadır. Zaten bir çok işaret, kent yargıçlarının otoritelerinin eskiye göre arttığını düşündüklerini ortaya koymaktadır. Onlara karşı saygısızlık, şahıslarına yönelik saldırılar eskisine oranla çok daha sert bir biçimde cezalandırılmaktadır.[64] 1570'te, Béthune'de, belediye yargıçları mesleklerinin onuru adına her kamu töreninde siyahlar giyinme kararı alırlar. Arras yargıçları, üstelik onlar eyalet başkentini de temsil ettiklerinden, 31 Ekim 1580'de aynı karara uyarlar.[65] Bu tür kostümler, bir saygınlığın ve Tanrı tarafından istenen düzenin savunulmasına kendini simgesel olarak adama görevinin törensel bir ifade biçimidir. Aynı zamanda kent yargıçlarını bu düzenin dünya üzerindeki birinci koruyucusu olan krala, sözcüğün gerçek anlamında kralın otoritesiyle türdeş

64- Bkz, IV. Bölüm.

65- Marcel Demont, *L'organisation municipale de Béthune sous l'Ancien Régime*, Lille, Raoust, 1937, s.107 ve Arras B.A., BB 15, f 112 v-113 r (31 Ekim 1580).

kılarak, doğrudan bağlamaktadır. Demek ki egemenden yargıçların başlarına doğru bir kutsallık halesi inmektedir. 1608'e doğru Arraslı bir danışman, 1570 ağır ceza yönetmeliklerinde tanımlandığı üzere korkunç ve intikamcı Tanrı baba modelinden esinlenmiş krallık otoritesine öykünen belediye yargıçları otoritesinin ataerkil özünü kesin olarak tanımlar. Açıklamasına göre, Arras burjuvaları "hatalarına yönelik tekdir ve cezaları kendi yargıçlarından gelince babalarından gelmiş gibi gönüllü olarak kabul etmekte, özellikle de gençler daha az skandal ve gürültü çıkarmaktadırlar."[66]

Demek ki 1580'e doğru kent adaleti ayrıcalıklı konumunu korumaktadır. Yine de ilkelerinde Ortaçağ'dan beri bir evrim yaşanmıştır; çünkü prensin yumruğu altında merkezileşmekte olan bir sistemle bütünleşmektedir. Ortak hedef Hıristiyan cemaatinin modeli olan kent merkezinin güvenliğini sağlamak ve dışarıdan gelen unsurlara karşı savunmasını sağlamlaştırmaktır. Toplumsal düzeni gerçekten tehdit edenlerin az sayıda bir bölümü idam edilmekte, büyük bir çoğunluğu ise surların dışına, korkunç jandarma komutanının gölgesinin düştüğü umutsuz bir göçebelik yaşamına doğru sürülmektedir. Cesetler ya da işkence görenlerin bedenlerinden arta kalanlar, sivil ve dini otoritelerin belli başlı denetim etkinliklerinin yoğunlaştığı bir tür Tanrı sitesinin sınırlarını belirlemektedirler.

Kent merkezlerinden uzaklaştıkça adalet ağı gevşemektedir. Kırsal alanlarda oluk oluk kan dökülmektedir; ama bu eylemlere yönelik cezaların sayısı oldukça azdır: Arras Valiliği'nin çok geniş hukuksal yetki alanı içinde 1520 ile 1580 arasında sadece 95 kayıtlı dava vardır. Kralın cinayet suçlularına kolayca af mektupları verdiği de doğrudur. (Tüm Artois bölgesinde 1521 ile 1540 arasında 732 af.)[67] Tüm suçları gerçekten soruşturma

66- (Harbaville ve Caron), *Observations*... par Charles de Wignacourt, a.g.e., s.39-40, 48-49.

67- R.Muchembled, a.g.e. (1985), tablo no:32, s.794-800; R.Muchembled, a.g.e. (1989), s.20 (bu af mektuplarının dörtte üçünü köylüler almıştır).

gücü bulunmadığından, affedicilik zorunlu hale gelmektedir! Para cezasının yerini, monarşinin kasalarını ondan daha iyi dolduran af almaktadır. Geri kalan konularda olağan krallık mahkemeleri, en ağır suçları yasalara göre ellerinden geldiğince cezalandırmaktadır. Adalete karşı gelme, isyan, ihanet, dinsel sapkınlık, cadılık, kalpazanlık, kundakçılık, evlat katli vb. Saptanan sayıların görece düşüklüğü Tanrı sitesinin batıl inançlara çok bağlı oldukları söylenen bu geniş çevre bölgelerinde yasaları egemen kılmanın güçlüklerini göstermektedir.

Jandarma komutanının kendine özgü etkinliği ise, bir üçüncü kümenin sınırlarını çizmektedir: Bu küme, bir yandan yukarıdaki diğer ikisi arasında bir mantıksal ara çevreye, diğer yandan da engebeli kırsal araziye dağılmış durumda bulunan marjinalleşmiş varlıklar tarlasına denk düşmektedir. Hepsi de yukarıda sayılan iki dünyadan da dışlanmış olan haydutlar, sefiller, dilenciler, serseriler, sürgünler, asker kaçakları adaletin en korkunç yüzünün karşılarına dikildiğini görürler. İçlerinde doğdukları yörenin örgütlü yardımseverliğinden yararlanmayı hak eden Tanrı yoksullarının sayısı fazla değildir. Çoğu "dünyada bir işe yaramayanlar" olarak adlandırılır. Köklerinden kopmuş bu insanlar her geçtikleri yerde toplu nefretle karşılaşırlar. İşsiz olduklarından yaşamak için çalmak zorundadırlar ve genellikle suç döngüsüne sürüklenirler. Her yerden dışlanırlar ve sınırlarda yaşarlar; 1570 yönetmeliğinde hatırlatılan kötülük ile suç arasındaki bağlantının en somut tanımı onlardır. Kentlerin çevresinde benzerlerine korkunç anıtsal uyarılar olarak sergilenen cesetlerin ya da işkence görmüş insan bedeni kalıntılarının çoğu onlara aittir. O çağın marjinalliği ürettiğini söylemek fazla abartılı olabilir mi? En azından bu tür cehennemlik kişilerle Şeytan'ın bu dünyadaki eylemi arasındaki yakın bağın bu çağ tarafından kurulduğu kesindir. Yargıçların gözünde bu adamların "kötülükleri" köylülerin ya da kentlilerin suçlarından daha da fenadır; çünkü onlar, içine girmedikleri dünya düzenini gerçekten tehlikeye sokarak, şeytani alanı, geceyi, uzak yerleri, ıssız bölgeleri doldurmaktadırlar.

XVI. yüzyıl Modern Avrupa'nın yoğun bir biçimde olgunlaş-

tığı bir dönemdir. O sırada insani etkinliklerin çeşitli kesimlerinde egemen olan mantık, bazı merkezlerin yayılma ve bazı çevre alanların da buna direnme mantığıdır. Henüz *polinükleer* (çok çekirdekli) düzeydeki bir kent sisteminin XVII. yüzyılın ilk yarısında yavaş yavaş kuzeybatıda yoğunlaşmaya hazırlandığı ekonomi alanında da durum aynıdır.[68] Dinsel alanda Roma önce Protestan saldırısıyla karşı karşıya kalır, sonra Trento Konsili'nden doğan fetihçi bir Karşı Reform'la inisyatifi yeniden eline alır. Son olarak da, mutlakiyetçilik birçok ülkede özerkliklerin ve ayrıcalıkların aleyhine olarak merkezi devletler geliştirmeye çalışır.

Bununla birlikte söz konusu evrim, genellikle incelenen kurumsal ve kuramsal yönlerle sınırlı değildir. Bu evrim, ağır ceza yargısının olağan uygulamalarında işleme konan düşünsel ve simgesel değişikliklerden geçerek gelmiştir. Zaten Ortaçağ sonundaki kadar dağınık bir dünyaya birliği dayatmak tek aşamada gerçekleştirilebilecek bir iş olamazdı. İşkenceler çağı bu yapının henüz ilk aşamasıdır. Kötülük önceleri din sapkınlığı ya da marjinallik aracılığıyla tanımlanmıştır: Suçlular, ölümü aratacak acılar çekmekte, sonra cesetlerinden geriye kalanlarla düzenini bozmaya yeltendikleri Tanrı sitesinin sınırlarını çizerek herkese ibret olmaktadır. Bu çaba iç düşmanları yavaş yavaş temizlemeyi sağlar: Yüzyıl sonuna doğru din sapkınlarının sayısı oldukça azalmıştır. Din ve ahlak kurallarına boğulmuş, eskisinden daha iyi bir denetim altındaki kentliler için artık tehlike giderek dışarıdan, özellikle de Şeytan'dan esinlenen marjinallerden, kendilerinden çok farklı olan köylülerden, yakılmaya başlanan cadılardan gelmektedir. Demek ki artık göreceli olarak iyi denetlenen kent merkezinden daha uzak çevre alanlara doğru bir kayma gerçekleşmektedir. O zaman cadılar için kurulan odun yığınları, başka bir deyişle kırsal alanlarda da yasaları dayatmayı ve Tanrı sitesinin sınırlarını olabildiğince genişletmeyi amaçlayan büyük dinsel, kültürel ve siyasal saldırı çağı başlar.

68- J. de Vries, a.g.e., s.167.

4

YARGIÇ VE CADI
(1580-1640)

"Mutlak monarşi denen siyasi rejimi, içinde şekillendiği ve geliştiği kültürlerden, uygarlıklardan bağımsızca değerlendirmeye olanak yoktur."[1] Kurumların ya da uygulamaların klasik analizine düşünsel simgelerin analizini muhakkak eklemek gerekir. Ağır ceza yargısı, bu ikili alanda çok zengin bir inceleme zemini sunmaktadır. Hem Fransa'da hem de İspanya Hollanda'sında XVI. yüzyılın son on yıllarında iz bırakan siyasal ve dinsel karışıklıkların ortasında, ağır ceza yargılamaları belli süreklilikleri kökleştirir. "Adalet ağacı" boş bir simge değildir: Taşrada ya da kentlerde monarşinin belli başlı mızrak uçlarından biri haline gelen bir sosyokültürel dünyayı tanımlamaktadır. O zaman suçlar ve cezalar, ilahi ya da insani "Majestelerine hakaret" kavramı etrafında odaklanan piramit biçimindeki bir siste-

1- Roland Mousnier, *La Monarchie absolue en Europe du Ve siècle à nos jours*, Paris, P.U.F., 1982, s.13.

me giderek daha sıkı bir şekilde bağlanırlar. Yargıç artık cadıyı yakmak için azgın bir öfkeyle takip ediyorsa, bunun nedeni, Şeytan'ın Tanrı'nın ya da kralın ölümcül düşmanı olması gibi, cadının da yargıcın tam antitezini oluşturmasıdır. Demek ki mahkemelerin arındırma işlevi yeni bir itaat duygusu üretmekteyken, saptanan lanetli düşman esas olarak kırsal dünya çoğunluğunun değişimlere karşı gösterdiği pasif direnişi kişiliğinde somutlaştırmaktadır. Gelenek ve modernlik, odun yığınlarının etrafında dönmektedir.

Yargıçlar dünyası

Fransız devlet işleyişinde hukuk mezunları daha Güzel Philippe döneminden başlayarak önem kazanmışlardır. Languedoc'ta bu dönem için incelenen 211 hukukçunun dörtte üçü burjuva, geri kalanı ise soylulardır. İçlerinden çoğu, kesinlikle kilise düşmanı değildir, çünkü tüm öğrenimleri boyunca din adamı statüsündedirler, sonra da bunu sürdürürler.[2] Sonra, XV. yüzyıl başında Paris Parlamentosu'nun üyeleri aralarındaki aile dayanışmalarını arttırırlar, bunları bir lonca olarak tanımlarlar, blok halinde soyluluk içine girerler, krallığın emrinde ilk ve güçlü büyük toplumsal bölüğü yaratırlar.[3]

Bu evrim sonra da devam eder, öyle ki 1579'da, Montpelligon bu memurlara, yüksek yargıç konumundaki senyörlerin binlerce temsilcilerini, kentlerin belediye yargıçlarını (konsüller, kapitullar, belediye başkanları...), noterleri, kontrat eminlerini de eklemektedir.[5]

1584'te yoğun şiddet eylemleri sarmalının yeniden başlamasından kısa bir süre önce, yarı barışçı bir dönemde yazan bu

2- Françoise Autrand, *Pouvoir et société en France, XIVe-XVe siècle*, Paris, P.U.F., 1974. s.21.

3- Françoise Autrand, Naissance d'un grand corps de l'Etat. Les gens du parlement de Paris, 1345-1454, Paris, Sorbonne yay., 1981, s.264-267.

4- Emmanuel Le Roy Ladurie, *L'Etat royal, 1460-1610*, Paris, Hachette (Pluriel), 1990, "Adalet ağacı" bölümü, s.331-350.

5- a.g.e., s.37, 338-341.

mutlakiyet şampiyonu, aslında bir gerçeklikten çok kafasındaki ideali betimlemektedir. Özellikle de dönemin büyük monarşileri içinde hukukçuların hızlı yükselişi bu yazılara yansımaktadır. En iyi bildiğimiz yerlerden olmayan Fransa hakkında, yüksek yargı organlarının otorite ile halk yığınları arasında aracılık görevi gören çok sayıda orta ya da alt düzey çarklarla kaçınılmaz eklemlenmesini gündeme getirmektedir. 1580-1620 yıllarının İspanya'sı ise gerçek bir "eğitim devrimi" yaşamaktadır. Devlet işleyişinde *letrados*' (eğitimli insanlar), özellikle de kanun adamları giderek ağırlık kazanmaktadırlar.[6] Hukukçuların Latince yazılmış yapıtlarının Avrupa'nın her yerine yayılması da, büyük töre ve yerel uygulama farklılıklarına karşın, mesleki ortamın göreceli bir uyum içine girmesine olanak tanımaktadır. Örneğin Hollanda'daki 1570 ağır ceza yönetmeliğinin esin kaynağı olan Josse de Damhouder ister Fransızca, ister Flamanca olarak okunabilmektedir.

Hukuk kültürü ve kamu hizmetleri

Hukuk mezunlarının giderek artan toplumsal ve siyasal önemi Artois örneğinde açıkça görülmektedir. Kontluğun başkenti olan Arras, Toussaint bayramından Toussaint bayramına bir yıllık olarak atanan on iki belediye meclisi üyesi tarafından yönetilmektedir. İlk dört vali, ikinci dört bir önceki belediye meclisi ve geri kalan dört de bu ilk sekiz "seçilmiş" tarafından belirlenir. 1492-1598 döneminin tam bir incelemesi 1540'tan önce kent "Yargı kurulu" içine az sayıda diplomalı, "avukat" ya da "hukuk mezunu" girdiğini ve bir meclis içindeki sayılarının hiçbir zaman ikiyi aşmadığını göstermektedir. Bu tarihten sonra ise sayıları açık bir biçimde artar, 1550-1560'a doğru belediye meclisinin yarısına ya da daha fazlasına ulaşır, onu izleyen çalkantılı on yıl içinde biraz dalgalanır, sonra yüzyılın son çeyreğinde çok yüksek bir sayıda durur: O tarihte diplomalılar, meclis top-

6- Bartolomé Bennassar, *Un Siècle d'Or Espagnol, 1525-1648*, yen.bas., Verviers, Marabout Université, 1983, s.40-43.

lamının genellikle yarısını hatta üçte ikisini oluşturmaktadırlar.[7] Demek ki Ortaçağ döneminde egemen olan ticaret çevreleri, II. Philippe döneminde yerlerini hukukçulara bırakmaktadır. Arraslı belediye meclisi üyeleri görevlerinde ortalama beş yıl boyunca kalmaktadırlar; bunu, dikkate alınan dönemin tümü için 264 kişi saptanmasından anlıyoruz. İçlerinden 48'inin bir tek kez atanmış olmasına karşın, diğerleri tüm kuramsal yasaklara karşın art arda birçok yıl görevlerinde kalmakta, hatta 13 üyenin adına onar kezden fazla rastlanmaktadır. Bu alanda rekor, 1556'dan 1596'ya kadar yirmi üç kez belediye meclisi üyesi olan Adrien Denys'in elindedir: Avukat ve hukuk doktorası sahibi Denys, yüzyılın son otuz yılında kendisi gibi diplomalı ve onar kez göreve gelmiş iki meclis üyesi daha çıkaran Du Bois ailesindendir; bu anlamda da belediye meclisine artık egemen olan sosyokültürel ortamın mükemmel bir temsilcisidir.

Hukuk öğrenimi, elimizde çok kesin incelemeler bulunmamakla birlikte, iç tutarlılığı sezilen bir *cursus honorum* (mesleki kariyer) izleyebilmek için kaçınılmaz görünmektedir. Çünkü diplomalı belediye yargıçları kimi zaman Charles Quint tarafından kurulan Artois Konseyi'ne geçebilmektedirler. Kentte böyle bir yüksek mahkemenin varlığı, yüzyılın ikinci yarısında diplomalıların stratejilerini ve hedeflerini yönlendirmiş olmalıdır. O zaman giderek daha açık bir biçimde bir bağdaşık avukatlar, hukukçular, kral hizmetkarları çevresi tanımlanmaya başlar. Soyluların da çocuklarını hukuk öğrenimine göndermeleri ya da prensin belediye mahkemelerinde ya da başka yerlerde kendi çıkarlarına iyi hizmet edenlere genellikle *Ecuyer* (seyis anlamına gelen bu sözcük, o zaman bir soyluluk unvanıydı-ç.n.) unvanı vermesi sonucunda, bu çevre soyluluğa doğru da genişler. Kral tarafından atanan Arras belediye meclisi başkanı (*mayeur*)

7- Bakz. Hervé Laly'nin mükemmel çalışması: *L'Echevinage de la ville d'Arras, attributions et recrutement, 1492-1598*, R. Muchembled yönetimine doktora çalışması, yayımlanmamıştır, Université Paris-Nord, 1990, s.103 ve s. 104'teki grafik. Belediye yargıçlarının listesi, s.163-208.

1553'ten sonra sürekli olarak *Ecuyer* unvanını alır. Çoğunlukla eskisinden daha eğitimlidir: 1560'tan 1575'e kadar görevde kalan Philippe Le Prévost ve 1598 ile 1600 arasında görev yapan Antoine Le Merchier hukuk mezunudurlar.[8]

XVI. yüzyılda Hollanda kentleri arasındaki farklılıklar henüz çok güçlüdür. Her site, krallık iktidarının genel saldırısına karşı kendi ayrıcalıklarını savunmakta, iktidar da bu nedenle her kent karşısında duruma göre değişen yollar denemektedir. Douai'de on altı belediye üyesi, sadece bir önceki meclis tarafından on üç aylığına belirlenir. Burada merkezi iktidar kraliyet *Bailli*'sine ve valilik yargıçlarının etkisine güvenmektedir. Lille'de egemen tarafından atanan dört komiser, belediyeyi seçerler; bu durum kentin Hollanda karışıklıkları sırasında krala bağlılığını ve valinin görece kolay bir şekilde kenti isyancılara karşı bir kaleye dönüştürebilmesini kısmen açıklamaktadır. Arras'ta bir ara durum söz konusudur, çünkü yargı kurulunun saptanması işini yerel toplumsal güçler, Valilik ile paylaşmaktadırlar.[9] Ama farklılıklar ne olursa olsun, bana öyle geliyor ki, hukuk kültürü aracılığıyla merkezi iktidarın hedefleriyle yerel iktidarların hedefleri arasında ağır ama derinden bir uyum gerçekleşmektedir. Çünkü hukuk kültürü din adamları, soylular ve kent burjuvazisi arasında temel bir bağ oluşturmaktadır.

Çağın karışıklıkları da, Ortaçağ'daki görkeminden oldukça uzaklaşmış bulunan Artois başkentinin ekonomik dinamizminin zayıflamasına yardım eder. Ama yine de yeni kabul edilen burjuvaların sayısı oldukça yüksektir: 1492'den 1598'e kent nüfusu 7522 kişi artar; bu sayıyı tahminlerin çoğunda 11 000-13 000 kişi olarak saptanan kent nüfusuyla karşılaştırınca artışın önemi görülür.[10] Yılda ortalama 70 kişilik bu artış, yöre burjuvalarının oğullarını kapsamamaktadır. XV. yüzyılın son on yılına ilişkin sınırlı bir karşılaştırma yapılırsa, bu sayının bölgedeki en büyük

8- a.g.e., s.102 ve 209.
9- a.g.e., s.99.
10- a.g.e., s.14, 121.

artışlardan olduğu ortaya çıkmaktadır: O sırada Amiens her yıl 30, Douai 26, Lille 36 ve Arras 83 yeni burjuva kabul etmektedir. Ödenen hak bedelleri talep sahibinin toplumsal durumuna göre değişmektedir. Bu bedellerin ortalamaları Arras ve Amiens'te birbirine çok yakındır ve bir dülgerin bir günlük ücreti düzeyindedir. Oysa diğer iki kentte bedeller altı kat daha pahalıdır.

Bununla birlikte XVI. yüzyılın ikinci yarısında Arras'ta giderek artan bir kapanma gözlenir, çünkü kente yeni gelenlerle babalarının yerini alanların payı arasındaki denge bozulur ve yeni gelenler artık toplam sayının ancak % 35'ini oluşturmaya başlarlar. Bu gösterge, belediye meclisi içinde diplomalıların oranındaki artışla çakışmaktadır: Artois'nın başkenti yavaş yavaş kendi içine kapanmaktadır. Ekonomik ve dinsel güçlükler, yüzyılın son bölümünde giderek artan güvenlik yokluğu kenti krallık iktidarı tarafından önerilen yönde uyarlamalara itmektedir. Yeni burjuvaların sayısındaki azalma hem kentin çekim gücündeki azalmayı, hem de yöneticilerin dışarıdan gelenlere karşı duydukları kuşkunun artışını yansıtmaktadır.

Demek ki her şey; insanları krallık iktidarı tarafından önerilen kalıplar içine girmeyi eskisinden daha çok kabullenmeye itmekte, başarı dinamizminin yolunu sağlam bir hukuk öğrenimiyle açılan kariyerlere doğru çevirmektedir. Artık hukuk öğrenimi, önemli görevlere giden yolda aşılması gerekli yeni bir engel oluşturmaktadır. Artık belediye yargıçlığı (üyeliği) görevi, ağır bir ritimle sadece dar bir burjuva azınlığa verilmektedir. Yüzyıl boyunca yargıçların yenilenme oranı çok düşük ve istikrarlı kalır; % 17 olan bu oran, Douai'deki % 15 ya da Lille'deki % 16'dan uzak değildir. Demek ki belediye yargıçları listesine her yıl kabaca iki yeni isim eklenmektedir. 1492'den 1598'e kadar Arras'taki belediye yargıçları grubunun toplamı aynı dönemde kabul edilen yeni burjuvaların sayısının % 3,5'una denk düşmektedir. Ama yargıçlar genellikle kent çevresinde yarıçapı 26 km. olan bir çember içinden seçilen Artoislılardır; kuzeydoğu ya da kuzeybatıdaki bölgeler sırasıyla Lille ve Saint-Omer'in çekim

alanları içinde kaldıklarından, bu çember içindeki esas yoğunluk da güney-güneybatıdadır. Başka bir deyişle, güçlü bir süzme sistemi hem kısa süre önce çevre kırlardan gelmiş ailelerin, hem de eskiden beri Arras'ta oturan burjuvaların çoğunluğunun belediye yargıçlığına ulaşmasını engellemektedir. Yargı, hukuk kültürünü güçlendirerek yüzyıl sonunun yeni koşullarına uyum sağlayan, başka bir deyişle devlet hizmetini artık ayrıcalıklı bir görev haline getiren dar ve kapalı bir seçkin tabakaya ayrılmıştır.[11]

Seçkinlerin birliği

Dahası da var. Söz ettiğimiz bu dünya oldukça kaynaşmış durumdadır; bunu sağlayan hem ortak bir hukuk kültürü, hem de tüm eyalette hatta eyalet dışında güçlü dallar geliştirilmesine olanak veren evlilik ittifaklarıdır. Bu dalların başlıcaları Prens'in ya da Tanrı'nın hizmetine girilmesi noktasına ulaşırlar. Örneğin Arras valisi tarafından önce 1582'de, sonra 1583'te belediye meclisi üyesi atanan Jules Le Vasseur (ya da Le Wasseur), 1539'da aynı koşullarda meclisi üyeliğine getirilen Bérémieu'nün oğludur. (O sırada Bétrémieu'nün kardeşi olan Guilaume valinin muhafız komutanıdır.) Bétrémieu Charles de Cardevacque'ın da büyük dayısıdır ve Cardevacque'ın tek oğlu olan *Ecuyer* unvanlı Ferdinand, 1595'te vali tarafından Belediye meclisine atanır. Le Vasseur'ler hakkında hepsinin içinde belediye meclisinin temsilcileri bulunan ve hepsi de Cardevacque'lar aracılığıyla Briois'lara bağlanan on altı aile ile olan akrabalık ilişkileri yumağı takip edilebilmektedir; bu yumağın son düğümü olarak saydığımız Briois'lar da aynı dönemde, aynı türden bir başka yumağın merkezinde yer almaktadırlar.[12]

Bu kadar açık olmayan başka bağlara da değinmek gerekebilir. 1585'te Julien Le Vasseur ikinci evliliğini yapar ve *Ecuyer*, Souchez senyörü, bir akrabası 1506'da belediye üyesi olmuş (soyluluk istediği zaman burjuvaziye geçip, belediye üyeliğine

11- a.g.e., s.107, 122-134, 136-137.
12- a.g.e., s.114 ve 118.

ya da yargıçlığına ulaşabilir) François'nın kızı Florence de Boffles'la düğün yapar. François de Boffles'un yazışmalarının büyük bir bölümü günümüze ulaşmıştır.[13] Bu belgelerden çiftin oğlu Barthélemy Le Vasseur'ün 1627'de Béthune Valiliği başyargıçlığına getirildiğini öğreniyoruz; o sırada Souchez senyörlüğü şövalye yapılmış olan amcası Philippe de Boffles'un elindedir.

Bir kuşak önce François de Boffles Terremaisnil senyörü, hukuk mezunu, 1546 ile 1570 arasında 12 kez Arras belediye üyeliği yapmış (vali ya da ilk sekiz seçilmiş üye tarafından atanarak) Pierre de la Salle'ın kayınbiraderidir; De La Salle'ın kızı Marie Philippe du Chastel'le evlenir. Kendisiyle sürekli bir yazışma sürdürdüğü François de Boffles'un evlilik yoluyla yeğeni olan Du Chastel II. Philippe'in bir *page*'ının (Kralların ya da prenslerin maiyetlerinde bulundurdukları soylu ailelerden gençler-ç.n.) oğludur; babasının yerini Lille şato komutanı ve *Bailli*'si olarak alır; sonra birkaç yıl boyunca krala karşı asilerin tarafını tutar, sonra yeniden kralla uzlaşır ve 1585'te Audenarde Valiliği'ne getirilir.

Ayrıca François de Boffles annesi olan Antoinette de Lattre tarafından kralın Douai'deki başlıca temsilcilerinden biriyle de oldukça sıkı bir bağ içindedir: Neredeyse baba-oğul ilişkisi sürdürdüğü dayısı Jean de Lattre Douai ve Orchies Valiliği ikinci yargıcıdır. Krallık otoritesini kente dayatabilmek için çok şeyler yapan bir *Bailli*'nin oğlu olan hukuk mezunu Jean de Lattre onyedi çocuk sahibi olmakla övünüyordu. 1587'de öldüğünde arkasında hayatta dört oğul ve iki kız bırakmıştır. Oğlanlardan büyüğü, Philippe, tüm miras haklarından vazgeçerek din yolunu seçer. Anne da Douai yakınındaki Sin-le-Noble'da bulunan Beaulieu Manastırı'nın başrahibesi olarak Tanrı hizmetine yönelir. Thunes Senyörü Jean Baudoin'le evlenen Michelle de Lattre, cizvit, ozan ve hatip Jean Baudoin de Thunes'ün (1567-1605)

13- Robert Muchembled. *Publication du "Registre secret de François de Boffles, seigneur de Souchez" (seconde moitié du XVIe siècle)*, 3.dönem tezi, yayımlanmamıştır, Université Paris I, 1974, 2 c., 445 ve 448 s. Bkz. c.I'deki ve özellikle s.122-204'teki soyağacı tabloları.

annesidir. İkinci evliliğini Philippe de Saint-Amand ile yapan Michelle, gelecekte Arras'taki Saint-Vaast Manastırı'nda Benedikten rahibi olacak Philippe (1583-1665) isminde bir diğer oğul doğurur. Oğlanlardan birinin nasıl bir kariyer izlediği bilinmemektedir. Diğer ikisi annelerinden kalan bir unvan olan Oudenhove senyörlüğüne birbirleri ardı sıra gelirler. François de Lattre 1590'da ölür; *Ecuyer* unvanı alan kardeşi Gaspard, Cambrai kuşatması sırasında, 1595'te, kralın hizmetinde ölür.

Komşu Fransa'da buna benzer olayların yaşanıp yaşanmadığı kesin değildir. Ama en azından bu olaylar bizi dış görünüşler karşısında kuşku duymaya ve egemenler dünyasının iç tutarlılığını aramaya çağırmaktadır. Hukuksal ipucu bizi evlilik stratejilerine ve yakın ilişkilere götürmektedir. Arras'taki belediye yönetimi oligarşisi kuşkusuz kentin burjuvaları arasına yeni katılmış adamlara kapalıdır. Buna karşılık aynı oligarşi, François de Boffles örneğinin de gösterdiği gibi, yakın çevrenin küçük toprak soyluluğuna ve De Lattre'lar gibi yetenekleri, kültürleri, yaptıkları Devlet ve Kilise hizmetleri nedeniyle yükseliş içinde bulunan ailelerle yakından bağlıdır. De Lattre sülalesinin kurucusu olan Jean, 1480'e doğru Lannoy'da doğar, 1508'e doğru eski bir Arraslı aileden gelen, ama kendisi gibi soylu olmayan bir kadınla evlenir, sonra 1513'ten 1537'ye kadar Douai *Bailli*'liği görevini yürütür. Kızlarının ikisi küçük toprak soyluları ile evlenirler, büyük oğlu Douai'de Dominiken tarikatına girer, diğer oğullarından biri, Jean, hukuk öğrenimi yapar, önemli bir mevkiye gelir, soyluluğunu ailesinden miras almış bir kadınla evlenir. Gördüğümüz gibi üçüncü kuşakta soyluluk savaşçılık yolunu seçen erkek çocukları ödüllendirirken, diğer çocuklar ya kendilerini Tanrı'ya adarlar, ya da ürettikleri dördüncü kuşak (bu kuşakta tanınmış bir cizvit de yer almaktadır) Kilise'ye yönelir. Bu çeşitli olayların en uç noktada iç içe geçişleri, başarının Tanrı'ya ya da krala hizmeti öne çıkaran aile stratejilerine bağlandığı özel bir dünyayı tanımlamaktadır.

Yumağın birçok başka ipliği de aynı yöntemle çözülebilir. Çünkü iktidar ve itaat nebulası birçok başka yönde de gelişmek-

tedir. François de Boffles karısının üvey kızkardeşi aracılığıyla soyluluğun daha saygın bir üyesi olan şövalye, Leforest Senyörü, 1553'te Douai Valiliği başyargıcı olan ve 1559'a doğru ölen François de la Tramerie'ye de bağlanır. Hollanda'daki Croy, Hornes ya da Orange gibi, hatta Artois'daki Melun'ler gibi büyük ailelerle rekabete girecek durumu olmasa da, keskin bir toplumsal yükseliş içindeki bu grup güçlüdür ve öncekilerden daha zengindir. Oğlanların en büyüğü ve düzenli yazıştığı François de Boffles'un yeğeni olan Robert 1583'te Aire-sur-la-Lys valiliğine getirilir. Hollanda Valisi Parma dükü tarafından 1587'de yüz kişilik bir silahşör birliğinin komutanı yapılan Robert Brüksel'den Artoislı akrabalarına gönderdiği mektupta oğullarını yanına alabileceğini bildirir; böylece hem kendisininkine bağlı soylu ailelerin çıkarlarını kollamakta, hem de onlarla krallık iktidarı arasında önemli bir aracı olduğunu göstermektedir. Hertaing Senyörü kardeşi Ponthus, Douai Valiliği başyargıcı olarak babasının yerini alırken, Jean de Lattre ikinci yargıçlıkta kalır (François de Boffles birincinin amcası, ikincinin ise yeğenidir.) Kızkardeşleri Jacqueline ikinci evliliğini Auchy baronu, La Gorgue valisi, Lalleu ülkesi büyük *Bailli*'si Charles de Bonnières ile yapar. Bir diğer kızkardeşleri, Isabeau, Douai'de Près Manastırı başrahibesi olur. Yükseliş sonraki kuşaklarda da sürer: Robert'in oğlu, anne tarafından da Roisin baronu olan François'ya 1593'te Leforest *fiefi* verilir, 1597'de Aire-sur-la-Lys valiliğine ve büyük *Bailli*'liğine gelir, ertesi yıl da şövalye olur. Béthune valisinin kızlarından biriyle evlenir. Torunu Louis-François-Alexandre krallığa hizmet etmeyi sürdürür: Fransız fethinden sonra ustaca taraf değiştirmeyi bilmiştir ve bunun ödülünü 1667'de XIV. Louis'nin topraklarını Markilik düzeyine yükseltmesiyle alır. François'nın kızkardeşi olan Madeleine de la Tramerie 1588'de Aire vikontu ve Aire-sur-la-Lys valisinin oğlu olan Louis de Saint-Omer ile evlenir.

XVI. yüzyıl sonunda Artois yargıçlarının dünyası kesinlikle tecrit olmuş bir dünya değildir. Diplomalıların egemenliğindeki

Arras kent oligarşisi kimi zaman yetenekleri, kimi zaman da aşırı çok eşli evlilikler sayesinde De Lattre ailesi gibi soyluluğa doğru yükselen çok sayıda kraliyet subayıyla aynı durumu paylaşmaktadır. Belediye üyeleri, kralın adamları, küçük toprak senyörleri aralarında sonu gelmez ilişkiler kurmaktadırlar. Küçük soylular, belediye üyeleri ile ikinci sınıfın yüksek katmanları arasında önemli bir aracılık işlevi üstlenmişlerdir: Örneğin François de Boffles'un kendi aile grubu hızını yitiriyor gibi görünse de, topluluğun bütünü gerek üyelerinin yazışma etkinlikleri, gerekse birçok insanın davet edildiği aile törenleriyle (özellikle de düğünler ve cenazeler) tam bir toplumsal harç oluşturmaktadır.

Doğum, zenginlik, iktidara yakınlık koşullarına göre hoşgörü sellerinin aktığı bu toplumsal nebülaların üyelerine özgü tamamen bağdaşık bir ruh durumundan söz etmek kuşkusuz biraz fazla abartılı olur. En azından belki bazı ortak duygular saptanabilir: "Belalı bir çağın" felaketli olaylarına karşı beslenen olumsuz yargılar; Protestan sapkınlığın büyümesini engelleme isteği; 1579'dan başlayarak zorlu bir yeniden toprak fethi işine girişmiş ve itirazlarla karşılaşan bir krallık iktidarını destekleme isteği. Zaten yükselme umutları hepsi için belirli görevlerden geçmektedir: Askeri görevler; adli ya da idari sorumluluklar; Kilise hizmeti. Bu işlerin çoğu bir hukuk eğitimini gerektirmektedir. Ve bu sayede kurulan, sonra örneğin Arras belediye meclisinde, ortak görevler yerine getirirken güçlenen ilişkiler daha sonra belli evlilik birliklerine girilmesini sağlamakta, bu arada farklı toplumsal köklerden gelme insanlar arasında vesayet ilişkileri de doğabilmektedir. Devlet hizmetine ve Katolik dininin savunmasına doğru güçlü bir yöneliş içine giren yeni bir mantığın döküldüğü pota hukuk eğitimidir.

Majesteye hakaret: Kuramlar ve uygulamalar

Ağır suç kavramı örtülü olarak bir toplumu kuran temel değerlere yönelik saldırılara gönderme yapar. XVI. yüzyıl sonunun Fransız ya da Artois'le ağır ceza yargıçlarına göre, ilahi ve insa-

ni majestelerine yönelik saldırılar, prensin gözettiği Tanrı Sitesi'nin en dış sınırlarını tanımlamaktadır. Bu yargıçlar hem Yaratıcı'nın istediği doğal düzenin, hem de krallık adaleti tarafından güvence altına alınmış kamu huzurunun savunulması adına çok önemli bir misyonları bulunduğunu düşünürler. Bu nedenle, söz konusu tek tipleştirici dünya görüşünün iç mantığını hem kuramcıların kitaplarında, hem de uygulamacılar tarafından tutulmuş hüküm derlemelerinde arayabiliriz; ancak yaşanmış gerçekliğin bu yazılı malzemeye, kapsamı başka araştırmalarla saptanabilecek önemli farklılıklar getirebileceği de unutulmamalıdır.

Bilim dili olarak Latince'nin kullanılması nedeniyle kolaylaşmış bulunan düşünce akışı, Rotterdamlı Erasmus'un "Edebiyat Cumhuriyeti" zamanında, Rönesans Avrupasında zaten çok güçlüydü. Bu nedenle 1570'e doğru ağır ceza hukuku konusunda bir düşünce ortaklığı bulunmasında şaşılacak bir yön yoktur. İçtihat hukukçuları, ülkelerinin sınırlarını aşarak birbirlerinden karşılıklı alıntılar yapmaktadırlar. Yapıtları, eğitimli halk kesimlerinin giderek artan ilgisinin bir işareti olarak, halk dilinde de yayımlanmaktadır: Josse de Damhouder'in 1554'te Anvers'te yayımlanan meşhur hukuk yapıtı *Praxis rerum criminalium*, daha sonra örneğin 1571'de Brüksel'de, ya da 1573'te Lyon'da olduğu gibi, birçok kez Fransızca olarak basılır. Hollanda'daki 1570 ağır ceza yönetmeliğinin fikir babasının bu yapıtıyla ilgilenen okuyucu aynı dönemde Jean Papon'a borçlu olduğumuz Fransa Krallık mahkemelerindeki Önemli Kararlar Derlemesi'ni de bulma olanağına sahiptir.[14]

Çok sayıda yerel çeşitlemenin bulunması bir engel oluştursa da, bu düşünce sistemi yavaş yavaş Mutlakiyet'in ve Katolik Karşı Reform'unun birleşik, yükselişinin ritmine uyar ve XVII. yüzyılın ilk otuz yılında olgunluk düzeyine ulaşır. Fransa'da dönemin çeşitli karışıklıklarının bu olgunlaşmayı engellemediğini, konu hakkındaki en eksiksiz ve en erken temel yapıtlardan biri olan Claude *Le Brun'ün Le Procès civil et criminel* (Medeni Hu-

14- Ben Papon'un derlemesinin dördüncü baskısına başvurdum, Lyon, 1562.

kuk ve Ceza Duruşmaları) adlı kitabının 1609'da Lyon'da yayımlanmasından anlıyoruz.[15] Yazar dört büyük ağır suç (*crime*) ya da suç (*délit*) türü saptamaktadır -o dönemde bu iki sözcük arasında bir farklılık söz konusu değildir- Şehvet düşkünlüğü (cinsel suçlar); soygun (mülkiyete yönelik her türlü saldırı); topluca ya da bireysel olarak kuvvet kullanımı (kişilere karşı); ilahi ya da insani majestelerine yönelik saldırılar. Onun gözünde tüm bu suçların nedeni işsizliktir ve her suç kümesi diğerleriyle yakından ilişkilidir; örneğin "yoksulluğun büyük oğlu olan soygun, şehvet düşkünlüğünden doğmuştur." Böylece onun düşüncesi kat kat bir yapı oluşturur, bu yapının en üstünde de bu dünyada yapılabilecek en lanetli eylemler olan ilahi majesteye yönelik saldırılar yer almaktadır. Figon tarafından 1579'da tanımlanan adalet ağacı imgesini yeniden kullanacak olursak, krallık köklerinden gelen özsuyu her dala, yani her mahkemeye egemenin kutsallığından bir parça dağıtmakta, böylece suçluların hem Tanrı hem de Kral tarafından istenen düzeni sarsma derecelerine göre giderek ağırlaşan cezalar verilmektedir.

İlginç uygulamacılar

Hollanda'da arşidükler döneminde (1598-1633) görünüşte biraz daha esnek olan Mutlakiyet ve daha yoğun, daha barok renkli Karşı Reform büyük bir olasılıkla Fransa'ya oranla ayrıntılarda belli değişikliklere yol açsalar da, arada çok derinlemesine farklar yoktur. Artoislı iki hukukçu, yeni ağır ceza adaleti yaklaşımının, iktidarlar ve halk kitleleri arasında kurduğu, meşru kıldığı ya da dayattığı ilişkilerdeki temel işlevinin ölçüsü konusunda bir fikir sahibi olmamızı sağlamaktadırlar. Her ikisi de yapıtlarını, 1640'daki Fransız fethinden az önce, yüzyılın dördüncü on yılı içinde yazarlar. Birincisi, Val-Bernard senyörü, Artois Kontluğu Başsavcısı Pierre Desmasures, *Remarques et observations sur la Coustume générale d'Artois* (Artois genel

15- Daha sonra birçok kez yeniden basılmıştır. Ben Rouen baskısını kullanıyorum, 1661.

örfi hukuku üzerine notlar ve gözlemler) adlı geniş yapıtını 1638'de tamamlar; bu yapıtın VI. cildi ağır ceza konularına ayrılmıştır.[16] *Ağır Ceza Davaları Derlemesi* adlı yapıtın isimsiz yazarı olan ikinci kişi, özellikle Arras'ta ya da Saint-Omer'de ara sıra kimi davalara avukat olarak girdiğini belirtmektedir. 1640'a doğru, Artois'nın geri kalanı Fransızlar'ın eline geçtiği sırada Saint-Omer'e sığındığı ve yaşamının sonunda ağır ceza uygulaması içindeki deneylerini bir kitap haline getirmek istediği anlaşılmaktadır. Bu deneyleri en eskisi 1520'lere kadar uzanan bir arşiv belgeleri kütlesiyle ve konu hakkındaki geniş bir edebiyatla karşılaştırır: Trento Konsili'nin kanunları; antik yazarlar; içlerinde Papon'un da yer aldığı çeşitli çağların hukukçuları. Ayrıca Mısır'da, Çin'de, Arap dünyasında, vb. karşılaştırma öğeleri aramakta da duraksamayarak, sık sık herhangi bir suça yönelik cezaların tarihçesini de çıkarmaya uğraşmaktadır.[17]

Artoislı iki yazar, 1609'da Le Brun de la Rochette'in yaptığına çok yakın bir suç sınıflandırması önermektedir. Cinayete ve soyguna üç sayfa ayıran, ama zinayı on sekiz sayfada işleyen Papon gibi, kişilere ya da mala mülke yönelik sıradan suçlara fazla önem vermemekte, asıl vurguyu törelere, ahlaka, iktidara ya da dine yönelik saldırılara yapmaktadırlar. Her ikisi de, kırsal alanlardaki suçlar içinde egemen durumda bulunan ve şehirlerde de güçlü bir şekilde temsil edilen kan dökme ve diğer şiddet suçlarını hızlı bir biçimde geçiştirmek konusunda anlaşmaktadırlar. İsimsiz yazar, yazılarının % 6'sını, Desmasures ise %

16- Pierre Desmasures, *Remarques et observations...sur la Coustume générale d'Artois*, kitap VI, *Des observations concernant la matiere criminelle*, 1638 tarihli orijinal metinden 1743'te yapılmış kopya, Lille B.K., Ms.510, f 2271-2571 (bundan sonraki bölümlerde bu kaynak "Desmasures" diye anılacaktır.) Ayr. bkz. Chanoine Ed. Fournier. "La Personne et l'oeuvre de Pierre Desmasures, juriconsulte artésien du XVIIe siècle", *Bulletin de la société d'Etudes de la Province de Cambrai*, c.XXXIV, 1934, s.104-120.

17- Lille B.K., Ms. 380, *Recueil d'affaires criminelles*, anonim, 336 s. (Bundan sonraki bölümlerde bu kaynak "Anonim" olarak anılacaktır.) Bu belge kuşkusuz kaynak içinde son verilen tarih olan 1640'tan az önce, oldukça kısa bir sürede yazılmış olmalıdır. Bkz. R.Muchembled, a.g.e. (1985), s.862 ve s.1101, dipnot 34. Saklanabilmiş ağır ceza arşivleriyle, örneğin Charles Quint döneminde Arras'taki ağır ceza hükümleriyle yapılan bir karşılaştırma hiçbir önemli hata bulunmadığını göstermektedir.

13'ünü bu tür suçlara ayırmıştır. Hem mülkiyeti hem de toplumsal düzeni tehdit ettiği için kuramsal açıdan daha ağır bir suç olan soyguna ise, birinci yazar % 12'lik bir yer ayırırken, ikinci yazarımız % 24'lük bir oranla bu suça yüksek mahkemelerin, özellikle de Artois'nın büyük kentlerindeki mahkemelerin uygulamalarına daha yakın bir önem vermektedir. Cinsel sapkınlıklar ya da törelere karşı işlenen suçlar konularına verdikleri yer ikisinde aynı değildir: İsimsiz yazar, yapıtının % 35'ini bu konuya ayırırken, konu Desmasures'de ancak % 16'lık bir yeri kaplamaktadır. Aslan payı ise gerçekte ender rastlanan, ama tüm diğerlerinden daha ağır suçlar olan ilahi ya da insani majestelere karşı işlenen suçlara (düellolar dahil), otoriteye itaatsizlik suçlarına ve isyanlara ayrılmıştır: İsimsiz yazarda % 42, Desmasures'de % 47.[18]

Demek ki bu yapıtlar hem ideal siteyi oluşturan değerler hakkında örtülü bir düşünceyi, hem de insanların günahlarının ya da garipliklerinin analizini içermektedir. O dönemde yazarların istatistiki bir hedefleri olmasına olanak yoktu. Hedef sadece betimsel bir özellik de taşımamaktadır. Nasıl ki bazıları kendi varoluşlarını gelecek kuşaklara bir örnek olarak sunma yoluna gidiyorlarsa, bu diplomalılar, bu ağır ceza uygulayıcıları satırların arasından kanun adamlarını simgeleştiren bir tür ortak ahlaki biyografi üretmekte, böylece düzeni ve imanı etkili bir şekilde korumakla görevlendirilmiş laik misyonerler alayı içinde kendilerine bir yer bulmuş olmaktadırlar. Kuşkusuz bu örnekte yaşamının sonunda değer kazanmak gibi olası bir istek de gözardı edilemez. Bununla birlikte bireysel gereksinim, XVI. yüzyılın son on yıllarından başlayarak yükselişini saptadığımız sosyokültürel bir grubun ortak çıkarıyla buluşmaktadır. Dünyanın uyumu bakımından vazgeçilmez olarak değerlendirilen hukuksal erdemlerin yüceltilmesine yönelik olan bu yapıtlarda yakınmalara ya da pişmanlıklara yer verilmemiştir. Bugünün tarihçisi ise bütünleş-

18- R.Muchembled, a.g.e. (1985), s.863. Prosedür ayrıntıları ve hükümlerin infazına ilişkin gözlemler de Anonim'in yazılarının % 5'ini oluşturmaktadır.

tirici iktidarlar ile hukukçular arasında verimli uzlaşmalar temeli üzerinde artık gerçekleştirilmiş olan yakın ittifaktan söz edebilir.

Demek ki Artoislı iki yargı kararları yorumcusunun saptamaları ya da yorumları Tanrı'nın tepe noktasını oluşturduğu bir itaat piramidinde her suça verilen kesin yeri değerlendirme olanağı tanımaktadır.

Sıradan ve dokunulmaz

Piramidin tabanında yer alan en sık görülen ve sıradan suçlar sınıfı kişilik haklarına yönelik saldırılar, özellikle de hakaretlerdir; dönemin tüm hukukçularının yaptıkları gibi yazarlar da bu suçları işleyenlerin toplumsal konumlarına büyük bir önem vermektedirler. 25 Ocak 1572'de evli bir kadına "orospu" dediği ve "ellerinden çok kıçıyla para kazandığı"nı eklediği için Arraslı bir burjuvanın yalınayak, üzerinde sadece bir iç gömleği, elinde yanan bir meşale ile kurbanından af dileme gibi ikili bir tazminat cezasına çarptırılmasını yorumlayan isimsiz yazarımız, kadının isminin verilmediğini, demek ki büyük bir olasılıkla "nitelikli bir insan olduğunu, cezanın sertliğinin de bunu doğruladığını" belirtmektedir.[19] Ancak krala ya da dine karşı karalayıcı yergilerin ya da kaba şakaların yazı yoluyla yaygınlaştırılması gibi olağanüstü olaylar gerçek bir ilgi konusu olmaktadır. 19 Şubat 1599 tarihli bir duvar buyruğuna göre, en ağır hakaret olarak değerlendirilen bu tür suçlar, asılarak idam edilme nedenidir; söz konusu yazılı metinleri bulup da yırtmayanlar da aynı cezaya çarptırılmakta, muhbirler ise, büyük bir ödül kazanmaktadırlar.[20]

Bu son örneğin satır aralarında yer alan majesteye hakaret kavramı, intiharlar ya da baba katli gibi kimi cinayet türlerine de bulaşmaktadır. İsimsiz yazar, 1618'de içlerinden birinin babasını, bir diğerinin de kayınpederini bilerek boğan Longle bölge-

19- Anonim, s.149.

20- Desmasures, f 2531 v-2533 r.

sinden üç adamın işkencesine tanık olduğunu anlatır: Hepsi canlı canlı parçalanır; ama oğul ile damat önce ellerinde yanan bir meşale ile halkın önünde işledikleri günahın manevi kefaletini öderler; sonra her üçünün de cesetleri yakılır.[21] Katillerin çoğunun, özellikle de egemen tarafından dağıtılan binlerce af mektubundan yararlananların ceza almadan kurtulmaları ile bu olay arasındaki açık zıtlık aslında bir mantık sınırını tanımlamaktadır: Gerek kendini yok etme, gerekse çok yakın akrabalara saldırı mutlak kutsallık alanı içine girerken, taammüden olmayan ya da olmadığı varsayılan cinayetler, genellikle idam cezasına yol açmamaktadır.

Hırsızlar ve haydutlar

Suç ağırlığı cetvelinin ikinci derecesinde soygun yer almaktadır; bu suç "doğanın yasasına", başka bir deyişle "doğaya getirilmiş ve bize iyilik etmemizi emreden, kötülük yapmamızı ise yasaklayan egemen mantığa" karşı işlenmiştir. İsimsiz yargı yorumcusu, hırsızlık ile şeytana uymak arasında bağ kurarak sözlerini sürdürüyor: İnsan "doğanın baş düşmanı Şeytan'ın sahtekarlıkla kendisini aldatması"na izin verir. Demek ki cezalar doğanın mantığına uymayı reddedenleri, "yasanın suçlarına getirdiği cezalarla korkutarak" doğru yola girmeye zorlamak için konulmuştur. Le Brun de la Rochette ya da Desmasures'ün de söyledikleri gibi, hem bir suç, hem de günah ve Tanrı'ya isyan olan hırsızlık, "soyguncunun durumu, yaşı ya da niteliği" değerlendirildikten sonra, olayın ağırlığına göre cezalandırılır.[22]

Basit soyguna yönelik üç ceza derecesi vardır: Eğer ilk kez işlenen bir suçsa tazminat ve üç ya da dört yıl sürgün; ikinci kez işlendiğinde sürgün, kırbaçlanma, sürgünü ihlal edip geri dönülmesi halinde verilecek cezanın belirlenmesi, hatta kimi zamanlar bedensel sakatlama; üçüncü kez mahkum olan hırsız ise genellikle asılır. Artoisli iki yazar, kendilerinin yazdıkları dönem-

21- Anonim, s.39.

22- Anonim, s.48-73. Ayr. bkz. Desmasures, f 2357 r-2561 r.

de, kulak kesme cezasının yaklaşık elli yıldır kullanılmadığını belirtiyorlar. Kaydedilen örneklerden anlaşıldığına göre, bu ceza XVI. yüzyıl ortasından başlayarak çok azalıyor. Hippokrat'tan alıntı yapan isimsiz yazar, bu cezanın özellikle suçluların üremesini engellemeyi hedeflediğini yazmaktadır: "Hırsızların yeni dölleri üretmelerini engellemek ve ırklarını kazımak için kulakları kesilir." Suçlu için bu aynı zamanda bir utanç konusudur; çünkü "kulaklarının birini ya da her ikisini kaybetmiş bir adamdan daha hor görülecek bir şey yoktur ve insana bundan büyük bir leke sürülemez." Yazar, bu şekilde bir muamele gören mahkumların önünde ormanlara sığınıp yeniden hırsızlığa koyulmaktan başka bir seçenek kalmadığını belirtip, buna üzülüyor. Bu nedenle bu uygulamanın yerini kızgın demirle dağlama alıyor. (Örneğin 1552'den sonra Arras'ın fare damgası.) İtalya'dan gelen bu yeni uygulama "dışarıdan görülmüyor, ama adalet tarafından cezalandırılanları işaretlemekten de geri kalmıyor."[23] Bu mantık, Charles Quint dönemindeki acımasız aşamadan sonra işkencelerin ibret yönünde bilinçli bir yumuşamaya işaret ediyor. Umutsuz ve cehennemi bir suçluluk kısır döngüsü yaratmaktan kaçınma kaygısı, geçmiş gerçekliğin doğru algılandığını gösteriyor ve ibret olacak cezalardan çok adli etkinliği hedefleyen yeni bir denge arayışını ortaya koyuyor.

"Basit" hırsızlığın bu göreli sıradanlaştırılması, nitelikli ya da planlanmış soyguna yönelik sert uygulama ile belirgin bir zıtlık oluşuruyor. Baba katlinin normal cinayetten farklılaşması gibi, burada da ahlaksal boyutta bir değişiklik devreye giriyor. Michel le Noir'ın 1631'de Arras'ta başına geldiği gibi, kutsal emanetleri, kutsal kapları çalan yetişkin bir hırsızın önce sağ eli kesilip, sonra asılırken, daha genç olan önce darağacını öpüyor, sonra kırbaçlanıyor, omuzu damgalanıyor ve kimi zaman ömür boyu olmak üzere sürgün ediliyor. Önemli ev hırsızlıklarının suçluları ya da soydukları mallar çok değerli olmayanlar da dahil olmak üzere bu alandaki sabıkalılar ve bir arabaya bağlı ol-

23- Anonim, s.57-59.

dukları için *sub tutela publica* (kamu vesayetinde) olan atları götürenler ölüm cezasına çarptırılabilirler. Komşu Flandre'dan farklı olarak, Artois'da ilk kez yapılan at ya da inek hırsızlığı idamla cezalandırılmaz.

Büyük yol haydutlarının (eşkıya) profesyonel olmayanları bile acımasızca öldürülürler. 1633 Mart'ında Oisy Şatosu yargıçları tarafından "kamuya ait yollarda işlenen iki hafif hırsızlığın" ardından idam cezasına çarptırılan Pierre Benoist bu duruma bir örnektir. 1534 kanunlarından beri Fransa'da da olduğu gibi, "bozgunculara, yağmacılara ve yol kesenlere" canlı canlı çark işkencesi yapılmakta ya da çarmıha gerilerek parçalanmaktadırlar. Bazıları ek cezalar da almaktadırlar; örneğin 1629'ların "ısıtıcıları"nın ayakları, zavallı kurbanlarına paralarının yerini söyletmek için benzer bir işkence yaptıkları için, yakılır. Desmasures, "Bu zararlı haşarat sürüsünü temizlemekte oldukça zorlandık." diye yazar. Sonuçta ibret özelliği olan korkunç işkenceler hırsızların Tanrı'nın istediği ve prensin koruduğu "doğal" düzeni en çok tehlikeye sokan bölümüne saklanırken, basit soygunlar somut uygulamalarda bu simgesel yükün bir kısmını yitirirler. Zorunluluk nedeniyle harekete geçen çok sayıdaki küçük hırsızla işi kutsal değerlere saldırıya ya da haraç kesmeye vardıranları aynı düzlemde ele almaktan kaçınabilmek için dosyaları birbirinden ayırmak zorunlu olmaktadır. Sıradan hırsızlık giderek kuramcıların anlattıkları günahtan yavaş yavaş uzaklaşarak cezalandırılmaya başlar.

Tensel çileler

Artık hukukçuların tutkulu dikkatlerinin üzerinde toplandığı tensel konular için aynı şey geçerli değildir. Katolik Karşı Reformu'nun o sıradaki zaferleriyle doğrudan bağlantılı olan bir ahlakçılık akımı suçlar ve cezalar piramidinin üçüncü katında bulunan bu bölüme eşlik etmektedir. Sadece azizlerin değil, aynı zamanda o dönemdeki kültürlü seçkinlerin de dindarlığına rengini veren şey, tensel ilişkilerin güçlü bir biçimde değersiz-

leştirilmesidir.[24] Öğrenimleri nedeniyle rahipler dünyasına bağlı olan, çocuklarının pek çoğu sonuçta kiliseye katılan yargıçlar, bu alanda en az rahipler kadar çağdaşlarının günahlarını kırbaçlamak konusunda dikkatli, laik misyonerlerdir. Le Brun de la Rochette'in ya da Artoislı hukukçuların yapıtlarından, Ortaçağ'a göre daha sert bir şekilde cezalandırılan sekiz cinsel suç çıkmaktadır. Ağırlık sırasına göre, zina, nikahsız bir arada yaşamak, eşini aldatmak, pezevenklik, çok eşlilik, kaçırma, aile üyeleri arasında cinsel ilişki (ensest), son olarak da livata. XX. yüzyıl tarihçisi bunlara çocuk katli ve çocuk terketme suçlarını da ekliyor.[25]

Trento Konsili'nin kanunlarından, Çiçero'dan ya da 1601'de çıkan Pierre Charron'un Bilgelik İncelemesi'nden alıntılar yapan Artoislı isimsiz yargı yorumcusu şehveti bir günah, "evlilik dışında insan tohumlarının bilinçli olarak dökülmesi ve düzensiz bir tensel çiftleşme" olarak tanımlamaktadır. Bu sözleri dönemin bir azizi tarafından da doğrulanmaktadır: "Tensel aşk bir humma ve çılgınca bir tutkudur ve kendisini bu akışa bırakıp giden için çok tehlikeli olabilir; çünkü nerede olduğunu unutur. Artık kendinde değildir. Bedeni binbir sıkıntı çekerek zevki arar, aklı zevkine hizmet edecek binbir işkence arar. Giderek artan arzu çılgınlığa dönüşür. Doğal olduğu için şiddetli ve herkeste rastlanan bir şeydir; bu nedenle harekete geçtiğinde çılgınlarla usluları, insanlarla hayvanları yoldan çıkarır ve eşleştirir. Tüm bilgeliği, kararlılığı, temkinliliği, ruhun tüm eylem gücünü hayvanlaştırır, sersemleştirir."[26]

Onun için evli olmayan kadınla erkek arasındaki zina ölümcül bir günahtır. Ama Desmasures bu suçun Artois'da, ancak komşuların ve rahiplerin şikayeti üzerine çiftin nikahsız olarak

24- Virginie Moulin, *Une Vision de la famille au XVIIe siècle d'après un extrait des Mémoires du révérend pere Beurrier*, R. Muchembled yönetiminde yapılmış doktora tezi, yayımlanmamıştır. Université de Paris-Nord, 1989, 2 c.

25- Anonim. s.171-275, 277-284 (livata), 41-43 (evlat katli), 158-159 (çocuğunu terketme); Desmasures. f 2449 r-2481 v. Ayr. bkz. Jos Van Ussel, *Histoire de la répression sexuelle*. Paris, Robert Laffont, 1972.

26- Anonim. s.178.

"aynı çatı altında" yaşadığı saptanırsa cezalandırıldığını belirtmektedir. Aynı hukukçu başka cinsel suçlar hakkında genellikle soruşturma açılmadığını eklemektedir. Zorla yapılmamışsa bir genç kızın kızlığını bozmak; "kendi kendini tahrik edip, tohumunu fışkırtıncaya kadar okşayanın" "pisliği" ve "ahlaksızlığı" gibi şeyler cezalandırılmamaktadır. Fahişelik ise göreceli olarak hoşgörü ile karşılanmaktadır; çünkü her iki yazar da şu "Belçika ülkesinin" bazı büyük kentlerinde kamuya açık genelevlerin hâlâ varolduklarını itiraf etmektedirler. Trento Konsili'nden önce Kabadayılar Kralı tarafından denetlenen Arras Genelevi daha sonra kapatılmıştır. 1559'dan sonra, fahişelere giden evli Arraslı erkekler zaman zaman ağır para cezalarına bile çarptırılmışlar, bu cezaların hapis cezaları ya da onursal tazminatlarla ağırlaştırıldığı bile görülmüştür. İsimsiz yazar, "ten zevkinin insanların doğasına uygun olmadığı"nı ileri sürmekte, herkesin "tutumluluk, sadelik, tutkularında ılımlılık ve ölçülülük" içinde yaşayabilmesi için denetlenmesi o kadar zor olan cinsel isteklere gem vurmanın adalet tarafından gözetilmesi gerektiğini belirtmektedir. Ona göre, özellikle de rahipler "namussuzluk rezilliği ve nikahsız yaşam batağı içine yuvarlanmaktan" sakınmalıdırlar. Tam tersine, ahlakları tavırları ve giysileri ile cemaatlerindeki insanlara örnek almalıdırlar.

Artoisli isimsiz yazar "Eşini aldatma suçunun çok büyük ve korkunç bir suç olduğunu; çünkü tüm insan toplumunu yok ettiğini, aileleri çürüttüğünü, Cumhuriyetler'i bozduğunu, ileri sürer ve bu suça 20 sayfa ayırır. Bu konuda genellikle hem Kilise yargıçları, hem de sivil yargıçlar yetkilidirler. Artois'da, Fransa'dan farklı olarak, birinciler tarafından suçsuz bulunan laik bir sanık daha sonra ikincilerin takibatına uğrayabilir. Arras'ta ise kendi burjuvalarını ilgilendiren davalarda sadece belediye yargıçlarının karar yetkisi vardı. Namuslu bir konumu olan insanlar önce kilisede af dilerler, sonra da para cezası verirler; "kötü ve alçak" bir kökü olanlar ise, özellikle de ağırlaştırıcı koşullar söz konusuysa, kırbaçlandıktan sonra sürgün edilirler. Bununla birlikte 1562 ile 1602 arasındaki 21 Arraslı örneği cezalarda gide-

rek artan bir sertleşme eğilimi olduğunu, özellikle "skandal" durumlarında sürgünlerin uzadığını göstermektedir. Güzel Michelle olarak da bilinen Michelle de Mus 1597'de "fahişelik yapmak"la suçlanır ve kırbaçlandıktan sonra on yıl sürgün cezasına çarptırılır; kocası Vincent Clais de karısının sürekli zina yaptığını bildiği için aynı süre boyunca şehirden kovulur.

Yetkililer Trento Konsili'nin, sivil toplumun temeli olarak görülen evliliğin kutsallığı hakkındaki kararlarını giderek artan bir katılıkla uygularlar; 1560'da Toulouse Parlamentosu'nda görülen ve kendini bir köylü kadının kocası olarak yutturarak onunla yaşamakla suçlanan sahte Martin Guerre duruşması bunu kanıtlamaktadır.[27] Boynuzlanan kocaları adalete şikayette bulunmaktan caydıran eski tavırların hâlâ yaşadıkları doğrudur. İsimsiz yazar yargıçların onlarla "aptallar ve saflar diyerek sadece alay ettiklerini" ve cesur insanların, yazar tarafından hoşgörü ile karşılanan, kısas yasası uyarınca intikamlarını kendilerinin aldıklarını belirtmektedir. Karısının aşığının burnunu kesen bir adam hakkında, aslında "onurunu yaralayan uzvu kesse daha mantıklı bir iş yapmış olurdu" diye düşünmektedir. "Halk dilinde bunak ve saf" denen, karılarının sadakatsizliklerini hoş gören kocaların maceraları yazarımızı çok eğlendirmektedir. Eskiden bu kocaların "bir eşeğe ters bindirilerek ve eşeğin kuyruğunu tutarak şehirde dolaştırıldığını, eşeğin yularından da kocasını aldatan kadının tuttuğunu ve bir çığırtkanın her kavşakta olanı biteni bağıra bağıra anlattığını" belirtir. Ama artık kapılarının önlerine çıkan halkın yuhalamasının yerini adalet almakta ve bu "zavallı, aptal kocaları" sürgün etmektedir.[28] Desmasures, halk önünde af dileme ya da ellerinde utançlarının belgesi olarak taşıdıkları örekelerle teşhir edilme gibi cezaların da kimi zaman görüldüklerini, "iyi törelere ve sıkı bir denetime karşın iyi gizle-

27- Natalie Z.Davis, Jean-Claude Carrière, Daniel Vigne, *Le Retour de Martin Guerre*, Paris, Robert Laffont, 1982.

28- Jacques Le Goff, Jean-Claude Scmitt (yay.yön.), *Le Charivari. Actes de la table ronde organisée à Paris (25-27 Nisan 1977)*, Paris-La Haye-New York, Mouton, 1981.

nen" bu suçu kovuşturmanın oldukça güç olduğunu belirlemektedir.

Burada "pezevenklik" suçu da ortaya çıkmaktadır. Yargıçların keyfine göre, bu suç sürgünle, kırbaçlamayla, kilisede af dileme ile, direğe bağlanmanın da içinde yer aldığı çeşitli küçük düşürücü teşhirlerle, ya da tüm bu cezaların çeşitli bileşimleriyle cezalandırılmaktadır. Burada kızlarının "orospuluk" yapmasına izin veren, "gençliği çürüten ve kötü yola sürükleyen" ana babalar söz konusudur. Sefih kızları kabul eden hancılar meyhaneciler de bu suçun kapsamına girmektedirler.

Trento Konsili'nin XXIV. oturumundaki bir kanunla yasaklanan çok eşlilik yargı yorumcularının gözünde daha da ağır bir suçtur; çünkü eş aldatma, sahtekarlık ve evliliğin kutsallığına saldırı suçlarını bir araya getirmektedir. Bu kanun suçlunun hem saçlarının, hem de gömleğinin kesilmesini öngörmektedir. İsimsiz yazar tarafından 1555 ile 1593 arasındaki Arras Belediye Mahkemesi kayıtlarına dayanılarak sayılan on kadar davanın hepsi kilisede af dileme, kırbaçlanma ve teşhirin ardından sürgünle sonuçlanmış, iki davada da suçlular kızgın demirle damgalanmıştır. Suçlulardan biri de 1556'da ömür boyu kürek cezasına çarptırılmıştır. 1558'de Pierre le Clercq isimli bir başkasının başı kesilir; karar Artois Konseyi tarafından da onaylanmıştır. Adam ilk karısının öldüğüne dair sahte bir belge kullanarak Arraslı bir kadınla evlenmiştir; oysa o sırada Hainaut'da ve Flandre'da hayatta bulunan iki eşi vardır. İsimsiz yazar, Fransız yargıçların suçluları sürgün etmeden önce genellikle iki yanlarında birer öreke ile teşhir ettiklerini belirtmekte, son olarak da bu komşu ülkede bu tür suçluların "artık asılmaya başlandıklarını" eklemektedir. (1640'a doğru)[29]

29- Anonim, s.241-247. Bu iddianın Fransa için doğrulanması gereklidir.

Yasak seks

Artoislı iki yargı yorumcusu Le Brun de Rochette'in zorla kaçırma ya da ırza geçme olarak adlandırdığı olaya kötü yola düşürme adını vermektedirler. Özellikle isimsiz yazar, kızların "değerli mücevheri ve hazinesi"nin korunması konusunda çok özenlidir. Cizvitlerin düşüncelerinden ve Belley Piskoposu Jean-Pierre Camus'nün yapıtlarından beslenerek "Tanrı tarafından kurulduğu" için evliliğin iyi olduğunu kabul etmekle birlikte, "nefsine hakimiyet ve bekaretin daha da kutsal ve soylu olduğunu" ileri sürer. Cezaların ağırlığı ona göre bu gerekçeyle açıklanabilir. Basit bir kız kaçırma ya da zor kullanarak alıkoyma kilisede af dileme ve sürgünle cezalandırılır; ağırlaştırıcı koşullar ya da iki taraf arasında açık bir toplumsal konum farklılığı varsa ömür boyu sürgün cezası verilebilir. Eğer saldırıya uğrayan bir fahişe değilse ya da saldırıya uğrayan kız saldırganla evlenmeyi önermezse, ırza geçme genellikle idamla cezalandırılır. Aslında idam cezası ancak koşullara ve olaya karışanların toplumsal kökenlerine göre verilir. 1557'de temiz isimli bir hizmetçinin ırzına geçtikleri için Arras belediye yargıçları tarafından idam cezasına çarptırılan iki evli adam Artois Konseyi'ne temyiz için başvururlar ve sonuçta sürgün cezasıyla kurtulurlar. Ama aynı Artois Konseyi, 1583'ün Paskalya gününde Arraslı evli bir kadını zorla iki saat alıkoyarak ırzına geçen üç zanaatkar hakkındaki asılma cezasını onaylar.

İsimsiz yazar tarafından yapılan ensest tanımına göre, Adem herhalde yeniden dünyaya gelse evlenmekte oldukça güçlük çekerdi; çünkü "dördüncü göbeğe kadar (dördüncü göbek dahil olmak üzere) doğrudan soyundan gelinen ya da kendi soyundan olan kadın ve erkek akrabalarla ve evlenmenin yasak olduğu kişilerle yapılan tensel çiftleşme" söz konusudur. Tanrı'nın gözünde korkunç olan, "insan toplumunun doğasına aykırı bu günah", yazarımıza göre ölümle cezalandırılmalıdır. Bununla birlikte başvurduğu Arras ceza kararları kayıtları doğrudan akrabalar arasındaki ensest için genellikle idamdan daha hafif cezalar ve-

rildiğini göstermektedir. Ayrıca 1632'de Arras Valiliği tarafından bakılan bir davayı kaynak gösteren Desmasures de ensest yapan erkek ve kızkardeşin idamı hak etmedikleri görüşündedir.

Bunun dışında kararlar tamamen yargıçların keyfine kalmıştır. 1574'te Arras Valiliği yargıçları oğlunun vaftiz anasıyla ve onun kuzeniyle cinsel ilişkiye giren bir köylüyü kilisede af dileme, para cezası ve suçu yineleme yasağıyla cezalandırırlar. Aslında kamuoyu baskısıyla hareket etmişlerdir; çünkü birkaç hafta önce adaleti kendileri sağlamak isteyen ve adamın elini kolunu bağlayıp kan içinde bırakıncaya kadar döven suçlunun üç memleketlisini cezalandırmak zorunda kalmışlardır. Ensest için verilen tüm ölüm cezaları hep birtakım ciddi aşırılıklarla ilintili gözükmektedir. Desmasures'e göre 1584'te Béthune belediye yargıçları karısının iki kuziniyle uzun süre yatan ve yaşayan bir adamı astırırlar; bu kuzinlerden biri daha 13 yaşındadır ve adam kızlara "hamileliği engelleyen içkiler" içmelerini öğütlemiştir. Her iki yazar tarafından da anlatılan bir dava ise oldukça çarpıcıdır: 1621'de küçük kızının âşığı olan bir baba, Epinoy senyörlüğü yargıçları tarafından, karar Artois Konseyi'nce de onaylandıktan sonra, Carvin'de yakılır. Kırbaçlanan genç kız, boynunda ilmikle babasının cezalandırılmasını izler, sonra da yaşının küçüklüğü ve olayın ikinci dramatik bölümüne katılmaması nedeniyle sadece ömür boyu sürgün edilir. Kızıyla ilişkileri sonucu doğan bebeği önce vaftiz eden, sonra da diri diri gömen baba, evlat katli gibi ikinci bir ağır suç daha işlemiştir.

Papon altı cinsel sapıklık biçimi betimlemektedir. Artoislı yargı yorumcuları ise "erkeğin, karısını doğal kanalının dışından kullandığı" anal çiftleşmeyi, erkekler arası ilişkileri ve hayvanlarla yapılan çiftleşmeleri ayırt etmektedirler. İsimsiz yazara göre basit sapıklık ağır bir biçimde cezalandırılmakla birlikte, ölüm cezası da verilmez. XVI. yüzyılın ortasında küçük bir erkek çocuğuyla bu işi yapan, sonra başkalarını da okşayarak kandırmaya çalışan Arraslı bir tuhafiyeci ömür boyu sürgün cezasına çarptırılır. Cezaya konulan ek maddeyle, sürgünden gizlice

dönüp yakalanırsa, önce kafasının üstünde üstüpüden yapılmış bir şapkanın yakılacağı, sonra da odun yığını üstünde yakılarak öldürüleceği belirtilir. Hayvanlarla cinsel ilişki ise çok daha affedilmez bir suç olarak görülmektedir. İsimsiz yazar ilgili hayvanların da cezalandırılmasından son derece rahatlamış gözükmektedir; böylelikle hem "olayın dehşeti ve anısı" unutulmamış olacak, hem de hilkat garibelerinin doğması engellenecektir. Bu koşullarda doğmuş canavarlara ilişkin, özellikle Torqumada'nın anlattığı pek çok öyküyü nakleder. Çok daha tereddütlü ve affedici olan Desmasures ise, Artois Konseyi'nin temyiz kararı sonucunda önce boğulan, sonra yakılan Oghet adlı birinin canının aslında bağışlanabileceğini düşünmektedir; çünkü ona göre bu kişinin lehine bazı hafifletici koşullar vardı: Gençliği, "aşırı saflığı, yaptığı ahlaksızlığın bilincinde olmayışı... Bilincinde olmadığı, söz konusu suçu pazar kurulduğu bir gün, güpegündüz, trafiğin yoğun olduğu bir yolun hemen kenarında işlemesinden anlaşılıyordu. Desmasures, "suçun özellikle basit halk ve gençlik tarafından duyulmaması için" hayvanın gizlice, kentten uzakta öldürülmesi uygulamasına da değiniyor. Fransa'da da aynı şeyin yapıldığını, sonra bu derece iğrenç bir eylemden geriye hiçbir iz kalmaması için sanıkla birlikte dava tutanaklarının da yakıldığını belirtir.[30]

Bu tür saptamalar, söz konusu olaylar kutsallığa saldırı, tensel kılıfın kirlenmesi, başka bir deyişle Tanrı'nın görüntüsü olarak yaratılmış insan, "doğası"nın Şeytan tarafından yıkılması alanına girdikleri için kanun adamlarının artık kesin bir biçimde betimlemeye cesaret edemedikleri olgular karşısındaki rahatsızlıklarını yansıtmaktadır. Ayrıca Desmasures, yargıçların bu tür olaylarla ilgili tutanaklarda genellikle "iğrenç suç" nitelemesiyle yetindiklerini açıklamaktadır. Günah çıkartan papazların çoğunlukla cemaatlerine fazla kesin sorular sorarak yasak şeyleri öğretmekten korktukları gibi, onlar da dünyadaki bu en korkunç suçların Tanrı sitesini kirletmesinden çekinmektedirler. Livata,

30- Anonim, s.277-284; Desmasures, f 2473 v- 2476 v.

hayvanlarla ilişki kurma suçluları ya da onlar tarafından kirletilmiş hayvanlar açısından işkence yoluyla sağlanan basit ve katıksız ibret çağı artık kapanmıştır. İsimsiz yazar tarafından değinilen, ancak çok edebi bir biçimde ele alınan eşcinsellik çevresinde de aynı giz perdesi bulunmaktadır. İdam cezasını gerektirdiğini söylediği bu suç hakkında Artois bölgesinden hiçbir kesin örnek vermemektedir. Çift cinsiyetlilerden söz ederken vicdan bilimci Thomas Sanchez'in görüşünü hatırlatmaktadır. Sanchez'e göre, bu tür insanlar cinsiyetlerini seçmeli, sonra "kilise yargıcı önünde diğer cinsiyetlerini hiç kullanmamaya yemin etmelidirler." Montaigne'den Marie Germain'in öyküsünü naklet-mektedir. Hikayeye göre Marie Germain sıçrarken erkeklik organı dışarı fırlamış, öyle ki o zamandan beri Vitry-le-François kızları büyük sıçramalar yapmaktan sakınmayı öğütleyen bir şarkı söylerlermiş.[31]

XX. yüzyıl tarihçisinin gözünde evlat katli ve çocuk terketme törelere karşı işlenmiş suçlar başlığı altında yer alsalar da, Artoislı yargı yorumcuları ya da benzerleri için bunlar cinayet bölümünde ele alınmaktadırlar.[32] Kişilerin içinde bulundukları koşullar ve nitelikleri incelemede hep öncelik taşımaktadır. Canlı çocuğunu öldüren bir anne Brabant'da boğulur, Artois'da ise yakılır. Ancak yazarlara göre, bu konuda görülen davalar azdır; çünkü suçluları saptamak zor olmaktadır. Gerçekten de bir yörenin tüm kadınları, bu durum onur kırıcı olacağı için denetimden geçirilemez. "Meme başlarında süt bulunması" olarak tanımlanan doğrulama işlemi ancak kesin kuşkular varsa, özellikle de komşulardan gelen şikayetler üzerine yapılabilir. Bu nedenle suskunluk yasasının gücü ve cemaat dayanışması genellikle resmi adaletin durumdan haberdar olmasını engeller; aynı şey kürtaj olayları için de geçerlidir. Desmasures'e göre, "kürtaj bugün pek soruşturulabilen bir suç değildir; çünkü kadınlar şehvet suçlarını örtmekte, gizlemektedirler." Suçun "meyvası" canlanmış-

31- Anonim, s.283-290.

32- Anonim, s.41-43, 145, 158-159; Desmasures, f 2423 r-2429 r.

sa, başka bir deyişle hamileliğin üzerinden kırk günden fazla geçmişse, kuramsal olarak idam cezası uygulanır; bu süre geçmemişse kilisede af dileme ve sürgün cezalarıyla yetinilir.

Uygunsuz davranışlarını gizlemek için çocuğunu terk etmek törelere karşı işlenen suçlar grubuna yakındır. Desmasures, bu alanda oldukça katı görünmektedir; çünkü aileler döllerine yedi yaşına gelinceye kadar bakmakla yükümlüdürler. O halde çocuk terk edildikten sonra ölürse ya da bir hayvan tarafından parçalanırsa ana baba ölüm cezasını hak ederler. Ayrıca normal koşullar altında da bebekler yeterince gözetilmedikleri için yanarlarsa, boğulurlarsa ya da hayvanlar tarafından parçalanırlarsa da, aile "ağır suç" takibatına uğrayabilir. Bu durumda genellikle kilisede af dileme, ceza hacları ya da bir ile üç yıl arası sürgün cezaları uygulanır. 1572'de Arras Vilayeti'nde üç ya da dört yaşındaki oğlu kaza sonucu boğulan bir köylü kadın mahkemeye çıkmak zorunda kalır; orada "diz çöker, çocuğuna daha özenli davranmadığı için pişman olduğunu açıklar, bu suçundan ötürü Tanrı'nın, kralın ve adaletin affına sığındığını söyler." Daha sonra da köyünün kilisesinde kendi kesesinden bir ayin yaptırır. Bu ayine kocası ile birlikte katılır, elinde adak olarak bir şamdan taşır; ayrıca çift gelecekte çocuklarına karşı daha dikkatli davranmaları konusunda uyarılırlar. Çocukları öldüren hayvanlar, Artois'da asılmaz,[33] çünkü mantıkları yoktur ve "böyle bir teşhir onları dehşete sürükleyemez", ama bir uçuruma atılırlar, çünkü bu tür hayvanlar yenmez. Uykuya dalıp emzirdiği çocuğun boğulmasına neden olan sütanneler ise ya sürgün edilir ya da kilisede af dileme, hacca gitme gibi yaptırımlarla karşılaşırlar, ama "bu ülkede bu suç çok ender olarak takibata uğrar." Çeşitli piskoposlukların yönetim meclislerinin aldıkları kararlar anne babaları uyurken çocukların kaza ile boğulmaları konusuyla kilise yetkililerinin giderek yakından ilgilendiklerini ifade etmektedir; kuşkusuz Fransa'da da aynı durum geçerlidir.

33- Jean Vartier, *Les Procès d'animaux du Moyen Age à nos jours*, Paris, Hachette, 1970.

Kutsal değerler

Yukarıda değindiğimiz suçlar ve cezalar piramidinin her katında o zaman yaşayanların gözünde özellikle korkunç olan suç türleri bulunmaktadır: Hakaretlerin, şiddet hareketlerinin ya da daha sıradan cinayetlerin yanında anne baba katli, evlat katli, çocukların terk edilmesi; basit soygunların yanında kutsal yerlerin soyulması ya da eşkıyalık; çok geniş cinsel ve ahlaksal sapıklıklar alanında kesinlikle betimlenmesine bile cesaret edilemeyen doğa dışı suçlar. Bir altın ip bu tür suçları doğrudan piramidin doruk noktasında yer alan ilahi ve insani majestelerine karşı saldırılara bağlamaktadır.

Aslında ağır ceza adaleti, kraliyet mutlakiyetinin doğrudan bir göstergesi haline gelmiştir. Doruk ile toplumsal yapının bütünü arasında kesintisiz bir simge alışverişini güvence altında tutarken, bir yandan da krallığın kaygılarını yansıtmaktadır. Her suç ağırlığı değişen bir günah, yetkililer ile uyrukları arasındaki ilişkiler dokusunda açılmış genişliği değişen bir yırtıktır. Bununla birlikte adaletin kılıcı, düzeni ya da imanı tehlikeye düşürenlerin kafasına diğerlerine olduğundan daha şiddetli inmektedir. Artoisli yargı yorumcularını okuyunca, yasa ile suçluların çoğunluğu, geleneksel şiddet düşkünleri, fırsat düşünce hırsızlık yapanlar, basit çapkınlar arasında bir uzlaşma oluştuğu görülmektedir. Temel değerlerin gerçekten tehdit edilmediği bu alanda gözetim altına almak ve cezalandırmak yeterli olmaktadır. Az sayıda katil, haydut, dönemin ölçütlerine göre ahlaksızlık ilişkilerine işlemiş az sayıda insan görkemli işkence törenlerine hedef olmaktadırlar; ama bu işkencelerin sayısı XVII. yüzyılda XVI. yüzyıla oranla oldukça azalmıştır. Hedef alınanlar en kutsal değerleri tehdit edenlerdir: Babalarını ya da çocuklarını öldürenler, evliliğin kutsallığını kirletenler ya da dinsel simgeleri çalanlar, toplumsal uyumu bozan bireyler, güvensizlik yaratan haydutlar, kendi tenlerini ya da başkalarının tenlerini "doğaya aykırı" olarak kullananlar, başka bir deyişle o tenin içindeki ilahi kıvılcıma hakaret edenler... Aile, din, kamu düzeni, insan bedeni: İtaatin

dört temel konağı, güçlü simgeselliklerin etkisiyle altında bir buket gibi toplandıkları majestelerine hakaret suçuna bağlanan milyonlarca ipten oluşmuş dört ana demet.

Majesteye hakaret

İnsani majesteye hakaret suçu, hiçbir şekilde egemenin şahsına ya da ailesinin üyelerine yönelik saldırılarla sınırlanmaz. Devlete karşı girişilen gizli örgütlenmeleri, ihaneti, casusluğu da kapsar. Aynı zamanda krallık davalarıyla ilgili modern bir anlayışla da buluşur; "artık egemen kralın kamu düzeninin bekçisi olduğu ön kabulüne dayanıldığı"[34] için, onun buyruklarına her karşı geliş senyörlük yargı kurumlarının değil, krallık görevlilerinin işidir. O zaman monarşik müdahele alanı geniş ölçüde yayılmış olur. Düello, silah taşıma, kalpazanlık, prensin görevlilerine ya da daha genel bir anlamda buyruklarına çeşitli direniş biçimlerinin yanı sıra, ana yollarda işlenen cinayetler, kundaklamalar, din sapkınlıkları da bu kapsam içinde yer almaktadır. Başka bir deyişle, mutlak bir kralın güçlendirilen yetkileri sivil toplumun sınırlarını giderek daha belirgin bir biçimde işaretlemekte, merkezileşme yolundaki bir ceza sisteminin ilk taslağını gerçekten yaratmakta, krallık dışı yargı organlarının bir kısım yetkilerini ellerinden almaktadır. Fransa'da 1670 ağır ceza fermanı zaten tüm kapıları açık bırakmaktadır; çünkü bu buyrultuda krallık davaları sınırlanmamıştır.

Desmasures'e göre, monark "ülkenin ortak babası, meşru prensi ve doğal koruyucusu, hamisi ve Cumhuriyet devletinin koruyucusudur."[35] Bu tanımlama basit bir retorik olarak kalmamaktadır. Otoritenin ataerkil özünü belirlemekte, itaati böylelikle derinlemesine kutsallaştırılan ve bir çağlayan halinde tüm toplum basamakları boyunca aşağı inen evlatlık ilişkileri üzerine oturtmaktadır. Sadece aile ilişkilerindeki uyum bu karşılıklı

34- Philippe Sueur, *Histoire du droit public français, XVe-XVIIIe siècle*, Paris, P.U.F., 1989, c.II, s.170.

35- Desmasures, f 2318 r.

bağımlılık sistemine sağlıklı bir temel sağlayabilir. Bu nedenle yasalar evlerin içinde olup bitenlere eskisinden daha çok karışmakta, evlilik dışı ilişki yaşayanların, çok eşlilerin yanı sıra, ihmalkâr ana babaları, kendilerini dünyaya getirenlere hakaret ve eziyet eden çocukları da cezalandırmaktadır.[36] Babalığın ilahi özüne saygı göstermemek, doğal düzeni tehdit etmekle eş anlamlıdır. Babasını döven sarhoş bir kunduracı, Arras belediye yargıçları tarafından 23 Ağustos 1543'te bir ay katıksız hapse ve bir yıl boyunca meyhanelere gitmeme cezasına çarptırılır. Bu cezasını çekmeden önce de boynunda şu yaftayla teşhir edilir: "Tanrı'yı inkar etti ve babasını dövdü." Hakaret etmekle ve zor kullanmakla suçlanan saygısız bir oğul Arras Valiliği tarafından Kasım 1594'te kilisede af dileme ve para cezasına çarptırılır. Ayrıca aksi bir davranışta sürgün tehditiyle, "babasına karşı alçakgönüllü ve saygılı davranma" konusunda uyarılır.[37] Baba katlinin kral katliyle aynı ölçüde en korkunç cinayet türünü oluşturduğu, böylelikle de doğrudan majesteye hakaret suçuna bağlandığı kaydedilmiştir.

Yargıçlar ise idarelerindekiler için baba gibidirler.[38] Tüm yaşamını adadığı bir işin değerini öne çıkarmaya çalışan Artoislı isimsiz yargı yorumcusu, yeryüzünde yargıçların yerini gök cisimleri arasında güneşin yerine benzetmektedir: "Yargıçlık Tanrı'nın bir bağışıdır ve insan toplumunun korunması, sürdürülmesi, her türlü kargaşadan uzakta herkesin yerini bilerek orada kalması yoluyla düzenin sağlanması için onlara saygı gösterilmesi ilahi bir buyruktur."[39] Bu formül monarka da uygulanabilir; zaten her kanun adamı onun daha sınırlı bir görüntüsüdür. İlahi öze sahip krallık otoritesi ile doğuşlarından aldıkları yerde kalmayı bilmeleri gereken uyruklar arasında aracı olan adalet temsilcilerinin başlıca işlevi, "sadece bir itaatsizlik olmakla kalmayıp,

36- Anonim, s.143-144.
37- Anonim, s.315-316.
38- Bkz. yuk. III. Bölüm, dipnot 63.
39- Anonim, s.90.

prense düşmanlık gütmekle ve ona savaş açmakla eş anlamlı olan" her türlü isyanı engellemektir. Bu noktada Loyseau'dan alıntı yapan yazar, kamu gücüne ya da onu savunmakla yükümlü olanlara karşı gelmeye yeltenen bireylerin cezalandırılmasına ayırdığı uzun bir bölümü yüz kadar örnekle beslemektedir.[40] İsyan, firar, zindancıların ihmalleri, görev sırasında muhafızlara karşı yapılan aşırı hareketler ya da yargıçlara yönelik saldırılar konularını işlemektedir.

Asi, başka bir deyişle yetkililerin bir tutukluyu götürmelerine silah tehdidiyle ama silahı kullanmadan engel olan kimse kilisede af dilemeden sonra sürgünü hak etmektedir. (Yazar bundan çok daha ağır olan isyan suçuna değinmemiştir.) Firar eden sanık gıyaben cezalandırılır, ihmali görülen gardiyanlar da yargıcın takdirine göre, çoğunlukla işten el çektirilerek cezalandırılırlar. Ortaçağ'dan beri sık sık görülen muhafızlara karşı hakaretler ve zor kullanımları 1570'li yıllara kadar suçun ağırlığına ve sanıkların toplumsal konumlarına göre kilisede af dilemeyle, para cezasıyla, kimi zaman kırbaçlama, ceza hacları, sürgünler ile cezalandırılmaktadır. Daha sonraları adalet kamu içindeki günah çıkarmalara daha törensel bir nitelik kazandırır: Hayvanlarına el koymaya gelen Arras Valiliği'nin muhafızlarına karşı koyan, hatta küfür ederek birinin yüzüne vuran Peninli bir köylü 15 Eylül 1571'de kilisede af dilemek zorunda kalır, sonra da Valilik Kilisesi'ne bir meşale taşır, üç gün katıksız hapis yatar, sonra da Valilik Mahkemesi'ne kendi kesesinden demirden bir el taktırır. Bu jestüel ve görsel simgesel kodun bütünü seyircilere adalete karşı olan saygılarını güçlendirmeleri gerektiği konusunda ciddi bir uyarı yapmaktadır.

Cezalardaki aynı ağırlaşma hareketi yargıçların şahsına yapılan saldırılar için de geçerlidir. Basit saygısızlık 1570'lerden beri cezalandırılmaktadır: Herkesin içinde "Beyler (belediye yargıçları) umurumda değil" diyen Arraslı bir manav kadın 3 Ağus-

40- a.g.e., s.90-111: "Yargıçlara, hukukçulara ve adalet görevlilerine karşı isyan, saldırı, kötü davranma ve hakaret suçları"

tos 1580'de kilisede af dilemeye, sonra altmış metelik para cezasına çarptırılır, bir kez daha böyle bir sabıkası olduğunda kırbaçlanması ve sürgün edilmesi karara bağlanır. 6 Ekim 1581'de, hakkında verilen beş yıllık sürgün cezasından hoşnut olmayan Arraslı bir burjuva mahkeme salonundan çıkarken yargıçlardan birine onun yüzünden bu cezayı aldığını söyler. Cezası hemen iki katına çıkarılır ve bir kez daha benzer bir söz söylerse idam edileceği belirtilir.

XVI. yüzyıl sonunun kanun adamları, otoritenin eskisinden daha çok egemenin ve temsilcilerinin ellerinde yoğunlaştığı bir devlet içindeki etkilerinin artmasını açık bir hoşnutlukla saptamaktadırlar. Tepe noktasında ilahi hakka sahip prensin bulunduğu bir piramidin çeşitli basamaklarında yerleşen yargıçlar, çok kesin bir hiyerarşisi olan bir itaat sisteminin laik ordularını oluşturmakta, Katolik Karşı Reform'unun rahipleri de bu sistemin kilise kanadında yer almaktadırlar. Yargıçların işlevleri de Kilise'ninkiyle aynıdır: Düzeni ve imanı savunmak. Görevlerinin kutsallığı, gerek işlerinin ilahi doğasıyla, gerekse egemen güçle kurulan açık ilişki yoluyla ifade edilmektedir; etkinliklerine ve kişiliklerine giderek artan bir saygıyı dayatmaları için özel bir ayırımla giderek halkın üstüne yerleşmeleri zorunlu olmaktadır. Onların açısından yoksul halktan farklı törelerin kabulü, toplumsal ve simgesel ağırlıklarının artmasıyla atbaşı gitmektedir. Demek ki, kilise dünyasının ve daha genel anlamda töre uygarlığının dinamik sürecine bağlanmış diğer ayrıcalıklıların ruh durumlarına koşut olarak, onların ruh durumları da derinlemesine değişmektedir.[41]

Hukuk mezunları, merkezi yetkililere karşı uyulması gereken itaatin eylem alanının genişletilmesine, başka bir deyişle Ortaçağ sonundan beri gündemde olan adaletin yedeklenmesi sürecine yakından katılmaktadırlar. Karşılıklı birbirlerini güçlendiren majesteye hakaret ve krallık davaları her türden etkinliklerin üs-

41- N.Elias, a.g.e.; R.Muchembled, a.g.e. (1988), özellikle endeks içinde adalet sözcüğü.

tüne bir zeytinyağ lekesi gibi yayılırlar. Örneğin kalpazanlık uzun süredir majesteye hakaret kapsamı içinde görülmektedir. Hollanda'da 18 Mart 1633 tarihli bir duvar buyrultusu sahte nakit para döken ya da gerçek paraları kesen kişilere karşı Ortaçağ'ın kaynar zeytinyağ ve su kazanına atılmak cezasına geri döner, ama bu konunun tek yetkili mahkemesi olan Artois Konseyi suçluların boyunlarına sahte paralardan yapılmış bir kolye takarak onları asar. Ancak "sahtecilik" kavramı, sahte para kullananlara da yaygınlaştırılır ve onlar da tazminat ya da sürgün cezalarına çarptırılırlar. Aynı kavram, kraliyet denetiminin daha iyi uygulanmaya çalışıldığı başka sektörlere de taşar: Fiyatlar, ölçüler, vasiyetler, duruşmalarda tanıklıklar... Hatta bir sütanne aracılığıyla çocukların değiştirilmesi bile bu kapsama alınmış, sütanne önce kırbaçlanıp sonra sürgün edilmiştir.[42] 1629'da Artois Konseyi, Arras belediye yargıçlarının yeni görülmeye başladığını söylediği bir uygulamasını kınar. Yargıçlar kendi isimlerinin önüne "soyluluk önekini andıran bir De, Du, Le, La, Les" eklemekte, bu da onların şu ya da bu yörenin senyörüyle karıştırılmaları tehlikesini yaratmaktadır. Eyaletin en üst yargı kuruluyla eskiden oldukça saygın olan bir kent mahkemesi arasındaki açık kıskançlığın dışında, bu anekdot toplumsal düzenin korunmasında kanun adamlarının oynadıkları temel rolü belirlemektedir.

Mutlak kralların adaleti, Ortaçağ sonunda sıkça görülen basit hakemlikten çok uzak, yeni bir ceza yoluna girer. Krallık davalarındaki sert cezalandırmalara bu davalara yol açabilecek olaylara, yerleşik değerlere yönelik hafif saldırılardan kötü niyetlere kadar giderek artan bir denetim eklenir. 7 Şubat 1540 tarihli bir fermanla kundakçıların ya da "ısıtıcılar"ın (kurbanlarının ayaklarını yakan haydutlar) yakılacakları bildirilir; 18 Eylül 1592 tarihli bir diğer ferman da bunu doğrular. Kimi zaman yanına kibrit kutuları eklenmiş tehdit mektupları gönderen bu "kötülüğe"

42- Anonim, s.327-336; Desmasures, f 2329 r-2364 r ve 2388 r-2409 r.

karşı yargıçlar çok katı bir tutum benimserler. Birine sadece şu sözleri söyleyenleri de tazminat ya da sürgün cezalarına çarptırırlar: "Seni aydınlatacağım" ya da "Yakılmaktan korkmuyor musun?" "İnsan türünün yok edilmesine neden olabilecek" ateşli silahların yaygınlaşmasını engellemek için sert bir yasayı uygulamayı denerler: 31 Ocak 1614 tarihli bir duvar buyrultusu, bütün uyrukların boyları 32 parmaktan kısa ve gizlenmesi çok kolay tabanca türleri olan *bidet* ve *machoir* türü silahları taşımasını yasaklar, üstünde bu silahlardan bulunanların 500 florin gibi aşırı bir para cezasına ve ömür boyu sürgüne çarptırılacaklarını duyurur. Kuramsal olarak kentte taşınmaları yasak olan arkebüzler ve horozlu karabinalar sadece yolcular için serbesttir ve bulunmaları halinde verilebilecek ceza 100 florine kadar çıkabilmektedir. Bu metinler yola gelmeyen suçluların bedensel cezalara da çarptırılacakları, herhangi bir insana ateş edenlerin, hedeflerini vuramasalar bile idam edilecekleri konusunda da herkesi uyarmaktadır. Onlarca yıl süren savaş ve güvenlik yokluğu döneminden sonra, yetkililer şimdi barış zamanında halk kesimlerini silahsızlandırmayı denemektedirler. 1627'de kanunda yapılan yumuşatmalara karşın bu hedefe varmaları kolay olmaz. Yasaklanmış tabancaların asgari uzunluk ölçüsü kısaltılır; posta görevi görenlere bu silahların taşınması izni verilir; kaza sonucu adam öldürenlere kolaylıkla af çıkartılır; vb.[43]

Aynı dönemin Fransa'sında olduğu gibi, düelloya karşı verilen mücadele krallık iktidarının güçlendirilmesi sürecinin bütünleyici bir parçasıdır. 22 Ocak 1589, Şubat 1610 ve 11 Temmuz 1624 tarihli duvar buyrultuları bu yasaya karşı gelenlerin öldürüleceğini, birbirlerini düelloya çağıranların, bir düelloyu kabul edenlerin ya da sadece düelloculara yardım edenlerin soyluluk unvanlarının ya da görevlerinin ellerinden alınacağını, mallarının yarısına el konacağını bildirir. 14 Mart 1636 tarihli yeni bir duvar buyrultusu, düelloda ölenlerin Trento Konsili'nden beri

43- Desmasures, f 2381 r-2387 r. Ateşli silah kullananlara çıkarılan aflar konusunda, bkz. R.Muchembled, a.g.e. (1985), s.231, 233-234.

kilise mezarlıklarına kabul edilmeyen cesetlerinin ve anılarının da soruşturmaya uğrayacağını bildirir.[44] Ama bu "hayvanca şeyi" söküp atmak olanaksız görünmektedir. Fransız örneğine bakılacak olursa, düellonun en görkemli dönemi XVI. yüzyıl sonu ile XVII. yüzyıl başıdır ve gerilemesine ancak 1650'den sonra yavaş yavaş tanık olunur. François Billacois, haklı olarak, düelloyu hem krala hem ölüme bir meydan okuma, aristokrasinin kendini değişen ortama uydurmasının bir aracı olan bir "kültürel ayarlama" biçimi olarak görüyor.[45] İşin özü böylelikle egemen ile soyluluk arasında kurulan eşitsiz diyalogdur. Soyluluk, giderek kendini dayatan mutlakiyetçi siyasi sistem içinde simgesel bir karşı iktidar geliştirmeye çalışmaktadır. Zaten dönemin çeşitli toplumsal grupları da bunu kendi biçimlerinde yapmaktadır. Bu durumun da ilerleyişini kanıtladığı merkezi iktidarla yeni uzlaşmalar sağlamak gerekmektedir.[46]

Krala ve Tanrı'ya itaat etmek

Dar anlamda insani majesteye hakaret kavramı çok ağır ve sınırlı sayıda olayı kapsamaktadır. İlk sırada kralın şahsına yönelik saldırılar yer almaktadır. Desmasures, III. Philippe tarafından İspanya'dan sürülen Mağribiler'in giriştikleri "yıkıcı örgütlenmeyi" Artois'da hiç görülmemiş olan bu türle özdeşleştirmektedir. İkinci sırada kralın düşmanlarıyla anlaşma yapanların eylemleri yer almaktadır. Tüm suçlular ölümle cezalandırılmakta, ama bu ceza, sıradan suçlardan farklı olarak, suçun anısını asla yok etmemektedir; bu nedenle ölenlerin mallarına el konmakta, hatta 1633'te Bouchain Valisi Carondelet'ye yapıldığı gibi, bir ceset bile dava edilebilmektedir. Bu davalarda normal prosedürler uygulanmamakta, örneğin bir casusun ifadesi işkenceye bile başvurmaya gerek kalmadan hemen idam cezası verilmesi-

44- Desmasures, f 2564 r-2571 v.

45- François Billacois, *Le Duel dans la société française des XVIe-XVIIe siècles. Essai de psychosociologie historique*. Paris, E.H.E.S.S., 1986.

46- Bkz. ileride V. Bölüm.

ne yol açabilmektedir.[47] Bu katı çekirdeğin etrafında ortak noktaları egemen otoriteye itaatsizlik ya da direniş olan çok çeşitli suçlamalar dönmektedir. Böylelikle suçlar ve cezalar piramidinin ana hatları yavaş yavaş çizilmekte, bu arada da soylular, adli ya da başka alanlardaki ayrıcalıklarını yok eden süreci engelleyebilecekleri hayaliyle düelloları çoğaltmaktadırlar.

Prens, ilahi majesteye hakaret adı verilen suçların da çok kararlı bir biçimde soruşturulmasını laik yargıçlara emrederek, kilise yargısının özünü de kendine doğru çeker. Bu suçlar içinde Tanrı'ya hakaret, din sapkınlığı, cadılık yer almaktadır.

Kilise kanununda, Tanrı'ya küfür eden laikler için öngörülen tek ceza, ayin sırasında kilise kapısı önünde, herkesin içinde tövbe etmektir. Bununla birlikte, 5 Ekim 1531 tarihli bir krallık fermanı sivil mahkemelerin bundan böyle bu konuda daha sert bir tavır almalarını buyurur. Artoislı isimsiz yargı yorumcusu "ebedi ateşe mahkum lanetlilere özgü" olarak nitelediği bu suça sayfalar dolusu yer ayırırken 1529 ile 1628 arasında Arras belediye ya da Valilik mahkemeleri tarafından bu konuda verilmiş kırk sekiz hükmü sayar.[48] İlk kez edilen ve başka bir dinsizlik eklenmeyen küfürün cezası para cezasıdır; buna kimi zaman kilisede tövbe etme, teşhir, kırbaçlanma ya da bir süre hapise atılma da eklenebilir. Yabancılar ya da kötü bir yaşam sürenler diğerlerinden daha ağır bir biçimde cezalandırılmaktadır. Sabıkalıların halkın içinde dilleri delinmektedir. Arras'ta bu cezanın ilk örneği 1550'de görülür. 1609'da Artois Konseyi'nin verdiği bir yargıda, bir icracıya küfür etmekle ve Tanrı'nın adını inkar etmekle suçlanan bir Lestrem sakini önce tövbe etme, sonra da kızgın demirle dilinin delinmesi cezasına çarptırılır. İsimsiz yazar, sokakta birçok kez "Tanrı'yı ve onun orospu anasını" inkar ettiğini söyleyen on altı ya da on yedi yaşındaki bir delikanlıya verilen üç ayrı yerde tövbe etme cezasını çok hafif bulmaktadır. Ona göre gençliğine ve sarhoş olmasına karşın, bu kişi en azın-

47- Desmasures, f 2324 r-v.

48- Anonim, s.310-326. Ayr. bkz. Desmasures, f 2314 r-2318 r.

dan küfrü ettiği yerde kırbaçlanmayı hak ediyordu, böylelikle "suçunu daha iyi hatırlardı"

Demek ki sivil mahkemeler, törelerin yumuşatılmasına yönelik olarak, tavırların denetimi alanında yeni bir rol oynamaya başlamışlardır. Ceza korkusu, cezaların ibret özellikleri hem dinsizce tavırları, hem de ahlaksal ve cinsel sapkınlıkları söküp atmayı hedeflemektedir. Demek ki kaynaklarda küfür olayının görülmeye başlaması giderek artan bir dinsizliği değil, gündelik tavırlara yönelik daha sıkı bir denetimi yansıtmaktadır. Aynı denetim, İsimsiz yazarımızın Savoie ya da Bourgogne adli hükümlerinden yaptığı alıntılardan anlaşıldığına göre, bu bölgelerde de gündemdedir.[49] Zaten halk insanlarını denetim altına almak yolundaki prenslik iradesi giderek daha genel bir şekilde ifade olunmaktadır. Charles Quint'in 9 Şubat 1554 tarihli bir duvar buyrultusu "basit halk arasında sıkça duyulan *bougre*, *bersonteu*, *wuyot* (boynuzlu), *cornards*, *mort Dieu* (Allah'ın belası) gibi utanç verici ve bayağı sözleri" hedeflemektedir; bu sözler "başkasının onurunu zedeleyen, utanç verici sözlerdir ve iyi denetlenen tüm Cumhuriyetler'den bu sözlerin çıkarılıp atılması gerekir" Özellikle de bu sözlerin çocukların yanında kullanılması çok sakıncalıdır; çünkü çocuklar bunlardan "kötü bir biçimde etkilenebilirler." Metin bu suçu işleyenlerin üç gün katıksız hapse çarptırılacaklarını, suçun yinelenmesi durumunda ceza hacına gideceklerini, üçüncü kez ya pıranga vurularak ya da direğe bağlanarak teşhir edileceklerini, dördüncü kez yinelendiğinde ise on yıl sürgün edileceklerini, on altı yaşından küçük erkek çocukların ise bu suçu işlediklerinde muhafızların huzurunda anne babaları tarafından kırbaçlanacaklarını duyurmaktadır.[50] Bu süreç, hakaretlere Tanrı'ya küfür eklenmediği sürece, sistematik soruşturmalarla sonuçlanmamış gibi gözükmektedir, ama metin Katolik Karşı Reform'unun ve prenslik adaletinin önderliğinde ahlakçı bir saldırının gelişmekte olduğunu göstermektedir.

49- Anonim, s.324-325.
50- Desmasures, f 2317 v-2318 r.

Gerçekten de XVII. yüzyıl başında kitlelerin dinsel gözetimi giderek daha dikkatli bir biçimde yürütülmektedir. Kutsal değerlere saldırıyla suçlananlara artık örneğin sarhoşluk ya da çılgınlık gibi hiçbir hafifletici neden hakkı tanınmamaktadır. Örneğin Özel Konsey, bir yandan küfrederken diğer yandan bir rahibin bir hastaya götürdüğü kutsal şaraplı ekmek kabını sertçe yere düşüren Béthune varoşlarından bir meyhanecinin ölüme mahkum edilmesini onaylar. Adam bu eylemi yapmadan önce "kendini biraz kaybetmiş ve aklı yerinde olmasa da" önce dili kesilir, sonra diri diri yakılır.[51] Kuşku kırsal alanlara da usul usul sokulur, ihbarlar çoğalır. İsimsiz yorumcu, 1617 Paskalyası'nda "anlaşılan kötüye kullanmak üzere" ağzındaki kutsal ekmeği çıkarmakla suçlanan Saint-Omer *Bailli*'liğindeki Dennebroeucq'ten evli bir kadının işkencesine katıldığını anlatır. Sonunda ne gibi bir hükme varıldığı belirtilmez.[52]

Yetkililerin asıl ilgi alanı ise gizli kalmış din sapkınlarını bulup çıkarmaktır. Ancak, Hainaut ya da Tournai'nin aksine, Artois XVI. yüzyılda Protestanlığın yaygın olduğu yerlerden biri değil gibidir. Arşidükler yönetiminde gerçek dinsel sapkınların sayısı çok azalmıştır. İsimsiz yorumcu, dört tanesi 1535 ve 1555'te Arras'ta,[53] iki tanesi de Arras Valiliği'nin köylüleri içinde olmak üzere din sapkınlığı nedeniyle verilen idam cezalarının toplam sayısının altı olduğunu belirtmektedir. Bu iki köylüden 17 Haziran 1569'da başı kesileni Richebourg'daki din sapkını ayinlere ve dualara katılıyor, sadece iki dinsel farza inanıyor, kutsal ekmek ayinine "bir parça bok"tan daha fazla değer vermiyordu. 5 Mart 1587'de asılan ikincisi Fransız sınırında, Orville'de yaşıyor ve inançlarını gizlemiyordu. Bir gece kayınvalidesinin "kutsal olmayan toprağa" gömülmesine yardım etmişti; ayrıca karısını doğurmaya Fransa'ya göndermiş, böylece çocuğun Protestan inancına göre vaftiz edilmesini sağlamıştı. Orville Orma-

51- a.g.e., f 2315 v.
52- Anonim, s.28.
53- Bu konuda ayr. bkz. III. Bölüm.

nı'ndaki yasa dışı vaazlara katılıyor, görüşlerini itiraf ediyor, bayram günleri bile gerçek bir "majesteye hakaret suçlusu ve kamu huzuru bozguncusu" olarak çalışıyordu.

Aynı yazar tarafından belirtilen diğer bir düzine sanık, çeşitli cezalara çarptırılır; geçici olarak orada bulunanların yerleşik olanlardan daha ağır bir biçimde cezalandırıldıkları anlaşılmaktadır. 24 Nisan 1584'te bir Arraslıya yasak bir kitap vermekle suçlanan bir İngiliz geri dönerse idam edilme kararıyla birlikte ömür boyu sürgün edilir, söz konusu kitap da mahkemenin önünde halkın içinde yakılır. Aire-sur-la-Lysli bir burjuva ise XVII. yüzyıl başına doğru, yasak yayınlar bulundurduğu, bunları kuşkulu şahıslara verdiği, din sapkını sözler söylediği, etkin biçimde propaganda yaptığı, Katolikliğin düşmanlarıyla düzenli ilişkiler sürdürdüğü ve Kuzey eyaletlerindeki "asiler"e açık bir eğilim gösterdiği halde sadece kilisede af diler ve sonra beş yıl sürgün cezasına çarptırılır.[54]

XVII. yüzyılın ilk otuz yılının barış içinde yaşayan Artois'sında din sapkınlığının bulaşması korkusu, Protestanların neredeyse tamamen yok edilmelerine karşın, azalmış görünmemektedir. Tehlike hep dışarıdan, İngiltere, Roma-Cermen Kutsal İmparatorluğu ya da Birleşik Eyaletler (İspanya 1648'deki Westfalia barışına kadar Birleşik Eyaletler'in bağımsızlığını tanımayı reddeder) gibi yakın ülkelerden gelmektedir. Aynı zamanda, dönemin kanun adamlarının düşüncesine göre, Tanrı sitesinin bağrında da kök salmaktadır. Çünkü krallık adaletinin kentlerdeki yükselişi, kırsal alanlardaki yeni denetim çabaları özellikle ahlak, cinsellik, din, yetkililere itaat gibi konularda o zamana dek gizlenen şeyleri ortaya çıkartmaktadır. Bu baskı hareketi o zamanın insanlarında suçların ok gibi tırmandığı izlenimini uyandırmaktadır. Oysa asıl söz konusu olan, Barok çağda Şeytan korkusunun vurgulanmasına ve öç alıcı bir Tanrı'ya boyun eğişe dayanan güçlü bir Katolik yeniden-fethine koşut ola-

54- Anonim, s.23-28. Son duruşmanın, tarihini vermemekle birlikte, raportörlüğünü yaptığını belirtiyor.

rak, toplumun giderek artan boyutlarda suçlanmasıdır. Yargıçlar kendilerini giderek öç alıcı Tanrı'nın misyonerleri gibi hissetmektedirler, çünkü ilahi ve insani majestelerine hakaret kavramı etrafında eklemlenmekte olan sistem onlara, Le Brun de la Rochette'in de belirttiği gibi, suçların ve günahların tümünün esin kaynağı olan Şeytan'a karşı çıkma görevini yüklemektedir. Kişisel ahlakları İncil'den ya da Erasmus'un derslerinden esinleniyor bile olsa, adaleti tamamen Tanrı'nın ve egemen prensin hizmetine sokan bir devlet ahlakını öne çıkarmaları ve sergilemeleri gerekmektedir.

Mutlakiyetin derin özgünlüğü her konuda çevreyi merkeze doğru çeken çekim alanları oluşturmasıdır. Hem Fransa'da hem de Hollanda'da, XVI. yüzyılın son on yıllarında tamamlanan ilk aşama esas olarak idari ve siyasi yerleşimle eyaletlere doğru dallanmaların başlamasına denk düşmektedir. Daha simgesel olan ikinci aşama 1580-1640 arasını kapsar ve bu dönem kimi zaman "Avrupa krizi" çağı olarak da nitelenir. Gerçekten de bu dönemin karakteristiği yerel toplumlar ve insan grupları içindeki kopuşlar ya da varolan çatlakların genişlemesidir. Artan gerilimler toplu bunalımlara, güvensizlik duygularına yol açar; bu bunalımlara çözümler öneren merkezi iktidar böylece yavaş yavaş toplumun bütünü üstünde giderek güçlenen bir kültürel denetim kazanmaya başlar. Dünyanın sinsice şeytani bir ayaklanmaya kurban gideceği korkusuna derinden yakalanan kanun adamları da kendilerine verilen misyoner rolünü daha kolay kabullenirler. O zaman adalet eskiye göre daha ahlakçılaştırılmış şehirlerden dışarıya, "batıl inançlar" ile dolu kırlara doğru yayılır. Yaşanan çatışma büyük olasılıkla hem kralın adamları hem de yörede yaşayanlar açısından endişe uyandırıcı boyutlardadır. Kralın adamları, her yerden sapkınlıkların çıktığını görmekte, bunların canla başla izini sürmektedirler ve bu durum onlarda şeytani bir yükselişin köylere kadar nüfuz ettiği izlenimini uyandırmaktadır. Eskisinden daha boğucu bir denetim altına giren köylüler ise durmadan suçlanmaktan kurtulmak için dinsel ve ahlaksal Orto-

doksluk görüntüleri vermeyi gönüllü ya da gönülsüz öğrenmektedirler.

Cadının yeri, halk kitleleri ile kanun adamları arasındaki bu yeni ilişkiden doğan ara uzamdadır. Yargıçlara göre o, bu dünyada işlenebilecek en iğrenç, majesteye hakaret alanında en duyulmamış suçu işlemekte, bu nedenle en şeytani ucu oluşturmaktadır. Ama aslında bu şeytani kadınlar hem kendilerini takip eden yargıçların ters yöndeki ikizleri, hem de kurulu toplum hiyerarşisine paralel şeytani bir hiyerarşinin en eski mitolojik örnekleridir. Onlar halkların direnişinin son aşamasını, ele geçirilecek son kaleyi, din sapkınlığının, ahlaksızlığın, dizginsiz cinselliğin, yetkililere saygısızlığın son kalıntılarını barındıran cehennem kazanını temsil etmektedirler. En uç noktasına varmış olan adalet törenselliği, odun yığınlarında yakılan Şeytan'a bağlı varlıklardan düşünsel olarak uzaklaşmak isteyecek kırsal kökenli insanların mutlakiyete girişini kolaylaştırmak ve İyi'yi Kötü'den ayırmak için, köylü imgelemine bu dolambaçlı yoldan saldırmaktadır.

Bir korku törenselliği

Barok çağın adaleti; Rönesans adaletinden pek farklı gözükmemektedir. Özellikle ağır ceza prosedürlerinde ya da cezaların ibret yönünde bu süreklilik çarpıcı bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte sistemin global dengesi değişmektedir: Önce kolayca tanımlanabilen dış düşmanları, işsiz serserileri, dilencileri, özellikle de haydutları hedefleyen, sonra (ve kimi zaman aynı anda) sıradan uyrukların, özellikle de kentlilerin denetim altına alınmasını amaçlayan baskı çabaları şimdi tüm günahları, dolayısıyla tüm suçları Şeytan'ın çıkarına biriktiren gizli iç düşmana, cadıya doğru yönelmektedir. Bu dönemin ağır ceza adaletine ayrılmış sentetik çalışmaların azlığı bu çok önemli olayı tüm boyutlarıyla kavramamızı engellemektedir.[55] Mutlakiyet en

55- Douze ans de recherches sur l'histoire du crime et de la justice criminelle (1978-1990). Hommage à Yves Castan, Paris, Maison des sciences de l'homme, 11-12 Ocak 1991, IAHCCJ Bulletin, no: 14, Ekim 1991.

baştan donmuş, bitmiş bir şekilde ortaya çıkmamıştır. Çok çekirdekli bir topluma esnek bir uyum mekanizması oluşturmakta, bu amaçla karşılaştığı farklı evrenlerle hem farklılaşan, hem de evrilen ilişkiler kurmaktadır. Bununla birlikte hep benzer bir ilerleyiş göstermektedir. Bu ilerleme genellikle söz konusu dünyanın iç uyumunun çoğunlukla şiddetli bir biçimde dağılmasıyla başlamakta, görkemli işkenceler biçiminde yürütülen baskı aşırılıklarından geçmekte, sonunda özgünlükleri, ayrılıkları, dirençleri hesaba katan uzlaşmalar gelişmektedir. 1580'den sonra kentlerdeki işkence sahnelerinin etkinliği yavaşlarken sahne birdenbire köylere kayar; bu durum mutlakiyetçi simgesel stratejinin yeniden köylere doğru yayılmasının bir göstergesidir. Bu sürecin sonunda cadılar için kurulan odun yığınlarının sona ermesi bulmacası, eğer bunu köylü büyücü kadınların tamamen yok olmaları tarzında değil de (zaten bu pek olası değildir) kırsal kesim insanlarıyla iktidar arasında yavaş yavaş yeni bir uzlaşmanın doğuşunun işareti olarak yorumlarsak, bir anlam kazanır.

İlişkiler ve değişimler

Korku törenselliği durmadan ve her yerde uygulanamazdı; yoksa özünü ve dolayısıyla etkisini yitirirdi. XVI. yüzyılın otuzlu yıllarından sonra Kuzey Hollandalı kuramcıların da görüşü budur. Örneğin Coornhert, 1567'de hapis cezasına bir övgü yazar, bu yapıt 1587'de *Boeventucht* ismiyle yayımlanır. Ona göre idam cezaları ya da işkenceler, adalet görevlilerinin gevşekliği ve özellikle kırsal alanlarda köylülerin yetkililere ihbar etmekten korktukları eşkıyanın cezadan kurtulma ümitleri nedeniyle yeterince caydırıcı olamamaktadır. Ona göre işsizleri yakından gözetim altında tutmak ve kürek ya da ülkenin göllerini deniz kıyılarındaki kum tepelerinin kumuyla doldurma cezalarını (bu ceza on idamdan daha ağırdır, diyordu) çoğaltarak çalışmaya zorlamak daha etkili olacaktı. Ayrıca sağlam hapishaneler inşa etmek ve kaçtıkları takdirde kolayca tanınabilmelerini sağlamak için tutukluların yüzlerini kızgın demirle dağlamayı ya da bu-

runlarını yarmayı unutmamak gerekiyordu. Ayrıca karşılıklı gözetim ve ihbarcılık halk kitlelerinin denetlenmesini kolaylaştıracaktı.[56] Geleneksel küçültücü fiziksel izlere yapılan göndermelere karşın, bu yapıt hapis cezası kavramının başlangıcını yansıtmaktadır. Belki de bu yapıtın bir cezaevi-atölye olan 1596'daki Amsterdam *rasphuis* kuruluşu üzerinde hiçbir doğrudan etkisi olmamıştır. Ne olursa olsun şu söylenebilir: XVII. yüzyılın Birleşik Eyaletler'i idam cezasını ve bedensel işkenceleri güneyli komşularından daha az kullanmaktadırlar.[57] Zaten daha XVII. yüzyılın ilk yarısında Hollanda'da işkenceye muhalif bir hareket ortaya çıkar. Hoşgörü yolundaki bu evrimi, siyasal ya da toplumsal mantığı, İspanya kralına sadık kalan eyaletlerde uygulanan mutlakiyet ile taban tabana zıt bir burjuva ve tüccar devletinin gelişiminin ifadesi olarak görmek gerekmez mi? Coornhert'in düşüncesinde de olduğu gibi, bu durum aslında Ortaçağ'dan beri işkence konusunda göreceli bir tutumluluk gösteren kent-devletin, modern krallıkların merkeziyetçi mantığına karşı kazandığı bir zafer değil midir?

Bununla birlikte bu mutlakiyetçi krallıkları da suçluları ezme makineleri olarak değil, kendilerini büyük yöresel ve toplumsal çeşitliliklere uyarlamak zorunda kalan idari ve adli tektipleştirici mekanizmalar olarak görmek gerekir. Verili bir coğrafi alanda gerçek işkenceler zamanı, sayısız ayrılıkçılık eğilimlerinin direnişini kırarak iç tutkunluğu parçalamaya yönelik bir korku dalgası yaratılmasıyla sınırlıdır; bunun amacı mutlakiyetçilik ağının önce söz konusu topluluk, sonra da onu oluşturan her grup üzerine etkin bir biçimde kapanmasını sağlamaktır. Bu ilk dönem geçtikten sonra, sadece en ağır suçlara verilen cezalar o ilk baştaki şoku hatırlatırlar; onların simgeselliğinin gücü gönüllü itaat sürecini kesmeden bu korkuyu canlı tutmayı sağlar.

56- Jan Van Hout ve D.V.Coornhert, *Bienfaisance et répression au XVIe siècle*, çeviren ve sunuş yazını hazırlayan P.Brachin, Paris. Vrin. 1984.

57- Pieter Spierenburg, *The Spectacle of Suffering*, Cambridge, Cambridge U.P., 1984, özellikle s.189.

Bu dönem için son derece hayal kırıcı, çok eksik ve dağınık olan Artois adli arşivlerinin bu durumu aslında birçok suçun göreli olarak sıradanlaştığını gösterir.[58] Muhasebe kayıtlarını tutan katipler tabii ki mali maddelerle ilgilenmekte, ama öncüllerinin özenle kaydettikleri sosyolojik ya da suça ilişkin notları, kuşkusuz artık bu olaylarla çok sık karşılaştıkları için, önemsememektedirler. Bu nedenle Arras Valiliği tarafından 1581 ile 1612 arasında verilen 344 para cezasının hangi suçlar karşılığında kesildiği belirtilmemiştir. Adalet harcamaları başlığında, aynı kurumun hükümleri genellikle belirsiz kalırken, jandarma komutanlığının yargıları daha sıkça ama yine sistematik olmayan bir biçimde kaydedilmiştir. Belki de bu idari tıkanıklık, Lille'deki muhasebe odası denetçilerinin kimi haraçları, zamanla kökleşmiş yerel uygulamaları, sanıklarla varılan uzlaşmaları kolayca ortaya çıkarmalarını engellemeyi hedeflemektedir. Belki de bu durum geleneklerde ve ayrılık eğilimlerinde yeni bir yükselişe işaret etmektedir ki, bu son derece akla uygundur.

1580 ile 1640 arasında Arras Valiliği, sadece otuz üç idam cezası vermiş görünürken, jandarma komutanı yine daha sert bir tavır sergilemiştir, çünkü aynı sürede 248 suçlunun idamını emretmiştir.[59] Bununla birlikte bu sayılar eskiye göre oldukça düşüktür. Bir barış döneminin neredeyse tam iki ucunda bulunan 1596-1597 ve 1632-1633 yılları dışında idam cezalarının çoğalmasına ilişkin herhangi bir örnek görülememektedir. Her zaman olduğu gibi askerleri, yabancıları veya serserileri cezalandırmakla görevli olan jandarma komutanı şimdi bir de önemi giderek artan önleyicilik, özellikle de büyük yolları denetim altında tutma işlevini üstlenmiştir. Birçok kuşkuluyu durdurmakta, bedenlerinde eski sabıkaları doğrulayan adalet izleri bulunup bulunmadığını kontrol etmektedir. 16 Nisan 1616 tarihli bir fer-

58- R.Muchembled, a.g.e. (1985), s.849-860.

59- a.g.e., s.794-800. 502'si Valilik Mahkemesi'nde olmak üzere, 829 hükmü bilmediğimiz doğrudur; bu da rakamlara temkinli bir şekilde yaklaşmayı zorunlu kılmaktadır.

manla etkinlikleri Artois Konseyi'nin denetimi altına girmiştir. Daha sonra onun girişimiyle açılan davalar, eskisinden daha uzun ve daha pahalı olma eğilimi gösterir. Mahkeme huzuruna çıkarılanlar artık yeni güvencelere, bir savcı ve kendilerini doğrulayacak tanıklar sunma hakkına sahiptirler. Jandarma komutanına artık olağanüstü hukuk değil kamu hukuku uygulatma eğilimi barış zamanlarında onun işlevini sıradanlaştırır; öyle ki kimi zaman olağan mahkemelerin isteğiyle ya da kendi kararıyla o yörede ikamet edenlerle de ilgilenmektedir. Bununla birlikte kırsal alanlarda toprak kıtlığı yaratan nüfus artışı baskısının etkisiyle, serserilik ya da sefalet de çoğalma eğilimi göstermektedir. Bu yüzden jandarma komutanlığının XVI. yüzyıldakinden daha az sayıda suçluyu yok etmesinin nedeni büyük bir olasılıkla göçmenlerden duyulan toplu korkunun biraz hafifleyip, yerini daha çok din sapkınları ya da cadı üzerinde odaklanan toplumsal saplantılara bırakmasıdır.

1625'ten 1637'ye kadar, Fransa ile savaş yaklaşırken ve daha sonra bu savaş sırasında, jandarma komutanlığının etkinliği yeniden canlanır ve sertleşir. Demek ki suç oranındaki görünür artış ortaklaşa kaygıların yoğunluğuyla bağlantılıdır. Askerler ve "ısıtıcılar" yeniden değişmez tehlikeler haline gelirler. Mart-Nisan 1634'e doğru yağmalar çoğalırken Artois jandarma komutanı, caydırıcı olması hedeflenen ürkütücü reçetelere yeniden başvurur: Haydutlara işkence edilir; kurbanlarının ayaklarını yakmışlarsa onlara da aynı şey yapılır, sonra da diri diri parçalanıp yollarda sergilenirler.

Artois köylerinin küçük bir bölümünün bağlı bulunduğu ya da onlar için temyiz mahkemesi işlevi gören krallık mahkemesi olan Arras Valiliği'nin payını değerlendirmek daha güçtür. Sadece müdahelelerinin toplam hacmi açıkça belli olmaktadır; çünkü çok sayıda dava tam olarak tanımlanmamıştır. Ancak incelenen dönem açısından davalarda açık bir artış olduğu ortadadır. Demek ki köylerin adli denetim altına alınması süreci ilerlemektedir. Az sayıdaki davaya ilişkin olarak verilen belirlemeler yo-

rumcuların daha önce belirttiğimiz görüşleriyle uyuşmaktadır. 1593-1620 döneminde "nefsine egemen olamama" (cinsel suçlar), soygun, isyan, din sapkınlığı ve cadılık davalarında toplu bir artış kaydedilmektedir.[60] Örneğin 1612-1613 hesaplarında bu konudaki yasağa karşın köyde dans eden üç gence, odun yığınında yakılınaya mahkum edilen bir cadıya ve sonunu bilemediğimiz bir din sapkınına karşı yapılan soruşturmaların izlerine rastlanmaktadır. Kırsal dünyada evlilik dışı ilişki, fahişelik, çocuk katli, cinsel sapıklık, aile içi ilişki gibi suçlara da rastlanmakta, cezaları da mevcut kurallara göre verilmektedir.

Burada tam boyutlarını değerlendiremediğimiz bu ahlakçılık aynı dönemde krallık af mektuplarının çoğalmasından anladığımız cinayet düşkünlüğüyle çakışmaktadır.[61] Anlaşılan merkezi iktidar özellikle de evlenme çağındaki gençlerde fiziksel şiddet aşırılıklarına göz yumarken, çok daha affedilmez görülen günahların ya da suçların üzerindeki baskıyı da arttırmaktadır. Güçlü köylü direnişleriyle karşılaşmaktan kaynaklanan bu tür bir tahterevalli oyunu 1640'dan sonra katillere sağlanan af mektupları sayısındaki ani düşüşü ve 1620'den sonra Artois'da cadılık duruşmalarının neredeyse tamamen ortadan kalkmasını da açıklamaktadır.[62] Daha itaatkar, daha inançlı, daha ahlakçı bir kırsal toplumda odun alevlerine daha az gerek duyulur ve yetkililer denetimlerindeki bir dünyada basit cinayeti de giderek kabul edilemez kılmaya karar vererek, bu ortamı çevreleyen şiddete rahat bir şekilde saldırabilirler.

Bu açıdan bakıldığında adli belgeler, ağır ceza gerçeklerini çok eksik bir biçimde yansıtmaktadır. Onların betimledikleri, adalet dağıtıcı prensin uyruklarıyla olan simgesel diyalogunun değişen biçimleridir. Yerine ve toplumsal gruplara göre farklı direnişlerle karşılaşan mutlak kral, her yerde adaletini tek tip ya da otoriter bir biçimde dayatmamaktadır. Başlangıçta kuramını ge-

60- a.g.e., s.858-860.

61- R.Muchembled, a.g.e. (1989), s.20.

62- a.g.e. ve elinizdeki kitabın devamında cadı avına ilişkin bölümler.

lenekleri sarsarak güçlü bir şekilde ifade etmekte; ama sonra anlaşmalara girmesi, bazı uzlaşmaları kabul etmesi, görevlilerinin ve yargıçlarının en önemli yeniliğin, majestelerine hakaret suçunun payını öne çıkarabilmek için eskiyi dikkate alan dengeler kurmalarına göz yumması gerekmektedir. Savaşlar ya da görünmez kazalar da bu ilerleme sürecini karmaşıklaştırabilmektedir. Kaynakların sık sık niteliksizleşmeleri nedeniyle uzun erimli tarihsel incelemelerin yapılmaması bu süreci de gözlerden kaçırmaktadır.

Bir itaat söylemi

Bu açıklayıcı model, modern Batı'da şiddetten hırsızlığa geçildiği kuramından ayrılmaktadır. Bu bakış, suça ve cezaya bağlanan toplumsal anlamı üreten Avrupa siyasal ve dinsel sistemlerinin örtük tek tipliğini varsaymaktadır. Oysa mutlakiyetçi devletler ile Birleşik Eyaletler ya da İngiltere arasında çok büyük farklılıklar bulunmakta, bu durum XVII. yüzyılın Aydınlanma çağından çok önceleri ortaya çıkan ceza konusundaki zıt anlayışlarda ifadesini bulmaktadır. Ayrıca suçlar da değişmez olaylar değildir. Toplumun kurucu değerlerindeki değişime göre onlar da evrilmektedir. Toplum, yerine ve çağına göre, üyelerinin sapma gösteren tavırlarını şu ya da bu ölçüde suçlamaktadır. Hatta bazı örneklerde, referans grup tarafından onurlu olarak belirlenen ama bir dış kurum tarafından değersiz görülen davranışlar arasında güçlü çatışmalar başgöstermektedir. Başlangıçta soyluluk açısından bir onur sorunu olan düello, Barok çağda mutlak kralların isteğiyle ağır suç kapsamına alınır, sonra XIV. Louis döneminde göreceli bir hoşgörüyle karşılanır ve XIX. yüzyılda da sosyetenin hayranlığını toplar.[63]

Bu nedenle bence suç kavramının Eski Rejim altında yaşadığı ileri sürülen tek çizgili evrimin yerine daha global bir otorite ve itaat anlayışı geçirmek, başka bir deyişle monarşik merkezle

63- F.Billacois, a.g.e.

bu merkezin kuşatmak ya da denetlemek istediği çevre alanlar arasındaki karşılıklı ilişkilere dayalı bir yaklaşım geliştirmek zorunludur. Merkezin girişimleri çevrede değişimlere neden olmakta, bu çevresel değişimler de daha üst düzeyde yeniden bileşimleri peşlerinden sürüklemektedir. Böylelikle majestelerine hakaretin oluşturduğu eksen etrafında kopuşmalar, uyarlamalar, yeniden uyarlamalar belli dalgalanmalar yaratmaktadır. Demek ki bazen oluşturulabilen adli soruşturma grafikleri çıplak bir suçluluk olgusunu değil, onun merkezi iktidarın itaat ya da normallik söylemiyle kesişmelerini betimlemiş olmaktadır.

O halde her şemayı kendi özgün toplumsal çerçevesi içinde okumak gerekir. Örneğin düello, genel anlamda kan dökme suçundan çok, soylulara özgü şiddeti, onların prensle eşit olarak simgesel bir diyalog kurma isteklerini gündeme getirmektedir. Diğer yandan af mektupları, düellonun bu aristokratik boyutunu neredeyse tamamen dışlamaktadır, çünkü onlar; geniş ölçüde kırsal bir halk dünyasına yöneliktir. Kuşkusuz onurun ve intikamın bu dünyada da yeri vardır; ama üzerine oturdukları sosyokültürel tarzlar çok farklıdır ve monark, bu tür katilleri affettiğine göre, bu tarzların geçerliliğini örtülü olarak onaylıyor demektir.

Özellikle kentteki suçlar konusunda merkezi iktidarın yerel uyarlamalara girmesi iyice belirginleşmektedir. Küçük bir Brabant sitesi olan Nivelles'te 1423'ten 1795'e kadar yürütülen belediye mahkemesi soruşturmaları hakkında Xavier Rousseaux tarafından oluşturulan dikkat çekici sentetik grafik, yazarın kaygısı bu olmamakla birlikte, bu açıdan da yorumlanabilir.[64]

Nivelles'te, para cezalarını ve hacları eksen alan XV. yüzyılın barışçı adaleti 1520'den sonra yerini yavaş yavaş bir ceza hukukuna bırakır. Ancak bu hukuk henüz tam bir engel haline gelmemiştir; çünkü suçlamaların ancak % 30'u bir hükümle sonuçlanmakta, bu da taraflar arasında varılan özel anlaşmalar yoluyla davadan vazgeçme uygulamasının ne oranda yaşadığını gös-

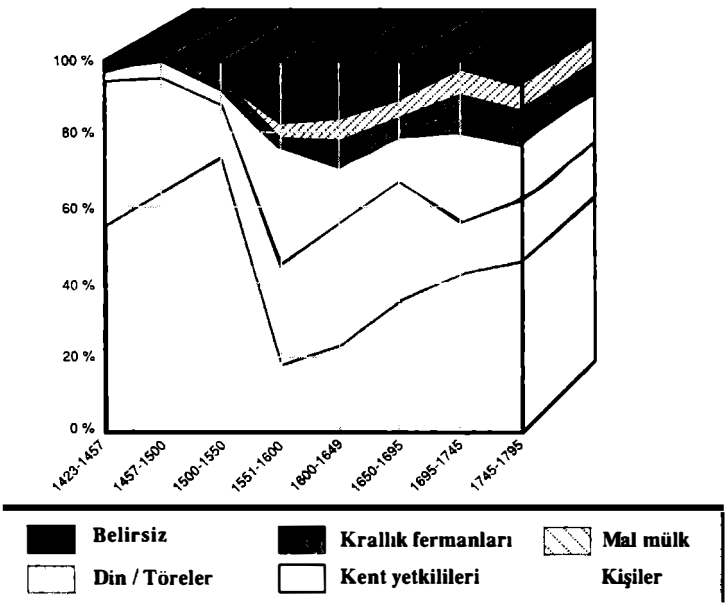
64- X.Rousseaux, a.g.e., grafik, s.515.

termektedir. Ölüm cezalarının azlığı ve XVI. yüzyıl ortasına kadar kişilere karşı işlenen suçların çokluğu yine Ortaçağ'dan miras kalan özelliklerdir. Suçların ortalama % 30'unu oluşturan soygun ve türevlerine yönelik cezalar, geniş bir dalgalanma göstermektedir. Dine, törelere ya da kral fermanlarına itaate yönelik eğilimler daha da ilginçtir: XV. yüzyıl sonuna doğru bu tür suçlamalar pek göze çarpmadan belirir, daha sonra ağır ama sürekli bir gelişme gözlenir, prenslik buyrultuları konusunda XVII. yüzyıl ortasında önemli bir genişleme yaşanır. Bu evrim, kuramcıların ya da yukarıda incelediğimiz Artoislı yargı yorumcularının yazılarındaki majestelerine hakaret ilkesinin gelişimiyle yakın bir koşutluk göstermektedir. XVI. yüzyıl ortasından sonra, Hollanda'daki çalkantı döneminde, yerel yetkililere karşı işlenen suçlar hızla artsa da, bunu o yetkililerin iktidarlarındaki bir gerileme olarak değil, tam tersine o dönemde yargı yorumcularının ya da Arraslı belediye yargıçlarının da dedikleri gibi, görevlerine karşı duyulan saygıyı pekiştirme isteklerinin bir ifadesi olarak görmek gerekir.

Demek ki grafik, monarkların ve yerel seçkinlerin çakışan iradelerine uyarak, kent toplumunun artan ahlakçılaşmasını yansıtmaktadır. Bununla birlikte kan dökme suçlarının sayısındaki çok net düşüş mutlak bir gerçek olarak görülemez; çünkü bu davaların büyük bir bölümünü yüksek krallık mahkemeleri, jandarma komutanlığı ya da af mektupları dağıtan prens kendilerine çekmektedirler. Ama en azından merkezi iktidarla kentlilerin otoriteyi, zenginliği, saygınlığı elinde bulunduran bölümü arasında artık yakın ilişkiler kurulmasını sağlayan düzen, dirayet, marjinallerin ya da serserilerin denetlenmesi, mülkiyetin korunması, çalışmanın değer kazanması, din sapkınlarının yok edilmesi kaygılarının açık bir biçimde ifade edildiği görülmektedir. Bu rol arkadaşları arasında birliğin hem dili hem de pratiği olan ağır ceza adaleti ötekilerle, özellikle de ayak takımı ile olan farkın işareti gibidir. Çünkü bu adalet sadece cezalandırıcı değil, aynı zamanda sınıflandırıcıdır. Metaforik söylemi, hem monarşi

hem de Kilise tarafından savunulan kurucu değerlerin öne çıkarılmasını sağlamakta, böylelikle toplumsal kabul, başka bir deyişle aidiyet ya da dışlanma işaretleri yaratmaktadır.

Grafik no: 10
1423-1795 arasında Nivelles'te suç oranları
(Xavier Rousseaux'ya göre)

Tablo no:7

1459 ile 1659 arasında Maubeuge Jandarma Komutanlığı Bölgesi'nde işlenen suçlar (Pascale Raux'ya göre)[65]

Suç Biçimleri	1459-1500	1500-1554	1554-1595	1595-1659
• Kişilere Yönelik Suçlar				
Tehditler	3	2		
Hakaretler	1	1	5	1
Yumruklamalar	44	2	5	
Yaralamalar	9	2	5	2
Anlaşmazlıklar		1		
Cinayetler	3	36	13	9
Toplam	**60**	**44**	**28**	**12**
• Mülkiyete Yönelik Suçlar				
Hırsızlık	19	34	46	11
Yataklık			1	
Yol kesme	7	1	6	2
Hainaut Nehri'nde korsanlık	1			
Diğer saldırılar			5	
Toplam	**27**	**35**	**58**	**13**
• Töre suçları				
Kötü yaşam	2	13	17	
Fahişelik		5		
Zina		1	1	
Kürtaj		2	1	
Aile içi ilişki				2
Irza geçme			1	1
Doğaya aykırı ilişki	2	1		
Çeşitli suçlar		3		
Toplam	**4**	**25**	**20**	**3**
• İnsani majesteye hakaret suçları				
İşsizlik	5	21	10	1
Adalete isyan	6	6		2
Hapisten firar			1	1

65- P.Raux, a.g.e., Grafik no:11 gibi s.234'teki sayısal verilerden yola çıkılarak hazırlanmıştır.

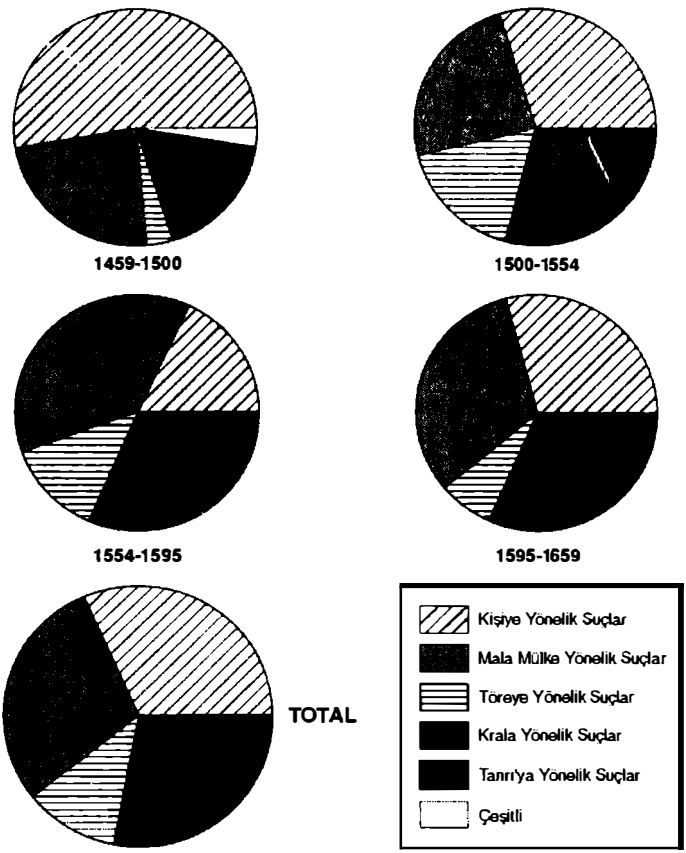
Tablo no:7 (Devamı)

Suç Biçimleri	1459-1500	1500-1554	1554-1595	1595-1659
• Bozgunculara Yardım	2			
Sürgün cezasını ihlal		2	2	
Askerden kaçma			10	
Casusluk	2	1		
Diğer ihanetler		3	6	
"Kanun karşıtları.."	2			
Kışkırtıcı sözler	1			
Kışkırtıcılık				2
İsyan				4
Kalpazanlık	-	1		
Toplam	**18**	**34**	**29**	**10**
• İlahi majestelerine hakaret				
Lanet okuma		2	7	
Küfürler			4	
İntiharlar	2		3	
Din sapkınlığı: Luthercilik		3		
Cadılık		4	6	3
Toplam	**2**	**9**	**20**	**3**
• Çeşitli Suçlar	3	0	0	0
TOPLAM	114	147	155	41
GENEL TOPLAM	457			

Pascale Raux'nun 1459 ile 1668 arasında Maubeuge Jandarma Komutanlığı hakkında yaptığı mükemmel incelemeden de benzer sonuçlar çıkarılabilir.(66) Bu küçük krallık yargı organı yaklaşık 2 500 kentliyi ve 15 000 köylüyü kapsamaktadır. Etkinliğinin toplamı iki yüzyıllık bir sürede 500'den az davayla özet-

66- a.g.e.

Grafik No: 11
Maubeuge Prévôt'luğunda
1459'dan 1668'e kadar işlenen suçlar.
(Pascale Raux'ya göre)

lenebilir; dönem boyunca gösterdiği yükselme eğilimine karşın kırsal alanlarda adli denetimin zayıf olduğu ortaya çıkmaktadır. Nivelles'te olduğu gibi burada da birçok suç bu önemsiz mahkemenin elinden kaçmakta veya daha saygın yargı organları tarafından bakılmakta ya da mareşallik, krallık affı, vb. yerlere yö-

nelmektedir. Bununla birlikte jandarma komutanlığı eskiden başka organlar, özel aracılar ya da Ortaçağ'da özellikle töre ve cinsel davalardan sorumlu olan Kilise mahkemeleri tarafından bakılan bazı davaları yavaş yavaş kendine çekmeyi başarır.

Beklenileceği gibi, kişilere karşı işlenen suçlar XVI. yüzyılda öncelikli durumlarını yitirirler, sonradan yeniden biraz artarlar. Soygunlarda pek bir dalgalanma görülmez; genellikle toplamın % 30'u gibi bir oran çevresinde duran bu sayı gerek Nivelles örneğini, gerekse XVI. yüzyılın ikinci çeyreğindeki Arras Belediye Mahkemesi kayıtlarını andırır. XV. yüzyılda neredeyse hiç görülmeyen töre ya da ilahi majestelerine hakaret davaları, XVI. yüzyılda kayda değer bir yükseliş gösterir, sonra XVII. yüzyılda durulur, ama yine de önemsiz sayılamayacak bir düzeyde kalır. Her türden itaatsizliğin de içine katıldığı insani majestelerine hakaret davaları düzenli olarak yükselir ve son gözlem döneminde toplam davaların dörtte birine çıkar. İnsani ve ilahi majestelerine hakaret kavramının yaygınlaşması, özellikle de arşidükler döneminde, XVII. yüzyılın ilk otuz yılında, krallık otoritesinin bütünündeki yükselmeyle çakışmaktadır. Bununla birlikte mahkeme aşırı katı bir tutum izlememektedir; çünkü sanıkların sadece % 11'i idam edilirken, % 28'i firar, af, vb. çeşitli nedenlerle her türlü cezadan kurtulur.[67]

Fransa için ayrıntılı örneklerden yoksunuz. Yine de bu döneme ilişkin suç istatistiklerinin ya da grafiklerinin mekanik bir biçimde suç eğilimlerini belirtmediklerini söylemek mümkün gözükmektedir. Bunlardaki dalgalanmalar, özellikle majestelerine hakaret sistemine bağlı adli uygulamalarda, bu kavramın ayrı toplumsal kümeler içindeki gelişme biçimlerine bağlı olarak geçirdiği değişiklikleri aydınlatmaktadır. Demek ki bu tür eğriler, esas olarak mutlakiyetçi simgeselliğin insan grupları içine sızmasının tanıklıkları olarak okunmalıdır; çünkü birbirini izleyen sert çatışmaları, uzlaşmaları, bu tür örtülü anlaşmaların sonradan tartışma konusu yapılmalarını, kısacası avantajlarını ileriye gö-

67- a.g.e., s.184, 232, 250, 277.

türmeden önce dirençlerle belli bir uyum da sağlayabilen bir suçlama sürecinin bütününü yansıtmaktadır.

Tanrı'nın gazabı

Cadılık duruşmaları, ancak bu çok geniş çerçeve içinde bir anlam kazanırlar. Onların kronolojik ve coğrafi gelişimi, devletin sadece dış görünümleriyle sınırlanmayan mutlakiyetçi dünyanın yayılmasını tanımlar. Büyük Katolik monarşilerin çerçevesini geniş ölçüde aşan ve giderek daha açık bir biçimde tanımlanan bir tehlikeye karşıt olarak ortaya konulan yeni ilkelere katılım sonucunu yaratan bir ruh hali söz konusudur.

Cadılar Avrupası

Batı Avrupa'da soruşturmalar, oldukça geniş bir dönemi kapsayan 1570 ile 1630 arasında doruk noktasına ulaşır.[68] Depremin merkezi Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'ndadır; komşu Lorraine ve Flandre bölgelerinde de çok sayıda odun yığını kurulmaktadır. Fransa ikinci sırada gelmekte, Akdeniz ülkeleri ise biraz daha az etkilenmiş görünmekte ve Birleşik Eyaletler ile İngiltere'de ise bu tür davalar daha erken bir tarihte sona ermektedir. XVII. yüzyılın ikinci yarısında ikinci bir dalga önce Orta Avrupa'yı ve İsveç'i kaplar, sonra Aydınlanma Çağı'nda Polonya, Macaristan ve Portekiz'e sıçrar.

Bu derece karmaşık ve çeşitli bir hareketin mantığı ne olabilir? Hareketi bir düzene koyabilmek için dinsel görüntüleri aşmak ve merkez ile çevre tematiğine ağırlık vermek gerekir.[69] Habsbourg'ların daha sonra Avusturya'da geliştirecekleri imparatorluk mutlakiyetçiliğini başarısız bir biçimde dayatmaya uğraştıkları, merkezi iktidarın zayıf karnı olan Roma-Cermen Kutsal İmparatorluğu, Reform çağından beri kriz içinde bulunan bir

68- Robert Muchembled. *La Sorcière au village (XVe-XVIIIe siècle)*, Paris, Gallimard-Julliard, 1979, özellikle s.124.

69- Bengt Ankarloo, Gustav Henningsen (yay.yön.), *Early Modern European Witchcraft. Centres and Peripheries*, Oxford, Clarendon Press, 1990.

devdir. Orayı kırıp geçiren acımasız cadı avı, doruk noktasına Otuz Yıl Savaşları sırasında çıkan daha global bir rahatsızlığı yansıtmaktadır.[70] Mantıksal zincirleniş, Charles Quint zamanındaki mezhep çatışmalarından başlayıp bu tür gerginlikler yüzünden kutsallığını kısmen yitirmiş bir otoritenin yeniden bileşimi çabalarına dek uzanmaktadır. Ama bu alanda yeni çözümler önerebilecek kişiler asla sadece imparatorlar değildir. Çok sayıda Katolik prens, İspanyol modelini yakından taklit etmeye dek varan biçimlerde, mutlakiyetçi ilkeleri sahiplenmektedir. 1600'lü yılların Michael Kunze tarafından parlak bir biçimde incelenen bir cadılık duruşması, II. Philippe devletinden kopya edilmiş, başka bir deyişle Karşı Reform'un hizmetine girmiş Bavyera Düklüğü devletinin anatomisini ve fizyolojisini ortaya koymaktadır.[71] Lutherciliğe gelince, o da dünyevi iktidara, kendisine karşı her türlü isyanı yasaklayan kutsal bir görev yüklemiştir; çünkü gerek hükümet gerekse adalet uygulamaları Tanrı'nın hizmetindedir.[72] Başka bir deyişle, Protestanların özel ahlakını onların kamusal ahlakından iyice ayırmak gerekir. Bu kamusal ahlak özünde Katoliklerinkinden çok farklı değildir; Lutherci bölgelerde de cadılar için tutuşan çok sayıdaki odun yığını da bunu göstermektedir.[73]

İster Katolik ister Lutherci olsun, iktidarın merkezi tehlikeli çevre alanlara şiddetle saldırmaktadır. Bunlar, kırsal dünyanın bağrında gizlenen cadılardır. Bununla birlikte söz konusu olan sadece köylü çevre alanları zorla mutlakiyet dünyasının içine iterek fethetmek değildir. Çünkü XVI. yüzyılın ortasından beri,

70- Bu konuda Gérald Chaix pek çok belgeye dayalı tarih yazınsal bir kuşbakışı öneriyor, "Notes dix-septièmistes", *Bulletin d'information de la Mission historique française en Allemagne*, no:21, 1990, s.149-180.

71- Michael Kunze, *Highroad to the Stake. A Tale of Witchcraft*, Chicago-Londra, The Chicago U.P., 1987.

72- Ernst Troeltsch, "The Social Ethic of Lutheranism", Kyle C.Sessions (yay.yön.), *Reformation and Authority The Meaning of the Peasants' Revolt*, Lexington (Massachusetts), D.C.Heath and Company, 1968, s.71.

73- H.C.Erik Midelfort, *Witch-Hunting in Southwestern Germany, 1562-1684*. The Social and Intellectual Foundations, Stanford, Stanford U.P., 1972.

gerçek anlamıyla dinsel muhalefetler Alman topraklarındaki farklılığı tam olarak tanımlamaya yetmemekte; çünkü her iki mezhep de siyaset konusunda aynı kutsallaştırıcı görüşü benimsemekte, bu durum da çeşitli karışıklıklara neden olmaktadır. Kopuşmalar, yoğunluklarından bir şey yitirmeseler de, artık daha az görünür bir düzeyde ifade edilmektedir: Öteki karşısında kendinin kültürel tanımlanması. XVI. yüzyılda Nüremberg'deki gravürler, baskılar, halk resimleri bu tür mesajlar içermektedir. Keith Moxey, bu araçların soyluların ruh durumunun taşıyıcılığını yaptıklarını kabul etmekle birlikte, söz konusu olanın sadece kentlerin halk kitlelerini etkilemek olmadığını düşünmektedir. Orta sınıflar tarafından üretilen, fiyatlarının düşüklüğü sayesinde çok daha geniş kitlelere ulaşabilen bu belgeler, kent toplumunun bütünü içindeki birliği, özellikle imparatorluk askerinin yüceltilmesi, köylünün toplumsal ve ahlaksal geriliği, kadının da kocasına boyun eğme gerekliliği üzerinde ısrarla durarak, kent toplumunun bütününün birliği görüşünü daha iyi savunmayı sağlayan değerleri ifade etmektedir.[74]

Fethedilecek çevre alanlar

Kentlilerin içinde tarlalarındaki kaba köylülere karşı, çoğunlukla karışık bir yol izleyen, ama giderek artan üstünlük duygusu, merkezi ya da yerel, mutlakiyetçi ya da Lutherci iktidarların, "batıl inançlara" derinlemesine bağlı söz anlamayan köylüleri yola getirmek isteğiyle kolayca buluşur. Bu toplam yavaş yavaş kent surlarının dışında yaşayan kaygı verici "öteki"ne karşı bir çıkar ve duyarlık birleşmesi üretir.

Tam fethedilememiş ikinci bir çevre alanı, kocasına boyun eğmeyen kadın tarafından temsil edilmektedir. Ancak antifeminizm XV. yüzyıl sonundan başlayarak, Flaman ya da Cermen kentlerinde de gelişmiştir. Bu alanda da köylü, burjuvaların gö-

74- Keith Moxey, *Peasants, warriors and wives. Popular Imagery in the Reformation*. Chicago-Londra, The University of Chicago Press, 1989, s.130-131.

zünde giderek farklılaşmaktadır.[75] Demek ki Demonolojik (Şeytan'a, onu araştırmaya ilişkin-ç.n.) doktrinin Ren Bölgesi'nde gelişmesi bizi yanıltmamalıdır. İş, *Malleus Maleficarum*'un yazarları ya da onların taklitçileri tarafından kiliseye dayalı bir antifeminizmin yükselişiyle sınırlı değildir. Yoğun nüfuslu Avrupa'nın bu çok kentleşmiş bölgesi, dinsel ya da ahlaksal krizlerin etkisiyle ama aynı zamanda mutlakiyetçiliğin yükselişinin sonucu olarak, Ortaçağ "burjuva" kültürünün derinden değişmesine tanık olmaktadır. Mutlakiyet ile kent dünyaları arasında, gerek kır insanları gerekse kadın dünyası hakkında örtülü bir mantıksal buluşma belirmektedir. Bunlar, hem kent görgüsü tarafından temsil edilen modernlik tırmanışına, hem de siyasi merkezileşmeye karşı biri dışarıda, diğeri ise hem içeride, hem dışarıda olan iki direniş kutbu değil midir? Hem kadın hem köylü olan cadı figürü, çeşitli nüfus gruplarının kaygı kavşaklarında, farklı iktidarlar arasındaki diyalogların ya da çatışmaların birleştikleri kanallarda, bir amblem gibi giderek yeni bir yer işgal etmeye başlar.

Çünkü cadılara yönelik baskılarda görülen ani tırmanış kuşkusuz geleneksel köy büyücülüğündeki derin bir değişimi yansıtmamaktadır. Daha çok kırlarda kadının rolünün ya da daha genel bir anlamda evlilik yaşının büyüdüğü ve cinsel davranışların giderek vurgulanan ahlakçı kurallara bağlandığı bir çağda ailenin değişimini yansıtmaktadır. Ama yenilikler konusunda işin özü köylü dünyasının dışında yaşanmaktadır. Her şeyden önce, Protestan Reformu'nun ilk şoku geçtikten sonra, yenilenen kiliseler tarafından girişilen ve yavaş yavaş ilerleyen, ruhların fethi hareketi söz konusudur. Buna, vergi toplama, itaatı denetleme aracı, varlığını giderek hissettiren bir adaletin taşıyıcısı, dini ve ahlaki değerlerin bekçisi olan bir devletin artan ağırlığı eklenmektedir.[76] Önceki araştırmalarımda önemini yeteri kadar belirleye-

75- Paul Vandenbroeck, a.g.e. Ayrıca bkz. *Over wilden en narren, boeren en bedelaars. Beeld van de andere, vertoog over het zelf*, Anvers, Güzel Sanatlar Müzesi, 1987 (sergi katalogu).

76- Robert Muchembled, *Sorcières, justice et société aux XVIe et XVIIe siècles*, Paris, Imago, 1987, Cambrésis hakkında s.89-205.

mediğim son bir boyut da, mutlakiyete farklı anlarda ve çoğunlukla birbirleriyle çelişen gerekçelerle giren dağınık kent dünyalarını kaynaştırabilecek ya da en azından kültürel olarak birleştirmeyi deneyen saplantılı bir "demonolojik mit" üretilmesidir.

XVI. yüzyıl sonunda, kentler ile devletler arasındaki denge sorunu birçok ülkede yakıcı bir gündem maddesi olarak yerini korumaktadır. Ekonomik güç eski ayrıcalıkların yeniden ve güçlü bir biçimde talebiyle birleşince, terazinin kefesi kesin bir biçimde kent zaferlerinden yana eğilmektedir. Amsterdam ve daha sonra İngiltere'deki "burjuva devrimleri"nin ardından Londra bu duruma iyi birer örnektir. Başka yerlerde durum Modern Avrupa'nın ikinci büyük kurucu kuvveti olan devlet gücü lehine gelişmekte; ama yerine göre önemli ayrıntılar gözlenmektedir. Fransa'da zaferi kazanan IV. Henri, kendisine bağlı kalan kentleri, 1591'de Bordeaux'ya yaptığı gibi, ayrıcalıklarını onaylayarak ödüllendirir. Koşulları kesin bir şekilde saptanmış bir anlaşmayla, birlik yanlısı otuz kadar kente de aynı şekilde davranır. Buna karşılık, otoritesine karşı çıkanlara, örneğin 1597'de Amiens'e karşı oldukça sert davranır.[77]

Bu tür olayların dışında, prensin kentli uyruklarıyla kurduğu diyalog gerek Fransa'da, gerek Hollanda'da ya da Roma-Cermen Kutsal İmparatorluğu'nda krallık propagandası, Nüremberg'de olduğu gibi halk resimleri ya da daha gündelik bir biçimde adaletin uygulanması gibi yolları kullanmaktadır. Aslında XVI. yüzyılın ceza sistemi kentliler için yeni ayrıcalıklar getirmekte, bunların gerçekleştirilmesini sağlayan monarka daha çok bağlanmanın kaynaklarını üretmektedir. Jandarma komutanının eylemi ve kent çevresinde sergilenen insan artıkları kuşağıyla dış tehlikelerden daha iyi korunan, şiddet ya da hırsızlık gibi en yaygın suçlar konusunda marjinallerden daha affedici bir tavır gördüklerinin bilincinde olan kentliler, kendileri açısından oldukça elverişli olan bir düzenin kurucu ilkelerine uymayı hızla

77- Jean Gallet, "Recherches sur les mouvements populaires à Amiens en 1635 et 1636", *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, c.XIV, 1967, s.193-216.

öğrenirler. Törelere ya da özellikle dine yönelik en ağır saldırılarda bedenleri cezalandırılan, bu konuya yönelik ibret cezalarının seyircileri olan kentliler, majestelerine hakaret kavramının önemini de anlarlar. Meydanda bir cadının odun yığını üstünde yakıldığını gördüklerinde, bu olay genellikle onların farklı olma duygularını güçlendirir; çünkü bu tür olaylar genellikle mahkum olup temyize başvurmuş ya da kaçarak kente sığınmış köylüleri hedef almaktadır. Şeytan uzmanları (demonologlar) tarafından keskinleştirilen, vaizler tarafından taşınan, cadılarla dolu kırlarda görülen şeytani tırmanışla ilgili söylentilerle beslenen toplu kaygı, bir tepki olarak kendilerini şeytani dünyadan daha fazla ayırmaya iter. Kilise doktrini sağlar, yargıçlar bunu uygulamaya koyar, kitleler ve kent orta sınıfları bu miti hem tüketir, hem de büyütürler. İdam cezaları sırasındaki dehşet, daha normal zamanlardaki bunalım ve kaygı kent bütününü, prensin yıldırımlarının küle dönüştürdüğü iddia edilen eski şeytani dünyadan yavaş yavaş koparır. Kutsallık giderek Ortaçağ kentini kuran ayrıcalıklardan, en üstünde majestelerine hakaret kavramının yer aldığı bir piramit boyunca yargıçtan krala ve kraldan Tanrı'ya dek kenti koruyan hiyerarşilere kayar.

Günah keçisi konumundaki kır cadısı kendisini mahkum eden yargıcın tam bir antitezidir. Onun kurban edilmesi, yürüyen modernliğe karşıt eski köylü dünyası düzeninin yok edilmesini hedeflemektedir. Bu kurban töreninin bir diğer işlevi, saldırılan dünyayı yeniden kurmak, bu amaçla söz konusu dünyanın bu tür Şeytan uşakları ile yanyana yaşamaktan ötürü kendilerini suçlu hisseden "en iyi bölüm"ünü İyilik yollarına doğru çekmektir. Son olarak da, toplumsal gerilimleri ve iç çelişkileri hiç eksik olmayan bir dünyayı canavar gibi görülen "öteki"nin uyandırdığı korku ve bu "öteki"nin inkarı çevresinde birleştirerek kent merkezlerinde krala itaata yönelik bir konsensüsü güçlendirir. Baskı altına alınan cadılığın aynaya düşen görüntüsünde ön planda kadın, onun arkasında köylü kadın, daha da geride kırsal dünyanın bütünü seçilmektedir: Çevre alanların fethedil-

mesi, modem çağı da oldukça aşan uzun bir çabayı gerektirmiştir!

Bu alanda kendine güvenli olan site-devletin işkence gösterilerine, başka bir deyişle majestelerine hakaret ilkesine, tam mutlakiyetçi ülkelerden daha az başvurmak zorunda kaldığı dikkat çekmektedir. Buna karşılık, Roma-Cermen Kutsal İmparatorluğu'nda baskı çok daha sertti, ama sonuca çok daha geç ulaşıldı; 1648 anlaşmasına kadar bu sonuç belirsiz kaldı ve iki mezhep merkezi düzeyde, hatta belki de esas olarak yerel düzeyde iktidarın özünü denetleyebilmek için aralarında yarışıyorlardı. Bu iki uç örnek arasında çeşitli ara aşamalar görülmektedir; büyük Fransa ülkesi de bu konumdadır. Fransa'da odun yığınları çevresel bir dağılım izlemekte, özellikle mutlakiyetçiliğin çok ağır ağır girebildiği, kentlerin ayrıcalıklarını ve kimliklerini uzun süre koruduğu örneğin Normandiya ya da Languedoc gibi bölgelerde yoğunlaşmaktadır. İspanya örneği oradaki rol dağılımının farklı olduğunu düşündürmektedir; belki de bunun nedeni orada krallık ile kentler arasındaki ittifakın bir günah keçisinin külleri üzerinde kaynaşmaya fazla gereksinimi olmamasıydı. Prensle yeni bir kontrata varan XVI. yüzyıl başının ciddi kent ayaklanmaları belki de bir kısım odun yığınından tasarruf edilebilmesini sağladı; zaten Engizisyon kırsal alanlardaki büyücüleri ya da cadıları uzun süredir gözetim altında tutuyor ve onları genellikle laik yargıçlardan daha hoşgörülü cezalara çarptırıyordu.

Kurumsal mutlakiyetçilik kuşkusuz Avrupa'daki cadı avının baş açıklayıcı nedeni değildir. Buna karşılık halkın çeşitli kesimlerinin itaat duygusu üzerinde yaptığı olumlu ya da olumsuz etkiler bu işin anahtarını oluşturmaktadır. Düşünürler dünyasına sızan söz konusu kuramlar, tüm kıtanın hukukçularının, ayrıntılardaki çatışmalara ya da yüzeysel anlaşmazlıklara karşın, ortak bir mantıkla donatılmalarına büyük katkıda bulunur. Bu hareket, ahlakçılık, kadınların boyun eğmeleri gerektiği yönünde etkin bir propaganda, köylülere karşı horgörü dalgaları tarafından işlenen kent dünyası artık merkeziyetçi söyleme açık gözükmekte, gerek majestelerine hakaret kavramı, gerekse Luther'in "iki

dünya" teması tarafından taşınan aşırı hiyerarşik toplum anlayışını kabullenmektedir. En azından kentler, Ortaçağ site-devleti yapısını korumalarına yetmeyecek bir ekonomik güç kaybına uğradıklarında, mutlak prense boyun eğmeyi kabul etmektedirler. Paris'te On altılar zamanında olduğu gibi, kimi zaman "kent iktidarını mutlakiyetçi olmayan bir devletin ana çarkı haline getirerek kurtarma yolunda ateşli çabalar" ortaya çıkınca bu geçiş sancılı bir hal almaktadır. "Birlik (Lig) yolu Fransa'nın mutlakiyete doğru ilerlemesini durdurmaya çalışıyordu." Daha ileri bir tarihteki "Sapan" (*La Fronde*) barikatları, yenildiğini itiraf etmeyi reddeden bir "komünal kültür" adına aynı yönde yapılan son çabadır.[78] Artois'da geçiş bu denli çatışmalı olmaz, uzlaşma orada daha eskiye dayanmaktadır; ama cadı avının daha yumuşak geçmesinde ve daha erken bir dönemde sona ermesinde güçlü kent geleneklerinin bir rolü olmuş gibidir.

Artois bilmecesi

XVI. yüzyıl sonunda, Hollanda'da Şeytanlık araştırmaları (Demonoloji) ve krallık fermanları[79] cadılığı olabilecek en korkunç majesteye hakaret suçu olarak gösterme konusunda ağız birliği ederler. Hatta bir süre sonra Artoislı isimsiz yargı yorumcusu bu suçun kaynağında "büyü, putperestlik ya da din sapkınlığı ile hiçbir ortak noktası bulunmayan bir tür kötülük" bulunduğunu ileri sürer.[80] Konuyla çok ilgilenen, duruşmalara katılan yazar, Şeytan'ın hizmetine girişi, *Sabbat*'yı (Halk inancına göre büyücülerin cumartesi günleri Şeytan başkanlığında yaptıkları gizli toplantı -ç.n.), kara büyüleri dönemin, Cizvit Del Rio'nun incelemesi gibi, yaygın demonolojik incelemelerinden çok farklı bir biçimde betimlemez. Bununla birlikte Artois kontluğu özel bir durumdur; çünkü burada cadıları yakmak için kurulan odun

78- Robert Descimon, *Qui étaient les Seize ? Mythes et réalités de la Ligue parisienne (1585-1594)*, Paris, Fédération des sociétés historiques et archéologiques de Paris et de l'Ile-de-France, 1983, s.64, 65, 98-99. Ayrıca, "Les Barricades de la Fronde parisienne. Une lecture sociologique", *Annales E.S.C.*, 45. yıl, 1990, s.397-422.

79- R.Muchembled, a.g.e. (1979), 1592, 1595 ve 1606 buyrultuları hakkında, s.74-85.

80- Anonim, s.29-38, 302-309.

yığınları sadece komşu Flandre'a göre daha seyrek olmakla kalmaz, 1620'den sonra tamamen ortadan kalkar.[81]

Artois'nın özgünlüğü önce birkaç erken tarihli dava örneği ile kendini gösterir: Arras *Bailli*'liğinden bir duvarcı 1373-1374'e doğru, genç bir kadını bir elma ile büyülemek suçundan 136 gün hapiste kalır; 1450-1451 hesaplarına göre, Inchyli Marguerite Hube yakılır. Kronikçi Jacques du Clerc tarafından uzun uzun anlatılan çok kural dışı bir örnek olan meşhur Arras Vaudois Davası 1460'da gerçekleşir.[82] Cadılıkla (Vaudois din sapkınlığıyla değil) suçlanan otuz iki sanıktan, altısı kadın on iki kişi idam edilir. Bu davanın önemli toplumsal ve düşünsel yankıları olmuş gibidir; çünkü güçlü kişiler suçlanmış ve Paris Parlamentosu yüzyıl sonunda bazı mahkumların itibarlarını iade etmişti. Bu olayın, sonraki süreçte yumuşatıcı bir rol oynamış olması da mümkündür.

Oldukça dağınık ve eksik kaynaklarda gerçekleştirilen sistematik bir araştırma sonuçta doksan iki ek örneğin ortaya çıkarılmasını sağlamıştır; bu örneklerden biri bir aileyle ilgilidir; ama başka bir belirleme yapılmamıştır. Bu son örnekle 1460 Vaudois Davası bir kenara bırakılacak olursa, suçlananların 67'si, toplam davaların % 74'ü kadındır. Bu sayı, Avrupa'da ortalama % 80 olan orana da yakındır.[83] Belgelerdeki belirsizlik gerçek sosyolojik sonuçlar ileri sürülmesini engellemektedir. Sadece bazı çocuk cadıların varlığına da değinilmekte, bu da hem o sırada yaygın bir inanç olan cadılığın kalıtımsal olduğu düşüncesini, hem de Artois'nın doğusunda, Hainaut'da Bouchain Şatosu Davasını hatırlatmaktadır.[84] Bazı örnekler, yaşlı, dul cadı kadın ka-

81- R.Muchembled, a.g.e. (1985), tablo no:33, s.907-911 ve s.912-932. Bununla birlikte Artois Konseyi hükümlerinin tamamına yakını kaybolduğu ve XVII. yüzyıldaki adalet hesapları çok belirsiz olduğu için belli bir temkini elden bırakmamak gerekir. (Bu önlemler konusunda, bkz. s.912-914)

82- *Mémoires de Jacques du Clerc*, a.g.e., c.III, s.10-137, 190-199, 250-307. Ayr. bkz. G.A.Singer, *"La Vauderie d'Arras", 1459-1491. An Episode of Witchcraft in later Medieval France*, Marylan Üniversitesi'nde tez, University Microfilm International, 1974.

83- R.Muchembled, a.g.e. (1979), s.124.

84- R.Muchembled, a.g.e. (1987), s.207-226.

lıbının yaygınlığına işaret etmektedir. 1460 Vaudois Davası, 1462'deki bir Arraslı, 1599-1600'e doğru Saint-Omerli evli bir kadın ve 1614'te Verger Manastırı'ndan sekiz rahibe dışında, doğum yeri belli olan sanıkların hepsi köy kökenlidir. İçlerinde marjinaller ya da göçerler pek yoktur.

Tablo no: 8
Artois'da cadılık (1373-1679)[85]

Dönem	Sayı
XIV. Yüzyıl	1
XV. Yüzyıl	3 (+ 32 Vaudois)
1500-1570	16
1571-1600	20
1601-1614	45 (8'i rahibe)
1615-1620	4
1636	1
1645	1
1679	1 aile
Toplam	91 + 1 aile

Kullanılan yöntemin çok özgün bir tarafı yoktur. Diğer bölgelerde olduğu gibi, sık sık işkenceye başvurulmaktadır. Daha yukarıda da belirttiğimiz aile de dahil olmak üzere, 29 davada kararı bilemiyoruz; altı rahibe ise iki yıl hapisten sonra serbest bırakılmış, 29 tutuklu ise suçlarını itiraf etmedikleri için idamdan kurtulmuştur. Bunlardan on beş kadın ve altı erkek sürgün edilir, çoğunlukla çocuklardan ve ergenlerden oluşan yedi kişi kırbaçlanır, bir kişi de para cezasına çarptırılır. Geri kalanlar içinden 24 kadın ve 4 erkek idam edilir; 2 kadın ve 2 erkek ise

85- Ayrıntılı referanslar için bkz. R.Muchembled, a.g.e. (1985), s.907-911.

zaten kendilerini yakalayanlar tarafından linç edilmiştir. İdam cezaları toplam davaların ancak % 30'una denk düşmekte, bu durum Artois adaletinin belli bir hoşgörüsü bulunduğunu kanıtlamaktadır, çünkü aynı dönemde, bugünkü Kuzey eyaletini oluşturan topraklarda sanıkların yarısı, Franche-Comté Bölgesi'nde ise % 40'ı sehpaya çıkmaktadır.[86]

1524 ile 1654 arasında kaydedilmiş birkaç kişisel intikam örneği büyülendiklerine inananların mutlaka adaletin yardımını beklemediklerini göstermektedir; ama bu örneklerin çok az sayıda kalması, kontlukta bu konunun soruşturmasında gösterilen açık yumuşamanın bir göstergesi olarak kabul edilmelerini engellemektedir. Bu yumuşama belki de 1460 Vaudois Davası'nın başkentin yönetici toplumsal katmanları içinde yarattığı şoka bağlıdır. Bir kuşak sonra mahkumların itibarlarının iade edilmesi onları rahatsız etmiş ya da davalardaki sert tutumun bir salgına yol açabileceği endişesini uyandırmış olabilir; çünkü duruşmalar sırasında birçok iyi insan da suçlanmıştı. Zaten 1500 ile 1570 arasında, dört kentliyi büyüleyen bir köylü kadını cezalandırmak için Arras belediye yargıçları tarafından 1532'de tutuşturulan ilk odun yığınına kadar neredeyse hepsi bir sürgün cezası ile sonuçlanan sadece on altı suçlamaya rastlanmaktadır. Yakılan kadın, Wailly'den kent kapılarına gelmiştir; bu durum aynı sırada din sapkınlarına karşı yürütülen soruşturmaların sertliğinin de ağırlaştırdığı bir şeytani salgın korkusunun varlığını olası kılmaktadır. 1544'te, Arras'ın çok yakınındaki Ecurie'de ikinci bir cadı yakılır; oğlu ise, cellat tarafından başına tutuşturulmuş üstüpüden bir şapka geçirildikten sonra, kırbaçlanır. Bazı istisnalar dışında, bu davaların hemen hepsi Arras'ın doğrudan çekim alanı içinde bulunmaktadır. Belgelerde bir yanılsama mı, yoksa ana mahkeme merkezlerinin yakınındaki kırsal alanlara doğru adaletin belli bir ilerleyişinin göstergesi mi söz konusudur?

86- R.Muchembled, a.g.e. (1987), s.112.

XVI. yüzyılın son otuz yılında Artois'da cadılara yönelik baskılar biraz artar. 1592 ve 1595'teki sert kral fermanları bu bölgede ancak sınırlı bir etki yaratmış gibidir; Flandre, Douaisis, Cambrésis gibi komşu bölgelerde odun yığınlarının sayısı birdenbire artarken, Artois'da yüzyılın son on yılında sadece 5 suçlama görülür.[87] Daha sonra hareket açık bir biçimde hızlanır. Saptanan soruşturmaların yarısı 1600 ile 1614 yılları arasına aittir. 1606 ceza karnamesinin bu kez belirgin sonuçları olur; çünkü 1613'e kadar suçlananların sayısı 36, yani toplamın % 40'ıdır. 1614 yılında Verger Manastırı'ndaki sekiz Cistercienne rahibe aleyhine olağanüstü bir dava açılır, bunlardan ikisi yakılır. Sonra olay yavaş yavaş hızını yitirir. 1616'da bir kişi kurtadam olmakla suçlanır; 1619, 1636 ve 1645'te üç kadın cadılıkla suçlanır; 1679'da bir aile, üyelerinin insanlara büyü yaptıklarını iddia eden birisi aleyhine hakaret davası açar.

1606-1614 yıllarında ulaşılan doruk noktası, komşu bölgelerde gözlemlenen doruk noktalarıyla uyum içindedir. Ama benzerlik bu kadarla kalmaktadır; çünkü Artois, Flandre'da 1640'dan 1680'e kadar, özellikle de 1660'a doğru (konuyla ilgili yeni bir krallık fermanının yayımlandığı tarih) görülen ikinci güçlü cezalandırma tırmanışını kesinlikle yaşamaz.[88] 1640'taki Fransız fethinden bu yana, kontluğun artık kuzeyli komşularından farklı bir devlet içinde yer aldığı doğrudur. Bununla birlikte bu geç siyasi farklılaşmalar, Artois'daki cadı avının gerçekten özgün niteliğini açıklamaya yetmemektedir. Burada hiçbir köy, bazı yerleşim birimlerinde sistematik işkenceler ya da ilk sanıklardan kopartılan ihbarlar sonucunda birkaç ayda on beş kadar odun yığını kurulan Cambrésis, Douaisis ve Bouchain senyörlüklerinden farklı olarak, gerçek bir cadılık salgını üretmemiştir. Verili bir yerde üç ya da daha fazla kişinin suçlanması bile Artois'da bir istisnadır: 1592'de Louez-les-Duisans'da, yine aynı şekilde 1608-1609'da Villers-les-Cagnicourt'da bir ana ve iki çocuğu; 1611-1612'de Oisy-le-Verger'de dört kadın ve bir erkek.

87- a.g.e., harita, s.90 ve grafik, s.109.
88- a.g.e., s.109 ve 111.

Özellikle son dava çok ilginç bir örnektir. Oisy, kontluğun doğu ucunda, Cambrésis yakınında, Douai'ye ve Bouchain senyörlüklerine fazla uzak olmayan bir yerdedir; bu bölgelerde ise cadı avı çok daha yoğun bir biçimde yaşanmaktadır. Belli bir salgın olduğu da söylenebilir, çünkü bölgenin birçok başka merkezinde, Pronville, Quéant, Récourt, Villers-les-Cagnicourt, Cantimpré'de de 1609 ile 1614 arasında yoğunlaşmış suçlamalar görülmektedir. Öyle ki aynı sırada Bouchain senyörlüğünü tam bir panik dalgası kaplar. 1610 ile 1620 arasında 163 dava sayılmaktadır; bunlardan 22'si 1610'da, 59'u 1611'de, 22'si 1612'de, 21'i 1613'te, 12'si 1614'tedir. Nüfusu 1000 kişi kadar olan senyörlük merkezinden 60 suçlu çıkarken, yakın altı köy 8 ile 27 arasında değişen sayılarda sanık vermiştir. Birkaç yıl içinde verilen ve daha ergenlik çağına erişmemiş çocukları da kapsayan 90 ölüm cezasının çevre halkın düşüncesinde derin izler bıraktığı açıktır. Bununla birlikte Artoislılar şeytani paniğe pek kapılmış görülmemekte, Oisy-le-Verger Davası hangi açıdan bakılırsa bakılsın bir istisna olarak kalmaktadır. Yine aynı dava içinde, bu konuda çok az görülen bir olay gerçekleşmiş, yirmi yıl sürgün cezası yiyen kadın tutuklulardan biri 1619'da bir kraliyet af mektubu sağlayabilmiştir. Zaten Verger Cistercienne Manastırı'nın bu adli girdap içine sürüklenmesinin nedeni, 1614'te iki rahibenin cadı olarak yakılmalarını emreden laik yargıya teslim edilmeleridir. Kendilerinden kuşkulanılan, hapsedilen diğer altı rahibe ise 1616 yaz sonunda serbest bırakılırlar.[89] Verger Manastırı'na ilişkin zengin dosyanın ciddi ve metodik bir incelemesi henüz gerçekleştirilmemiştir. Ama yine de hapisten salıverilen cadı rahibelere karşı yargıçların tavrındaki değişiklik ile 1615 sonrasında Bouchain senyörlüğündeki bu tür baskıların hızla azalması arasındaki çakışmayı fark etmek mümkündür (1616'da 1, 1617'de 8, 1618'de 2, 1619'da 1 dava, erte-

89- Krallık Genel Arşivleri, Brüksel, Özel İspanyol Konseyi, dosya 1098, Verger Manastırı, 90 fas. Bouchain hakkında, bkz. R.Muchembled, a.g.e. (1987), s.207-226.

si yıl hiç dava açılmaz; başka bir deyişle söz konusu on yıldaki 163 davadan sadece 12'si 1615 sonrasına aittir.)

Bu tür saptamalar, cadı avının gelişimini anlamak için Karşı Reformcuların bu konudaki gayretkeşliğine de belli bir açıklayıcı ağırlık vermek gerektiğini düşündürmektedir. Bouchain komutanı Charles Van der Camere'in arşidüklere mektupları, bu adamın kendisini şeytan mezhebini yok ederek şeytanı geriletmekle görevli bir laik misyoner olarak gördüğünü göstermektedir. Gerçek anlamıyla itki, Del Rio'nun 1599'da yayımlanan Demonoloji kitabından, 1606 fermanından ve anlaşılan bazı dinsel sorumluların tutumlarından kaynaklanmaktadır. Artois'da baskıların Cambrésis'e komşu doğu bölümünde en yoğun bir biçimde yaşanması ve en yüksek noktasına çıkması da reformcu bir din adamının kariyeri çerçevesi içinde yer almaktadır: Jean Richardot. Arşidüklerin Vatikan nezdinde eski temsilcileri, bir savaş dininin inançlı yayıcısı olan Richardot, 1600'den 1609'a kadar Arras piskoposu, sonra 1614'teki ölümüne kadar Cambrai başpiskoposu olur.[90] 1615 ile 1644 arasında Cambrai'de ardılı olan François Van der Burch da Trento düşüncesinin tipik ürünlerinden biridir; bu mantığın halkları Hıristiyanlaştırma eylemi hep onların "batıl inançları"na karşı yoğun bir mücadeleyle atbaşı gitmiştir. Van der Burch'un başpiskoposluğu döneminde, Cambrésis'te cadılar için kurulan odun yığınları çoğalır.[91]

Geride bir bilmece kalmaktadır: Artois'da soruşturmaların erken ortadan kalkmış olması. Bu konu sadece piskoposun yerine başkalarının geçmesiyle açıklanamaz. Zaten bu ardılların daha hoşgörülü oldukları da kanıtlanmamıştır. Aslında o zamanki Avrupa'nın içinde kontluğun konuya yaklaşımı oldukça özgündür. Çünkü Oisy-le-Verger örneği sınırlı bir uzamdaki aşırı sertlikten çok, Artois sakinlerinin birçok doğu ya da kuzey komşu-

90- Jean Lestocquoy, *La Vie religieuse d'une province. Le diocèse d'Arras*, Arras, Brunet, 1949, s.131.

91- R.Muchembled, a.g.e. (1987), s.116-121.

larının kendilerini kaptırdıkları şeytani salgına karşı alttan alta direnişi sorununu gündeme getirmektedir. Bu doğulu ve kuzeyli komşuların ait oldukları Cermen, Lorraine ya da Flaman cadı avı alanlarında odun yığınları bir yüzyıl boyunca alev alev yanar. Bazı yerlerde ihbarlar çoğalır. Birbiri üstüne yıkılan domino taşları gibi, köyler art arda baskı döngüsüne girerler; öyle ki bir araştırmacı 1561 ile 1670 arasında Almanya'nın güneybatısında 3229 ölüm cezası saptamıştır. Bu sayı ile Artois'daki ılımlı soruşturmalar arasındaki zıtlık çarpıcıdır: 1469'a doğru 170 000 can barındıran, bunların 40 000'i kentli olan bir yörede, 1460'ın cadı Vaudois'ları da dahil edilecek olursa, toplam 123 suçlu. Suçlamaların dağılımı İngiliz örneğini hatırlatmakta, ama 426 köyden 229'unu kapsayan Essex dağılımının genişliğine ulaşamamaktadır.

Bir cadılık suçlamasının ardından yaşamlarını yitiren Artoislıların da sayısı azdır: 1460'ta idam edilen 12 cadı Vaudois da dahil olmak üzere, toplam 44 kişi öldürülmüş, bunlardan ancak 24'ünün odun yığınında yakıldığı belirtilmiş, geri kalanların ölüm biçimleri hakkında belirsiz ifadeler kullanılmış ya da yurttaşlar tarafından linç edildikleri söylenmiştir. Sık sık işkenceden söz edilmekle birlikte, İngiltere gibi hiç işkence uygulamayan ya da İsveç veya Danimarka gibi kıta modelinden esinlenerek bu yöntemi geç bir tarihte alsalar da daha yumuşak bir biçimde uygulayan ülkelerin pratikleriyle belli bir yakınlık söz konusudur; çünkü bu ülkelerde de idam cezalarının sayısı, işkence bulunmadığı için, oldukça azdır. Son olarak da, cadılık davalarının erken bir tarihte sona ermeleri açısından, Artois'ya denk gösterilebilecek tek yer, aşağı yukarı aynı dönemde bu davalara bir son veren Birleşik Eyaletler'dir.[92] Artois'da son yakılan cadı, 1636'da Quiéry-la-Motte'tan Pasques Crespin olur. İki kızı tarafından ihbar edilen bu kadın, Flandre'daki Douai'nin yakınında bulunan

92- Alan D.J.MacFarlane, Witchcraft in Tudor and Stuart England. A Regional and Comparative Study, Londra, Routledge and Kegan Paul, 1970; R.Muchembled, a.g.e.

bir köyde oturmaktadır; Flandre'da soruşturmalar en az 1679'a kadar sürer.[93] Ama bir önceki yakılma olayı 1614'te olduğu için, daha geniş bir bilgi ortaya çıkıncaya dek, bu örnek tek başına bir olay görüntüsü vermektedir.

Elimizde şu anda bulunan belgelerden yola çıkılarak bir yargıya varılacak olursa, çok sert baskıların yaşandığı bir bölgenin hemen yakınında bulunan Artois'nın cadı avında bir alçak basınç alanı içinde kaldığı ve salgın döneminin 1606-1616 arası ile sınırlandığı söylenebilir. "Batıl inançlar"a karşı Katolik yükseliş ve sağlam bir şekilde kurulan barış döneminin tam ortasında Artois'da gözlemlenen ılımlılık büyük olasılıkla bu bölgeyi 1579 uzlaşmasından beri Habsbourg'lara çok sadık bir eyalet yapan ve aynı yönde buluşan özgünlüklerin bir yansımasıdır. Belki de burada uzlaşmayı sağlamak için Şeytan'ı kullanmaya fazla gerek kalmamaktadır; çünkü tehlike tüm XVI. yüzyıl boyunca çok somut bir biçimde güneyden gelmiş, sonra XVII. yüzyılın otuzlu yıllarında yeniden ortaya çıkmıştır. Ürkütücü Fransız komşu tarafından yutulmanın reddedilmesi Bourguignon prenslerinin mirasçısı olan hanedana karşı derin bir bağlılık duygusunu güçlendirmiş; 1640 fethinden sonra da, hem Arras'ı gözetim altında tutan, hem de bir düşman istilasını engellemeye yönelik olan Vauban Kalesi'nin de kanıtladığı gibi, bu duygu geçerliliğini korumuştur.

Ama şeytan korkusu bilinçlerden tam olarak silinmiş de değildir. 1614'teki Verger Manastırı Davası, eyaletteki tüm yargı kurumlarını bu konuda görüş bildirmek zorunda bırakır. Sanık kadınların ikisinin arşidüklerin bir emriyle gizlice idam edilmelerinden sonra, diğer altı rahibe, günah çıkarıcı rahip ve Oisy köyünün rahibi şeytan çıkarma seanslarına katılırlar; çeşitli Artois ve Flaman manastırlarının rahibeleri bu oturumlarda *Sabbat* toplantılarına katılmak ve şeytanla suç ortaklığı yapmakla suçlanırlar. Aralarında yüksek soyluluktan gelme kızlar da vardır. O za-

93- Robert Muchembled. Les Derniers Buchers. Un village de Flandre et ses sorcieres sous Louis XIV, Paris, Ramsay, 1981.

man Özel Arşidükler Konseyi'ne, Arras piskoposuna, Valiliğe ve hatta Papalığa başvuran etkili kişiler devreye girer. Sonuçta idam edilen iki rahibenin itibarları 1619'da geri verilir. Bu gelişmeler, cadılık alanında daha temkinli bir davranışı gündeme getirir; çünkü kör bir adli eylemin egemenler dünyasına çamur sıçratarak önceden hesaplanamayacak sonuçlar yaratabileceği açıktır.[94] Ama daha sonra odun yığınlarının tamamen ortadan yok olmalarını tek başına bu olay açıklayamaz. Güneybatı Almanya'da da, sanıklar suç ortakları olarak kendi yargıçlarını ya da soylu insanları ihbar edince duruşmalar sürüncemede kalmaktadır, ama yine de bu tür davalar 1680'lere kadar sürer.[95]

Burada daha eski bir şoka değinmek gerekiyor. 1460'daki gürültülü Vaudois Duruşması da ana hatlarıyla benzer çizgileri izlemişti: Uzun duruşmalar, 12 kişinin idamı, sonuçta itibarların geri verilmesi. 1614'e doğru, egemenlerde ve hukukçularda bu kez kendileri açısından daha da tatsız gelişmelere yol açabilecek sancılı bir dönemin yinelenmesiyle ilintili bir tür derin sıkıntı belirmiş olabilir. Pierre Desmasures bu konuda "namuslu ailelerin huzurunu bozabilecek tehlikeli bir örnek"ten söz ediyor. Kendisinin de şeytanın saldırılarına uğradığını eklemiyor; çünkü çocuklarından altısı evi lanetleyen bir ruh tarafından dövülmüşlerdi. Birçok nitelikli Arraslı şeytan çıkarma ayinleriyle ya da hac seferleriyle (Desmasures'ün eşi Jacqueline Jacquart gibi) bu tür kaygıları uzaklaştırmaya çalışıyorlardı. Matmazel de Landas'ın büyülenerek öldüğü konusunda kentte dedikodular dolaşmıyor muydu?[96]

Belki de Artoislı hukukçular, cadılığa karşı fermanların cezalandırıcı itkisini başkalarından biraz daha ılımlı bir şekilde aktarmaktadırlar. Kontluğun kırsal kesiminin böyle bir olayı diğer bölgelerden daha az kabul ettiği de düşünülebilir, öyle ki o sıra-

94- R.Muchembled, a.g.e. (1985), s.930-931.

95- H.C.E.Midelfort, a.g.e., özellikle s.194.

96- Desmasures, f 2371 v; Kont G. de Hauteclocque. Etude historique. Arras et l'Artois sous le gouvernement des archiducs Albert et Isabelle-Claire-EugÈnie (1598-1633), Arras, A.Courtin, 1873, s.227.

da bu alanda doyum noktasına erişmiş olan şiddet belki de bu konuda yarayı dağlayarak iyileştirme etkisi yapmıştır.[97] Aileye gelince, babanın toprakların önemli bölümünü bir tek erkek mirasçıya bırakması sayesinde aile bütünlüğü korunmaktadır; oysa Flandre'da mirasçıların arasındaki eşitlik çıkar çatışmalarını şiddetlendiriyor gibidir. Ne olursa olsun bu varsayımın doğrulanması gerekir; çünkü çocukların ana-babalarını cadılık nedeniyle ihbar etmelerine Artois'da, örneğin Cambrésis'in aksine, çok az rastlanmaktadır. Komşu bölgelere göre daha "kapalı", daha kaynaşmış bir kırsal dünya, cadılarını adalete ihbar etme konusunda daha isteksiz davranmayacak mıdır? Kişisel intikam izleri bu tür sorunları yasalara başvurmadan halletme olasılığı bulunduğunu göstermektedir.

O sırada genel anlamda Artois Flandre'dan çok daha kırsaldır ve kırsal bir endüstrinin doğuşu bu bölgeyi Cambrésis kadar rahatsız etmemektedir. Valenciennes ya da Tournai'den farklı olarak, Katolik birliği güçlü Protestan toplulukları tarafından sürekli tehdit edilmemiştir. Bölge bütünlüğü Fransız düşmanlara karşı yavaş yavaş güçlenmiştir. Her birinin nüfusu 10 000'i biraz aşan iki büyük kent, kuşkusuz bir Gand'ın, bir Anvers'in, hatta bir Lille ya da Douai'nin ağırlığına sahip değildir. Başkent Arras, güvenliğini sağlayan ve Ortaçağ'daki ekonomik görkeminin gerilemesini karşılayabilecek belli bir idari ve adli güç getiren yabancı bir monarşinin kucağına fazla bir çatışma çıkmadan oturmuştur. O halde Artois kollektif yapısının genel uyumunun, daha arşidükler döneminde, durmadan Amsterdam'ın temsil ettiği kent-devlet modeli ile mutlak monarşi modeli arasında kalan komşu kuzey bölgelerine göre çok daha güvenceli olduğunu söylemek mümkündür. Daha "kapalı", ama mutlak monarşiye de daha bağlı olan Artois, bu nedenle cadı avı konusunda daha ekonomik davranma şansına sahip bulunuyordu. Majesteye hakaret ilkesi orada başka yerlerde olduğundan daha az dirençle

97- R.Muchembled, a.g.e. (1989), s.20.

karşılaşıyordu; zaten 1460 Vaudois Davası bu alanda erken bir deneme oluşturmuştu.

Simgesel bir kavga

Cadı avı, gerilimlerini ve çatışmalarını düzenlediği bir halkın toplumsal ve düşünsel durumunu ortaya koymaktadır.[98] Yetkililerin "halk batıl inançları"na karşı düzenledikleri olağanüstü saldırı döneminde, cadı avı iki kültür arasında eşit olmayan ve çatışmaya dayalı bir diyalog da oluşturmaktadır. Gündeme getirdiği sorunların genişliği tarihçileri çoğunlukla inceleme alanını daha kolay anlaşılır birimlere bölmek zorunda bırakmıştır.[99] Oysa bir modernleşme istencinin taşıyıcısı olan ve çevresinde toplumsal gruplara göre farklılaşan kollektif tavırların tanımlandığı bu hareketin sonsuz karmaşıklığı hakkında sadece global bir yaklaşım, bir fikir verebilir. Bu kollektif tavırlardan, ayrıntılarda birçok farklılıkları olsa da, hepsi majesteye hakaret ilkesine doğru yönlendirilmiş yeni simgesel bileşimler üremektedir.

Çözümlemecilerin çoğu, itkinin kırsal dünyadaki büyü uygulamalarındaki ya da inançlarındaki bir değişiklikten kaynaklanmadığı konusunda anlaşmaktadır. Aslında dengenin bozulması, merkezi otoritelerin istencinden kaynaklanmıştır; Kilise, şeytan bilimi el kitapları hazırlayarak ve yayarak zemini hazırlamış, sonra, XVI. yüzyılın ikinci yarısındaki Din Savaşları çerçevesinde Reform'un ilk şokunu atlatan devlet, nöbeti devralmıştır. Prenslerden hukuk eğitimi görmüş küçük yerel yargıçlara, örneğin Bouchain komutanına kadar tüm mevcut hiyerarşilere sızan, bunların hepsine Tanrı'nın sitesini şeytani saldırılara karşı koru-

98- Pierre-Han Choffat, La Sorcellerie comme exutoire. Tensions et conflits locaux: Dommartin 1524-1528, Lozan, Cahiers lausannois d'histoire mÈdiÈvale, 1989.

99- G.R.Quaife, *Godly Zeal and Furious Rage. The Witch in Early Modern Europe*, Beckenham (Kent), Croom Helm, 1987, bu engeli tamamen gündem dışı bırakmamakta, ama konuya ilişkin çeşitli temaların iyi bir sentezini vermektedir. Brian P.Levack, *The Witch-Hunt in Erly Modern Europe*, Londra-New York, Longman, 1987, toplu bir bakış olarak sunduğu dağınık denemeleri yanyana getirerek bu konuda karikatür düzeyine kadar düşmektedir.

mak gibi gerçek bir ilahi misyonları oldukları duygusunu veren Trento düşüncesinin rüzgârı kendini her yerden çok Hollanda'da hissettirmektedir. Bu şeytani saldırılar, Protestanlığın neredeyse tamamen sökülüp atılmasından sonra, artık gizli cadılar mezhebi tarafından yürütüldükleri için iyice dramatik bir hal almaktadır.

Kaynaklar, tabandaki sorumluların majesteye hakaret ilkesi tarafından tanımlanan mantıksal dünyaya aidiyetlerini açık bir şekilde yansıtmaktadır. Örneğin 30 Ocak 1613'te, Cambrai belediye yargıçları; 21 Aralık 1611'de karısına ve kayınpederine karşı şiddet uyguladığı için sürgün edilen Antoine Cacheux'nün Özel Arşidükler Konseyi'ne yaptığı af başvurusuna karşı çıkmak üzere, bu üst yargı organına bir mektup yazarlar. "Evdeki taşkınlığın" bir bahaneden başka şey olmadığını, adamın Cambrai değil "Cambrésis'in bir köyü olan Fressies doğumlu olduğunu, cadı olmasından kuşkulanıldığını, kanıtlanmış bir cadı olan annesinin söz konusu Fressies yargıçları tarafından ateşle yakılarak idam edildiğini" belirtirler. Bu kayıt, söz konusu köyü ve komşu Hem-Lenglet Kilisesi cemaatini 1609 ile 1649 arasında kasıp kavuran tam bir ihbar salgınına ilişkindir. En az 17 kişi suçlanmış, bunlardan 10'u odun yığını üzerinde can vermişlerdir. Ayrıca Cambrai yargıçları kendilerinin "lanet, büyü ve şeytani buluşlarla uğraşma suçundan sanık bütün cadılar"ın cezalandırılmasını emreden 1592 ve 1606 fermanlarına uyduklarını hatırlatmaktadırlar. Kent valisi bu tür davaları derhal emrindeki yargıçlara göndermekle yükümlüdür, diye belirlemektedirler.[100]

Burada bir "yabancı"nın kötü töreleri ile kalıtımsal kır cadılığı arasında kurulan bağlantı, yeni adli ilkelerin üstün bir irade, Prens'e ve Tanrı'ya hizmet adına yargıçların keyfi kararlar alma olanaklarını güçlendirdiklerini göstermektedir. Bu özel örnekte derindeki gerçeklik ne olursa olsun, belediye yargıçlarının giri-

100- Krallık Genel Arşivleri, Brüksel, Özel İspanyol Konseyi, 1098, 30 Ocak 1613 tarihli mektup. Fressies odun yığınları R.Muchembled tarafından incelenmiştir, a.g.e. (1987), s.120-121.

şimi, halk üzerindeki ara yapıların gücünün arttığını anlatmaktadır. Olası çatışmalar en üst düzeyde, yargıçlar ve subaylar tarafından haklarının yendiğini düşünen bireylerden çok, bu yargıçları ve subayları dinlemeye eğilimli yetkililer önünde çözümlenmektedir. İki tarafın aralarında çatışmak ya da olaya anında dostça bir çözüm bulmak yerine bu tip bir hakeme başvurmaları olgusu, dikey itaat ağlarının yerel özellikler ya da ayrıcalıklar aleyhine gelişimine işaret etmektedir. Gerçekten de cadı avının sonuçlarından biri gelenekler dokusunu parçalayarak ya da zayıflatarak hem yargılanabilir uyrukların, hem de yargıçların toplu ve bireysel reflekslerini toplumsal doruğa doğru yönlendirmek olmuştur.

Bir diğer önemli sonuç, kentin çevresindeki kırsal alan üzerindeki egemenliğini ve geleneksel üstünlük duygusunu güçlendirmek olmuştur. İdam edilen cadılar çoğunlukla köylü kadınlardır.[101] Köy yargıçları da kimi zaman davalarda hüküm vermekle birlikte, her zaman profesyonel hukukçulara danışmak durumundadırlar. Zaten birçok kentli yargıç, gerek kent surları içine sığınan kuşkulu köylüler, gerekse çeşitli düzeylerdeki temyiz başvuruları nedeniyle konu hakkında bilgi sahibidir. Bu nedenle duruşmaların Arras, Douai, Cambrai gibi kentlerin ya da bu kentler arasındaki büyük ulaşım yollarının çevresinde yoğunlaşmasında şaşırtıcı bir yön yoktur: Oisy-le-Verger Douai ile Cambrai'nin ortasında, Bouchain'in yakınındadır ve bu söz konusu üç yer önde gelen cadı avı alanlarıdır. İkincil yollar da baskı salgınını henüz tam açıklığa kavuşturulmamış ritimler ve biçimlerde köyden köye taşırlar.[102] Burada, kırsal kesim insanları arasındaki ya da kırsal kesim insanlarıyla yakındaki siteler arasındaki ayrıcalıklı ilişkilerin coğrafyasını anlamak bakımından

101- M.Gijswijt-Hofstra, yuk.mak., s.192, Birleşik Eyaletler'de kentlerde görülen vakaların sıklığına işaret etmektedir. Büyü ile cadı avını birbirine karıştırmakla yetinmeyip, Avrupa'da tamamen istisnai olan bir örnekten yola çıkarak aldatıcı bir değerlendirmeye de gitmektedir.

102- Bengt Ankarloo, "*Sweden: The Mass Burnings (1668-1676)*", B.Ankarloo ve G.Henningsen (yay.yön.), a.g.e., s.300-302.

gelecekte çeşitli araştırmalara gebe bir iz söz konusudur. Şu ya da bu topluluğun endogamie (topluluk içinden evlenme -ç.n.) alanlarında nüfus bilimcileri tarafından gözlemlenen düzensizlikler de bu izi doğrulamaktadır. Zincirleme ihbarlar (varoldukları yerlerde) büyük bir olasılıkla gayretli bir cadı avcısının geçerken bıraktığı ateş izlerinden çok, genelde ağır ceza adaleti tarafından çizilmiş gizli yolla çakışmaktadır.

Birçok şey, aranan yeni dengelerin etrafında dönmektedir. Merkezi kararların volan kayışları olan yerel subaylar da kendi güçlerini ifade etmek üzere çatışmalara girmektedirler; bu nedenle onların, bir yandan üstlerine sarsılmaz bağlılık izlenimi verirken, diğer yandan bölgelerindeki direnişlerle sık sık uzlaşma arayışlarına yöneldiklerini varsayabiliriz. Entelektüel ve siyasal kuramların taşıdıkları mutlakiyet anlayışı[103] sürekli olarak gerçekliklerin ateşinde dövülmekte, koşullara göre biçimlendirilmekte, bu da hem zamandizinsel çeşitliliklere, hem de cezalandırma uygulamasında şiddet farklılıklarına yol açmaktadır.

Hâlâ geniş ölçüde kişisel intikamın egemenliğindeki bir evrende yasaları dayatabilmek için, yargıçların da kendilerine volan kayışları bulmaları gerekmektedir. Onlar çoğunlukla konumlarının zayıflığının bilincindedirler, öyle ki çabalarının boşa çıkmaması için merkezi yetkililerden cadılık nedeniyle sürgüne mahkum edilen tutukluları çok kolay affetmemelerini istemek durumundadırlar. 1612'de Bouchain'in ürkütücü komutanı, yöreden sürüldükten sonra af dilekçesi veren bir kadının Özel Konsey tarafından affedilmesi durumunda, "halk içinde çıkacak dedikodulardan ve karışıklıklar"dan sakınılması gerektiğini hatırlatır. 7 Aralık 1613'te, Lens-sur-Dendre komutanı ve subayları (Hainaut'da, bugünkü Belçika) "olağanüstü ve bu kadar büyük" bir suç için verilecek af kararının bu şekilde salıverilen kişilerin "aleyhlerinde konuşanlardan intikam alma fırsatı bula-

103- Hilde De Ridder-Symoens, "Intellectual and Political Backgrounds of the Witch-Craze in Europe", *La Sorcellerie dans les Pays-Bas. De Hekserij in de Nederlanden*, Marie-Sylvie Dupont-Bouchat yönetiminde, Anciens Pays et Assemblées d'Etats. Standen en Landen, c.LXXXVI, 1987, s.37-64.

cakları" kaygısıyla gelecekte her türlü ihbarı engelleyebileceğini belirterek, Bouchain komutanıyla aynı çizgide görüş bildirirler.[104] Merkezi adalet mantığı, açıkça kökleşmiş özerklik alışkanlıklarına toslamaktadır. Cadı avı, bu hareketsiz dünyada bir delik açmak, büyüyen dehşet duygusundan yararlanarak halk kitlelerini bazı şeyleri yeniden gözden geçirmeye zorlamak olanağı vermektedir. Yerel subaylar ise, cezalandırma süreci en küçük bir affedicilik olayı tarafından kırılırsa sağlanan avantajın yok olacağından ve halk kitlelerinin eski kişisel alt-adalet çığırına geri döneceklerinden korkmaktadırlar.

Baskının sertliği, açıklamasını bu noktada bulmaktadır. Salt bir vahşet değil, ucu egemene bağlanan bir itaat demeti etrafında odaklanmış yeni tür bir konsensüs yaratılmasını sağlamak için kullanılan bir geçmişle kopuşma metodu söz konusudur. Bir anlamda, tutuşan odun yığınları, önceki birliği yok edip yeni bir birlik oluşturan kollektif geçiş ritüelleri rolünü üstlenmektedir.[105]

Her toplumda görülen düşmanlıkları ya da gerilimleri yetkililer tarafından belirlenen bir günah keçisine yönlendirmek için gerekli kırsal ara konaklar, her kilise çevresinin "en iyileri", ya da "ileri gelen sakinleri"dir. Cambrésis'de cadı avı doğrudan böyle bir ruh durumunun yükselmesiyle bağlantılıdır. Prenslik fermanlarına katılım Hainaut'da, Bouchain'e fazla uzak olmayan Avesnes-le-Sec'te de görülmektedir; burada 38 kişi, "belediye meclisi başkanı, belediye yargıçları ve toplumun en sağlıklı kesimi", 24 Şubat 1611'de "gerçekleştirilen ve büyücülük suçuna inanan her kişinin gerçekleştirmesi gereken adalet"e 50 florin masraf avansı ödemek üzere 800 florin borç verildiğini belirten bir belgeyi imzalarlar.[106]

104- Krallık Genel Arşivleri, Brüksel, İspanyol Özel Konseyi, 1098, Isabeau Lesaige (7 Temmuz 1612) ve Lens-sur-Dendre (7 Aralık 1613). Bu dosyada başka örnekler de bulunmaktadır.

105- A.Blok, yuk.mak.

106- R.Muchembled, a.g.e. (1987), s.144-149 ve Krallık Genel Arşivleri, Brüksel, Özel İspanyol Konseyi, 1098, 24 Şubat 1611 (Avesnes-le-Sec, Kuzey, Valenciennes Bölgesi Bouchain Kantonu).

Sürecin, içinde yer alan köylüler açısından, belirsizliklerle dolu olduğu kesindir. Kuşkusuz bu süreç, o sırada bazı bölgelerde, özellikle de sınırlı bir büyük toprak sahipleri grubunun yavaş yavaş kırsal toplum yönetimini tekeline aldığı ve küçük çiftçiler kitlesiyle arasındaki zenginlik farkını giderek derinleştirdiği Fransa krallığının kuzeyindeki ve Hollanda'nın güneyindeki büyük, çamurlu yaylalarda yaşanan bir iktidar yoğunlaşması çerçevesi içinde de yerini bulmaktadır. Bu ailelerin eğitim olanaklarına ulaşmalarıyla genişleyen ve çevrelerinde sağlam taraftar ağları örülen birkaç hanenin ağırlığını daha da arttırabilecek evlilik stratejileriyle yolları iyice açılan bu tür iç yeniden-sınıflanmalar, cadılık suçlamasının, Yasa'nın erdemlerine yönelik kesin bir coşkunun kanıtı olmaktan çok, bir baskı aracı olarak kullanıldığını göstermektedir. Demek ki "köyün horozları" ya da onlara öykünmek isteyenler, direnişleri fazla sert tepkilerle karşılaşmadan kırabilmek için yetkililer tarafından kendilerine sunulan meşru bir metodu kullanmakta, böylece kişisel intikam sisteminin zaten süren dağılışını daha da hızlandırmaktadırlar. Ama XVII. yüzyıl sonundaki büyük depresyon döneminde, ayrıcalıklılar birikmiş kira borçlarını toplamak için adaleti onlara karşı kullanınca bu kez sopa kendi kafalarına inmiş olacaktır: O zaman cadı avının iç zembereklerinden biri kesin bir biçimde kırılacak, çünkü yerel ileri gelenler dışarıdan gelen baskı gücü karşısında kitlenin örtülü direnişlerine artık daha kolay bir şekilde katılacaklardır. O sırada Avrupa'da çok sayıda bulunan, zenginlerin daha az zengin, yoksulların daha az yoksul oldukları bölgelerde ise ayrıcalıklılara ya da iktidarlara boyun eğmek, herkese dışarıdan dayatılmış bir yenilik olarak görünmektedir. "Bu koşullarda köy çeşitlenmiş dengesini daha uzun süre korur", bu da onun yeniliklere daha kolektif, daha etkili bir direnç göstermesini sağlar.[107]

107- Jean Jacquart, "Immobilismes et catastrophes, 1560-1660", *Histoire de la France rurale*, Georges Duby ve Armand Wallon yönetiminde, c.II, Paris, Seuil, 1975, s.300-308.

Köylü toplumları kuşkusuz çok kuramsal iki türe indirgenemez. En azından, krallık adaleti gücünü köye kadar genişlettiği andan başlayarak, bu modellerin birinde cadı avını teşvik, diğerinde ise sınırlama olduğu görülebilir. XVII. yüzyıl başında İngiltere'de kırsal kesim ileri gelenlerinin gündelik ahlaklarını kuşkulu buldukları komşuları aleyhinde yaptıkları toplu ihbarları keşfeden Keith Wrightson, tüm örneklerde global toplum ile yöre sakinleri arasında merkezi aracı rolünü yerel orta sınıf üstlendiği için, düşünsel olarak "kapalı" toplulukları değişimlere daha "açık" görünenlerden ayırt etmeyi önermektedir.[108] Krallık adaleti ve Kilise oldukça bağdaşık oldukları halde, cadı avının çok çelişkili ve farklı bir biçimde kasıp kavurduğu bir devletteki bölgesel ya da yerel coğrafi kümeleri birbirinden ayırmak için bu fikir kullanılabilir. Bu çeşitlilik Fransa'da bulunmaktadır; çünkü örneğin Brötanya'da cadılık hiç cezalandırılmamış, oysa Normandiya'da sert bir şekilde kovuşturulmuştur. Bu farklılıkların kesin incelemesi henüz yapılmamıştır.

Hollanda'nın İspanyol egemenliğindeki bölgesinde benzer, ama biraz daha iyi bilinen bir durum vardır. Bu nedenle, Bouchain Senyörlüğü bir duruşma dalgası altındayken, hemen yakınındaki Valenciennois Bölgesi'nde görülen göreli ılımlılığı belgelerdeki eksikliklerle açıklamak pek mümkün değildir. Aynı şekilde, Douaisis ve Bailleul-Hazebrouck çevresi gibi alev alev odun yığınlarının yükseldikleri iki uzam arasında kalan Lille Bölgesi'nin tamamı bu konuda bir alçak basınç alanı oluşturmaktadır.[109] Bu olayın kesin nedenlerini saptayabilecek tek araştırma türü olan bölgesel mikro incelemelerin yapılmasını beklerken, yörenin en büyük kenti olan Lille'in hiçbir zaman gerçek bir Protestanlık tehditi yaşamadığını, örneğin Lys Vadisi'ne, özellikle de Bailleul'e vuran şiddetli ikonoklast dalganın oraya hiç uğramadığını hatırlatalım. Katolikliğin ve egemene itaatin

108- Keith Wrightson, *English Society, 1580-1680*, Londra, Hutchinson, 1982, s.170-172, 226-227.

109- R.Muchembled, a.g.e. (1987), harita, s.90.

kalesi olan Wallon Flandre'ının başkenti, geniş bir kırsal kesim üzerinde hissedilir bir etki yapmaktadır; adli fetih şokunun kuşkusuz o kadar yeni sayılamayacağı, ayrıca burjuva kolonileşmesinin eskiliği ve derinliği nedeniyle başka yerlerdeki kadar rahatsız edici olmadığı bu kırlardaki cadılık davalarının azlığı bu etkiyle açıklanabilir.

Bu örnek, "kapalılık" ve "açıklık" kavramlarını esnek bir biçimde kullanmaya da bir çağrıdır.[110] Açıklık kavramı çerçevesinde, değişimlerin gerçek etkilerini ancak cadı avıyla çağdaş oldukları zaman göstermeleri önemli bir noktadır. Lille ve çevresinin aşırı baskı dalgasının dışında kalmalarının nedeni, kuşkusuz çevredeki kırsal dünyanın ekonomik ve düşünsel açılışının soruşturmaların doruk noktasına çıktıkları dönemden daha eski bir tarihte gerçekleşmiş olmalarıdır. Belki de büyük İtalyan sitelerini çevreleyen ve Rönesans'tan başlayarak kentsel itaat sistemiyle genelde daha iyi bütünleşen kırsal alanlar için de bu geçerlidir? Bu doğruysa, o zaman bu gelişimin sonucu bu alanlarda modernlik şokunu ve dolayısıyla baskının şiddetini azaltmak olarak belirmez mi? Birleşik Eyaletler örneği de konuya ek bir düzeltme getirmektedir; çünkü oradaki global dinamizm inkar edilemez; ama denge kısa bir sürede yeni toplumsal yaşam ilkeleri üzerinde kurulur. Biraz daha güneyde Anvers ya da Gand, hoşgörülü site-devlet modelinin doğal çekiciliği ile arşidükler hükümetinin getirdiği tehlikelere karşı kapalılık mekanizması arasında kalmışlardır. Daha da uzaktaki Artois daha geleneksel, komşu Flandre'dan çok daha kırsal yapıları sayesinde sert bir cadı avından uzak kalabilmiştir. Suçlamaların önemli bölümü oldukça sınırlı olan Arras çekim alanında toplanır, bu durum 1460 Vaudois Davası şokuna eklenerek bir tür erken aşılanma tesiri yaratır, oysa Douai ya da Cambrai'ye yakın doğu bölgelerinde durum farklıdır. Yine Arras yakınında, bir örnek dışında,

110- a.g.e., s.243-245. Bununla birlikte bu sayfalarda başlatılan düşünce fazla sistematik bir biçimde devletlere dayanmakta ve bölgesel ya da yerel çeşitlilikleri yeteri kadar vurgulamamaktadır.

son odun yığınları 1614'te kurulur; bu durum, komşuları olan Cambrésis ve Flandre'ı daha çok uzun bir süre tutuşturmaya devam eden büyük suçlama kampanyalarına karşı Artois topluluklarının belirgin "kapalılığını" kanıtlar gibidir.

Odun yığınlarının çoğaltılması için gerekli enerji, karmaşık rahatsızlık buluşmalarından kaynaklanmaktadır. Tek başına kinler ve kıskançlıklar bu sonucu yaratamaz. Demek ki bu alanda savcılık tanıklarının sık sık yinelenen beddualarına kanmamak, bunların, XVI. yüzyıl boyunca Cambrésis'te görüldüğü gibi, ekonomik değişiklikler, afetler, vb. etkiler altında toplum yapısındaki gerçek bir çözülmeyi yansıtıp yansıtmadıklarına bakmak gerekir.[111] Bence ana sürtüşme noktası, bazı yerlerdeki toprak açlığı, dolayısıyla bizi doğrudan köylü ailesinin işleyişi konusuna götüren miras sorunlarıdır.

Ama köylü ailesi de tam cadı avı döneminde gizlice temellerini değiştirmektedir. Prensin cinayete yönelik af mektuplarındaki artış ifade edilen, Prensliğini gençlik şiddeti karşısındaki affediciliği,[112] cadı oldukları ileri sürülen kişilere karşı yerine giderek sertleşen bir tutuma bırakmaktadır. Cadılar, uysal olmayan, kaba, iyi kent toplumunun terbiyeli insanlarından çok hayvanlara yakın oğullar üreten, batıl inançlı, köylü anasının yasaklanmış imgesini oluşturmaktadırlar. Daha önce de değindiğimiz derin kentli antifeminizmi kırlarda kendine yeni bir alan bulmakta, en uç noktadaki şeytani büyücü kadın kalıbı aracılığıyla kadın erkinden duyulan korku güçlendirilmektedir. Sonucun herkes açısından çok hızlı ve derinlemesine alınmış olması kuşkuludur. En azından erkek gücünün, özellikle de köy horozlarının iyice öne çıkmasına katkıda bulunulmuştur; çünkü topluluk meclislerinin o yerin ileri gelen yetişkin erkeklerinin tekeline geçtiğini, ancak zaman zaman bazı dulların "yarın vergi hanesi" olarak bu toplantılara kabul edildiklerini görüyoruz. Kadın cinsinin etkisi yok olmasa da, giderek dağılmaktadır; öyle ki er-

111- a.g.e., s.157-158 (Hugues Neveux çalışmalarına göre).
112- R.Muchembled, a.g.e. (1989), s.20, 221-247.

kek bekarlar çok güçlü, çok idealize edilmiş imgesini koruduk-ları annelerinden biraz daha uzaklaşırlar. Cadılık duruşmaları, köylü ailesinin içindeki bu rahatsızlığı çok iyi yansıtır; çünkü bu duruşmalar, yakın akrabaların kolaylıkla ihbar edildikleri, kızın anasını, kocanın eşini, küçük çocuğun ana babasını suçladıkları yerlerde salgın biçiminde gelişir.

Henüz yeni açılmış bir araştırma izi, cadılığından kuşkulanı-lanların kendilerine bir tür simgesel uzamın ve bir beden kullanma biçiminin yasaklandığı köylü kadınlar olduklarını düşündürmektedir.[113] Yetkililer, gerçekten de erkek köylüleri bu büyülü kadın evreninden olabildiğince uzak durmaya zorlamaktadırlar. Çünkü bu evren, kadın cinsini ev etrafında odaklanmış sınırlı bir dünyaya kapatmayı boşa çıkaracak ölçüde geniş boyutludur ve tüm kırsal alana açılmaktadır. Kavşakların ve yolların Hıristiyanlaştırılması, akşam toplantıları ya da kadınlar tarafından işgal edilen yerler (çamaşırhane, kuyular, çeşme, fırın, vb.) üstündeki kolektif kadın iktidarına karşı verilen mücadeleyle birlikte yürümekte, ancak bu ikinci mücadele genellikle pek etkili olamamaktadır. Söz konusu olan, erkek gözlerinden uzakta, iktidarlarını kimseyle paylaşmadıkları uzamlara tek başlarına gitmemelerini kadınlara yavaş yavaş öğretmek değil midir? Doğum ya da cenaze sonrası akşam yemeği gibi birtakım geçiş ritüellerinin tekelini ellerinden almak söz konusu değil midir? Birçok cadı, geleneksel komşuluk ilişkileri içinde birisine büyü yapmakla suçlanmışlardır. Kadın dünyasını sınırlamak aynı zamanda evlilik birliklerinin ve bazı insan ilişkilerinin genellikle erkeklerden gizli bir kadınlar arası dille, zorunlu olarak kadın cinsine özgü toplumsallıktan geçmesini engellemeye de yarayacaktır. Şeytani mezhep metaforu öncelikle egemen kadın karşısındaki kentli korkusunu yansıtmaktadır. Aynı metafor, iktidar stratejileri toprak, yandaş, saygınlık kazanmak amacıyla çocuklarının evliliklerini yakından gözetim altında tutmaya dayanan köy ileri gelenlerine de uygun görünmektedir.

113- Bernard Traimond, "Le Sorcier dans les Landes", *Fôret, villageois et marginaux, XVIe-XXe siècle*, sunan, Andrée Corvol, Paris, C.N.R.S.-I.H.M.C., 1991, s.18-24.

İkinci unsur olan cadının bedeni de ayrı bir antropolojik incelemeyi hak etmektedir. Suç ve cezası oldukça simgesel bir bütün oluşturmaktadır; çünkü söz konusu odun yığınları ezici bir çoğunlukla kadınları yakıp kül etmektedir. Ancak Esther Cohen, Ortaçağ'da öldürülen kadınların çok ender olarak asıldıklarını, daha çok diri diri gömüldüklerini ya da yakıldıklarını incelikle saptamaktadır.[114] Ahlaki nedenlerle bedenlerini sergilememe isteğinden söz etmek tamamen anakronik bir yaklaşımdır, çünkü kimi ikincil önemde cezalarda ya da halk içinde yapılan cezalandırmalarda, en azından XVII. yüzyıl öncesinde iki cins açısından da sıradan bir olay olarak görülen çıplaklıktan sakınılmamaktadır. Her türden idam cezası ile bu kötü ruhların dönüp yaşayanları lanetleyebilecekleri korkusu arasında bir ilişki olması daha büyük bir olasılıktır. Din sapkınlarının ateşte yakılmaları, onların Ahiret günü geldiğinde yeniden dirilmelerini engellemeyi, aynı zamanda özellikle Cermen ülkelerinde hayaletlerin geri gelmeleri korkusunu aşmayı hedeflemektedir.[115] İşkenceler zamanında, kolları bacakları kopartılmış bir bedenin kalıntılarının çeşitli yerlerde sergilenmesi belki de sadece ibret olması amacına yönelik değildir. Bu ölümcül seremoninin ölülerin yeniden yollarını bulmalarını engelleme düşüncesiyle de örtülü bir ilişkisi olabilir. Bütün cesetlerin kent surlarının dışında, işkence edilen kurbanın doğum yeri yönüne doğru konulması da ölülerin intikamını başkalarına yönlendirerek izleri karıştırma çabası olarak yorumlanabilir.

Şeytanla ilişki kurabilecek kertede olağanüstü güçleri olmalarından kuşkulanılan kadınları yakarak kül etmek, koruyucu bir kaygıdan kaynaklanıyor gibidir. Yargıçlar hem kendileri hem de akrabaları için gelebilecek lanetlerden korkmaktadırlar. Mahkeme uzamından cinleri kovdururlar; ama bu, gördüğümüz gibi, yargı yorumcusu Desmasures'ün altı çocuğunu evlerini lanetleyen bir hayaletin saldırılarından koruyamaz. Bazı durumlarda

114- E.Cohen, yuk.mak. (1989), s.412-413.

115- Claude Lecouteux, Fantômes et revenants au Moyen *Age*, Paris, Imago, 1986.

cesetler, özellikle de kadınların cesetleri mezarları kapanmadan önce kalplerine sokulan bir kazıkla yere çivilenirler. Bu uygulamanın kaynaklandığı Cermen ya da Orta Avrupa geleneklerinden daha sonra vampir inancı türer.[116] Esther Cohen bu konuda yetkililerin halk düşüncesindeki sonuçlarını tam bilmeden kullandıkları, ama simgesellikleri seyredenlere doğrudan ulaşabilen geleneklerden söz eder. Bu düşünceyi devam ettirirsek, XVI. yüzyıl sonundan başlayarak din sapkınlarının çıkarıldıkları odun yığınlarının yerlerini çok net bir biçimde cadıların odun yığınlarına bıraktıklarını kaydetmek gerekir. Temizleyici ateş o zaman hem ilahi güce karşı çıkan Havva'nın ilk günahını, hem de cadıların şeytana kul olmalarını örter. Bu aynı zamanda, yaşlı köylü kadının en endişelendirici ve eski türünü oluşturduğu kadın karşısında erkeklerin, özellikle de kentli erkeklerin duydukları yoğun korkunun kovulması değil midir?

Kat kat sıralanmış itaatler

1580-1640 yıllarının mutlakiyetçi devletlerinde toplumun bütününü sarsan simgesel devrimin bedeli bir korku törenselliği olur. Bu korku törenselliği, Şeytan'ın krallığına karşı mücadeleye katılan insanların yarattıkları yoğun suçlama atmosferinden kaynaklanan toplu bir kaygının yanıtıdır. Bu mücadeleye katılanların tek sorunu köylüleri evrilmeye zorlamak değildir. Onlar için, dünyanın eksenini değiştirmeye, her yerdeki esas olarak yatay dayanışmaların yerine dikey olarak kat kat sıralanmış ve en üstünde majesteye hakaret ilkesinin bulunduğu itaat biçimlerini geçirmeye yönelik geri döndürülemez bir süreci başlatmak daha önemlidir. Hem Fransa'da hem de Hollanda'da, Karşı Reform'un ve mutlakiyetçiliğin ortaklaşa eylemiyle oluşan bu kuvvet piramidinin istikrarsız olduğu, piramidi aşağı doğru çeken ayrılıkçı toplumsal grupların baskısıyla sürekli tehdit edildiği ortaya çıkar. O halde odun yığınları zamanı bir ön aşama, yeni

116- Wolfgang Schild, *Alte Gerichtsbarkeit. Vom Gottesurteil bis zum Beginn der modernen Rechtsprechung*, Münih, Callwey, 1980 (özellikle XVI.yüzyıla ait ikonografi).

bileşimler kurulmadan önceki olağanüstü bir yıkma çabası olarak görülebilir. Olası bölgesel farklılıklar saklı kalmak kaydıyla, her toplumsal kümenin varlığı tartışma konusu yapılmış, her küme itilmiş, kakılmış, rahatsız edilmiş, sonra tepeden gelen mesajların değişken bir bölümünü kabul edip eski pratikleriyle bütünleştirerek yeniden bir iç uyuma kavuşabilmiştir: Bunlar Barok çağını soylularına, kent kitlelerine, köylü ileri gelenlerine, kırsal kalabalıklara özgü "kültürel onarımlar"dır; marjinaller ise çoğunlukla Tanrı'nın sitesinden dışlanmışlardır.

Merkez ile çeşitli çevre alanları arasında simge ormanları yükselmiş, bundan da ne yöneticileri ne de yargıçları sakınan ve Avrupa Barok çağına rengini veren yoğun toplu korkular türemiştir. Birleşik Eyaletler bu konuda önemli bir istisnadır; çünkü orada şeytan korkusu diğer yerlerden az olmuş gibidir. Orada değişiklik daha kolay, daha az rahatsız edici, daha az kaygılandırıcı bir biçimde yaşanmıştır; çünkü genç Cumhuriyet hem refahı giderek arttırmakta, hem de önceki yüzyılların site-devletiyle sürekliliği korumaktadır.

Mutlak monarşilerin amblem haline gelmiş figürleri olan yargıç ve cadı aslında, merkezinde politik çevrenin kutsallaştırılması ve tüm yetke sahiplerinin, Tanrı'dan bu içkin gücün bir bölümüne sahip aile babasına kadar uzanan bir zincir boyunca, yoğun bir hiyerarşi içine sokulmaları bulunan, bir modernlik türünün sancılı doğumunun mesajını taşımaktadırlar. İşkenceler zamanının sert kopuşlarından sonra, XVII. yüzyılın ilk yarısı genel olarak her insan kümesinin fazla hareketsiz geçmişin bir bölümünü kendince terk ettiği bir ayrılık aşaması gibi görünmektedir. Bu dev toplu geçiş ritüelinin son aşaması 1640'tan sonra, çeşitli toplumsal grupların iç bileşimlerinin yeniden yapılanması ve mutlakiyetçi devlet bünyesinde kesin bir düzene sokuluşlarıyla açılır. O zaman şiddet yerini uzlaşmaya, uyarlamalara, karşılıklı değişimlere, ama diğer yandan da geçmişin bazı kazanımlarını koruyarak kendilerine bir yer edinmeyi bilen daha sinsi direnişlere bırakır.

5

UZLAŞMALAR ZAMANI (1640-1789)

Modern Avrupa'nın gerçek bir siyasal antropolojisi henüz oluşturulmamıştır. Bununla birlikte yakın tarihli araştırmalar, vurguyu giderek, Devlet'in doğuş sürecinde ceza sistemi tarafından ya da 1750'den sonra işkenceyi, bedensel cezaları, idam cezasını hedef alan ve fiziksel işkencelerin yerine hapis cezasını geçirmeyi öneren Aydınlanma filozoflarının eleştirileri tarafından oynanan merkezi role yapmaktadır. 1787 Avusturya ya da 1791, 1795 ve 1810 Fransız ceza yasaları, ceza yasası alanında en azından 1900'e dek sürecek bir devletleştirme döngüsünü de başlatmaktadır.

Bu evrimi, Avrupa'nın büyük keşiflerle başlayan 500 yıllık dünya egemenliğinin çok daha geniş çerçevesi içine yerleştiren yazarların sayısı ise çok azdır. Oysa "ceza yasası" ile devletin doğuşu arasındaki yakın ilişki kesinlikle XVIII. yüzyıla ait değildir. Xavier Rousseaux, yol açıcı çalışmalarında, ağır ceza

adaletinin mutlak krallar idaresinin basit bir ek unsuru olmanın çok ötesine geçtiğini, modern devletin kültürel, siyasal, ekonomik ve toplumsal sistemini ayakta tutan gerçek dayanağı oluşturduğunu saptamaktadır.[1] Zaten filozofların adli vahşet hakkındaki görüşleri, uzun bir evrim sürecinin açıkça farklı üç aşamasını birbirine karıştırmaktadır. Gösteri yönü ağır basan birinci aşama 1520-1580 yılları arasındaki işkence gümbürtüsüne denk düşmektedir. Ortaçağ geçmişiyle açık kopuşma 1640'a kadar sürer, ama bu arada odak noktası cadılar için kurulan odun yığınlarına kayar, başka bir deyişle majesteye hakaret ilkesinin en uç simgesel ifadesi üretilir. Sonra da 1640 ile 1789 arasında son bir dönem açılır. Sürekli ileri sürülen kuramsal katılıklara karşın, uygulamada bir çok uzlaşma devreye girer, işkence genellikle geriler, cezaların birbirine göre oranlı olmaları anlayışı gizli gizli yol alır.

Çünkü merkezi otorite, özellikle XIV. Louis döneminin Fransa'sında, o zamana dek görülmemiş bir güce erişince ağır ceza adaleti de ritmini değiştirir, seyircilerin kanını dehşetten dondurmaya pek uğraşmaz, daha çok kendisini aldatmayı, uyum sağlamayı, başlangıç hedeflerinden saptırmayı çok iyi beceren kitlesel bir kırsal dünyayı evcilleştirmeye çalışır. Sonra XVIII. yüzyılda devletin kutsallığını yitirmesinden önce adalet çevresinin kutsallığını yavaş yavaş yitirmesi yaşanır ve Hıristiyanlıktan uzaklaşmayla birleşerek itaat ritüellerinin etkisini azaltır. O zaman filozofların yolu açılır. Yeni sentezler kaçınılmaz hale gelir. Soğuk mutlakiyetçi canavar karikatürüyle aralarına mesafe koymakla birlikte, bu sentezler geçmişi de kazıyıp atmayacaklardır; çünkü siyaset ve adalet alanına XVI. ve XVII. yüzyılın monarklarının eylemiyle giren ilahi kısılcım unvanını şimdi hem ceza yasasına hem de giderek laikleşen devlete vereceklerdir.

1- René Lévy, Xavier Rousseaux, "Etat et justice pénale: un bilan historiographique et une relecture", Kollokyum Bildirisi, *Douze ans de recherches sur l'histoire du crime et de la justice criminelle (1978-1990). Hommage à Yves Castan*, a.g.e., s.106-149.

Devletin kutsallaştırılması

XVII. yüzyılın ilk yarısında Avrupa krizdedir.[2] Elli yıl içinde toplam nüfus 100 milyondan 80 milyona iner. Bazı bölgeleri, özellikle de Roma-Cermen Kutsal İmparatorluğu'nu veba salgınları ve savaşlar kırıp geçirir. Küçük buzul çağının serin ve nemli yazları tahıl üretiminin azalmasına katkıda bulunur. Çıkan çok sayıda isyan, devletlerin çoğunda iç birlik bulunmadığının göstergesidir: İspanya kralına karşı Bask, Portekiz ve Katalan ayaklanmaları; Fransa'da Protestan silahlı direnişleri, halk ayaklanmaları (Provence'ta 66 tanesi 1648 ile 1653 arasında yaşanan 400 ayaklanma), *Fronde*. Bu barok çalkantılar çağı aslında çok büyük öneme sahip ikili bir değişimi yansıtmaktadır. Katolik Karşı Reform saldırısı Protestanlığı önce durdurur, sonra sert bir biçimde püskürtür. Protestanlık 1590'da Avrupa'nın yarısında ağırlığını hissettirirken, bu oran 1650'lerde beşte bire düşer. Ama aynı anda ekonomik refah Akdeniz'den, önce Danimarka sonra İsveç'in Baltık'taki güçleriyle bağlantılı olarak, Birleşik Eyaletler'in gücünün kendini ifade ettiği Kuzey Denizi'ne kayar. Daha sonra da sıra İngiltere'nin yükselişine gelecektir. Demek ki kıtanın yeni ekonomik merkezini Protestan ülkeler ellerinde tutmakta ve bu bölgede dinamik bir kent uygarlığı gelişmeye devam etmektedir, 1622'de Hollandalılar'ın % 59'u, nüfusu 3.000'i aşan yerleşim birimlerinde yaşamaktadır.[3]

Fransız yolu

Fransa çok özel bir yere sahiptir; çünkü dinsel ve ekonomik iki büyük ayırım çizgisi arasında bir tür uçsuz bucaksız sınır gibidir. Latin, Katolik ve nüfus çoğunluğu köylü bir ülke olduğu için, kralların Ortaçağ sonundan beri gördükleri İtalyan düşlerinin de kanıtladığı gibi doğal olarak güneye eğilim göstermekte, ama bu çabaları Akdeniz dünyasındaki İspanyol egemenliği tarafından etkisiz hale getirilmektedir. XVI. yüzyıldan beri temsil-

2- Geoffrey Parker, *Europe in Crisis, 1598-1648*, Cornell, Cornell U.P., 1979.
3- a.g.e., özellikle ilk iki bölüm.

cileri güney, doğu ve kuzey sınırları etrafında oluşmuş mengeneyi gevşetmek için aynı zamanda Kutsal İmparatorluk'un da imparatorları olan Habsbourg hanedanıyla sonu gelmez bir yarış içine girmiştir. Bu mantık Fransa'yı doğaya aykırı ittifaklara sürüklemiş, Türkler'le, Alman Protestan prensleriyle, İsveç kralıyla, Birleşik Eyaletler'le, kısa bir süre sonra da Cromwell'in İngiltere'siyle işbirliğine girmiştir. Ama aslında başka gerçeklikler Bourbon krallığını kuzeye doğru itmektedir. Etkin bir Protestan azınlık; dünya ekonomisinin birbirini izleyen odak noktalarının, Anvers, Amsterdam ve Londra'nın oluşturdukları gerçek çekim gücü; Hollanda'nın İspanyol egemenliğindeki bölümüne çok yakın olan ve 1636'da, meşhur Corbie yılında (1636'da Corbie kenti İspanyollar tarafından alınmıştı -ç.n.) olduğu gibi hemen tehdit altına girebilen Paris'i koruma gereksinimi; özgün bir dünya olan ve tüm ülkelere, 1648'e kadar savaş halinde oldukları İspanya'ya bile kendi ticari yasalarını dayatabilen Birleşik Eyaletler'in bir yandan itici, diğer yandan büyüleyici etkisi (Colbert kendi zamanında bu duyguyu kanıtlamaktadır.)

Fransa'nın 1635'e doğru uluslararası alanda giderek güçlenmesi kuşkusuz Avrupa tarihinin önemli dönüm noktalarından biridir. Bu yükseliş, felç edici çelişkileri aşabilmek için dar ve özgün bir yolun tercih edildiğini doğrulamaktadır. Çünkü İspanya ve Kutsal İmparatorluk Habsbourg'ları kendilerini Trento Katolikliğinin tartışmasız şampiyonları olarak gösterirken, maddi zenginlikler de Kuzeybatı'nın büyük kentlerine doğru akmakta, bu durum XIII. Louis krallığının önünde hegemonya kurmaya giden iki ana yolu da kapamaktadır. O zaman Avrupa'da ilk sıraya yükselebilmek için geriye özgün bir formül bulmak seçeneği kalmaktadır: Siyasal dünyanın kutsallaştırılması. O zaman çeşitli ülkelerde yüzer gezer durumdaki kuvvetler Fransa'ya yönelerek orada yoğunlaşır.

Çünkü mutlakiyetçilik kendi içinde özgün bir Fransız buluşu değildir. En tamamlanmış biçimine XIV. Louis krallığı döneminde ulaşması, hem monarşik merkeziyetçiliğin bu ülkedeki

eskiliğine, hem de belli koşullara bağlıdır. 1635'te bilinçli olarak karar verilen savaş, toplumda giderek artan bir militarizasyon yaratır: 1590'a doğru 80 000, 1630'a doğru 150 000, yüzyıl sonunda 400 000 asker.[4] Ellerinde Amerika'nın hazineleri bulunmayan krallar, uyrukları 1650'ye doğru toplam Avrupa nüfusunun dörtte birini oluşturan bir ülkenin en büyük zenginliği olan köylülerin üstündeki vergileri durmadan arttırırlar. 1635'ten 1685'e elli yıllık toprak genişlemesi döneminde savaş ve vergi birlikte devletin köklerini oluşturur; bu durum belki de yaşlanan "zaferlerin kralı" kendisine karşı birleşen tüm Avrupa ile çatıştığında güçlenerek sürer. Çatışmalar, eşgüdümü giderek daha iyi sağlanan, kral ve hizmetkarları tarafından giderek daha sıkı denetlenen bir devlet modeli şekillendirirler: Vauban'ın kare çayırlığı, Colbert düşüncesinin ekonomik konuda yaptığı gibi, çevre alanları düzenleyen, onlarla bağlantılarını geliştiren, onları dış etkilere kapalı hale getiren egemen merkezin her yerde görülen mantığının askeri terimlerle tanımlanmasından başka bir şey değildir.

"Tapınağın" içinde yeni itaat mekanizmaları yerleştirilmektedir. Vergi baskısına ya da 1675'e kadar patlayan büyük halk isyanlarına bakılırsa, sert oldukları anlaşılan bu mekanizmalar, aynı zamanda uzlaşmaların daha sessiz yollarına da girmektedir. Halk kitlelerinin, onların tavırlarının ve daha da önemlisi düşüncelerinin mutlak denetim altında tutulması sadece sözde kalır. Bu denetleme isteğinin çok güçlü olduğuna kuşku yoktur; ancak gerçeklikler bu istekten çok daha çelişkilidir. Sadece basit insanların pasif direnişleri, bu denetimi reddetmeleri nedeniyle değil,[5] artık ikinci mutlakiyetçiliğin yasalarını dayatabilmek için, Camisards savaşı (XVII. yüzyılda Fransa'nın güneyinde yaşanan Protestan ayaklanması-ç.n.) gibi istisnalar dışında, her zaman cepheden saldırılara gereksinim duymaması nedeniyle de

4- a.g.e., s.70.

5- Denis Richet, *La France moderne. L'esprit des institutions*, Paris, Flammarion, 1973, s.117-120.

bu böyledir. Bu nedenle ağır ceza adaletinin sadece cezalandırıcı olarak görülmemesi gerekir. Bu sistem, çatışmaları düzenlemek ve toplumu Avrupa'da Fransa egemenliğinin kurulması için gerekli ortaklaşa çabaya doğru yönlendirmek için merkezin, adalet dağıtan kralın kutsallaştırılmasını geliştirerek dış savaşın içerideki tam karşılığını oluşturmaktadır.

Geçiş ritüelleri kuramı, açıklamadan çok betimlemeye yönelik de olsa, modern devletin kutsallaştırılması alanına uygulanabilir. Arnold Van Gennep, "Kutsallık dışı dünya ile kutsal dünya arasında uyuşmazlık vardır ve bu öyle bir düzeydedir ki, birinden diğerine geçiş bir ara aşama olmadan başarılamamaktadır" diye açıklıyor.[6] Ortaçağ'ın çok çekirdekli dünyasından sancılı ayrılış ritüeli 1520'den 1580'e kadar olan işkenceler zamanını kapsamaktadır. 1640'a kadar süren sonraki dönem, cadılar için kurulan odun yığınlarıyla tanımlanan toplu bir sınır çizme ritüeli sergilemektedir. Yeni ve kesin bir simgesel bileşimin oluşması beklenirken, kutsallığın en uç sınırlarına ulaşılmış, varolduğu ileri sürülen şeytani bir mezhep tanımlaması bu sınırların önemi üzerinde durma olanağı vermiştir. Fransa, Hollanda'nın Katolik bölümü, çeşitli Cermen prenslikleri (hatta XVIII. yüzyıl Polonya'sı) daha sonra üçüncü aşamaya, kutsalın tamamen egemen hale gelmek ve ölümlülerin ulaşamayacakları bir noktaya yerleşmek üzere yeniden oluşturulduğu birleştirme ritüeline geçerler. Bununla birlikte hiçbir devlet mutlakiyet sistemini Tanrı'nın yeryüzündeki yardımcısı, savaş ve zafer kralı, Güneş Kral yönetimindeki Fransa kadar güçlü bir duygusal yükle ödüllendirememiştir. Kuşkusuz ne en önemli ekonomik gücü, ne de Habsbourg'ların övündükleri özel dinsel misyon tekelini elinde bulundurmadan bir hegemonya dayatmanın başka yolu da yoktu.

"Siyaset dünyasının özerkleşmesi", Modern Batı'nın kesinlikle en büyük hareketlerinden biridir. XIV. Louis'nin birinci ressamı olan Charles Le Brun güneş mitini terk ederek bu giri-

6- Arnold Van Gennep, *Les Rites de passage*, Paris, Emile Nourry, 1909, s.2.

şime katılır; çünkü simgeselliği yeniden sadece kralın kişiliğine odaklamaktadır. Antik giysiler içinde zaman dışına taşınan kral bir yandan Fransa ile, diğer yandan da Versailles'ın Aynalar galerisindeki mükemmel monark tipiyle özdeşleşmektedir. Bir kubbe gibi işleyen bu galeriyi merkezdeki kral imgesinden başlayıp, merkezden uzaklaşan, sonra her turunda yeniden oraya dönen labirent bir biçimi bir yolu izleyerek okumak gerekir: "Bu merkez ve çevre taslağı, mutlakiyetçi düzenin şemasıyla aynıdır." Le Brun ayrıca Rönesans'tan beri prenslik iktidarının simgeselliğinin temel sorununu da çözümlemeyi başarır: Antik çağrışımlı giysilerin etkisinden yararlanarak bu iktidarın insanüstü doğasını, neredeyse dinsel işleyişini, ilahi bir görüntü düzeyine de çıkmadan sunmak.[7]

Le Brun Versailles'ı dekore ettiği gibi, mutlakiyet de Fransız toplumunu ardı ardına gelen fırça darbeleriyle renklendirir. Çünkü bu siyasal ve düşünsel sistem XIV. Louis tarafından iktidarın alınışı sırasında, krallığın derinliklerinden her şeyiyle hazır bir biçimde çıkıp gelmiş kesin bir durum değildir. O, daha çok, her grubun siyasal imgelemini sömürgeleştiren bir dinamizmdir. Başlıca başarılarından biri yüzyıl ortasının çalkantıları içinde ortaya çıkar. Fronde, gerçekten de umutsuzca silaha sarılarak merkezileşmiş devletin zaferini engellemeye çalışan soyluların "başkaldırı görevi"nin son büyük ifadesidir.[8] Doğal sözcüleri olduklarını iddia ettikleri "uyruklar"ın yönetimine daha geniş katılım adına harekete geçen soylu vassallar, aslında diğer çevre alanlar gibi doğrudan merkeze bağlanmama isteklerini dile getirmektedirler. Bu boşuna çabadır; çünkü bu tür fraksiyonlar tarafından "dengelenen" monarşinin gücünün sınırlı olduğu Din Savaşları sırasında ya da Marie de Médicis yönetiminde ortaya

7- Gérard Sabatier, "Le Roi immobile", *Silex*, no:27-28, 1984, s.86-101; ayr. bkz. "*Le Parti figuratif dans les appartements, l'escalier et la galerie de Versailles*", *XVIIe siecle*, 1988, s.401-425; ayrıca, "Charles Le Brun, un grand nom ou un grand peintre?", L'Histoire, no:141, 1991, s.76-78.

8- Arlette Jouanna, *Le Devoir de révolte. La noblesse française et la gestation de l'Etat moderne, 1559-1661*, Paris, Fayard, 1989.

çıkmıştır. Zaten Richelieu döneminde düelloların yasaklanması aristokrasinin simgesel bağımsızlığının da ölüm çanlarını çalmış ve onur sorununu tüm soyluluğun kaynağına, krala doğru yeniden yönlendirmiştir. Yasaya meydan okuyan dik kafalılar bile bu bağın örtülü gücünü tanımakta ve sonuçta Versailles maiyetinin yaldızlı uysallığına varacak bir geçiş ritüelinin kefaret kurbanlarını üretmektedirler.

Hiyerarşinin ikinci sınıfına karşı krallığın takındığı tavır mutlakiyet sisteminin işleyişinin anahtarını vermektedir. Ayrıcalıkları sorgulamaktan, giderek gelişen bir toplumsal bütünlük yaratmaktan uzak kalan merkezi otorite her toplumsal kümeyi, her bölgeyi kuşatmakla yetinmekte, yönetilenleri itaate doğru giden yolların dolambaçlı ya da sapa olanlarını seçmekte serbest bırakmaktadır; yeter ki bu yollar sonunda, Versailles'ın Aynalar Galerisi'ndeki kubbe gibi, hep merkeze yönelsin. Örneğin 1661'den sonra Languedoc'ta vassallıklar yoluyla yönetim biçimi kendini dayatır, XIV. Louis sadece bağlılık yeminlerinin dağılmasını engelleyerek hepsini kendine yönlendirir.[9] Bir sonraki yüzyılda, Bourgogne'da, kral yerel senyörün otoritesi yerine kendi otoritesini yerleştirmeyi başardığından, köy, merkezi devletin yaşamsal bir ara konağı haline gelir.[10] Aslında, monarşi, koşulları kullanarak, örneğin kendisinin siyasal ve kültürel alanlarda tek başına egemenliğine karşılık yerel maliyenin idaresini ve yönetimini Languedoc oligarşisine bırakmayı kabul ederek, geniş Fransa'nın çeşitliliğine kolaylıkla uyum sağlamaktadır. Monarşi için önemli olan, devletin üstünlüğü ile özetlenen hiyerarşi, birlik ve otorite ilkelerinde çatlak yaratmayan simgesel bir itaati elde etmektir.[11]

9- William Beik, *Absolutism and Society in Seventeenth-Century France. State Power and Provincial Aristocracy in Languedoc*, Cambridge, Cambridge U.P., 1985, s.241-244, 335.

10- Hilton L.Root, *Peasants and King in Burgundy. Agrarian Foundations of French Absolutism*, Berkeley. University of California Press, 1987, s.10, 232.

11- Jean-François Dubost, "Absolutisme et centralisation en Languedoc au XVIIe siecle (1620-1690)", *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, c.XXXVII, 1990, özellikle s.392-397.

O halde Fransız mutlakiyetinin yepyeni bir buluş olmadığını, 1661'de çıkmadığını, ama çeşitli dönemlerde ve çeşitli ritimlerle sömürgeleştirdiği topraklara büyük bir somut uyum kapasitesi gösterdiğini kabul etmeliyiz. Ama ben yine de bu sistemde bazı araştırmacıların iddia ettiklerinden daha fazla özgün yanlar olduğunu düşünüyorum.[12] Siyasal imgelemin sömürgeleştirilmesi basit bir kültürel değişimden daha derin bir şeydir; çünkü bu süreç, yeni mantığın kurucusu bir geçiş ritüelinin yinelenmesiyle her toplumsal grubun ya da her eyaletin kalbine sokulan devletin gerçek anlamda kutsallaştırılmasını getirmektedir. Bir örnek olarak Languedoc'u alırsak, Richelieu burada geleneksel idare işleyiş biçimini bozan yeni siyasal temeller atar (kopuş ritüeli). Mazarin döneminde, 1645'ten 1655'e, yapıların yerli yerlerine kesin bir biçimde oturtulmaları süreci tamamlanır (sınır çizme aşaması). Sonra XIV. Louis tarafından iktidarın alınması, önceki dönemden miras kalan uygulamaları eskisinden daha etkili kılarak sisteme uyum ve birlik getirir. (birleştirme ritüeli)[13] O halde sadece feodal çeşitlilikleri örten mutlakiyetçi bir "şemsiye"den söz edilemez;[14] çünkü siyasal egemenliğin derin mantığı ve bunun sonucunda toplumsal ilişkiler mantığı değişmiştir. Muhalefetler kesinkes kırılmamakta; ama en azından devletin gövdesiyle bütünleşmelerini sağlamak için yukarı doğru çekilmektedirler; bu durum muhalefetlerin yerel çatışmalar, aşağı doğru inen horgörüler, konum farklılıkları, çeşitli ayırımlar biçiminde yatay olarak genişlemeye devam etmelerini engellememektedir.

Tabandan tepeye doğru yeni lifler çıktıkça iktidar demeti kalınlaşır. Kutsallaştıkça kutsallaşan devlete meşru karşı çıkışlar giderek azalmaktadır; bu, XVII. yüzyılın son çeyreğinde halk direnişlerinin zayıflamasını ya da cadılık suçlamasının ortadan

12- W.Beik, a.g.e., s.339, feodal toplumun son aşamasından söz ediyor. J.-F. Dubost, yuk.mak., s.397, yeniliği toplumun kültürel denetiminin ele geçirilmesiyle sınırlamaktadır.

13- J.-F. Dubost, yuk.mak., kronoloji için s.397, ben bu kronolojiye Arnold Van Gennep'ten aldığım geçiş ritüelleri kuramını ekliyorum.

14- W.Beik, a.g.e., s.197.

kalkmasını açıklayabilir. Mutlakiyetçi simgeselliğin gerçek zaferler kazandığı bir çağda, şeytani bir karşı toplum imgesi üretmek için, 1682 buyrultusuyla ağır ceza alanından çıkarılan cadılığa artık gerek kalmamıştır. Bununla birlikte böylesine bir başarıyı itaatin anlamını üreten gücün giderek sıradanlaşması, dolayısıyla sonraki kuşakların gözünde ağır ağır özünü yitirmesi izleyecektir. Ayrıca devlet çatışmaları düzenlemenin başlıca organı haline gelmiştir; ama bu işin tüm maddi olanaklarına sahip değildir. Gerçi devlet, özellikle "aile içi karışıklıkları bastırma"ya[15] yönelik kral fermanıyla, toplumsal yaşamın bütününü sömürgeleştirmiş gibidir. Ama bu katı yasanın uygulanmasından 1760-1765'e doğru vazgeçilir. Hatta hapse atılmış ya da küreğe gönderilmiş tutuklular bile serbest bırakılır; bu durum dayatılmış kimi itaat biçimlerinin değerlerini yitirdiklerini göstermektedir. Aynı şekilde sefalet sorunu da çözümlenmemiştir. Özellikle kentlerde yaşayan çok sayıda yoksul insan, çoğunlukla doğrudan ulaşamadıkları devletle dikey bir ilişki içinde sorunlarına çözüm bulamadıklarından, yavaş yavaş yatay dayanışmalarını güçlendirmeyi öğrenirler. Bu dayanışmalar, hiyerarşik ayrıcalıklar toplumuna karşı ileride verilecek kavgaları hazırlayan sonraki birliklerin ilk tohumlarıdır. Demek ki mutlakiyetçi devlet, uzun erimde sınıf çatışmalarına yol açacak toplumsal ilişkiler yerleştirmektedir.[16]

Modern devletin ara konakları

Devletin yoğun bir biçimde kutsallaştırılması Fransız örneğine özgü bir durumdur; ama merkezin gelişmesi ve toplumun giderek sıkı bir şekilde denetlenmesi süreci başka ülkelerde de görülmektedir. XVII. yüzyılın Protestan İsveç imparatorluğu da az nüfuslu, az kentleşmiş uzak bir çevre alandır; ama devletin ye-

15- Arlette Farge, Michel Foucault, *Le Désordre des familles. Lettres de cachet des archives de la Bastille*, Paris, Gallimard-Julliard, 1982.

16- Belçika'daki hapis cezası ve bu disiplin aracının halk sınıfları tarafından kendi hedeflerine uyarlanması konusunda Hugo Soly ve Catharina Lis'in çarpıcı yapıtına bakın, *Te gek om los te lopen? Collocatie in de 18de eeuw*, Turnhout, Brepols, 1990.

nider tanımlanmasına dayanan yoğun bir askerileştirme çabası sonucunda Baltık Bölgesi'ne egemen olmuştur.[17] Siyasal yapının doğası tabii ki Fransa'dakiyle tamamen aynı değildir; ama özellikle savaşçı yayılma, ekonomiye egemen olunamadığı için siyasal bir yolun tercih edilmesi, toplumsal denetimi güçlendirme teknikleri olan adaletin ve merkezi iktidarın bir arada gelişimi gibi alanlarda işlevsel benzerlikler göstermektedir.[18] XVI. yüzyılda devletin inşa süreci yeni suç kategorileri üretir; özellikle kentlerde ticaret, iç düzen ve cinsellik konularında soruşturmaların yükselişine tanık olunur. Eva Österberg, XVI. yüzyılın ikinci yarısından XVIII. yüzyıl ortasına kadar adaletin derinlemesine değiştiğini de saptamaktadır. Mahkemeler, özel şahısların çatışmalarını çözmeye geldikleri arenalar gibi işlemeye devam etmekte, ama aynı zamanda giderek modern devletin çıkarlarına hizmet etmektedir. Demek ki devlet halk kitleleri üstündeki açık egemenliğini baskı ya da polisiye denetim yoluyla güçlendirmektedir. Ayrıca rahipler, okul öğretmenleri, vb. tarafından uygulanan ve yazarın yarı-resmi denetim adını verdiği biçimle devlet toplum içinde dallanıp budaklanmaktadır. Son olarak da, örneğin bir ailenin üyelerinin o aileye ait her birey üstünde ya da komşuların aralarında uyguladıkları türden gayri resmi denetimde devletin ağırlığı eskisinden daha çok hissedilmektedir.[19]

Böylesi bir betimsel şemanın faydası, gerçekliğin yanlış bir biçimde basitleştirilmesinden sakınmayı sağlamasıdır. Devlet kendini bir toplumun bütününe blok halinde dayatmamaktadır. İdari ya da yasal görünümlerin arkasında ağır bir ilerleyiş biçimlenmektedir. Bu ilerleyiş üç tip aracının birleşik etkisine bağlıdır: İktidarın aracıları; itaatin doğrudan ara konakları, başka bir

17- Arne Losman, Agneta Lundström, Margareta Revera, *The Age of New Sweden*, Stockholm, The Royal Armoury, 1988.

18- Eva Österberg, Dag Lindström, *Crime and Social Control in Medieval and Early Modern Swedish Towns*, Uppsala, Acta Universitatis Upsaliensis, 1988.

19- Eva Österberg, "Criminality, Social Control and the Early Modern State. Evidence and interpretations in Scandinavian Historiography", *The Fourth IAHCCJ Conference in Stockholm*, 5-8 Temmuz 1990, bildiri yayımlanmamıştır.

deyişle potansiyel bir eğitim işlevi olan herkes -özellikle de kilise görevlileri-; dolaylı aracılar, yerel ileri gelenler, aile babaları ya da görüşleriyle bir toplumun kamuoyunu yönlendirebilen öne çıkmış tüm bireyler. Biçimlendirilmesi en zor olan bu üçüncü halkadır. Ama mutlakiyet onu da kuşatmayı dener. Cadı avının köy düzeyindeki derin anlamını böyle kavramak gerekir. Köy sakinlerinin "en sağlıklı bölümü" iktidarın merkezine giden yola girmeye çağrılmakta, buna karşılık temsilcilerinin yerel güçleri arttırılmakta ve prensin egemenliğindeki siyasal dünyanın kutsallığından küçük bir parçayla ödüllendirilmektedir. Bunu elde etmek için önceki büyü dengesini gözden düşürmeleri, cadıların güçlerine ilişkin alışılagelmiş korkuları ve yukarıya, topluluğun dışına doğru yönlendirilmiş bir itaate engel oluşturabilecek her şeyi parçalamaları gerekmektedir. Çünkü, "batıl inançlar"dan söz eden misyonerlerin de söyledikleri gibi, yerel düzeyde her zaman fazlasıyla kutsallık bulunur. Yaşlı büyücü kadınlar ya da ebeler, kadın cinsinin bütünü tarafından çocuklara aktarılan yatay kültürel gelenekleri temsil ederler. Demek ki odun yığınları, kitlelerin kutsallık gereksinimini devletin yarı resmi denetiminin aracılarına, özellikle de rahiplere ve okul öğretmenlerine doğru yönlendirerek var olan birliği kırıp yerine yeni bir birlik kurmak için, güçlü tabuları yakıp tüketmektedirler. Aynı zamanda, artık kadın büyüsünü daha fazla gemlemekle görevli daha sıradan insanların gayri resmi rolü de belirginleşmektedir: Otoriteleri hukuk tarafından eskisinden çok daha açık bir biçimde ifade edilen kocalar, kendilerine zarar veren cadının kimliğini bildirmesi istenen, başka bir deyişle gerek demonoloji kitaplarında, gerekse adli hükümlerde hakkında kaygı uyandırıcı işaretler bulunan geleneksel kadın cemaatini dikkatle gözlemesi istenen komşular.[20]

Bir boyut daha eklemek gerekir: Devletin uzun yürüyüşü sürekli bir ilerleme değildir. Direnişlere toslamakta ve sık sık yerel güçlerle işbirliği yapmak zorunda kalmaktadır. Öyle ki mutlakiyetin zaferler kazandığı çağda, Fransa derinlemesine değil,

20- R.Muchembled, a.g.e. (1981), özellikle s.187-216.

daha çok dış görünüşte birleşmiştir. Aydınlanma filozoflarının iddia ettiklerinden daha az birleşmiş, daha gevşek olan kral adaleti[21] yavaş yavaş, özel aracılar etrafında odaklanmış kişiler arası uyuşma dünyasının üstüne oturur. 1670 Ağustos'undaki büyük ağır ceza buyrultusu zaten yargıçlara çok geniş bir özgürlük alanı bırakan bir prosedür yasasıdır. Bu buyrultuya da daha önceki krallık buyrultularından daha çok uyulmamıştır.[22] Çok hareketli olan cezalandırma gerçekliği mutlakiyetçi cephenin ilerlemeleri karşısında her bölgedeki adalet alt yapısının direniş ya da uyum kapasitelerine bağlıdır. Oysa mutlakiyetin bölgelere giriş gücü daha önce belirttiğimiz yarı resmi ve gayri resmi aracıların katılımına göre belirlenmektedir; bu aracılar kimi zaman kişiler arasındaki anlaşmaların da doğal garantörleri durumundadırlar. İki büyük gücün, yasa ile geleneklerin kesişme alanındaki rahipler, noterler, "yatıştırıcılar" ya da yerel ileri gelenler artık pratik sentezler önerebilecek konuma gelmişlerdir ve bundan da yerel durumların çeşitliliği sonucu çıkmaktadır.

Özünde mutlakiyet geçmişin tüm bağlarını birdenbire koparıp atmamaktadır. Çoğunlukla ayrıcalıkları, alışkanlıkları dikkate alır görünmekte, her yerde yeni bir suçluluk tanımını ağır ağır, kuşaklar süren bir süreç içinde dayatmadan önce toplumsal alanın düzenleyici kurumlarının yerini almakta, onların işleyiş tekniklerini sanıldığından daha yüksek bir oranda benimsemektedir. Bu nedenle XVII. yüzyılın adli kaynaklarından çıkarılmış rakamlara mutlak değerler yüklemekten kaçınmak gerekir. Var olduğu iddia edilen şiddetten hırsızlığa geçiş sürecinin[23] başlaması öncelikle eski adli arabuluculuk sistemiyle bazı eylemlerin suçluluk kavramı içindeki yükselişinden kaynaklanan yenilikler

21- Arlette Lebigre, *La Justice du Roi. La vie judiciaire dans l'ancienne France*, Paris, Albin Michel, 1988.

22- a.g.e., s.97. 1670 buyrultusu hakkında bkz. Ph. Sueur, *Histoire du droit public...*, a.g.e., c.II, özellikle s.104-105, 155, 274-275.

23- Sorunun yakın tarihli durumu için bkz. Jens Chr. Johansen ve Henrik Stevnsborg, "Hasard ou myopie. Réflexions autour de deux théories de l'histoire du droit", *Annales E.S.C.*, 41.yıl, 1986, s.601-624.

arasında bir yeniden dengelenme olayını yansıtmaktadır. Bu söz konusu eylemler giderek kişisel ya da yarı kişisel hesaplaşma alanından çıkıp, ağır ceza alanına girmektedir.

Uyuşma

Bruno Isbled, 1647-1657'ye doğru Saint-Germain-des-Près Manastırı'ndaki senyörlük adaleti uygulamalarından yola çıkarak, Paris'in ortasında uyuşma pratiğinin nasıl sürdüğünü göstermektedir. Başrahip, bu hak 1674'te Chatelet'ye geçinceye dek, Paris'te türünün en önemli yargı organı başındaki karar verme hakkına sahip bulunmaktadır. Emrinde bir *Bailli*, bir zindan, muhafızlar, vb. vardır. Eksik olan belgeler yine de otuz dört ayda 615 dava, demek ki 30 000 ile 50 000 arasında olduğu tahmin edilen bir nüfus içinde ayda ortalama 18 dava görüldüğünü ortaya koymaktadırlar. Davaların % 57'sini oluşturan şiddet olayları önde gelmektedir; onları % 19'la hırsızlık, % 14'le töreye ve dine karşı işlenmiş suçlar ve yaklaşık % 8'le kamu düzenine yapılan saldırılar izlemektedir. Hakaretlere ya da cinayete varmayan sertliklere yönelik davaların dörtte üçü şikayet ya da soruşturma aşamasından öteye gitmemektedir. Yazar, özellikle de hakaret ve yumruklaşmalar için, olaydan en fazla bir hafta sonra adli soruşturmanın erken bir aşamasında noterler önünde varılmış 60 anlaşma bulmuştur. Arşivler birkaç sözlü uyuşmanın da izlerini taşımaktadır. Cinayetlere gelince, bunların 15'inden 8'i tutuklamaya yol açmamış, bu konuda sadece 1 tane noter anlaşması bulunmuştur. Bununla birlikte bir belge kimi zaman kurbanın ailesini para vererek susturmanın mümkün olduğunu göstermektedir. Soygunlar gerçek sayılarında değildir; çünkü "bir hırsızlık ancak suçlu bilindiği zaman ihbar edilir." Bu nedenle soruşturmaların çoğu bir suçlunun *Bailli* ya da kurbanlar tarafından yakalanmasından sonra başlamıştır. 117 davadan 39'u tutuklamasız sonuçlanır, 19 dava bir iz bırakmadan kaybolur, 35 dava salıverme, 1 tanesi de anlaşma ile sonuçlanır. Bazı ek an-

laşmalar da belirtilmekte, bu arada bazı soyulan bireyler de kendi çabalarına bel bağlamakta, örneğin bir kahine başvurmaktadırlar. Demek ki bu adalet organı, öncelikle "sıradan toplumsal gerilimlerin, gönüllü olarak mahkemeye taşınmış çatışmaların dinlendiği bir arabulucu kurumdur." Ama XVIII. yüzyıl polisinin yapacağı gibi tüm kent uzamını denetim altına almadığına kuşku yoktur. Birçok çatışma kanun adamlarının gözlerinden uzakta, başka yerlerde halledilmektedir.[24]

Uyuşma pratiği, bu görülmeyen özel ya da yarı kamusal pazarlıklar kitlesini dikkate almayan ağır ceza istatistiklerinin önemini göreli hale getirmemize neden olmaktadır.[25] Yine de Fransız krallık adaleti kentlerdeki adli pazarlıkları azaltmak eğilimindedir. XIV. Louis döneminde özellikle Paris'te baskı aygıtının yeniden örgütlenmesi yolunda büyük bir çaba harcanır: Daha 1667'de bir polis dairesinin kurulması; 1674'te başkentte yetkileri Chatelet'ye devredilen 17 senyörlük mahkemesinin kaldırılması; Chatelet dairelerinin işleyişini tanımlayan 1685 yönetmeliği.[26] Ancak Parisliler artık iki dereceli, Chatelet ve Parlamento olarak sınırlandırılmış bir adaletten yararlanan az sayıda insan arasında yer alsalar da, adli uyuşmalar zamanını hemen terk ettikleri söylenemez. Bu uyuşmaların asıl üreticisi olan, Saint-Germain-des-Pres belgelerinde de betimlenen, sıradan şiddet kendini güçlü bir şekilde göstermeyi sürdürmektedir. Birinci Polis Müdürü La Reynie'nin özel şahısların silah hatta sopa taşımalarını yasaklamak konusunda karşılaştığı güçlükler, tüm

24- Bruno Isbled, "Le Recours à la justice à Saint-Germain-des-Près au milieu du XVIIe siècle", *Les Archives du délit: empreintes de société*, yay. yön. Yves-Marie Bercé ve Yves Castan, Toulouse, Sud Üniversite yayınları, 1990, s.65-74.

25- Wim Heersink, "Dutch public Notary and Dispute Settlement in Amsterdam and the surrounding Countryside. particularly in the Eigteenth Century", *The Fourth IAHCCJ Conference in Stockholm*, 5-8 Temmuz 1990, bildiri, yayımlanmamıştır; Nicole ve Yves Castan, "Une économie de justice à l'age moderne: composition et dissention", *Histoire, Economie et Société*, 1.yıl, 1982, s.361-368.

26- Ph.Sueur, *Histoire du droit public...*, a.g.e., c.II, s.175, 188.

XVIII. yüzyıl boyunca gündelik ilişkilerde şiddetin hep hissedilen varlığı bunu kanıtlamaktadır.[27]

Gevşek uygulamalar ve uzlaşmalar

XIV. Louis Fransası çoğul bir ülkedir. Adaletin hedefi heryerde aynı olsa da, devlet hizmetindeki uzun yürüyüşü her yerde aynı ritimde ve biçimlerde olmamaktadır. Daha sistematik araştırmaların yapılması gerekmekle birlikte, bazı işaretler, Lorraine örneği bir kenara bırakılacak olursa, yasaların katılığının ya da adli biçimlerin değişmezliğinin gerisinde genelde gevşek uygulamalar bulunduğunu göstermektedir.

1665-1666'da, Paris Parlamentosu'nun taşrada yaptığı son oturum olan Büyük Auvergne Günleri dehşet uyandırmaktan çok, devletin otoritesini ifade etmeye yöneliktir. 1360 duruşmanın yarıya yakını sonuçsuz kalır ya da takipsizlikle sonuçlanır. 87 soylu, 4 kilise adamı, 27 subay ve "resmi görevi olmayan" 574 "soylu olmayan kişi"nin cezalandırıldığı 692 mahkumiyetten sadece 283'ünde suçlar belirtilmiştir; bunların 107'si cinayettir. 190 vicahi hükmün 23'ünde idam verilir; 450 giyabi kararın ise 347'si ölüm cezasıdır; ayrıca tüm suçlular para cezalarına çarptırılırlar. Demek ki cezalandırma vahşi ya da acımasız değildir. Arlette Lebigre "Cezanın ibret vericiliği özellikle büyüklüğünde ve genelliğindeydi" diye belirtiyor. Bu olayı merkezi otoritenin, o zamana dek başkentten gelen kararlara ve modern devletin yaptırımlarına karşı kapalı bir blok olarak kalan, küçük yerel iktidar birimlerinin çoğaldığı bir dünya olan Orta Fransa'ya yayılması olarak değerlendiriyor. Merkezi iktidar, aşırı ayrılıkları yok etmeden yeterli ölçüde törpüleyip, artık bölgede görülecek kötüye kullanımlarla ya da karışıklıklarla başa çıkabilecek duruma gelen kendi temsilcilerine zemin hazırlıyor.[28]

27- Pierre Clément, *La Police sous Louis XIV*. Paris, Didier et Cie, 2.baskı, 1866, s.70-71; Arlette Farge, *Vivre dans la rue a Paris au XVIIIe siècle*, Paris, Gallimard-Julliard, 1979, s.123-162; ayr.bkz. *La Vie fragile. Violence. pouvoirs et solidarités a Paris au XVIIIe siècle*, Paris, Hachette, 1986.

28- Arlette Lebigre, *Les Grands Jours d'Auvergne. Désordre et répression au XVIIe siècle*, Paris, Hachette, 1976, s.133-134, 138-140, 153-155, 181-185.

Başka bir deyişle, modernliğe geçiş ritüeli, yerel güçleri törpüleyerek imgelemleri şaşırtıcı bir şekilde vurmak için maksimum simgesel efekt kullanarak; ama gerçek şiddete minimum düzeyde başvurarak gerçekleşiyor. Brötanya'da, Eski Rejim'in son yüzyılında, Parlamento ya da ona bağlı yargı organlarında da benzer özellikler gözlenmektedir. Açılan soruşturmaların % 50'sinden fazlası yarıda kalmıştır; bu durum hem Saint-Germain-des-Pres örneğini hem de Büyük Auvergne Günleri'ni çağrıştırmaktadır. Şikayet sahiplerinin yasal soruşturmalar elde etmek için sadece adli sistemi kullanmadıkları açıktır. İzleri başka tür kaynaklar içinde kaybolan özel ya da yarı-özel anlaşmalara varmalarını sağlayacak baskı araçlarını sık sık bulmaktadırlar. Ayrıca Brötanya Parlamentosu'nun yargıçları, giderek güçlenen bir affedicilik eğilimi göstermektedirler. 1750-1760 döneminde temyize başvuran sanıklardan % 28'ini beraat ettirirler (normal mahkemelerde bu oran % 13'tür); bu rakam sonraki on yılda % 38'e, 1774-1779 arasında % 39'a, 1785-1789 arasında % 43'e çıkar.[29]

Burada gerçek bir hoşgörüden çok, gerçekliklere uyum sağlamaktan söz edilmesi daha yerinde olacaktır. Adli tıkanıklıkları ve yüksek yargıçlara yeni fikirler kanalıyla gelen bazı duygu dalgalarını da tamamen yok saymadan, işin özünün en ekonomik hızda giderken gevşek bir pratik uygulanması olarak özetlenebilecek bir adli tutumluluk olduğu söylenebilir. Artık mutlak devletin kurucu postülaları gerçekten tehlike altında olmadıklarına göre, düzenin de eskisi gibi itaat etmenin gerekliliğini simgesel olarak kanıtlamaya yönelik toplu bir psikolojik şok yaratmak için işkencelerin vahşetine ya da işkence gösterilerine ihtiyacı yoktur.

Bu açıdan bakıldığında, adli istatistikler, bir bölgeye yapılan mutlakiyetçi aşıya işaret eden kriz döneminin tarihini saptamayı

29- Louis-Bernard Mer, "La Procédure criminelle au XVIIIe siecle: l'enseignement des archives bretonnes", *Revue historique*, no:555, 1985, s.5-42. Bu çalışmanın biraz fazla polemik biçimi, basılacağı bildirilen veriler daha eksiksiz bir şekilde yayımlanıncaya kadar biraz temkinli davranmayı gerekli kılmaktadır.

sağlayabilir. Bu krizin süresi ve yoğunluğu tabii ki değişkendir. Auvergne merkezi devlet bayrağı altında hızlı ve az bir bedel ödeyerek saf tutmuştur; ama örneğin Lorraine daha geç bir tarihte çok daha derin bir şok yaşar. Otuz yıllık Fransız işgalinden sonra Ryswick anlaşmaları Dük'e 1697'de topraklarını geri verir. Prens, 1670'de kaldırılmış Lorraine ve Barrois Prenslik Mahkemesi'ni yeniden açar. Ayrıca Fransız buyrultularından esinlenen Léopold Yasası'nı yazdırır; bu yasa, ilk mahkemenin vereceği her bedensel ceza için temyiz hakkını zorunlu hale getirmektedir.

Bu yasa uygulanmaya başladığı anda, 1708'de, açılan özel kayıt defterinde ilk üç yılda 153 kişinin mahkumiyet kararı görülmektedir. Bunlardan 72'si alt mahkemeler tarafından idam cezasına çarptırılmıştır. Ama Prenslik Mahkemesi, Büyük Auvergne Günleri'ndeki Paris Parlamentosu, aynı dönemdeki Flandrelı ya da XVIII. yüzyıldaki Brötanyalı meslektaşları kadar affedici değildir.[30] Sadece 14 ölüm cezasını hafifletir, 58'ini onaylar ve listeye 12 kişi daha ekler. Az sayıdaki belirlemeden söz konusu 70 kişinin yoksul insanlar, serseriler, "gündelikçi işçiler", vb. oldukları anlaşılmaktadır. İki baba katili ve altı diğer katil çarkta parçalanarak, çocuğunu öldüren bir anne de asılarak öldürülme cezasına çarptırılmışlardır. Geri kalanlar arasında: 22'si büyük yollarda iş gören, 5'i kutsal eşyaları çalan, 26'sı gece vakti ya da kilit, kapı kırarak hırsızlık yapan, kimisi tek başına, kimisi grup halinde çalışan, kimileri hayvan çalan 59 hırsız bulunmaktadır. Sonuçta 51 erkek ve 8 kadın fiili olarak öldürülür, 18 kaçak ise "gıyaben" idam edilir. Davayı ilk gören mahkemenin kutsal eşyalar çalan iki hırsız ve bir baba katilinin karşısında uygulamayı unuttuğu Ortaçağ'ın yumruk kesme cezasını yeniden gündeme getiren ve üç yılda 12 kez çark işkencesine başvuran mahkemenin sertliği açıkça ortadadır. Yazar bu aşırı sertliği suç oranındaki yükselişe ve XVII. yüzyıl sonunda Lorraine'in içinde bulunduğu son derece istikrarsız duruma bağlıyor.

30- R.Muchembled, a.g.e. (1988), s.178-179, Flandre hakkında.

Ona göre, çok sert geçen 1709 kışı besin hırsızlıklarındaki büyük artışı açıklamaktadır. Savaşlarla sarsılan toplum ona acımasız bir adli baskıyı bekliyor gibi görünmektedir.[31]

Kuşkusuz bu son saptama üzerinde biraz durmak gerekir: Adaletteki sertliğin kısmen ekonomik konjonktürle açıklandığı kesindir; ama buradaki sertliğin ithal malı bir mutlakiyetçiliğin ani bir biçimde yerleştirilmesinden kaynaklanması daha akla yakın görünmektedir; ayrıca Léopold Yasası'nın ilk yazımı, içerdiği "Gallicane" (Özgür Fransız kilisesini savunan anlayış -ç.n.) düzenlemeler nedeniyle Roma ile de ağır bir çatışma doğmasına neden olmuştur.[32] Sonuçta yeniden düzenlenen ve Düklük otoritesinin kurulmasından ancak on yıl sonra uygulanmaya başlanan bu yasa, kendisini kabul ettirebilmek için, Prenslik Mahkemesi'nin hükme bağladığı işkence gümbürtüsüne gereksinim duyuyor gibidir. Mutlak düklük iktidarı, bölgedeki normal doğumu uzun çalkantılarla geciktiği için daha yoğun yaşanan, bir modern devlete uyum krizi üretmektedir. Bu bölgede 1580 ile 1630 arasında yaşanan cadı avı da 400 000 nüfusa düşen 3000 davayla en şiddetlilerinden biri olmamış mıydı?[33] Evrimin iki kuşak sonra yeniden başlaması ağır cezaya gerek ilk mahkeme, gerekse temyiz aşamasında büründüğü aşırı sert görünümü vermektedir. Ayrıca dış tehlike baskısının gevşemesi yöneticilere iç düzeni tehdit eden olaylara karşı daha iyi mücadele etmek olanağını tanımaktadır. En olağanüstü suçlara, baba, çocuk cinayetlerine, kutsal eşyaların çalınmasına, büyük yollarda hırsızlığa karşı gösterilen sertlik, cadıların yakıldığı odun yığınlarından bu yana uzun bir savaş döneminden kaynaklanan siyasi ve askeri rastlantılar sonucu paranteze alınmış majesteye hakaret ilkesini kesin olarak dayatma isteğine denk düşmektedir.

31- Aline Logette, "La Peine capitale devant la Cour souveraine de Lorraine et Barrois à la fin du règne de Louis XIV", *XVIIe siècle*, 32. yıl, no:126, 1980, s.7-19.

32- a.g.e., s.7.

33- Robin Briggs, *Communities of Belief. Cultural and Social Tensions in Early Modern France*, Oxford, Clarendon Press, 1989, s.66-105 (Etienne Delcambre'ın çalışmalarından söz etmektedir).

Artois'daki durum ise çok farklıdır. Fransız fethinden yarım yüzyıl sonra, Arras Belediye Mahkemesi'nin 1694 ile 1717 arasındaki ağır ceza hükümlerine bakılacak olursa, kentlilerin çerçevesi gerektiğince çizilmiş gibidir.[34] Kuşkusuz Artois Konseyi de Artois Bölgesi'nin başkentinde bulunduğu için, kent mahkemesi yetkilerinden bazılarını yitirmiş gibidir. Ama önemli suçların çoğuna bakmayı sürdürmektedir. 232 davadan 98'i töre davaları, 44'ü hakaret ya da şiddet davaları, 4'ü cinayet, 57'si hırsızlık, 10'u yetkililere direniş, geri kalanı da çeşitli davalar ya da ne olduklarını bilemediğimiz davalardır. Vauban Kalesi'nin gözetimindeki kent, modern çağın başlangıç dönemindekinden de daha iyi denetlenmektedir. Cinayetlerin görünürdeki azlığı ve kayda geçen fiziksel çatışmaların düşük düzeyi (suçların yaklaşık beşte biri) bunu kanıtlamaktadır. Birçok şiddet suçunun alt adalet ya da uyuşmalar içinde halledilme olasılığı yüksektir; bu nedenle adli belgelerdeki şiddet suçları düşük görünüyor olabilir. Yine de, kentliler ile askerler arasındaki çatışmaların azımsanamayacağı bir garnizon kentinde modern çağın başına göre saldırganlık enerjisinde görülen global düşüş önemli boyuttadır. Cinayet davalarından biri kentlilerle askerler arasında bir çatışma ortamının var olduğunu şaşırtıcı bir biçimde kanıtlamaktadır. 4 Mayıs 1714'ü 5 Mayıs'a bağlayan gece, alkol mülteziminin yanında çalışan on beş kişi kent surları üstündeki askerlere ateş eder, üç asker ölür, bir dördüncüsü de yaralanır. Suçluların çoğu kaçar. Mahkeme içlerinden beşini gıyaben asılarak idam, diğerlerini kürek ya da sürgün cezalarına çarptırır.[35]

Dört kalpazanlık ve beş serserilik davasını da katarsak, mülkiyete karşı işlenen suçlar dava toplamının % 28'ini oluşturmaktadır ki, bu da yılda ortalama iki davalık düşük bir ritme denk düşmektedir. Lorraine'de görülen sertlik bir kez, 1698'de, daha önce Lille'de de omuzu damgalanmış, bu kez kaldığı bir kabarenin örtülerini ve çarşaflarını çalan meşhur bir sabıkalıya uygu-

34- Arras B.A., FF 4, 5 Kasım 1694-23 Haziran 1717 arası ağır ceza hükümleri. 1549 hükümleri ile 1694 hükümleri arasında boşluklar bulunmaktadır.

35- a.g.kaynak, f 208 v-214 v, 28 Temmuz 1714.

lanır. Yargıçlar onu ömür boyu kürek cezasına çarptırırlar. Küreğe gitmeden önce darağacını öper ve sol omuzuna kentin damgasını yer. Dava temyize gider ve Artois Konseyi adamın asılmasına karar verir. Konsey'in haklarındaki hükümleri onayladığı, gerektiğinde hafiflettiği hiçbir başka hırsızlık davasında, artık kaşarlanmış sabıkalı suçlular bile söz konusu olsa, idam cezası verilmemiştir. Daha çok kefaret ödeme toplumsal törenine öncelik tanınmıştır. 1704'te, çalıştığı evlerde yaptığı birçok hırsızlıktan sonra, bir hizmetçi "kan çanı" çalınarak toplanan halkın önünde idam sehpasını öpme cezasına çarptırılır, sonra da kentin birçok yerinde değneklenir. En son olarak sağ omuzuna Arras'ın fare damgası vurulur ve efendisine parasını iade ettikten sonra ömür boyu sürgün edilir. Çalıştığı evde yaptığı hırsızlık ve "hafif meşreplik" nedeniyle gayrı meşru bir çocuk sahibi bir başka kız 1716'da gıyaben asılır.[36]

Burada adli baskıdan çok polis baskısı söz konusudur ve bu baskı itaati, herkesin önünde verilen küçültücü cezalar gösterisiyle dayatmayı hedeflemekte, idam cezasına ancak gıyaben başvurulmaktadır. Hedef, kamu düzeninin güvencesi olan otoritenin kutsallığını korumaktır. 1700'de bir soylu, La Comté Senyörü Adrien-François Wuidebien borçları nedeniyle kendisini tutuklamaya gelen muhafızlara vurmakla yetinmez, "belediye mahkemesi armalı kalkanı"nı da taşıyan bir belediye yargıcı önünde küfreder. Adalete "saygısını yitirdiği için" bir belediye meclisi toplantısında yargıçlardan törenle özür dilemeye, ayrıca yoksullar yararına otuz lira ceza ve mahkeme masraflarını ödemeye mahkûm edilir.[37]

Ahlaki düzen de sıkı gözetim altında tutulmaktadır; çünkü toplumun birliği ona bağlıdır.1716'da iki kadınla evli olan bir adam kilisede af dilemeye, sonra da pazar kurulduğu bir gün, "iki yanında iki öreke ve boynunda çok karılı yazan bir yafta ile"

36- a.g.k., f 69 r-71 v, 21 Nisan 1698; 144 v-148 v, 7 Mart 1704; 245 r-247r, 6 Temmuz 1716.

37- a.g.k., f 115 v-116 v, 5 Mayıs 1700.

pırangalı olarak bir saat durmaya, sonra da çeşitli kavşaklara boynundaki yafta ve örekelerle birlikte götürülmeye, en sonunda da otuz lira para cezası ve dokuz yıl sürgüne mahkum edilir.[38] Zaten töre suçları, o dönemde verilmiş hükümlerin % 42'sini oluşturmaktadır. Bir garnizon kentinde bu başlık altındaki suçluların çoğu "hafif meşrepler", başka bir deyişle fahişeler arasından çıkmaktadır. Sürgün, pırangaya vurarak teşhir, kırbaçlama gibi cezalara sık sık başvurulmaktadır; örneğin 1695'te 14 sokak kızına ve bir sonraki yıl 15 kıza bu cezalar uygulanır. Eski ve unutulmuş bir yöntem olan, nasıl uygulandığı Béthune belediye yargıçları tarafından açıklanan fıçıya girme cezası 1696'da yeniden belirir. 13 Aralık 1702 tarihli bir polis duyurusuyla, "birkaç yıldan beri" ne yazık ki hızla arttığı vurgulanan, çocuğunu terk etme uygulaması çoğalmaktadır; bu gelişme kentlerin üzerine çökmüş dini ve ahlaki piranganın gevşemesi hareketinin henüz utangaç başlangıç işaretidir ve bu hareket XVIII. yüzyıl süresince büyüyecektir.[39]

XIV. Louis Fransa'sında itaat yollarının hepsi merkezi ve mutlak adalet devletine çıkar. Bununla birlikte sonu kaçınılmazca krallık iktidarına çıkan labirenti her bölge kendi ritmiyle, kendi özellikleriyle aşar. Başlangıçtaki sert kopuşlar döneminin ardından, genellikle iki düzey arasında uzlaşmalar oluşur. Ağır ceza adaleti her zaman teorinin katı tavırlarında uzun süre çakılı kalmaz, pratiğini yerel direnişlere ve geleneklere uyarlar, kentlerde normal bir denetim ağı kurar, fiziksel işkence gösterilerini sınırlayıp onun yerine küçültücü ya da kefaret ödetici cezaları öne çıkarır, özetle uyrukların baskı aygıtı ile ilişkilerini sıradanlaştırır. Eski Rejim döneminde, soğuk, canavar yargıç figürü sürekli bir gerçeklik olmaktan çok bir efsanedir. Hatta XVIII. yüzyılda, yasadışılık ve töre suçlarındaki yükselişin de gösterdiği gibi, kentliler bu canavarı kovmaya başlarlar. Köylülere gelince, onlar dışarıdan gelmiş bir sistemi kuşatarak, kendi özel

38- a.g.k., f 242 v-245 r, 25 Haziran 1716.
39- R.Muchembled, a.g.e. (1988), s.193-202.

değerleri ve geleneksel uygulamaları karşısında bu sisteme boyun eğdirmek için onu içinden bozarak, fırtına sonrası kamışlar gibi, yeniden bellerini doğrulturlar.

Kırsal dünya evcilleştirilmiş midir?

Ağır ceza adaleti sadece bir toplumsal denetim ya da baskı aracı değildir. Aynı zamanda toplumu oluşturan çeşitli grupların modernleşme laboratuarı olarak da görülebilir. Mutlakiyetten çıkma yeni bir toplu simgeselliğin denendiği düşünsel uzam olan ağır ceza, önce klasik çağda, sonra Aydınlanma devrinde kırsal ağırlıklı Ortaçağ evreninden sarayın ya da kentin uygarlaştırılmış dünyasına doğru ağır bir geçişi üretmek için söylemleri uygulamalara eklemler. Monarşi ve Kilise tarafından savunulan kurucu değerler metaforik bir söylemdir; o, Eski Rejim'in katı bir hiyerarşiye sokulmuş toplumunu birleştirmeyi asla hedeflemez; gerçek hedef, farklılık basamaklarını daha da genişleten tanınma, aidiyet ya da ret işaretleri yaratmaktır. Adalet, sınıflandırıcı bir sahnedir. O zaman daha kolay ahlakçılaştırılan, itaate daha doğal olarak eğilimli azınlıktaki kentler ile değişim çağrıları karşısında suratını asıp geri duran kitlesel kırları karşı karşıya getiren eski uzlaşmaz çelişkiyi azdırmış olur.

Kentliler ile kırsal alan insanları arasındaki bu giderek artan anlayışsızlık sadece basit kronolojik ya da coğrafi farklılıklardan kaynaklanmamaktadır. Köylülerin mutlakiyetçilik arabasına koşulma biçimlerinde gerçek bir doğa farklılığı kendini belli etmektedir. Fransa'da 1675'ten sonra geniş çaplı kırsal isyanlar görülmemesi krallık istençlerinin global olarak kabul edildiğini yansıtır gibidir; ama bu durum kesinlikle tamamen boyun eğmiş bir pasifliğe yol açmamıştır. Şiddetli direnişler daha iyi bir ahlaki, dini ve adli denetimin etkisiyle yumuşamakta; ama "vahşiler" de birçok yeniliği kendi kültürel evrenleriyle bütünleştirerek rövanşı almaktadırlar. Basit bir adli asimilasyon yaşamaktan uzak olan köylüler, kendi geleneksel stratejilerini yasa tarafından önlerine konulan yeni araçlara uyarlamayı bilmektedirler.

Şeytani kampanyalar

Yeni araştırıcı kuşakları tarafından yetenekli bir biçimde sorgulanan resimsel malzeme birikimi belli kültürel şablonlarla ifade edilen toplu kentli korkularının ya da kaygılarının gelişimini çok güzel yansıtmaktadır. XVI. yüzyılda seçkin baskı resim ya da kent resim üretimi özellikle kadınların var olduğu iddia edilen sistematik direnişlerini kovmaya özel bir önem vermektedirler; öyle ki Sara F. Matthews Grieco "XVI. yüzyıl, toplumsal örgütlenmenin o günkü ve gelecekteki başarısının kadın muhalefetinin etkili bir denetim altına alınmasına -gönüllü ya da zorla- bağlı olduğuna inanmıştı: Resimsel (ikonografik) propagandanın aciliyetinin, bir başka deyişle isterisinin nedeni bu inançtı" değerlendirmesini yapmaktadır.[40] Demek ki "öteki", "ikinci cins" her sitenin, her küçük evin kalbine kadar sokulmuş kitlesel bir potansiyel tehlikeyi temsil etmektedir. Sonra kentlerde iktidarların sağlamlaşması, bunun ardından adaletin bir zeytinyağı lekesi gibi kırlara doğru yayılması kaygı yükünün bir bölümünü giderek olumsuzlaşan köylü imgesine aktarır. Tüm Avrupa'da bu köylü ve kaba, değersiz "öteki" imgesi, kentlilerin ya da ayrıcalıklarının kendileri hakkında geliştirdikleri olumlu söylemin dayanağını oluşturur.[41] Saray üyesine, namuslu adama, Aydınlanma filozofuna özgü ayırım, töreler uygarlığının ilerlemelerini[42] kırsal kesim insanlarının kabalığı, bastırılamaz cinselliği, pisliği, şölen zevki, içgüdüselliği, ilkelliği ile zıtlık içinde konduğu oranda daha iyi yansıtmaktadır.[43] Yaşlı Pierre Bruegel'in neşeli kurnazlığı daha XVI. yüzyılın ortasında, herkesin içinde işeyen ya da kaka yapan köylüler örneğiyle bu mesajı taşımaktadır. XVII. yüzyılda Flandre'da ya da Hollanda'da çizilen kırsal sahne resimleri ise bu çok farklı insanlığa karşı her türlü af-

40- Sara F.Matthews Grieco, *Ange ou diablesse? La représentation de la femme au XVIe siècle*, Paris, Flammarion, 1991, s.387.

41- P.Vandenbroeck, *Over wilden en narren...*, a.g.e.

42- N.Elias, *La Civilisation des moeurs*, a.g.e.

43- P.Vandenbroeck, *Over wilden en narren...*, a.g.e.

fediciliği bir kenara bırakmışlar, horgörüyle dolu ahlakçı bir mesaj yüklenmişlerdir.[44]

O sırada bu tür yapıtlar hem Hollanda burjuvaları, hem de Parisliler ya da çeşitli Avrupa devletlerindeki kentliler tarafından çok beğenilmektedirler; vefat sonrasında çıkarılan mal envanterleri bunu kanıtlamaktadır.[45] Belki de bu tablolarda, adaletin cezalandırdığı ve görgünün yasakladığı şeyleri meşru bir biçimde gözlemlemenin biraz bulanık zevkini almaktadırlar; çünkü sahnelenen eylemler kendilerinden çok farklı kaba köylüler tarafından yapılmaktadır. Özellikle tersten kolektif kimlik olayı burada önemli bir rol oynamaktadır.[46] Çünkü bu şekilde damgalanan "vahşi" bir yaşamın gösterisinin uyandırdığı gülme, alay, iğrenme, kınama gibi duygular, din ya da adalet tarafından yayılan mesajlara koşut bir ahlakçı mesaj taşımaktadır. Kent törelerinin çalışma duygusu, ciddiyet, üretenlerle yönetenler arasındaki mesafenin ifadesi, incelik arayışı, köyde egemen olduğu varsayılan hayvanca kargaşadan uzak bir öz benlik ile ayırt edilmezler mi? Şimdi kır cadılarına yönelik o etkili avın gelişimini daha iyi anlıyoruz: Mahkum kadınlar kişiliklerinde, bir yandan kentteki ikonografik propagandadan, diğer yandan da kırsal "batıl inançlar"a karşı mücadeleden kaynaklanan, bir "ötekilik" çiftini buluşturmaktadırlar. 1640'a doğru Parisli bir anonim baskı resim "gerçek kadın"ı temsil eder: Çift kafalı, "kilisede melek ve evde şeytan"[47] bir canavar. Teke ayakları kentlilere onun içinde şeytanın bulunduğunu, odun yığınında yakılmaya mahkum edilen köylü cadıların kızkardeşi olduğunu hatırlatmaktadır.

Genellikle egemen söyleme çok duyarlı olan tarihçiler, Karşı Reform'un yürüttüğü ahlakçı kampanyanın çok doyurucu bir başarıya ulaştığı yanılsamasına kapılmışlardır. Misyonlara ve

44- Robert Muchembled, "Contacts sociaux et rituels", *La Ville en Flandre. Culture et société*, 1477-1787, a.g.e., s.93-108.

45- Ayr. bkz. S.F.Matthews Grieco, a.g.e., özellikle s.51.

46- P.Vandenbroeck, *Over wilden en narren...*, a.g.e.; K.Moxey, a.g.e.

47- S.F.Matthews Grieco, a.g.e., s.78'deki resim.

papazların ziyaretlerine bakılarak ölçüldüğünde gerçekten de tartışılmaz ilerlemeler kaydedilmiştir. Ama bunlar kesin sonuç alıcı olmuşlar mıdır? Bu konudaki tartışma uzmanlar arasında sürmektedir.[48] Zaten bugün bir senteze varmak, o dönemin Fransa'sında varolan büyük çeşitliliğe karşın bölgesel araştırmaların görece azlığı nedeniyle çok güçtür. Demek ki tamamen çelişkili varsayımlar ileri sürmek mümkündür. Bazılarına göre köylü kültürü donmakta, uzun süre boyunca uygulanan güçlü bir asimilasyon yoluyla yavaş yavaş yoksullaşmaktadır.[49] 1679'da rahip Thiers'nin *Batıl inançlar incelemesi*'nin yayımlanması Azizler Çağı Kilisesi'nin fetihçi dinamizmini de gerçekten ortaya koymaktadır. Örneklerini piskoposlukların çoğunun din kurulu tüzüklerinden alan, bunlara Chartres Bölgesi'nde ya da Fransa'nın batısında yaptığı kendi kişisel gözlemlerini de ekleyen yazar, daha iyi damgalamak için betimlediği köylü törelerinin sert bir biçimde reddini dile getirir.[50] Ama söz konusu batıl inanç ve uygulamaların XVII. yüzyıl boyunca kökten söküldükleri doğru ise, hem folklorcuların derlemelerinin, hem de Üçüncü Dünya kökenli etnologlar tarafından günümüzde kimi zaman incelenen yerel Fransız adetlerinin kanıtladıkları o sonraki yeniden kitlesel diriliş nasıl açıklanacaktır?

Kültürel direnişler

Olaya daha ayrıntılı bir bakış, kilise otoritelerinin değersizleştirici söylemine karşın, yüzyıllardır süren bu hayatta kalışı sağlayan direnişleri hesaba katmalıdır. Çünkü şoklar ve kopuşmalar, egemenlerin egemenlikleri altındaki toplumsal gruplarla

48- Benoit Garnot, *Le Peuple au siècle des Lumieres. Echec d'un dressage culturel*, Paris, Imago, 1990. Alt başlık yazarın tezini açıkça ortaya koymaktadır (Bir kültürel terbiye etme çabasının başarısızlığı).

49- Benim başlangıçta görüşüm böyleydi: R.Muchembled, a.g.e. (1978). Bugün halk kültürünün uzun erimde çok daha etkili bir direnç gösterdiği düşüncesine eğilimliyim: R.Muchembled, a.g.e. (1988).

50- Jean-Baptiste Thiers, *Traité des superstitions. Croyances populaires et rationalité à l'Age classique*, sunan: Jean-Marie Goulemot, Paris, Le Sycomore, 1984, 1679'da basılmış bu yapıttan belli başlı bölümlerin bir derlemesini sunmaktadır.

ilişki seçeneklerini tüketememiştir. İşin özü başka yerde, bu iki büyük güç arasında karşılıklı ayarlamalarla elde edilen denge biçimlerindedir. Fetih ve yerel geleneklere bağlılık stratejileri gerçekte toplumsal diyalog uzamları yaratmakta, buradan da sürecin başında işaret edilen sert çatışmalardan çıktığı sanılan değişimlerden daha sessiz; ama daha derin değişiklikler üremektedir. Fransa'da rahip Thiers dönemi kırsal halk kitlelerinin toplumsal denetiminin mevcut iktidarların imparatorluk iddiaları ile köylülerin görünürdeki pasif uysallıkları arasında bir yerde kalan yeni biçimler üzerine kurulduğu o özgün ana denk düşmektedir.

Bazı kökleşmiş alışkanlıklarının yetkililerin gözünde ne denli kabul edilemez oldukları konusunda atalarından daha bilgili olan XVII. yüzyılın ikinci yarısının köylülerinin bunları uygulamaya devam etmeleri, köyleri kaplayacağı düşünülen ahlakçı dalga karşısında kırılmadan eğilmeyi bildiklerini kanıtlamaktadırlar. Sık sık eski ile yeniyi, büyü ile Trento dinini karıştıran köylüler, büyük bir olasılıkla Sennely-en-Sologne vaizi tarafından 1700'e doğru göreli bir hoşgörüyle betimlenen "vaftiz edilmiş putperestler"e yakındırlar.[51]

1650'de Saint-Omer Piskoposu Christophe de France piskoposluk alanında "batıl inançlar"ın ısrarla sürdürülmesinden acı acı şikayet eden bir buyrultu yayımlar. Rahip Thiers gibi bilmeden etnologluk yapan piskopos, Karşı Reform'un Katolik Hollanda'da kazandığı zaferlerden yarım yüzyıl sonra hâlâ yaşamaya devam eden uygulamaları betimler. Bir vaftizin ardından kullanılan mum, bir kadın ya da yörenin yaşlı kadınlarından biri tarafından annenin evine götürülür; çünkü yeni doğan bebek suya ya da ateşe düşerse kendisine mum alevinin yanma süresi kadar bir şey olmayacağına inanılmaktadır. Hacca gitmek ve yolda bol bol su içmek bir dileğin gerçekleşmesini sağlar. Bir vaftizden dönerken niye o kadar sık meyhanelerde konaklandığını da bu inanç açıklar. Piskopos, düğüne bağlı geleneklere de değinmek-

51- Robert Muchembled tarafından alıntılanan metin, *Société et mentalités dans la France moderne, XVIe-XVIIIe siècle*, Paris, "Cursus" dizisi, A.Colin, 1990, s.100-101.

tedir; her iki cinsten gençler düğün arifesinde çiftin yatağını süslemek için toplanırlar ve piskoposun hayıflanarak eklediğine göre, hareketleri ve sözleriyle yeni evlilerin ruhlarına karışıklık ve günah ekebilirler; öyle ki karı koca adaylarının arasında uzun süreli ve karşılıklı bir aşkı güvence altına almak için sık sık iksirlere ve muskalara başvurulur. Düğün töreninden sonra yörenin genç kızları gelini, önünde "mumlarını" taşıyarak götürürler. Verili bir yerde gelin mumun çevresinde dönmek, sonra bakire olduğunu kanıtlamak için bir solukta söndürmek zorundadır. Metnin yazarı, ya başarısız olursa hem bu işin ilgilendirdiği evlerin huzuru bozulmayacak, hem de gelinin onuru zedelenmiş olmayacak mıdır, diye sorar.[52]

Bu birkaç kısa not, vaftiz ya da evlilik gibi yaşamın belli başlı geçiş ritüellerinin ve meyhane gibi geleneksel açıdan önemli yerlerin salt din uygulamasını aşan toplu törensel işlevlerini koruduklarını göstermektedir. Büyü de kısmen kutsallık içermekte, bu durum her zaman Kilise adamlarıyla sistematik ve gürültülü çatışmalara yol açmamaktadır. En azından yerel yaşamın içinde çalışan manastır rahipleri genellikle uzlaşmaları kabul ediyor olmalıdırlar; üstleri ve misyonerler ise gerçek ilkeleri yüksek ve güçlü bir tonla dile getirmektedirler. Ayrıntılı bölgesel araştırmalar, rahip Thiery'nin ya da Sennely vaizinin zamanında, tıpkı mutlakiyet gibi, eskisine göre daha esnek bir hale gelen dini ve ahlaki asimilasyonun ne derece etkili olduğunu gösterebilir.

Gerçekten de birçok işaret, köylülerin önem verdikleri inançları ve uygulamaları sürdürmek için mücadele ettiklerini kanıtlamaktadır. 1699'da yazılan *Mémoire abrégé sur la province d'Artois* (Artois eyaleti üzerine özet bir inceleme), yazara göre 46 000'i kentli, 212 000 kişilik bir nüfusu olan, yarım yüzyıl önce Fransız olmuş bu bölgeyi betimlemektedir. "Bu memlekette oturan halklar pek canlı değildir, Katolik, Apostolik ve Romalı dinine çok bağlı görünmektedirler. Çok inançlı bir doğaları var-

52- Chanoine G.Coolen, "Le Doyenné d'Helfaut au XVIIe siècle", *Bulletin de la Société des Antiquaires de la Morinie*, c.16, 1941, s.230-231.

dır, ama diğer yandan özgürlüklerine düşkündürler ve zorunluluk nedeniyle boyun eğmişlerdir; eski gelenek ve görenekleri konusunda son derece bilgilidirler ve yeniliklere düşmandırlar."[53] Gözlemciye göre dinsel ortodokslukla geleneklere bağlılık ve değişme kaygısı çelişmemektedir. 1650'de Saint-Omer Piskoposu'nun söylediklerine bakılırsa işler o kadar da basit değildir.

Bu nedenlerle, köylü hareketsizliği temasını, dış iktidarların ilerleyişine karşı bir direniş cephesi yaratmaya yönelik genel bir kültürel savunmanın söz konusu olup olmadığını görmeye çalışan yeni bir açıdan bakarak ele almak yerinde olacaktır. XVII. yüzyılda giderek artan vergi istekleri ve Karşı Reform misyonerlerinin arındırma kaygıları, dışarıdan böyle bir ilerleme olduğunu kanıtlamaktadır. Kuşkusuz köy papazının oynadığı yerel rol temel bir öneme sahiptir; çünkü kilise cemaatinin direniş ruhu ya da tam tersine uzlaşmacılığı, hiyerarşinin isteklerini esnek bir biçimde geleneklere uyarlama konusunda papazın göstereceği kapasiteye bağlıdır. Bir piskoposluk bölgesindeki kilise adamlarının çabalarındaki süreklilik, kasaba papazlarının birbirini izlemesi cemaatin modernliğe daha kolay ya da daha zor, daha hızlı ya da yavaş geçişinin çerçevesini çizer. Fazla otoriter bir biçimde getirilen dinsel yenilikler, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra Hıristiyanlıktan uzaklaşma sonucunu veren şoklar yaratabilmektedir. Aksine, din adamlarının halk duyarlılığıyla uzlaşmayı bildikleri Flandre, Alsace ya da Batı bölgelerinde bu tür inkarlar görülmemektedir.[54]

Ekonomik talepler, somut düş kırıklıkları, kısa vadeli hoşnutsuzluklar örtüsünün altında, şiddet olayları ve isyanlar kültürel mülksüzleştirmeye karşı derin bir karşı çıkışı da ifade edebilirler. Arras Saint-Vaast Manastırı'nın ormanlara ve haklara sahip

53- Lille B.K., Ms. Godefroy 96. Province d'Artois. Mémoires et pièces. *Mémoire abrégé sur la province d'Artois*, par Monsieur de Villemont, a Arras, 20 Kasım 1699, s.44, 66-67.

54- François Lebrun (yay.yön.), *Histoire de la France religieuse*, c.2, *Du Christianisme flamboyant à l'aube des Lumieres, XIVe-XVIIIe siecle*, Paris, Seuil, 1988.

olduğu Artois Bölgesi'ndeki Billy-Berclau'da durum budur. 1698'de köy papazı Jacques Croisier cemaatinden bazı üyeleri manastıra ve ormanlarını işleten kiracılara karşı ayaklanmaya kışkırtmak suçundan manastır yargı kurulunun önüne çıkarılır. Papaz, ormanların bir bölümünü kiralayanların günahlarını çıkarmayı ya da ölürken takdis etmeyi reddetmekte, ölenlerin bahçelerde ya da bataklıklarda gömülüp toprağa gübre olmazlarsa, "evlerinde çürüyüp gidecekleri"ni açıklamaktadır. Ayrıca senyör Pierre Rose'un hayaletinin, tüm kolzaları yediği Honguelle Ormanı'nda gürültüler yaptığını iddia etmektedir. Diğer belgeler çeşitli tehdit mektuplarını, ormanlarda işlenen suçları ve hatta 26 Nisan 1700 tarihinde Honguelle Ormanı'nda bulunanlarla oradaki hendekleri suyla doldurmaya çalışan saldırganlar arasında çıkan bir çatışmayı kapsamaktadır.

Aslında bu çalkantı uzun süredir, daha 1695'te manastırın kolza vergisini ödemeyi reddeden Berclau ve İllies, Sainghin-en-Weppes ve Hantay adlı komşu köylerin sakinlerine karşı açtığı davalardan beri sürmektedir. Bazı köylüler, 1702'de "Morlots" adı verilen kamu huzurunu bozucu çeteler oluşturmuştur. İllies'te papaza ve vergi mültezimine tüfekle ateş edilir, kolzalar biçilir ve yakılır, hayvanların dilleri ve arka ayak eklemleri kesilir. Kılık değiştirip maske takarak halk arasında kargaşa çıkarmak için sokaklarda dolaşırlar. Elli ya da altmış tanesi de Sainghin'de "Bayart" adlı bir şefin yönetiminde aynı şeyleri yaparlar. Coupigny Şatosu'nda hayvanları öldürürler, bir bataklıktaki bin arabalık turba kömürünü tahrip ederler. Bir gün iki keten tüccarı bulup döverler, sonra onları bir arabaya koşup komik bir çifte: "Mösyö Bayart ile karısı Madam Lapostole"a mezarlığın çevresinde birçok tur attırırlar. Fourneslu bir meyhaneci, bu çetelerden yörenin halk bayramına gönderdikleri gençlerin her türlü isteğini yerine getirme emrini alır. Aynı dönemde Berclau'da bir çete çeşitli kargaşalıklar yaratmaktadır: Jandarma komutanlığının kapısı baltalarla parçalanır; aletler, ürünler ve turba kömürleri tahrip edilir, Honguelle Ormanı'ndan toprak kiralayan-

lar tehdit edilir, insanlara tüfekle ateş edilir, sakin insanlar sürekli rahatsız edilir. Ayaklanmaya bir son vermek için her yerde ateşli silahlara el konmasını öneren bir rapor, "Bu, köyden köye sıçrayan bulaşıcı bir hastalıktır; bu insanların ne imanı, ne de yasası vardır." diye bitmektedir.

19 Mayıs 1719'da jandarma komutanı Berclau ve birçok komşu köyde çıkan karışıklıklardan şikayet eder. Maskeli ve silahlı insanları köy sakinlerini terörize etmekle, av ya da balık tutma yönetmeliklerine uymamakla ve kısa bir süre önce Matmazel Rose Delebarre'a saldırmakla suçlar. Kilise cemaati ise Perhiz'den beri ayin yapılmadığından, piskopos tarafından papaza konulan yasaktan ötürü günah çıkaramamaktan ve takdis edilememekten şikayet ederler. Birkaç hafta sonra dört kuşkulu şahıs yakalanır. İçlerinden biri Arras'ta hapse atılır, sonra iyi hali görüldüğünden 1722'de serbest bırakılır. Ertesi yıl, "Demir Ayak ve Madam Yurtsuz" diye alaycı bir isim taşıyan yeni bir çete türer. 18 Temmuz'da bu çetenin üyeleri isteyenleri "saat on bir ile geceyarısı arasında toplanmak ve toplumlarının çıkarlarını savunmak için gereken her şeyi, bir Louis altını ve giyecekleri bulabilecekleri Marquillies bataklığında buluşma" ya çağıran afişler asarlar. Afişlerde "Işıklarını açık tutmanın ve gece ondan sonra sokağa çıkmanın da yasaklandığı, yasağa uymayanların dört tüfek mermisiyle cezalandırılacakları" da duyuruluyordu. Düşmanca bir tanıklığa göre bu kişiler kadın ayakkabıları giymekte ve her gece gürültü yapmaktadırlar. Papazın camlarını kırmışlar, ketenleri biçmişler, tüfekle ateş etmişler, iş aletlerini parçalamışlar, Violaines papazının kuyusunu tıkamışlardır. 1738'de Berclaulu kundakçılara karşı yine bir dava açıldığı belirtilir.[55]

Mutlakiyetin bu zafer çağında Berclau'da yaşamak hiç de

55- Inventaire sommaire des archives départementales antérieures a 1790. Pas-de-Calais, H serisi, c.III, G.Tison, Arras, Imprimerie moderne, 1911, s.218-221. Envanter, kayıtlı belgelerin büyük bir bölümünü yok eden Birinci Dünya Savaşı'nın bombardımanlarından önce yazılmıştı. Illies, Sainghin-en-Weppes, Hantay ve Fournes-en-Weppes bugün kuzey bölgesinde, Lille sınırları içinde, La Bassée kantonundadırlar.

huzurlu bir iş değildir! Ama bu örneğin asıl ilginç tarafı Yves-Marie Bercé'nin "muhafazakarlığın diyalektiği"[56] adını verdiği olguyu, başka bir deyişle Yasa ve Kilise tarafından dayatılan yeniliklere karşın halk ritüellerine inatçı bir bağlılığı yansıtmasıdır. 1675'ten sonra merkezi otoritedeki sağlamlaşma Tanrı'nın yeryüzündeki yardımcısı kral tarafından güvence altına alınmış bir düzene karşı isyan etmeyi gittikçe düşünülemez bir iş haline getirdiğinden büyük köylü ayaklanmalarına rastlanmamakla birlikte, karşı çıkış çok sayıda yerel küçük patlamalar biçiminde sürmektedir. Bu düzeye itilen hoşnutsuzluklar, tanınmış bireylerin ve egemen katmanların üyelerinin şahsında somutlaşan yetkililere karşı yönelerek yeni bir güç kazanma dönemine girmektedir. Arras'taki Saint-Vaast Manastırı, kiracıları, Sainghin'de ya da Coupigny Şatosu'nda yerel bir senyör, İllies'de papaz ve vergi mültezimi, Berclau jandarma komutanı, Sainghin'de gülünç duruma düşürülen iki keten tüccarı, çeşitli yerlerdeki çok sayıda mal sahibi hedef seçilen kişilerdir. Başlıca sürtüşmeler vergiler, ormanların ya da bataklıkların üzerindeki haklar gibi konularda çıkmakta, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında kamu mülkleri konusunda çıkan çatışmaların ve Artois köylülüğünün örneğin 1751'de Saudemont'da, 1778'de Annay'de ya da 1781-1785'e doğru Courrières ve Hénin-Liétard'da şiddet olaylarına yol açan güçlü derebeylik karşıtı tavrının ön habercileri olmaktadırlar.[57]

Dahası da var. Başlıca karşı çıkış biçimleri kodlarını köylü kültürünün geleneksel ritüellerinden almaktadır. Maskelerin ya da kadın giysilerinin bir yandan tanınmamayı sağladıkları bellidir; ama aynı zamanda simgeselliğiyle bereket kavramına bağlanan ve toplum birliğinin en büyük unsurlarından birini oluşturan karnaval bayramlarını da çağrıştırmaktadırlar. Zaten 1829-

56- Yves-Marie Bercé, *Fête et Révolte. Des mentalités populaires du XVIe au XVIIIe siècle*, Paris, Hachette, 1976, s.160.

57- Jean-Michel Sallmann, "Etude sur l'Ancien régime agraire. La question des biens communaux en Artois de la fin du XVIIe siècle au début du XIXe siècle", *Positions des theses...de l'Ecole des Chartes*, Paris, Ecole des Chartes, 1974, s.211-219.

1830'da Ariege'deki meşhur Matmazeller Ayaklanması'na kadar uzanan benzer bir tarımsal ayaklanmalar döngüsü birçok Fransız bölgesinde, hatta İngiltere'de de fark edilmektedir.[58] Çok sert orman yasasının uygulamaya konmasından kaynaklanan Ariège isyanı bir yüzyıl önce Berclau'da görülen olaylara çok yakındır; orada da başkaldırı ormanlar ve bataklıklar üstündeki geleneksel kolektif hakların kaldırılmasıyla başlamıştır.

Kendi zararlarına değiştiğini gördükleri bir dünyayı hareketsizleştirmek için, aktörler, kendisi de egemen söylem tarafından değersizleştirilen eski bayram-tören cephaneliğine başvurmaktadırlar. O zaman, maskeler, iki keten tüccarının mezarlık etrafındaki komik yolculuğu, ateşli silahlar kullanılması, eski *charivari* (Eskiden köylerde genel hoşnutsuzluk yaratan kişilerin evinin önünde topluca gürültü yapılması; şamata-ç.n.) zamanlarında olduğu gibi geceleri gürültü yapma, meyhanenin ve yöresel bayramların hatırlanması gibi yasaklanmış şeyler yeniden ortaya çıkar. Bu çeşitli kültürel çizgiler geleneksel olarak, gençlik krallıklarının (evlenme çağındaki bekar delikanlıların kendi aralarında oluşturdukları ve belli kuralları olan topluluklar; deyim yerindeyse, gençlik derneklerinin ilk nüveleri-ç.n.) üyeleri olan, XVI. yüzyıl ortasından beri özgürlük alanları iyice daralan evlenme çağındaki genç erkeklere özgü şeylerdir. Anlaşılan, beraberlerinde yetişkin insanlar da olsa, onlar burada intikamlarını almaktadırlar; çünkü asiler küçük düşürdükleri ve dehşet saçtıkları egemenlere ya da zenginlere karşı kendi güçlerini ifade ederek dünyayı fiilen tersyüz etmektedirler. Böylelikle topluluk duygusu güçlenmektedir; hatta Berclau papazı hem 1698'de, hem de 1719'da, asileri destekler ve piskopos 1719'da papazın ayin yönetmesini yasaklar. Bölgede uzun süre güvenlik sağlanamaz. Yoksulların zenginlerin üstünlüğüne karşı çıkma isteği açıktır, çünkü tüm zenginlik işaretlerine, tarım araçlarına, hayvanlara, turba kömürüne, ketene, simgesel haklara, avlanma ya

58- Y.-M.Bercé, a.g.e., s.83-86.

da balık tutma hakkına saldırmaktadırlar. 1723'ün neşeli afişi bu isyancı kültürel kodun oldukça güzel bir özetini vermektedir. Gençlik krallıklarına özgü gece denetiminden ve gece şiddetinden, topluluk haklarını simgeleyen bataklıktan, zenginlikten, "Demir Ayak ile Madam Yurtsuz"un parodik yargılamalarıyla giderilmeleri gereken hoşnutsuzluklardan söz etmektedir. Yaşlı Bruegel, *Pis Nişanlı*'da bu türden bir gençlik bayramını, gelin adayının aslında kız kılığına girmiş bir delikanlı olduğu şakadan bir düğünü hayranlık uyandıracak bir biçimde sunmuştu.[59]

XIV. Louis ya da XV. Louis zamanında, istemediği yeniliklerin saldırısına uğrayan bir toplumun rahatsızlığını dile getirmek için, isyan demek ki sırtına bayram giysilerini, mevcut dünyaya karşı çıkan gençlik isyanının giysilerini geçirmişti. Orman adamı gerçek boyutuna işte bu açıklamayla kavuşmaktadır; çünkü Eski Rejim'in son yüzyılı egemenlerle geleneksel kırsal toplum arasında yaşanan çatışmadan doğan tüm ekonomik, politik ya da simgesel çekişmelerin ormanlarda, bataklıklarda, komün alanlarında kutuplaştıklarına tanık olmaktadır.

Yolundan saptırılan adalet

İlerleyen modernliğin tehditi altındaki köylü kimliğinin savunulması, ifadesini sadece kadın giysilerine bürünerek yapılan sert isyan hareketlerinde ya da "batıl inançlar"a bağlı kalmanın daha sessiz yollarında bulmaz. "Yoksulların büyük itirazı" aynı zamanda daha sıradan ve bu nedenle çok daha etkili bir biçimde de gelişir. Köylüler kurumlara karşı sık sık "kültürel onarım" diye adlandırılabilecek bir yöntem kullanarak onları gizlice kuşatırlar, olabildiğince kendi dünyalarının mantığına uydururlar. O halde köylerde davacı sayısının artması, uzun süre düşünüldüğü gibi, sadece yasanın kırlarda kazandığı mutlak zaferi yansıtmaz. Yakın tarihli incelemeler iç "vahşiler"in kentlilerin ya da dış yetkililerin

59- H.Arthur Klein, *Graphic Worlds of Peter Bruegel the Elder*, New York, Dover Publications, 1963, s.125.

bilgilerinin ve güçlerinin yoğunlaştıkları bu en önemli alanda ne denli karmaşık stratejiler uyguladıklarını göstermektedir.[60]

Çok tutku uyandıracağı anlaşılan bu soruşturma alanında üç düzey ayırt edilebilir: İnatçı davacıların şikayet dilekçeleriyle işgal edilmiş resmi adalet düzeyi; kilise soruşturmalarını ya da çeşitli aracılar, papazlar, noterler, vb. tarafından garanti edilmiş uyuşmaları gerektiren yarı resmi topluluk ilişkileri; son olarak da, söylentilerin at koşturduğu, intikam hakkı tarafından sınırları çizilen, yatıştırıcılar tarafından kat edilen, çok kısmi olarak o ince karmaşayı asla anlayamayan yargıçların merakına açılan, uçsuz bucaksız alt adalet alanı.

"Eski Fransa'nın toplum yaşamının önemli bir bölümü adli yaşam çevresinde yörüngeye oturmuştur."[61] Köylüler de, başkaları gibi, Eski Rejim'in altında giderek mızıkçılaşırlar. XVII. yüzyıldan sonra mahkemelere daha çok başvurmaları olasıdır; ama sonraki döneme ilişkin kaynakların kalitesizliği, yakın tarihli çalışmaların görece azlığı ve önemli bölgesel farklılıklar bulunduğunun kesin olması daha ileri düzeyde belirlemeler yapılmasını engellemektedir. Aydınlanma çağında, adalet kırsal kesimin düşünsel evreninde gerçekten seçkin bir yer alır; ama bu, adaletin onlar açısından şeffaflaştığı ya da sadece pozitivist tarihçilerin kaynak gösterdikleri "değişmez gerçeğe" ulaşmak amacıyla adaleti kullandıkları anlamına gelmez. François Billacois ve Hugues Neveux'nün öğrencileri Paris çevresindeki bağlık kasabalarda (Vanves, Issy, Vaugirard, Clamart ya da Neuilly) köylü davacıların "adalet kurumuna karşı özellikle de bu kurum senyörlük yargıcı gibi tanıdık bir çehre olarak (sevilen ya da nefret edilen) somutlaştığında manevra çevirebildiklerini" göstermektedir. "Ne zaman ve nasıl şikayette bulunacaklarını, neyi söyleyip, neyi söylemeyeceklerini, nereye kadar gitmeleri ge-

60- François Billacois ve Hugues Neveux tarafından sunulan dikkat çekici inceleme derlemesine bakın, "Porter plainte: Stratégies villageoises et justice en Ile-de-France (XVIIe-XVIIIe siècle)", *Droit et Culture*, no:19, 1990, s.5-148.

61- Arlette Lebigre, *La Justice du roi...*, a.g.e., s.36.

rektiğini bilmektedirler." Adalete gitmek kendi eşitlerine karşı olduğu kadar, kendilerinden daha güçlülere, bir vergi tahsildarına, Parisli bir burjuvaya, bir papaza karşı da korkutucu bir silah olabilir. Yerel yargı organları kadar karmaşık bir sistem önünde hiç de elleri kolları bağlı kalmayan köylüler, genellikle bu aygıtı kullanmaya, adli oyunun egemenliğini ellerinde tutmaya, yargıçların gayretkeşliğini ya da zaaflarını doğru ölçmeye ve iktidarı elinde tutan insanlarla doğrudan çatışmamaya (bu her zaman tehlikeli bir şeydir) yönelik çarpıcı bir yetenek göstermektedirler.[62]

Dönemin adaleti kendini sistematik biçimde dayatmamaktadır. Yöre sakinleri, ağır ceza yargısı da dahil olmak üzere, oldukça geniş bir seçim marjına sahiptir. Sorunları özel mekanizmalarla çözmeye de karar verebilirler, davayı doğrudan mahkemeye taşıyarak ya da daha sapa yollara yönelerek suskunluk yasasını kırmaya da. Bu sapa yollar ihbarlar, dedikodular (herkesin birbiri hakkında her şeyi bildiği bir dünyada dedikodular çok ender olarak kendiliğinden ortaya çıkmaktadır), bir kriz başlatmanın dolaylı biçimleri, örneğin ani bir kundaklama olayı ya da bir birey, bir aile hakkında gerçek sorundan farklı başka konularda çıkarılan karalayıcı dedikodular ile dikkati çekilen yargıçların aslında göz önünde olan ipuçlarını izleyerek gerçek sorunu ortaya çıkarmalarını beklemek gibi yöntemlerdir. Bu nedenle bir duruşmanın çeşitli parçalarını sadece oldukları gibi ele almamak gerekir. Bir çok şeyler satır aralarında söylenmektedir.

Demek ki çözümleme yöntemi, istatistikler oluşturulmasıyla ya da bir dosyayı kapalı bir bütün olarak değerlendirmekle sınırlanamaz. İşin özü çoğunlukla başka yerdedir, bu durum dava dosyalarını ilgili bireyler hakkındaki tüm bulunan kaynaklarla, özellikle noterlik arşivleri, kilise kayıtları ya da vergi listeleriyle karşılaştırarak yürütülen dava incelemelerine itibarlarını iade etmektedir. Adalet sahnesinde, François Billacois'nın incelikle belirttiği gibi, insanlar "kendi yazgılarını daha iyi oynayabilmek

62- F.Billacois ve H.Neveux, a.g.e., s.9-10, 101, 104-107, 115.

için bir kişiliği canlandırmaktadırlar."[63] Yarının tarihçilerinin görevi, görünürdeki rolle sınırlı kalmadan bu yazgıyı aydınlatmaktır; çünkü mahkeme sadece bireyler arasındaki çatışmaların çözümlendiği bir yer değildir. Aynı zamanda egemen iktidar odaklarının yerel topluluklarla kurdukları ilişkilerin ayrıcalıklı sahnesidir. Sadece yukarıdan aşağıya doğru belirlenmeyen güç dengeleri, bu ilişki içinde tanımlanırlar; çünkü bu güç dengeleri, itaat ritüellerinin bağlı oldukları kurumlar ile toplumsal formasyonlar arasındaki sürekli diyalogun sonucudur.[64]

Gerek Paris bölgesinde, gerekse başka yerlerde XVIII. yüzyılda hâlâ etkin olan senyörlük adaleti köylülerin gereksinimlerine krallık adaletinden daha iyi uyarlanmıştır. Yakın, tanıdık, insanların sanına, satır aralarına, yerel koşullara duyarlı olan bu adalet davacılara çatışmaların özel olarak halli yolundaki eski alışkanlıkların içinde serbestçe akabileceği bir resmi çerçeve sunar. Yetkililerin gözünde ağır suç kapsamına giren davalara ise eskisinden daha büyük bir oranda kralın ağır ceza mahkemeleri tarafından bakılır. Eski Rejim sonunun köylerinde yaşandığı iddia edilen şiddetten hırsızlığa geçiş, suç alanındaki bir gelişmeden çok, ceza olayındaki bu evrimle ilişkilidir; çünkü bu kuram esas olarak krallık mahkemelerinin etkinliğini dikkate almakta, oysa birçok suçlu yeteri kadar incelenmemiş senyörlük yargı organlarının, hatta tavır bozukluğu, skandal yaratan hamilelikler, nişan bozulması, evlilik bağışıklığı, vb. durumlarda kilise görevlilerinin ve laiklerin ahlakını gözetmekle görevli piskoposluk mahkemelerinin karşısına çıkmaktadır.

"Şikayette bulunmak bir yargı evresinin sıfır noktasıdır. Şikayet çok ender olarak bir duruşmaya yol açar. Çok ender olarak bir hükümle sonuçlanır."[65] Çünkü bu alanda köylülerin stratejisi yasa adamlarının düşündüklerinden farklıdır. Zarara uğrayan ve suçlu tarafların elinde, çoğunlukla bir köşeye sıkıştırılmış bir sabıkalı üstünde baskı yapmaya yönelik olarak hazırlanmış

63- a.g.e., s.10.

64- Bu konu hakkında biraz ileriki bölümlere bakın.

65- F.Billacois ve H.Neveux, a.g.e., s.9.

adli bir belgede gelip geçici şekilde anlatılan çatışmaları çok daha ucuza ve sulh mahkemelerinin uzağında çözümleyebilecekleri sayısız yol vardır. Bu noktada geniş yarı resmi adalet alanı başlamaktadır. Bu alanın incelenmesinin ne denli zengin sonuçlara gebe olduğu Nicole ve Yves Castan'ın yaptıkları yol açıcı çalışmadan anlaşılmıştır.[66] Belki ileride birçok başka türünün de keşfedileceği bu çok sayıdaki yargı prosedürünün ortak noktası, hakem, yani yargıç olarak kamu görevleri de olan, özellikle papaz ya da noter türü özel aracıların seçilmiş olmalarıdır. Demek ki bir cemaatte çatışmaların çözülmesi kamuoyu baskısıyla, başka bir deyişle aracıların garantörlük yaptığı bir tür kollektif özel adaletle sağlanmaktadır. Bu tür olayların köklerini, bir davanın sonuna kadar gitmemeye olanak sağlayan, hatta hüküm verildikten sonra bile, mahkûm tarafından cezanın satın alınması sırasında devreye sokulabilen, Ortaçağ'ın bir dava vekili tarafından onaylanarak yürürlüğe giren eski adli uyuşmalar uygulamasında aramak gerekir. Krallığın af mektuplarında da, kamu otoritesine ödenmesi gerekli para cezası dışında, kurbanın ailesiyle yapılması zorunlu olan barış anlaşmasına işaret eden bir madde bulunur.[67]

XIV. Louis'nin ya da ardıllarının döneminde kasaba papazları sadece mutlakiyetin volan kayışları rolünü oynamakla kalmazlar. Aynı zamanda cemaatleri için öncelikli aracılardır. Cemaat üyeleri meçhul biri tarafından zarara uğratılırlarsa, papazdan kürsüye çıkıp suçlunun kim olduğunu bilip de ihbar etmeyeni afarozla tehdit eden "ağır ya da çok ağır bir kilise kararı" okumasını isteyebilirler.[68] İnsanları hafiyeliğe zorlayan bu manevi

66- Nicole ve Yves Castan, yuk.mak.

67- Xavier Rousseaux, "L'Activité judiciaire dans la société rurale en Brabant wallon (XVIIe-XVIIIe siecle): indice de tensions sociales ou instrument de pouvoir ?", Les Structures du pouvoir dans les communautés rurales en Belgique et dans les pays limitrophes (XIIe-XIXe siècle), *13. Uluslararası Spa Kollokyumu Bildirileri*, Brüksel, Crédit communal, 1988, s.320-322. Ayrıca Arras hakkında bkz. yukarıdaki bölüm ve af mektupları hakkında R.Muchembled, a.g.e. (1989).

68- Val d'Oise bölgesel arşivlerinin G serisinden yola çıkılarak yapılan bir çalışma benim yönetimim altında Université Paris-Nord'da sürdürülmektedir.

mekanizmanın ne derece etkili olup olmadığını saptamak güçtür. Bununla birlikte bu mekanizmanın gizlice gerçekleştirilen suç niteliğinde bir eylemle tehlikeye sokulan cemaat birliğine gönderme yaptığı açıktır. Dedikodunun önemli bir yer oynadığı ve herkesin birbirini tanıdığı bir toplumda, bu yöntem dedikoducuların Kilise görevlilerine ya da otoritenin temsilcilerine doğru giden meşru bir yol göstermektedir. Köklerinden sökülemeyen alışkanlıkların bu şekilde sahiplenilmesi, özellikle de bu yöntemin örneğin miras kavgalarının çıktığı noktalarda aile sırlarına kadar girmesi nedeniyle oldukça şaşırtıcıdır. Bu belgelerde dile getirilen bu tamamen yerel olgulara ilişkin kalıntılar anlaşılan piskoposluk yetkililerini pek ilgilendirmemektedir. Buna karşılık günah çıkarma işleviyle birleşen bu tür bilgiler, en gizli şeylere ve sürüsünün içindeki tutkulara ulaşabilen papazı güçlendirmektedir.

Kasaba papazı sık sık, yöre sakinlerinin isteği üzerine, "yatıştırıcı", başka bir deyişle özel yargıç rolü de oynar. 22 Temmuz 1669'da, Oise'da Beauvais piskoposluğuna bağlı Songeons papazı ağız dalaşmalarının ve yaralamaların ardından birbirlerini yöre mahkemesi önünde karşı karşıya getiren ağır ceza duruşmasını bitirmek isteyen üç adam tarafından hakem olarak seçilir. O zaman papaz, stili adalet görevlilerinin stilini çok andıran, tam bir hüküm verir: "Bazı tanıkları dinledikten sonra, Denys Leblanc ve damadı Anthoine Marlier adlı şahısları bugüne kadar adalet önünde yapılan şeylerden ötürü söz konusu adalet kurumuna gereken parayı ödemeye, Cerrah François Billet'ye Courtois adlı şahsa yaptığı ve yapacağı pansumanların parasını ödemeye, birlikte Courtois adlı şahsa yaralandığı için çalışamadığı ve bizim iki gün için elli metelik olarak saptadığımız, iki işgününü ödemeye mahkûm ettik. Yukarıda belirtilen gün ve yıl öğleden önce hazırlanmış ve bu hükmümüze uymayı kabul eden taraflara bildirilmiştir." Bunu imza olarak üç kişinin parmak izleri ve belirtilen paranın ödendiğine dair bir not izlemektedir.

Bu papaz, biçimini aldığı yazılı kanun ile okuma yazma bil-

meyen üç cemaat üyesi arasında bir aracı olarak davranmakta, ve bu üç üyenin yerel, yasal bir yargı kurumu önünde başlatılmış yargı prosedürünü durdurmalarını sağlamak için onlara dostça bir uyuşma önermektedir. Mahkeme arşivlerindeki sayısız şikayet dilekçesinin devamının niye gelmemiş olduğu şimdi daha iyi anlaşılmaktadır. Aynı Songeons papazı önünde 19 Eylül 1665 Cumartesi günü yapılan bir başka uyuşma kontratının okunmasından çıkartılabileceği gibi, papazın rolü daha karmaşık da olabilir. İki Songeonslu gelir; "Gournay Vikontluğu'nda askıda kalmış aralarındaki anlaşmazlık nedeniyle beni hakem seçerek burada, önümde yaptıkları uzlaşmadan vazgeçerek beni aralarındaki anlaşmazlıkta dostça uyuşmayı sağlayacak şahıs olarak kabul ettiklerini ve benim uygun gelen kararı vermemi istediklerini açıkladılar." Demek ki bu belgeye imza atan papaz iki farklı arabuluculuk işlevi arasında bir ayırım yapmaktadır: Birincisi, kanunlara uygun bir duruşmanın gizli hakemidir; ikincisi, olayların akışına istediği gibi karar verebilecek, başka bir deyişle resmi soruşturmanın durdurulmasını da söyleyebilecek, tam yetkiyle donatılmış dostça uyuşma sağlayacak şahıstır. Özetle, arabulucu ya hukuk danışmanı olarak davranır ya da tamamen yargıçların yerini alabilir.[69]

Demek ki kırsal kesim kullandığı adalet karşısında hareketsiz ya da terörize olmuş değildir. Hiç okuma yazma bilmeseler de bu adaleti, yargı usullerini kendi gereksinimlerine göre yönlendirmek için manipüle etmeyi bilmekte, bu konuda akrabalarından, dostlarından ve özellikle de yazılı kanunun üstüne çıkabilen Songeons papazı, okul öğretmeni ya da çoğunlukla noter gibi gizli arabulucuların uyanık öğütlerinden yardım almaktadırlar.

Noter, köylüler tarafından sıkça kullanılan adli yolların atlatılması stratejilerinin vazgeçilmez kişiliğidir. Noterlik arşivleri,

69- Oise bölgesel arşivleri, B 3446, Senyörlük ve ataerkil adalet kurumları. hakemlik hükümleri (1646-1735), Songeons, 19 Eylül 1665 ve 22 Temmuz 1669. Bu belgeleri bulan Christelle Libert'e içten teşekkürlerimle.

bir kira kontratları, satış akitleri, evlilik kontratları ya da vasiyetnameler dağı altında boğulmuş gibi dursalar da özel şahıslar arasındaki uyuşmaların sayısız izlerine de yataklık ederler. Bu uyuyan zenginliğe yönelik daha sistematik araştırmalar yürütülmesini beklerken, en azından onun başlıca biçimleri saptanabilir. Tarn bölgesinde Graulhet'te bir araştırmacı, bu biçimlerden yarım düzinesini ayırt etmiş ve belgelerin göreli kısalığından yakınmakla birlikte, onların bilgisayarla taranmasını önermiştir. *Anlaşma*, sürmekte olan bir duruşmanın konusu olan anlaşmazlığı davacının zararının ödenmesi ya da ödeneceğine söz verilmesi yoluyla çözümler. *Uzlaşma*, taraflara anlaşmazlıklarını karara bağlamak konusunda hakemlere başvurma olanağı verir. *Akit*, mutlaka bir zarar ödenmesini gerektirmez. Bir adli soruşturmayı kapatabilir, dostça bir uyuşma sağlandığı takdirde hiç dava açılmamasını sağlamak üzere şikayet dilekçesinin verildiği ön değerlendirilme yeri işlevini görebilir. *Artı değer satışı*, satış zararı nedeniyle açılmış bir asliye hukuk davasına son verir. *Çekilme*, bir senyörlük mahkemesine verilmiş şikayetin tek taraflı olarak geri alındığını belirtir.*Yeniden geri satın alabilme olanaklı* ya da *aklama senetli satış* taraflardan birinin mahkumiyeti söz konusu olmadan bir anlaşmazlığın mali çözümünü vurgular. Tanıkların isimleri anlaşmaların garantörleri olarak belirtildiğinden, noterin önüne gelmeden önceki özel uyuşmalarda oynadıkları rolü kavramak mümkündür.[70]

Demek ki noter, resmi adaletle köylülerin aklında hâlâ kök salmış bulunan kişisel intikam uygulamaları arasında önemli bir aracılık yapmaktadır. Zaten XVI. yüzyılda, hatta XVII. yüzyıl ortasında bazı noterlerin, resmi adalet alanına hiç girmemiş cinayetlerden sonra, "kan barışları"nı onaylamaları az rastlanır olaylar değildi. 1654'te böyle bir anlaşma Cambrésis'te, Fonta-

70- Alain Contis, "Méthodologie des archives notariales: le vertige de l'exhaustivité", *Histoire sociale et actes notariés. Problemes de méthodologie*, sunan Jean L.Laffont, Frédéric Oge, René Souriac, Toulouse, Mirail Üniversite yayınları, 1989, s.141-145.

ine-au-Pire'de, ölenin ruhunun huzur bulması için bir ayin ve on iki ölüm yıldönümü ayininin karşılanması ve 140 florin ödenmesi karşılığında gerçekleşmişti.[71]

Ama XVIII. yüzyılda bu biçimde çözülen çatışmalar daha hafif olaylarla sınırlanır. Esas olarak hakaretleri, incitmeleri ya da ağır bir yaralamaya yol açmayan darbeleri kapsamaktadırlar. Paris yakınındaki Montreuil-sous-Bois sakinlerince 1739 ile 1754 arasında iki noter nezdinde bu şekilde on beş anlaşma ya da tazminat kararа bağlanır: Bunlardan sekizi hakaret, üçü dedikodu, dördü de hakarete ya da zora başvurulmamış anlaşmazlıklardı.[72] Bu sonuncu türde, daha çok çıkar anlaşmazlıkları söz konusudur, çünkü sırasıyla mali hesaplar, bir miras sorunu, bir baba tarafından evlilik dışı doğmuş çocuğunun tanınmaması sorunu ve bir atın yol açtığı kaza çözümlenir.

Onur kavramı daha da önemlidir:[73] Piç doğan çocuk örneğinde görüldüğü gibi onur sorunu tüm diğer belgelerde de geniş yer bulmaktadır; hakarete uğrayan tarafa ödenen tazminata eşlik eden simgesel manevi tazminat toplumun gözünde büyük bir önem taşımaktadır. Şikayet ve mahkemeye intikal tehditi altında, suçlular hasımlarının ismine yapılmış saldırıyı silmeyi kabul etmektedirler. Herkesin içinde, örneklerin yarısında bir meyhanede, yapılmış hakaretler daha da ağır suç olarak kabul edilmektedir. 31 Mart 1741'de arabacı Claude Rozay bir meyhanede arkadaşıyla şakalaşmaktadır. Orada bulunan ve arabacıya kabahatini göstermek isteyen François Mallet isimli bir şarkütericiye "Rozay en yakası açılmadık küfürleri savurur, ona: "Sen asılmayı hak ettin. Hatta celladın elinden de geçtin ve değneklerle dövüldün." der. (...) Mallet adlı şahıs kendisine sadece hatasını gösterdiği halde Rozay adlı bu kişinin niye küfür ettiğini bilmemekte, bunu fazla şarap içmiş olmasına bağlamaktadır." Mal-

71- R.Muchembled, a.g.e. (1988), s.34-36.

72- Patricia Hierro, *La Vie quotidienne à Montreuil-sous-Bois de 1738 à 1760 d'après les inventaires après déces*, R.Muchembled yönetiminde yapılmış doktora tezi, yayınlanmamıştır, Université Paris-Nord, 1987, s.4-5, 56-61.

73- R.Muchembled, a.g.e. (1989), XVI. ve XVII. yüzyıllar için bkz. s.143-269.

let'in aldığı mahkûmiyete yapılan gönderme büyük olasılıkla doğrudur, ama burada önemli olan sarhoşun yörenin diğer sakinleri önünde herkesin bildiği şeyleri yüksek sesle söyleyerek onu küçük düşürmesidir, oysa iyi davranış kodları böyle bir hareketi yasaklamaktadır.

Köyde grup dayanışması çok önemlidir; öyle ki her tartışma tartışan taraflardan çok daha fazla sayıda kişiyi ilgilendirir. Onur, bir ortak mülkiyettir, bu da hem aileyi, hem de dostları ya da komşuları gündeme getirir. Yırtılan toplumsal dokuyu, başka bir deyişle dış dünyaya karşı global topluluk dayanışmasını onarmak için bu gruplar sık sık müdahalelerde bulunur. Resmi adalete başvurulmasını mümkün olduğu kadar engellemeye yönelik iç barış mekanizmalarının süreklilik kazanmaları böyle açıklanabilir. Bireyler, çoğunlukla her iki alanda da oynamakta, noter önünde daha büyük mali ya da simgesel tazminatlar elde edebilmek için bir tür adalete başvurma şantajı yapmaktadırlar. 10 Eylül 1752'de Montreuil-sous-Bois'nın iki kadın sakini arasında çıkan kavga bu şekilde "Dormeau, kadının küfrettiği ve zor kullandığı Audonnot kadın lehine" yatıştırılır. "Audonnot'lar söz konusu küfürler ve zor kullanımı üzerine tam mahkemeye başvurmak üzerelerken, adı geçen Dormeau ve karısı bunu engellemek için araya dostlar sokmuşlardır."

Kadınların namusu, iç tutarlılığını kavramanın her zaman pek kolay olmadığı bilgece stratejilerde kullanılan değerli bir maldır. 20 Ekim 1748'de Marie-Rose Vitry ve oğlu André-Charles Beausse'un Marie-Anne Blondeau'ya tazminat ödemeleri hakkında verilen kararda, ana oğulun "hiç sebepsiz ve haksız yere, sanki bir kötü niyetle hareket ederek, adı geçen Blondeau'nun onurunu ve ismini lekeledikleri, bundan dolayı af diledikleri ve onu iyi, onurlu, iftira attıkları olayların hiçbiriyle lekelenmemiş bir kız olduğunu açıkladıkları" belirtilmektedir. Ama işin özü farklıdır: Hakarete uğrayan taraf adli soruşturma için başvurusunu yapmıştır; çünkü çıkartılan dedikodular, ana oğul daha kazançlı bir gelin adayı bulduklarından, André-Char-

les Beausse ile yapılmış nişanı, kız tarafının hatası nedeniyle bozmayı, böylece onu kendisine hediye olarak verilen mücevherleri geri vermek zorunda bırakmayı hedeflemektedir. Sonuçta eski nişanlılar karşılıklı olarak birbirlerini affederler, sonra karşılıklı sözlerinden ortak bir kararla kurtulurlar ve Marie-Anne da istenen mücevherleri geri verir.[74]

Adalet sahneleri

Suçluluk üzerine bugün yürütülen araştırmalar belli klişelerin yeniden sorgulanmasını gerektirmektedir. Mahkeme kararlarının şikayetlerin çok küçük bir bölümünü temsil ettikleri ve mahkemeye yapılan şikayetlerin çatışmaların tek çözümlenme yöntemi olmadığının öğrenilmesinden beri, süper istatistik şeytanı gücünü oldukça yitirmiştir. Eski Rejim'de yaşandığı iddia edilen şiddetten hırsızlığa geçiş, işin özü özellikle kırsal dünya söz konusu olduğunda başka yerde bulunduğundan, son derece indirgemeci kalan bir adli simyagerlikten doğmuş bir hayalden başka bir şey değildir.

Neuchatel Prensliği hakkında yapılmış yakın tarihli bir inceleme bunun çarpıcı bir örneğini sunmaktadır.[75] 1707'den 1806'ya kadar Prusya vesayeti altında kalan bu küçük devlet aslında hükümdarın uzakta bulunması nedeniyle neredeyse tamamen bağımsızdır. Oradaki on mahkeme ağır ceza davalarına temyizsiz bir şekilde bakmakta, prenslik hükümetinin onayı cezaların infazı için yeterli olmaktadır. Bu dönem boyunca nüfus 28 000'den 48 000'e çıkar, ama saatçiliğin, basmacılığın ve dantelciliğin geliştiği bu bağcılık memleketinde en büyük şehirin nüfusu hiçbir zaman 5 000'i aşmaz. Açıklanmış 1007 hükümden yola çıkacak olursak, mülkiyete karşı işlenen suçlar % 58'lik bir oranla farklı bir biçimde önde gelmekte, kişiler karşı işlenen suçların oranı % 25 düzeyinde kalmaktadır. Mülkiyete yönelik

74- P.Hierro, a.g.e., s.60.

75- Philippe Henry, *Crime, justice et société dans la principauté de Neuchatel au XVIIIe siècle (1707-1806)*, Neuchatel, La Baconnière, 1984.

saldırıların bu açık egemenliği, ani nüfus artışı, yabancıların ve yoksulların sayısının çoğalması, ön endüstrileşmenin etkileri gibi nedenlerle açıklanabilir. Fransa'da olduğu gibi, adaletin teorisi ürkütücü, pratiği ise oldukça gevşektir. Davaların ancak % 5'inde işkenceye başvurulmakta ve yüzyılın tamamında mahkumların sadece % 6,5'una idam cezası verilirken, % 60 sadece sürgün cezasına çarptırılmakta, ama bu sürgünler genellikle ömür boyu olmaktadır.

Ayrıca mevcut kaynakların tam olarak taranması, yazarı, suçluların çok büyük bir bölümünün nasıl cezasız kaldıklarını göstermeye götürmektedir. Çünkü hükümler 2594 resmî soruşturmanın sadece su yüzünde kalan küçük bölümüdür, davaların % 58'i firarla sonuçlanmıştır. Devlet Konseyi arşivleri hiçbir zaman mahkeme önüne çıkmayan başka suç unsurlarının izlerini de barındırmakta, böylece kanunu ihlal ettikleri bilinen kişilerin sayısı 4200'e çıkmaktadır. Bu son grup içinde % 42 hırsız bulunmakta, ama şiddet kullananların oranı da onlarla eşitlenmekte, geri kalanlar içinde devlete karşı işlenmiş suçlar % 12, din ve töreye karşı işlenen suçlar % 3'lük paylar almaktadır. Bu rakamlar, suçluların dörtte üçünün huzurlarına çıkarılamadığı mahkemelerin cezalandırma alanındaki etkisizliğini açıkça göstermektedir. Soruşturma açılmasına karar verildiğinde, hırsızlardan çok, şiddet suçluları söz konusuysa soruşturmalar daha çok kapatılmaktadır. Hırsızların içinde çok sayıda yabancı yer almakta, bu da bütünü içinde epey yabancı düşmanlığı güden bir toplumu yansıtan yargıçların göreli sertliğinin nedenini anlamamızı sağlamaktadır. Buna karşılık, taammüden cinayetler dışında şiddet suçlularına karşı gösterilen göreli hoşgörü hem halk kitlelerinin hem de yetkililerin bu alandaki affediciliğini yansıtmaktadır. Bayram geceleriyle, gençlik gruplarıyla ve meyhanelerle ilişkili kırsal kaba kuvvet gelenekleri sürmektedir.[76]

Bu kırsal toplum, modernlik tarafından hırpalanmasına kar-

76- R.Muchembled, a.g.e. (1989). İsveç için, bkz. E.Österberg ve D.Lindström, a.g.e.

şın, sağlam iç zırhını korumaktadır. Kendi bağrında işlenmiş suçların ancak küçük bir bölümünün mahkemelere doğru sızmasına izin verir: Cinayetler, yetkili makamlara ya da dine karşı ciddi saldırılar, özellikle yabancılar ya da marjinaller tarafından gerçekleştirilen hırsızlıklar. Topluluk dayanışması etkili bir jandarma kurulması girişimlerini ya da 1730 ve 1740'ta kaydedilen cezalandırma yükselişlerini boşa çıkarır. Devlet tarafından gerçekleştirilen suçlandırma oranının zayıflığı, nüfusun %95'ini Protestanlar'ın oluşturduğu bir ülkede cinsel ahlak ve törelerin kilise meclislerinin denetimine bırakıldığı düşünülürse, daha da açık bir biçimde ortaya çıkar. Kurbanların adalete şikayette bulunmayıp, ya kendi adaletlerini sağlamaya ya da dostça anlaşmalar aramaya yönelten geleneklerin ağırlığı da unutulmamalıdır. Bu anlaşmalar kimi zaman, aynı dönemin Fransa'sında olduğu gibi, yazılı kontratlarla sağlanır. Son olarak yetkililerin sık sık sürgünden geri çağırma uygulamasına başvurmaları onların açısından gerçek bir güçsüzlüğü yansıtmaz; çünkü Neuchatel toprakları hiçbir şekilde bir güvensizlik bölgesi oluşturmadığı için, durum hiçbir zaman gerçekten kritik bir hale gelmemiştir. Aslında cezalandırma sistemi, kırsal dünyada hâlâ kullanılan eski özel anlaşma ilkeleriyle bir *modus vivendi* (geçici uzlaşma) oluşturarak kendi yetersizliklerine uyum sağlamayı bilmiştir.

Bu tür analizlerle bir başka efsane daha çökmektedir: Köylü toplumlarının değişime ayak uydurma konusundaki yeteneksizliği. Aslında köylü toplumları kendilerine dışarıdan dayatılan Yasa ile uyuşmayı bilmişlerdir. Ama köylülerin bu alandaki boyun eğmiş dış görünümlerine sık sık kolayca aldanan tarihçi, şimdi de ters yönde bir aşırılığa düşüp, onlara tutarlı ve sistematik bir makyavelizm yüklememelidir. Gerçek, kalıplaşmış imgeler üreten bu aşırı uçlarda değildir. Tüm kırsal kesim insanları adaletin görkemi karşısında dehşete kapılan zavallı yoksullar değildir; bu insanların hepsi adaleti kendi çıkarlarına en çok yarayacak biçimde kullanmayı başaran kurnaz ve düzenbaz varlıklar da değildir. Bu insanların çoğu, isteyerek ya da istemeyerek,

ilahi ve insani majesteye hakaret, ahlak, başkasının yaşamına saygı, vb. en can alıcı konularda boyun eğişlerinin işaretlerini arayan işgalci bir modernliğin etkisi altında kalırlar. Diğer yandan yetkililerin çatışmaların topluluk tarafından çözülmesi sistemini tamamen denetlemelerinin olanaksız olduğunu hissederek, kendilerini evcilleştirmek isteyen Yasa'ya karşı bu düzeyde güçlendirilmiş bir ortak cephe çıkarırlar.

"Adaletle müzisyenin aletini çaldığı gibi oynuyorlarsa"[77] bu her zaman ve her konuda değil, geleneklerin güçlü bir direniş gösterdikleri, hiçbir rahip Thiers'nin kökünden sökmeyi başaramadığı o utanç verici batıl inanç uygulamaları okyanusunda boğulan resmi gücün zayıfladığı yerlerde geçerlidir. Mahkemelere giderek daha çok başvurmaya başlayan köylü davacılar böylelikle, örneğin devrim öncesi Languedoc'ta olduğu gibi,[78] sistemin eksikliklerini de daha iyi keşfetmekte, bundan yararlanarak sistemi kendi özel gereksinimleri karşısında daha kolay diz çöktürmektedirler.

Adalet hiçbir zaman kültürel ve toplumsal çerçeveden soyutlanmış bir olay değildir. O halde insan denen varlığın Yasa ile ilişkisi, itaat ya da başkaldırı ile sınırlanamaz. İnsan aslında birçok biçimi henüz keşfedilmemiş büyük bir elastikiyet yeteneğine sahiptir. Örneğin XVIII. yüzyılda, başkent "Aydınlığı"nın iki adım ötesindeki Vanves, Clamart ya da Neuilly bağlık kasabalarının köylüleri karanlık vahşiler olmaktan çok uzaktırlar. İnce stratejiler sonucunda ya mahkemelerden uzak durmakta ya da çıkarlarını korumak, kişi ya da aile onurlarına değer kazandırmak, örneğin toprakların ve evlerin giderek artan sayıda kentli tarafından mülk edinilmesinden doğan kaygıları "Parisli casuslar" üzerinde odaklayarak endişe uyandırıcı süreçleri denetlemek amacıyla şikayetlerde bulunmaktadırlar. Onlar için senyörlük mahke-

77- F.Billacois, in F.Billacois ve H.Neveux, a.g.e., s.8.

78- Nicole Castan, *Justice et répression en Languedoc à l'époque des Lumières*, Paris, Flammarion, 1980; ayr. *Les Criminels de Languedoc: les exigences d'ordre et les voies du ressentiment dans une société prérévolutionnaire (1750-1790)*, Toulouse, Toulouse-Le Mirail Üniversitesi Yayın Derneği, 1980.

mesi genellikle, tüm özel uyuşmalar cephanesi tüketildikten sonra, başvurulacak son yerel çaredir. Hedefleri mutlaka soruşturmayı sonuçlandırtmak değil, avantajlı bir anlaşma sağlayabilmek için karşı taraf üzerinde baskı yapmaktır. Yargılama prosedürünü en azından onu elden geldiğince manipüle edecek kadar iyi bildiklerinden, yargı kurumunu çoğunlukla başlangıç hedeflerinden saptırırlar. Yerel ortam içinde yerleşik olan yargıçlar kuşkusuz bu uygulamaları tamamen yutmamakta; ama ya bunlara karşı çıkamamakta ya da çıkmak istememektedirler.[79]

Neuchatel örneği, aynı olayın bir devletin ağır ceza yargısı çerçevesinde Eski Rejim sonuna kadar gözlendiğini kanıtlamaktadır. Fransa'da da aynı şeyin geçerli olduğunu düşünmek için gerekli her şeye sahibiz. Krallık adaletince gerçekleştirilen güçlü ilerlemeler aslında çoğunlukla, parlamentolar açısından da geçerli olan, gevşek uygulamaları örtmektedir. Çünkü memurları, avukatları ya da kentlilerin önemli bir bölümünü kendi istediği gibi şekillendiren mutlak monarşi, köylülerin imgelemini o denli kolayca sömürgeleştirememiştir. XIV. Louis döneminde büyük kırsal isyanların sona ermesi toprakların başkaldırısının bittiği anlamına gelmemektedir. Kuşkusuz bu durum, merkezileştirici ve uygarlaştırıcı saldırı karşısında bir köylü geri çekilişini göstermektedir; ama geri çekilişin amacı toplulukların iç birliğini mümkün olan en iyi biçimde korumaktır. Köylülerin görünüşteki boyun eğişleri merkezi iktidarla aralarında yeni bir simgesel ilişkiler döngüsünün başlangıcını gizlemektedir. Özünde, merkezi iktidar kendi görüşlerini dayatmayı artık işkenceler ve odun yığınları zamanındaki kadar, adli terörün kırsal kesim sakinlerini Devlet ve Kilise görevlileri tarafından yayılan değerlere göre kendilerini yeniden tanımlamaya zorlayarak, bu iktidar tiyatrosunun seyircileri tarafından her yere dağılan korkunç örnekler yaratarak bazı toplulukların yapısını dağıttığı zamanlardaki kadar iyi beceremememektedir.

79- F.Billacois ve H.Neveux, a.g.e.

Aslında işin özü verili bir toplumun yerel kurumlarıyla üst düzey yetkilileri arasında zorunlu olarak açılan diyalog uzamında bulunmaktadır. Modern Avrupa'nın mutlakiyetçi devletlerinde bu ilişkiyi kamu gücünün köylerin kalbine doğru kaçınılmaz ilerleyişine indirgemek olayı biraz fazla basitleştirmek olur.[80] Gerçekte, uzun erimde, bu karşılıklı ilişkide üç çelişkili dönem ortaya çıkar ve ağır suçların cezalandırılmasının incelenmesi de bunu ortaya koyar. Birinci dönem, Ortaçağ sonu ve XVI. yüzyıl başıdır. Bu dönemi belirleyen çok güçlü cemaat birliğidir; resmi adalet yabancı, uzak ve uyumu yeniden sağlamak için çok ender olarak başvurulan bir hakemlik kurumudur. Yarı resmi ya da daha sık rastlandığı şekliyle gayri resmi arabuluculuk ve barış sağlama yöntemleri genellikle gerekli iç düzeni sağlamaya yetmekte, ama bunun bedeli sıradanlaşmış bir şiddet ritüelinin parçası olan çok sayıda cinayetle ödenmektedir.[81] İkinci sırada, cadı avıyla simgelenen saldırgan bir krallık adaleti zamanı gelir; o sırada dış iktidarlar, çatışmaların çözümlenmesinin gayri resmi biçimlerinin yerini almaya çalışmaktadırlar. Krallık af mektuplarının çoğalması henüz tam tekeline alamadığı cinayet cezalandırılması konusunu giderek prense bağlayarak bu geçiş döneminin altını çizer; kişisel intikamın ya da taraflar arasında sağlanan kan barışlarının henüz sistematik olarak uygulanması bu tekelin sağlanmadığının göstergeleridir. Demek ki, Yasa'nın zorlaması ve işkence korkusu ile alt adalet düzeninde gözle görülür bir gerilemenin yaşandığı bir dönem söz konusudur. Ama karşılıklı diyalog göründüğü kadar eşitsiz değildir. XIV. Louis'nin tahta geçmesiyle birlikte yeni bir dönem başlar; bu dönemin özelliği, köylülerin şikayet uygulamasını giderek belirli hedeflere doğru yönlendirmeyi öğrenmeleri nedeniyle mahkemelerin bir ölçüde etkilerini yitirmeleri, bu arada geleneksel çözüm yöntemlerinin yeniden önem kazanmalarıdır. Çeşitli özel aracılara başvurma

80- İlk önce R.Muchembled, a.g.e. (1978)'de yaptığım, daha sonra R.Muchembled, a.g.e. (1988)'de ayrıntılandırdığım gibi.

81- R.Muchembled, a.g.e. (1989).

biçimleri, yabancılara karşı kıskançlıkla saklanan sırlar, dedikodu mekanizmasının kullanılması, masrafları kısmak için kanun adamlarıyla açık ya da kapalı pazarlıklar, vb. bu durumu kanıtlamaktadır.

Kısa bir süre önce açılan bu yeni araştırma alanı zengin sonuçlara gebe gözükmektedir.[82] Ayrıca XIV. Louis döneminde kullaştırılan kırsal kesimin niye uzun süre kaba, disiplinsiz, tek bir sözcükle "vahşi" olarak kalmayı sürdürdüğünü anlamayı da sağlamaktadır. Fransız kırsal dünyasının adalet ile ilişkilerinin derinlemesine değişmesi için en azından XIX. yüzyılın ikinci yarısını beklemek gerekmeyecek midir?[83] Eski Rejim'in ayrıcalıklar toplumunda adalet sadece eşitsizliği güçlendiren bir toplumsal denetim aracı değildir. Aynı zamanda kentleşmenin öne çıkarılmasının, evreni eski modellere göre düşünmekte inat eden, aşılmaz, kütlesel köylü dünyasına karşı kentin zaferinin, iktidarın daha genel mekanizmalarının da bir parçasıdır. Mutlakiyetçi ülkelerde adalet, başka yerlerde olduğundan daha çok, modern devletin kuruluş sürecinin göbeğinde yer almaktadır; çünkü merkezin dik kafalı çevre alanlara karşı zaferini sağlamak için gerekli olan itaat ritüellerini üretmektedir.

İtaat ritüelleri

Adli aygıtın, devletin "otoritesini duygusal ve simgesel biçimde sağlaması"nın bir aracı olduğunu iddia etmek[84] henüz herkesçe paylaşılan ortak bir görüş değildir ama, toplumsal bilimlerin yakın bir geçmişteki ilerlemeleri içinde yer almaktadır. Çünkü iktidar sadece kurumlardan oluşmaz. İktidar aynı zamanda teatral, törensel bir kavramdır. Düzenin, başka bir deyişle itaat üretmek için ara konaklara gereksinimi vardır. Adalet hem çağımızda, hem

82- E.Österberg, yuk.mak., bu perspektifleri başarıyla sunmaktadır.

83- Frédéric Chauvaud, *De Pierre Rivière à Landru. La violence apprivoisée au XI-Xe siècle*, Turnhout, Brepols, 1991.

84- Antoine Garapon, *L'Ane portant des reliques. Essai sur le rituel judiciaire*, Paris, Le Centurion, 1985, s.159.

de başka zamanlarda bu ara konakların başlıcalarından biri olmuştur; çünkü mevcut egemen güçlerle çoğunluk arasındaki, vazgeçilmez diyalogun çerçevesini, yöneticilerle somut bir ilişki içine giren her bireyin içine dökülecek kalıbı sağlamaktadır.

Mircea Eliade'ın dediği gibi, kutsal uzamın, kutsallık dışı uzamı ona bir referans sağlayarak düzenleyen merkez olduğu doğruysa,[85] mutlak monarkların adaleti prens kişiliğinden ve prenslik simgelerinden çevreye doğru yayılan bir otorite mekanizması üretmektedir. Saint Louis'nin meşe ağacından Versailles'ın Aynalar Galerisi'ne geçen bu adalet, aşkın bir Tanrı'nın yeryüzündeki yardımcısının otoritesi imgesini Fransız labirenti içine yayarken eski simgesellikleri de yeniden canlandırmaktadır.

Böylece işkenceler ve cadılar için kurulan odun yığınları zamanında yargıçların giysisi büyük bir saygınlık kazanır. Bunun nedeni gerçek anlamda bir giysi değişimi değildir; çünkü yüksek yargıçların kırmızı renkli giysisi zaten uzun süredir monarkın ve kurucu meclisin giysileriyle aynıdır ve La Roche Flavin'e göre "Majesteleri'nin tam bir portresidir." Asıl neden prenslerin mutlak egemenliğinin, yargıçlara kutsal egemenliğe doğrudan bağlı bir görev yerine getirmenin giderek artan gururunu vererek, modern zamanların hukuk devletini giderek beslemesidir. Çünkü cezalandırma erkinin, her yeni kralın kilise hiyerarşisinin çeşitli derecelerine ilişkin litürjik süslemelerle yüklü kostümü içinde adaletin elini kabul etmesi sırasında yinelenen kutsal törende yeniden ifade edilen dinsel bir boyutu vardır.[86] Bu mistik yapının önde gelen üyeleri olan yargıçlar, daha önce de belirttiğimiz gibi, adalet alanında Versailles'da tahtında oturan muzaffer kralın daha küçük boyutlu görüntüsü olduklarına inanmaktadırlar. Adalet giysisi onların bu çok önemli görevinin ifadesidir; her biri majesteye hakaret ilkesi tarafından tanımlanan hiyerarşik sisteme ilahi bir kıvılcımla bağlıdır. Bu giysi bizim gözümüzde

85- Mircea Eliade, *Le Sacré et le Profane*, Paris, Gallimard, 1971, s.34.

86- Yvonne Deslandres, *Le Costume, image de l'homme*, Paris, Albin Michel, 1976, s.218-219.

"Cumhuriyet içinde hâlâ kral kişiliğinin simgesel yaşayışı"na işaret etmez mi?[87]

Adli ritüel, bir yandan zaman aşımına uğramayan bir hukuksal ve toplumsal düzen izlenimi uyandırırken, kargaşadan yola çıkarak itaat üretir. Süreç sadece bir suçluyu cezalandırmayı hedeflemez. Aynı zamanda, seyircilere yönelik hazırlanmış bir geçiş ritüeliyle konumu değersizleştirilen "sanık denen o toplumsal nesneyi" oluşturur.[88] Modern çağda, ağır ceza mahkemelerinin kapalı celsede görülmesi mahkûmun kamu meydanında acı çekme gösterisinin son derece tiyatralleştirilmiş sunumundan önce hiçbir aksaklık olmamasını sağlar.[89] Bu tür sahnelere alışkın ve insan bedenlerine uygulanan en korkunç işkenceler karşısında bile bir iğrenme belirtisi göstermeyen bir kalabalığın, çocukların, uzaktan gelmiş insanların önünde, törensel bir dekor içinde bir tür kıssadan hisseli bir oyun oynanır. Orada herkesin yeri vardır. Kilise adamları tarafından teşvik edilen baş oyuncudan içten bir pişmanlık belirtmesi beklenir, bu arada seyirciler törenin akışını tutkuyla izlemektedirler; zaman zaman, özellikle de acemi bir cellat kendisine verilen görevi kurallarına göre yerine getirmeyince, büyük karışıklıklar yaşanır.

Bu halka açık cezalandırma törenine Antoine Garapon'un bugünkü duruşmalarda adli ritüelin rolü hakkında şu saptaması uygulanabilir: Sorun, "damgalanan ve geçici ya da sürekli olarak toplumdan uzaklaştırılan" suçlunun "ötekiliğini" iyice vurgulamak için, seyircinin olumsuz bir biçimde suçluyla özdeşleşmesini sağlamaktır.[90] Modern zamanların idam sehpasına binlerce suçlu çıkmakta, bunlardan bazıları sadece kırbaçlanmakta, kulakları kesilmekte, damgalanmakta ve sonra ya teşhir ya da sürgün edilmektedirler. Bu şekilde sahnelenen geçiş ritüeli egemen ahlak değerlerine saldırmış bir insanın geçici ya da sürekli olarak dışlanmasını yansıtmaktadır. Bu aynı zamanda, adaletin

87- A.Garapon, a.g.e., s.70.
88- a.g.e., s.100-101.
89- Pieter Spierenburg, a.g.e., özellikle s.43.
90- A.Garapon, a.g.e., s.143.

ve yetkililerin önderliğinde, seyircilerin söz konusu değerlere katılım ritüelidir.

Demek ki kimden gelirse gelsin bu ritüelde yaşanan her türlü bozukluk hoşnutsuzluk tepkilerine, ayaklanmalara neden olur; çünkü çoğunluk ile iktidar arasında oluşturulmuş kutsal birliği bozar. Törenin kesilmesi suçlunun fiziksel yakınlığını yeniden hissettirdiği, çektiği acıları daha yoğun bir biçimde algılattığı, belki de kendisini seyredenlerle benzerliğini birdenbire hatırlattığı için mi halkı kolaylıkla bunalıma sürüklemektedir? Bu tür varsayımlar, XIX. ya da XX. yüzyıl duruşmalarına kolaylıkla uygulanabilirler.[91] Modern çağın kalabalıklarının kolektif psikolojisinin aynı farklılaşma ya da özdeşleşme mekanizmalarına uyup uymadığı belli değildir. En azından gelecekteki araştırmaların bu olayları derinlemesine çözümlemekle uğraşmalarını dileyebiliriz.

İşkence tiyatrosu kesinlikle itaatin öğrenildiği en önemli simgesel yerdir. Barbar zamanlara layık katıksız bir vahşeti ifade etmez. Tam tersine toplumsal maddenin bir tür ağır simyasal dönüşümünü başlatır ve belli güçlükleri aşarak suçluyu sıradan insanın ters dönmüş ikizi haline getirir. Sıradan insan tarafından cezalandırma erkinin etkililiğinin seyredilmesi Ortaçağ'a göre daha sık, daha ısrarlı, daha dramatik biçimde yaşanan bir olay haline gelir. Suç eğilimini ya da suç tutkusunu eskisinden daha iyi bir biçimde arındırmak söz konusu değil midir? Kalabalıklara sunulan trajik gösteri herkesin "yasayla, kendi yasasıyla, tüm sınırlarıyla birlikte kendi insanlık durumuyla bütünleşmesini" sağlar. Bir kişiye dayatılan alçaltıcı tören aynı zamanda toplumsal grubun birliğini sağlamlaştırır. "Yasalara karşı gelmenin ve geri çekilmenin, zevkin ve tatsızlığın, bireyselliğin ve toplumsallığın, yalnızlığın ve birlikteliğin" sınırlarını çizen[92] gerçek bir kolektif arınma yoluyla toplumsal kümeye yitirilmiş masumiyetini yeniden kazandırır.

91- a.g.e., s.143.

92- a.g.e., s.145 ve 149 (Alçaltıcı tören hakkında Harold Garfinkel'in kuramından söz edilmektedir).

Krallar zamanındaki kamuya açık görsel infazlar aşaması ile çağdaş adalet arasındaki akrabalık ilişkişi sanıldığından çok daha güçlüdür. Bu aşama artık herkesten ikili bir inanç bekleyen devletin modernleşme sürecinin başlangıcına denk düşmektedir: "Öncelikle bu elbiseyi giyen adamı, devlet işaretlerine bürünmüş bir devlet temsilcisi olarak tanımalıyım. Diğer yandan, şiddetin toplu arındırılması için onun bir yer ve bir çerçeve sunma yetkisi olduğunu tanımalıyım."[93] Başka bir deyişle, mutlak denen kralların iktidarı sürekliliğini kaba kuvvete dayalı egemenlikten değil törensel bir çerçeve içinde düzenlenmiş simgelerin kullanılmasından almaktadır.

Her şeyden önce işkencelerin etkileyici gösterişine duyarlı çok sayıda araştırmacı hem dış görünüşe, hem de işkenceye karşı olan XVIII. yüzyıl filozoflarının öfkeli çığlıklarına aldanmışlardır. Örneğin Michel Foucault sistemin amacının, ilahi egemenliğe yapılan saldırının suçlunun bedeninde giderilmesi olduğunu söylüyordu.[94] Bu düşünce tamamen yanlış değildir. Bazı katı yargı kurumlarına, özellikle de 1520 yıllarından XVII. yüzyıl ortasına kadar süren kopuşmalar çağında jandarma komutanlığı mahkemelerine uygulanabilir. Ama Artois Kontluğu örneği aynı dönemde sıradan krallık mahkemelerinin fiziksel cezalara çok daha az başvurduklarını, kent mahkemelerinin de idam cezasını ya da işkenceyi, hele yabancılar ya da din sapkınlığı, cadılık, vb. affedilmesi olanaksız suçlar söz konusu değilse, pek kullanmadıklarını göstermektedir. Daha sonra gelen cadılar için kurulan odun yığınları çağı bedensel cezaların simgesel doruğudur. Daha sonra, uyarlamalara ve uzlaşmalara olanak veren daha az çalkantılı bir dönem açılır. 1670 tarihli Fransız ağır ceza buyrultusuna bakılacak olursa çok sert teoriler, tüm XVIII. yüzyıl boyunca Neuchatel ya da Brötanya parlamentosunda gözlemlenebileceği gibi, genellikle gevşek pratiklere açılmaktadır. Demek ki Eski Rejim adaletini suçluları ezip un ufak etmeye yö-

93-a.g.e., s.159.
94- M.Foucault, a.g.e.

nelik acımasız bir makina olarak görmekten artık vazgeçmek gerekmektedir. Aslında adalet bu uzun dönem boyunca devletin yaşadığı başkalaşımları yakından izlemektedir. XVII. yüzyıl ortasına kadar her ikisinin de (devletin ve adaletin) vurgulanmış bir kutsallaşma süreci yaşadıkları, sonra Fransa'da XIV. Louis egemenliği döneminde görünür bir uyum zamanı geldiği, son olarak da her iki yapının uzun ve aşamalı bir zayıflama, kutsallığını yitirme dalgasıyla birlikte, devrimci dönüşümler henüz gündeme gelmeden önce, filozofların öfke sahillerine vurdukları söylenebilir.

Birbirini izleyen üç aşamadan oluşan, yüzyıllarca sürmüş bu uzun dizi, çatışmaların Ortaçağ usulü çözümlenmesinden XIX. ve XX. yüzyıllarda iktidarın güçlü modernleşme hareketiyle birlikte zaferi kazanacak ceza hukukuna doğru geniş bir geçiş ritüeli olarak tanımlanabilir. Bununla birlikte burada sadece, Aydınlanma insanlarının mantık adına eleştirdikleri, devletin şiddet tekeline el koyması olayı söz konusu değildir. İnkar edilemez olan bu süreç itaat simgeselliğinde derinlemesine bir değişimi gizlemektedir. Çünkü adli törensellik, gücünü halka açık infazlarda ifade eden bir iktidara uyrukların katılımının sık sık yinelenen seyirlik biçimlerini üretmektedir. Bu alanda işin özü büyük olasılıkla mahkûmların bedenine damgalanan egemenlik dışa vurumu değildir. Daha çok seyirciler tarafından mesajın geçerliliğinin ve daha da önemlisi bu mesajı üreten kurumların kutsallığının, sürekliliğinin, mutlak gücünün öğrenilmesi önem taşımaktadır.

Herkesin de, suçluyu toplumdan ayıran, suçlu için bir acılar doruğu üretip, gösteriye katılanları artık idam sehpasında sallanan cansız et parçalarıyla özdeşleşmek olanaksızlaştığında rahatlatan sistemin kurucu geçiş ritüeli yenilenir. Ve her kezinde, adalet tarafından savunulan değerlere, dolayısıyla adaletin işlevini belirleyen merkezi iktidara duyulan kolektif güven güçlenir. Bu şekilde üretilen heyecan itaati kanalize eder, sıradan insan-

lardaki bazı eğilimleri yok eder, bozguncuları ya da marjinalleri şeytani karanlıklar içine iter. İşkence vahşetinin mahkûm edileceği zaman gelince, aynı olaylar adli ritüelin başka bölümlerine, doğrudan doğruya duruşmaya, hapis ya da kürek imgesine yapıştırılacaklardır. Burada bir doğa değişikliğinden çok ölçek farklılığı söz konusudur. Duyarlılıklardaki evrim, o zaman kutsallığın daha uygar bir uzam olan adalet sarayına doğru göç etmesine neden olacak, ama adli ritüel tarafından üretilen itaat mutlak krallar döneminde içine çok güçlü bir biçimde sinmiş olan monarşik simgeselliğin özünü koruyacaktır.[95]

95- A.Garapon, a.g.e., s.70.

SONUÇ

İTAAT GÖÇLERİ

İşkenceler zamanı, merkezinde modern devletin bulunduğu simgesel kürenin, toplumsal alanın derinliklerinde demir attığı noktadır. Kamuya açık infaz gösterileri, ilerleme yolundaki basit barbarlık kalıntıları olarak görülemez. Bu olay Avrupa'nın her yerinde iktidardaki değişime doğrudan bağlıdır. İnsanları yavaş yavaş geleneksel kişisel intikam sisteminden koparıp onları, kimi zaman belli güçlüklerle, aşkın otoritelerin uyrukları haline getirir. En yeteneklilerden birçok araştırmacı bu es geçilemez geçiş sorusunu kendilerine sormuştur.[1] Bence bu geçiş, terimin geniş anlamında siyasetin keşfidir. Bu değişim gerek iktidar ala-

1- Feodalizmden kapitalizme geçiş konusundaki Marksist teoriden, Max Weber'in Protestanlık ve kapitalizmin atılımı hakkındaki teorisinden söz edilebilir. Daha yakın bir tarihte Michel Foucault sorunu çok iyi algılamış, ama XVIII. yüzyıla ve Aydınlanma düşüncelerine fazlasıyla bağlı kalmış, modern zamanların başından itibaren ortaya çıkan yeni itaat türünü oluşturan olaylara kadar uzanmamıştır. Norbert Elias da, *La Civilisation des moeurs*'de (Töreler uygarlığı) önemli şeyler söylemiş, ama bence bu evrimin kendisine eşlik eden simgesel üretimlerinin derinlemesine siyasi yönlerini fazla sulandırmış ve Fransa sarayına gerektiğinden fazla önem vermiştir. P.Spierenburg, a.g.e., Modern devletin oluşumundan çok, Modern devletten Ulus-devlete geçiş süreciyle ilgilenmekte, bu nedenle mutlakiyetçi ülkelerle Birleşik Eyaletler arasındaki büyük farklılıkları görmemektedir.

nında, gerekse insan bilimleri alanında gündemi belirlemiştir. Bugün bu bilimler, kendilerine anlamlarını veren yolu yeniden bulmaya çağrılmaktadır, bu işin bugün yapılmasının nedeni belki de Voltaire ve Rousseau'dan birkaç yüzyıl önce doğan *homo politicus*'un etrafını saran kutsallık örtüsünün bazı büyük ideolojilerin ölüşüyle birlikte yırtılarak, sürecin ancak yaşadığımız bu XX. yüzyıl sonunda analiz edilebilir bir hale gelmesidir.

Bununla birlikte bu işin modelini belirlemeye ve ayrıntılandırmaya değer. Daha XVII. yüzyıldan başlayarak bu konuda iki ayrı yol ortaya çıkar. Bir tanesi siyasetin tam egemenliğini doğrular; diğeri onu dinsel örtünün altında ekonomi ile çiftleştirir.

Mutlakiyetçi model

Fransa ilk tür devletleri simgeler. II. Philippe'in İspanya'sında, XVII. yüzyıl Bavyera'sında ya da Avusturya Habsbourg'larının topraklarında olduğu gibi Fransa'da da başlıca motor güç mutlakiyettir. Bu çerçevede sık sık monark ile Katolik Karşı Reform'u arasında doğrudan bağlantıya rastlanmakta ise de bu sistematik bir bağ değildir: Bence XVII. yüzyılın İsveç İmparatorluğu, dini Luthercilik olmasına karşın, benzer bir yönetim sistemi sergilemektedir. Çünkü Kilise tarafından yayılan iman ve ahlak itaatı sağlamanın tamamlayıcı araçlarıysa da, işin özü farklı bir niteliktedir. Yoğunlaşmış bir otoriteye doğru yönlendirilmiş bireysel bir psişik ekonominin başlıca üreticisi olan yeni bir iktidar dinamiği söz konusudur. Bu yoğunlaşmış otoritenin mesajları toplumsal yapının bütünü içinde, birçok ara çarkın etkinlikleri sayesinde, bir yağ lekesi gibi yayılmaktadır. Teorik olarak sınırsız gözüken bu güç, aslında, daha yukarıda da belirttiğimiz gibi, özellikle kırsal alanlarda sınırlarına ulaşmaktadır. Zaten gerçekte her türlü muhalefeti yok etmeye ya da toplumu tamamen aynı hizaya getirmeye de çalışmamaktadır. Özünde böyle bir hegemonyanın geliştirilmesine yönelik sürekli bir gerilim bulunmasına karşın, aracıları koşullara uymayı bilmekte ya da buna mecbur kalmakta, bu yolda ileri gelenlerle hatta halk

kitleleriyle uzlaşmalar da yapmaktadırlar. Belki de Fransa'da XVII. yüzyıl sonunda, sert kopuşların ardından gelen ikinci tür mutlakiyet kurulurken, büyük köylü isyanlarının hafiflemelerinin nedenlerinden biri de budur.

Fernand Braudel, bana dâhiyane bir sezgi olarak görünen bir özet anlatımında, XVI. yüzyıl sonu Fransa'sının belli bir modernliği kaçırdığı ve aşırı uzam bolluğu içinde sanki ökseye yakalanmış gibi kaldığı için siyasi bir yol seçtiğini ileri sürmüştü.[2] Yakın tarihli çalışmalar, tüm Avrupa ülkelerinin geleceği belirlenirken, ekonomik ağırlık merkezi Akdeniz'den Kuzey ve Baltık denizlerine doğru kayarken Fransız kent sisteminin göreceli zayıflığını doğrulamaktadır. Oysa IV. Henri krallığının, geniş topraklarını daha iyi düzenleyebilmek için daha çok sayıda kente gereksinimi vardı. Ama topraklarında, bu açıdan bakıldığında Jan de Vries tarafından zorunlu görülen üçte bir oranında bir kentli nüfusu da barındıramazdı. Kuzeybatı Avrupa'da tek başına ve egemen bir kent ekonomik kutbu yükselirken, Paris'in ve genel olarak Fransız sitelerinin yazgısı XIX. yüzyıl ortasına kadar dondu kaldı; Bourbon'ların başkenti ne ulusal kent ağının, ne de haliyle uluslararası ağın tartışılmaz merkezi olmayı başarabildi.[3]

Colbert'in hatırı sayılır çabalarına karşın Avrupa'nın merkezini ekonomik olarak denetleyemeyen Fransız krallarının önünde bir başka türde örgütleyici merkezilik üretmekten başka bir seçenek yoktu. Mutlakiyetçilik hiç kuşkusuz ülkenin kollektif gücünün başka ufuklara doğru kaçmasını engellemenin bir yoludur. Onun simgeselliği, ulusların zenginliklerini korumaya yönelik bir ilkel siyaset oluşturur.

Ticari merkantilizmin kuzeni olan bu mekanizma, 1635 yıllarında, Avrupa'nın sancılı doğumu sırasında gerçek önemini kazanır. Çünkü savaş bu olayın dış görünüşünden başka bir şey değildir. Küçük İsveç'i, coğrafi marjinalleşmesini aşıp ekono-

2- F.Braudel, a.g.e., c.III, s.275, 277, 280.
3- J. de Vries, a.g.e., s.114, 166-167.

mik işletmeciliğini Hollandalılar'ın sağladıkları geniş bir imparatorluk oluşturmaya iter. Hem tartışılmaz bir merkezi iktidar kurmaya, hem de siyasi açıdan kötü yapılandırılmış ve Avrupa'nın yeni ticari eksenlerinden uzakta kalan bir dünyada Katolikliği savunmaya kararlı Alman imparatorlarının hırslarını biler. Fransız hükümdarlarını belli başlı zenginliklerinden, nüfus sayılarından yararlanarak "en azından XIV. Louis dönemine kadar askerileşmiş bir devlet" kurmaya teşvik eder; XIV. Louis Krallık milisi adı altında zorunlu askerlik hizmetini yeniden canlandırarak o zamana dek hiç görülmedik boyuttaki, en büyük modern orduyu kurar. Güneş-Kral bu askerlik hizmetinden yararlanarak "halk kitlelerini silahsızlandırır, iç barışı sağlar ve toplum içinde silahların oynadığı rolü azaltır."[4] Çünkü XVII. yüzyılın son on yıllarında mutlakiyet dinamiği krallık "halkları" içinde eskisinden daha az dirençle karşılaşmaktadır. O zaman simgesel merkezin hegemonyasını geliştirmeye yönelik hareket doğal olarak bu çerçevenin dışına taşar ve daha kaygı verici, daha düşman, daha dirençli başka çevre alanları kuşatmayı dener. Örneğin Fransız ordularının 1672'den 1679'a kadar fethetmeyi başaramadıkları çekici ve yakın Hollanda hedefine yönelir.

Mutlakiyetin toplam süreci kurumsal bir yoğunlaşmadan çok en uzağa kadar kollarını uzatan etkin merkeziliğin ifadesidir; çünkü temel hedef tüm çevre alanların en azından görünürde boyun eğmelerini sağlamaktır. Bu mücadele hiç durmaz, İsveçliler'i ileri doğru, XII. Charles'ın kahramanca ve trajik destanına kadar sonu gelmez bir koşuya kışkırtır, Fransa ile denizlerdeki kuzeybatılı ürkütücü rakipleri Birleşik Eyaletler, sonra da İngiltere arasında sürekli bir yarışı besler. Sonuçta, sistemin karmaşık mekanizmaları tek bir modele göre itaat üretmeyi hedeflemektedir. Sanki XIV. Louis döneminde ele geçirilecek dünya egemenliği Versailles'daki Aynalar Galerisi'nden yola çıkan emir dalgalarıyla gerçekleştirilecek ve aynı yere devletler, eya-

4- André Corvisier, *Les Hommes, la Guerre et la Mort*, Paris, Economica, 1985, s.215.

letler, cemaatler labirentlerinden geçip boyun eğme dalgaları olarak geri dönecektir.

Yerel düzeyde, cadı avı da bu merkez ve çevre alanlar diyalektiğine yakından uymaktadır. Şeytanlaştırılmış bir kırsal dünya karşısında kaygı duyan kentlileri sürekli itaat ağlarına iterek, ifade edilen gücün sonsuz niteliğini, Şeytan'ın bile prensin gücü tarafından alt edildiğini tüm uyruklara kanıtlayarak simgesel merkezileşmenin son aracı işlevini görür. Aslında prensin görevlileri böylece kırların yaşamında yeni ritüeller üretmeye yönelik idealleri seyre değer bir biçimde yaymaktadırlar. Cezalandırma çılgınlığı sona erdikten sonra da hareket sürer. Ama artık geçerliliğini kanıtlamak ya da eski gelenekleri köklerinden söküp atmak için odun yığınları gösterisine gereksinimi kalmamıştır.

1750'den 1826'ya kadar Gascogne'un Landes bölgesinde saptanan çeşitli büyücülük ya da cadılık davaları, çeşitli bölgelerde uzun süre devam edecek siyaset dünyasındaki bu ağır değişimi kanıtlamaktadır. O zaman mutlakiyetin ve onu izleyen siyasi rejimlerin ilerlemesini engelleyen ya da yolu tıkayan yerel kökleşme üreticisi kültürel ve simgesel çerçeveler özel olarak hedeflenir: "Toprağın ortak mülkiyeti, kadınların da kamu alanlarına gidebilmeleri, semtin özerkliği." Bernard Traimond, eski dünyanın yapısının dağıtılmasında haklı olarak vurguyu özellikle erkekler ile kadınların radikal bir biçimde ayrılmasına yapmaktadır. Büyüyü ilkel olaylar sırasına indiren bir modernliğin yükselebilmesi için, kadınların hem komşuluk ilişkilerinde, hem de bazı uzamların denetiminde güçlerini yitirmeleri gerekmektedir. Ama yönetici sınıfların ya da kentlilerin Mesmerizm'in (manyetizma ile tedavi -ç.n.) ya da ruhçuluğun akıl dışılığına düşmelerinde hiçbir sakınca görülmez. Bu hoş görülen büyülü sistemler iyi insanların gözünde geçerlilik kazanmıştır, oysa köylülerin büyüleri tamamen aşağı ve hor görülecek şeylerdir.[5]

5- Bernard Traimond, *Le Pouvoir de la Maladie. Magie et politique dans les Landes de Gascogne, 1750-1826*, Bordeaux, Presses Universitaires de Bordeaux, 1988, özellikle s.42-43, 193, 210-211.

Artık odun yığınlarının neden gerekmedikleri şimdi daha iyi anlaşılmaktadır: Köylü cadılığının giderek artan bir biçimde değer yitirmesi gizli gizli kırlara musallat olmaya devam eden ritüellerin ve simgeselliklerin bütününü geçersiz kılmaya artık yetmektedir. Kutsallık göçünün halka açık işkencelerden doğan korkuya dayanmaya ihtiyacı kalmamıştır; çünkü artık köylü "batıl inançları"nı kesin bir şekilde reddedenlerin bireysel düşünceleri içine iyice yerleşmiş görünmektedir. Bununla birlikte ateş, büyülerle mücadelenin en etkili yolu olarak kalmakta; ama artık kamu alanından evlerin içine geçmektedir. Güneybatı adli arşivlerinde 1807 sonrasında şöminede yakılan ya da yakılmakla tehdit edilen dokuz cadıyla ilgili belgeler bulunmakta, hatta 1830 sonrasında bir cadının da bir fırında yakıldığı görülmektedir.[6] Bu olaylar, iki yüzyıl önce cadılık duruşmaları sırasında geliştirilen arındırmacı tematiğin bu eylemleri yapanlar tarafından kişisel bir biçimde üstlenildiğini göstermemekte midir? Bu merkez simgeselliğinin o denli korkulan çevre alanlar üzerinde kazandığı zaferin bir işareti değil midir? Bu konuda emin olmak için ipucunu uzun erimde izlemek gerekir. XVI. yüzyıl kentlerinde geliştirilen şeytan kadın imgesine kadar uzanmak gerekir.[7] Aynı dönemde ya da daha sonra kent toplumundan iyi erkeklerin ve kadınların kafalarını pişirmeye meraklı Eeklo fırıncısı temasını ele almak gerekir.[8] Çünkü her türlü ahlak doğrudan iktidara bağlanmakta, oradan önemli ya da önemsiz bir kutsallık yükü almaktadır. Modern çağın Avrupa burjuvazilerinin ahlakı bu alanda çok önemli değişimler geçirirken, kırsal dünyaya özgü simgeler, başka bir deyişle Batı'nın fetihçi dinamizmi için çok dar gelen bir otorite ve itaat türü geriler..

6- a.g.e., s.175.

7- S.F.Matthews Grieco, a.g.e.

8- Korine Hazeltet, *Heethoofden, Misbaksels en Halve garen. De bakker van Eeklo en de burgermoraal*, Zwolle, Catena, 1988, resimli.

Hoşgörü yolu

Mutlakiyetçi ülkeler kümesi oldukça karışıktır. Ama iktidar simyasının oldukça özgün bir biçimde ekonomiyi ve dini damıttığı, daha sınırlı sayıdaki Kuzeybatı Avrupa deniz devletlerinden net bir biçimde ayrılır.

Oysa hareket noktası her iki tarafta da aynıdır; çünkü modern çağın başlangıcında İngiltere'de ya da geleceğin Birleşik Eyaletler'inde de mutlak devlet görülür. Söz konusu iki örnekte bu ortak zeminin reddi ancak yavaş yavaş gerçekleşir. Krallarına, İspanya kralı II. Philippe'e karşı ayaklanan deniz dilencileri, kendilerine önce bir Fransız, sonra da bir İngiliz hükümdar bulmaya çalışmazlar mı? Cumhuriyet'i kabullenirler; ama içlerinde güçlü bir monarşist partiyi de korurlar; XVII. yüzyıl boyunca bu parti birçok kez Orange soyundan bir prensi iktidara geçirmeyi dener. Tudor krallığı Stuart'lara iktidarın kıta modeline göre merkezileştirilmesi yönünde açık bir eğilimi miras bıraktığı için, İngiltere de Voltaire'in hayran kaldığı yola girmeden önce uzun süre duraksamıştır. Siyasi mekanizmayı sonuçtaki özgün şekline doğru yönlendirebilmek için XVII. yüzyılda iki devrim yaşanması gerekmiştir. XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde I. Jacques'ın uyruklarının adli işkenceyi başlarından atmayı bildikleri bir gerçektir; buradan örneğin Cromwell dönemindeki birkaç istisnai kaza dışında, komşu ülkelerdekinden çok farklı bir ağır suç cezalandırma biçimi çıkmıştır.[9]

Demek ki XVII. yüzyıl, her iki ülke için, mutlakiyetçi modelden temel sapma dönemidir. Bence, adına ister kapitalizm densin, ister XVI. yüzyılın çok çekirdekli kent sisteminin XVII. yüzyılın ilk yarısında tek merkezli (Amsterdam) bir kent nebulasına doğru belirleyici dönüşümünden söz açılsın, ana neden ekonomidir.[10] Bu mantık, egemen ekonomik merkez ile ona yaklaşmaya, onu fethetmeye, ona kendi simgesel uygulamalarını dayatmaya çalışan (1648'de Birleşik Eyaletler'in bağımsızlı-

9- J.H.Langbein, a.g.e.
10- J.de Vries, a.g.e., s.167.

ğını kabul etmeden önce İspanya sürekli bunu yapmaya çalışmış, ama hep başarısız olmuştur) mutlakiyetçi sistemler arasında çok katı bir çıkar ayrılığı üretmiştir.

Sonra, XIV. Louis zamanındaki Fransızlar'ın ve Hollandalılar'ın itaat anlayışlarından daha farklı iki yaklaşım olamaz. Otuz Yıl savaşları sırasında iki devlet arasında din farklılıklarına karşın varılan ittifak, Fransızlar'ın Hollanda sınırlarına doğru ilerleyişine, daha da önemlisi, Fransız kültürü ve modaları tarafından başlatılan imgelem sömürgeleştirilmesinin tırmanışına dayanamayacaktı. Amsterdam Naipleri açısından, denizden kazanılmış Hollanda topraklarını fethetmesi için Colbert tarafından kışkırtılan bu askeri canavar gibi bir komşuları hiç olmasa daha iyiydi. O zaman gerçekleşen ittifakların jeostratejik tersyüz oluşu, dönemin en güçlü monarkının dünya ekonomisinin merkezini yutmasını engelledi. Daha sonra dünya ticareti merkezinin Londra'ya kayması dünya ekonomisini kesin olarak Fransız canavarının pençelerinden kurtardı; çünkü İngiltere'yi Napoléon bile fethedemedi.

Çatışma, Birleşik Eyaletler ile İngiltere'de, Güneş-Kral döneminde doruk noktasına çıkan mutlakiyetçi modelinkine zıt bir jeosemboliği pekiştirdi. Göreli bir hoşgörü, kuvvetler ayrılığı, merkezi organların daha az ağırlıklı olmaları giderek bu özgün siyasi sistemlerin ayırt edici işaretleri haline gelecektir. Ayrıca her iki ülkede egemen olan Protestan dini bireye, yaşamının yönlendirilmesinde daha fazla kişisel sorumluluk tanımayı sağlamaktadır. Protestanlık ve kapitalizm kuşkusuz bağlantılıdır; ama bu bağlantı iktidar, yani itaat simgeselliği aracılığıyla gerçekleşmektedir. Her konuda alınyazısı işaretlerinin başarı işaretleri içinde aranması, insan varlığı ile içkin ilahi otorite arasında doğrudan bir ilişki gerektirmektedir. Mutlakiyetçi evrende ise, aksine, insan ile kutsallık arasına çok sayıda hiyerarşik kurumdan oluşan güçlü bir aracı sistem girmiştir. Toplumsal hiyerarşide yükseldikçe kutsallık yoğunlaşması da artar. Demek ki sıradan birey düzeyindeki kutsallık, Protestan ülkelerde olduğundan çok daha sulandırılmış durumdadır.

Psişik ekonomideki bu temel farklılık bence ceza sistemlerinin XVII. yüzyıldan başlayarak gösterdikleri farklı evrim çizgilerini açıklayabilir. Amsterdam'da 1650'li yıllardan sonra işkence çok geriler. 1750'ye kadar verilen 2991 hüküm içinde 390 kez, yani mahkûmların % 13'üne, çoğunlukla asma yoluyla idam cezası uygulanır. Tüm bilinen cinayet suçluları öldürülür; ama kayıtlara geçmiş toplam 68 bu türden vaka, nüfusu 200 000'i aşan bir kentte yılda bir idam cezasından daha az bir ortalamaya denk düşmektedir. Gerek söz konusu suçların azlığında, gerekse bunları sıradan olaylar olarak görmeyen yetkililerin tavrında yansıyan başkasının yaşamına saygıya doğru bu açık evrimin boyutunu tam olarak değerlendirebilmek için, XVI. yüzyılda Arras'ta kaydedilen kanlı aşırılıkları ve baskıları düşünmek yeterlidir. Yollar boyunca cesetlerin sergilenmesine ise, XVI. yüzyılda Artois bölgesinde görüldüğü kadar sık olmasa da, rastlanmaktadır. En sık uygulanan ceza, toplam cezaların % 55'ini oluşturan (514'ü hırsızlık suçu için) kırbaçlamadır. Zina ve sapkınlığa az rastlanmakta, 1730'lu yıllarda oldukça sert davranılan doğaya aykırı cinsel ilişkiler dışında kalan cinsel suçlara da belli bir affedicilikle yaklaşılmaktadır. Yetkililere direniş pek gelişmiş değildir. Son olarak sanıkların sosyolojisi, son derece hareketli, çok nüfuslu, sayısız yabancının gelip geçtiği bir metropol söz konusu olmasına karşın, sağlam yapılı bir suç örgütünün varlığını asla ortaya koymamaktadır.[11]

İncelemenin yazarı, XVII. yüzyıla ait birçok Hollandalı'nın tanıklığında açıkça adli ılımlılıktan söz edilmesine karşın, kendi ülkesinin özgünlüğünün tam bilincinde değil gibidir. Zaten XVII. yüzyılın ilk yarısından başlayarak Birleşik Eyaletler'de aktif bir işkence karşıtı hareket gözlemlenir; bu ülkede cellat, başka ülkelerde olduğundan daha fazla tiksinti kaynağıdır.[12] Olguları kesinleştirmek için derinlemesine karşılaştırmalı araştır-

11- P.Spierenburg, a.g.e., s.112, 124, 138, 159, 213-214, 218-219.
12- a.g.e., s.29, 177, 189, 203.

malar gerekecektir; ama tüm işaretler Altın Yüzyıl'da Hollanda adaletinde bir dönüşüm olduğunu düşündürmektedir. Bazı dış görünümler İspanyol dönemine göre bir işleyiş sürekliliği izlenimi uyandırırken, aslında Amsterdam *rasphuis*'inde denenen hapsetme ve kurtarıcı çalışma temaları çevresinde yavaş yavaş yeni bir ceza felsefesi gelişmektedir. XIV. Louis zamanındaki Fransız tehditi kuşkusuz tehdit altındaki bir özgünlüğün anlamının daha fazla vurgulanmasına katkıda bulunur; o zaman bu özgünlük göreli bir dinsel hoşgörü, komşu krallığa doğru yapılan yasak kitap ticareti ve daha genel anlamda vesayetlerin gevşetilmesi biçimlerinde kararlılıkla ifade edilir. Kızlar, Katolik dünyada olduklarından daha serbest değiller midir? İngiltere ya da Almanya'da olduğu gibi, bazı kızlar hoşlarına gitmeyen hayatlarını başka türlü yaşamak için erkek kılığına girmektedirler. 1550-1839 döneminde bu konuda bilinen 119 örnek vardır.[13] Hollanda'nın Katolik bölgelerini kırıp geçiren ve çoğunlukla yerli halktan oluşan büyük, askerileşmiş çetelerin aksine Birleşik Eyaletler'de haydutluk da özgün biçimlere bürünmektedir.[14]

Simgesel göçler

Adli aşırılıkların reddi gerekçesiyle mutlak kralların iktidarının tam temellerine saldıran Aydınlanma filozofları esas olarak siyasal ve derinlemesine simgesel bir kavga başlattılar. Onların referans olarak Birleşik Eyaletler'e özgü hoşgörüyü ve özellikle de İngiltere'deki kuvvetler dengesini göstermeleri şaşırtıcı değildir; çünkü bu ülkeler o sırada Fransa'dan çok farklı bir yol izlemektedirler. Kuşkusuz başarı ve dünya yayılması üretmiş belirli bir itaat psikolojisine dayalı bu özgün yönetim biçiminin varlığı, mutlakiyetin mahkum edilmesi demek oluyordu, çünkü

13- Rudolf M.Dekker, Lotte Van de Pol, *The Tradition of Female Transvestism in Early Modern Europe*, Londra, MacMillan Press, 1989.

14- Florike Egmond, "Urban networks. rural bands. Patterns of criminal organization in the Dutch Republic", *The Fourth IAHCCJ Conference in Stockholm*, 5-8 Temmuz 1990.

mutlakiyet sonuçta Avrupa'nın ve dünyanın denetimini ele geçirme konusunda yaya kalmıştı.

Ancak XVIII. yüzyıl mutlak krallarının adaleti, artık 1520'lerden XVII. yüzyıl ortasına kadar uzanan işkenceler zamanındaki kadar acımasız ve kanlı değildir. Uyum sağlamaktadır. Uzlaşmaktadır. Bunları yaparken, kendisini kurumlaştıran iktidar merkeziyle birlikte, yavaş yavaş kutsallığını yitirmektedir. Dış ve iç düşmanlarının ortaklaşa darbeleri altında silahlarını teslim edeceği an yaklaşmaktadır.

İşkence 1789'da despotizmin işareti olarak kabul edilir. Ama üç yüzyıl boyunca şekillenmiş kolektif imgelem, Eski Rejim'in düşüşüyle birlikte, ha deyince ortadan kaybolmamıştır. Fransa'da giyotin yeni bir otorite göçünü, şiddet üstünde yeni bir devlet tekelini haber vermektedir; bu yeni simge hapis cezası karşısında ancak çok yavaş yavaş gerileyecektir. Sanki mutlakiyet tarafından merkezden çevre alanlara doğru açılmış karık, siyasi rejimdeki değişimlere karşın kolay kolay kapanmamaktadır. Aslında bugün bile tam olarak kapandığı söylenebilir mi?[15]

15- Yakın tarihli bir etnoloji biçimine yönelik olarak hazırlanan Philippe d'Iribarne'ın yapıtı, *La Logique de l'honneur. Gestion des entreprises et traditions nationales*, Paris, Seuil, 1989, Fransa, Hollanda ve ABD'de aynı firmanın üç fabrikasını karşılaştırarak güçlü sürekliliklerin varlığını kanıtlamaktadır. Fabrikalardan her biri kendisini kuşatan toplumun mantığını yakından izlemektedir. Hollanda'nın kooperatifleri gönüllü olarak hoşgören federalizminin karşısına, Fransa'da Eski Rejim'in devamı olarak ortaya çıkan toplumsal loncaları himaye eden bir parçalanma modeli çıkmaktadır. Yazara göre, General De Gaulle'ün yurttaşlarına özgü onur duygusu herkesin sınıfına göre, katı bir hiyerarşisi olan bir yapının içindeki yerine oturtulmuş bir toplumsal lonca aidiyetiyle tanımlandığı monarşik toplumu hatırlatmaktadır. Birçok başka alanda da geçmiş yüzyılların biriktirdikleri düşünsel tortuların sadece fosilleşmiş katmanlar oluşturmaktan çok daha fazla bir şey ifade ettikleri eklenebilir!

KAYNAKÇA

ALLARD Albéric, *Histoire de la justice criminelle au XVIe siècle, Grand H. Loste, 1868; yeni baskı,* Aalen, Scienta Verlag, 1971.

ANKARLOO Bengt; HENNINGSEN Gustav (eds.), *Early Modern European Witchcraft, Centres and Peripheries,* Oxford, Clarendon Press, 1990.

AUTRAND Françoise, *Pouvoir et société en France, XIVe-XVe siècle* Paris, P.U.F., 1974.

— Naissance d'un grand corps de l'Etat. Les gens du parlement de Paris, BEHRINGER Wolfgang, Hexenvervolgung in Bayern. Volksmagie, Glaubenseifer und Staatsräson in der frühen Meuzeit, Munich, Oldenburg, 1987.

— Hexen und Hexenprozesse in Deutschland, Munich, DTV, 1988.

BEIK William, Absolutism and Society in Seventeenth-Century France. State Power and Provincial Aristocracy in Languedoc. Cambridge, Cambridge U.P., 1985.

BENNASSAR Bartolomé, Un siècle d'Or Espagnol, 1525-16648, yeni baskı., Verviers, Marabout Université, 1983.

BENNASSAR Bartolomé; JACQUART Jean, *Le XVIe Siècle*, Paris, A. Colin, 1972.

BERCÉ Yves-Marie, *Fête et révolte. Des Mentalités populaires du XVIe au XVIIIe siècle*, Paris, Hachette, 1976.

BERCÉ Yves-Marie, Castan Yves (dir.), *Les Archives du délit: empreintes de société*, Toulouse, Ed. Universitaires du Sud, 1990.

BETHENCOURT Francisco, *O Imaginário da magia. Feiticeiras, saludadores e nigromantes no século XVI*, Lizbon, Projecto Universidade Aberta, 1987.

BILLACOIS François, *Le Duel dans la société française des XVIe-XVIIe siécles. Essai de psyhosociologie historique*, Paris, E.H.E.S.S., 1986.

BILLACOIS François; NEVEUX Hugues (dir.), Bkz. *Porter plainte, op. cit.*

BLAUERT Andreas, *Frühe Hexenvervolgungen. Ketzer-, Zauberei-und Hexenprozesse des 15. Jahrhunderts*, Hamburg, Junius, 1989.

— *Ketzer, Zauberer, Hexen. Die Anfänge der europäischen Hexenvervolgungen. Herausgegeben von Andreas Blauert*, Francfort-sur-le Main, Suhrkamp, 1990.

BLOCKMANS Wim, "Princes conquérants et bourgeois calculateurs; le poids des réseaux urbains dans la formation des Etats", N. Bulst et J. -Ph. Genet, *op. cit.*, s. 167-181.

BLOK Anton, "Openbare strafvoltrekkingen als rites de passage", *Tijdschrift voor Geschiedenis*, C. 97, 1984, s. 470-481.

BOCQUET André, *Recherches sur la population rurale de l'Artois et du Boulonnais pendant la période bourguignonne* (1384-1477), Arras, Commission départementale des Monuments historiques du Pas-de-Calais, 1969.

BRAUDEL Fernand, *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVe- XVIIIe siècle*, Paris, A. Colin, 1979, 3 c.

BRÉSIN Louis, *Chroniques de Flandre et d'Artois.Analyses et extraits pour servir à l'histoire de ces provinces de 1482 à 1560, par E. Mannier*, Paris, J.-B. Dumoulin, 1880.

BRIGGS Robin, *Communities of Belief. Cultural and Social Tensions in Early Modern France*, Oxford, Clarendon Press, 1989.

BROYE Christian, *Sorcellerie et superstitions à Genève (XVIe-XVIIIe siècle)*, Genevre, Le Concept moderne, 1990.

BULST Neithard; GENET Jean-Philippe (dir.), *La Ville, la Bourge-*

oisie et la Genése de l'Etat moderne (XIIe-XVIIIe siécle), Paris, C.N.R.S., 1988.

BURGUIERE André; REVEL Jacques (dir.), *Histoire de la France, c. 2, L'Etat et les pouvoirs*, Jacques Le Goff, (dir.) Paris, Seuil, 1989.

CAMUS Dominique, *Pouvoirs sorciers. enquéte sur les pratiques actuelles de sorcellerie*, Paris, Imago, 1988.

CASTAN Nicole, *Justice et répression en Languedoc à lépoque des Lumières*, Paris, Flammarion, 1980.

— *Les Criminels de Languedoc: les exigences d'ordre et les voies du ressentiment dans une société prérévolutionnaire (1750-1790)*, Toulouse, Association des Publications de l'université de Toulouse-Le Mirail, 1980.

CASTAN NİCOLE ET Yves, "Une économie de justice à lâge moderne: composition et dissention", *Histoire, Economie et Société*, l; yıl, 1982, s. 361-368.

CAUCHIES Jean-Marie, *La Législation princière pour le comté de Hainaut, ducs de Bourgogne et premiers Habsbourg (1427-1506)*, Brüksel, facultés universitaires Saint-Louis, 1982.

CHAIX Gérald, "Notes dix-septiémistes", *Bulletin d'information de la Mission historique Française en Allemagne*, n° 21, 1990, s. 149-180.

CHAUVAUD Frédéric, *De Pierre Riviere à Landru. La violence apprivoisée au XIXe siècle*, Turnhout, Brepols, 1991.

CHEVALIER Bernard, *Les Bonnes Villes de France du XIVe au XVIe siècle*, Paris, Aubier-Montaigne, 1982.

CHOFFAT Pierre-Han, *La Sorcellerie comme exutoire. Tensions et conflits locaux: Dommartin, 1524-1528*, Lozan, Cahiers lausannois d'histoire médiévale, 1989.

CLÉMENT Pierre, *La Police sous Louis XVI*, Paris, Didier et Cie, 2. bas., 1866.

CLERCQ Jacques du, bkz. *Mémoires de Jacques du Clercq.*

COHEN Esther, "Symbols of culpability and the universal langage of justice: the ritual of public execution in late medieval Europe", *History of European Ideas*, c. 11, 1989, s. 407-416.

— « " To Die a Criminal for the Public Good": the execution ritual in late medieval Paris», *Law, Custom and the Social Fabric in Medieval Europe*, ed. B.S. Bachrach ve D. Nicholas, Kalamazoo, Western Michigan University, 1990, s. 285-304.

CONTIS Alain, «Méthodologie des archives notariales: le vertige de l'exhaustivité», *Histoire notariale et actes notariés. Problèmes de méthodologie*, présenté par Jean L. Laffont, Frédéric Oge, René Souriac, Toulouse, Presses universitaires du Mirail, 1989, s. 141-145.

COOLEN Chanoine G., «Le Doyenné d'Helfaut au XVIIe siécle», *Bulletin de la Société des antiquaires de la Morinie*, c. 16, 1941, s. 176-251.

CORVISIER André, *Les Hommes, la Guerre et la Mort*, Paris, *Economica*, 1985.

CORVOL Andrée (sunuş), *Forêt, villageois et marginaux, XVIe-XXe siècle*, Paris, C.N.R.S.-I.H.M.C., 1991.

Coustumes générales du comté d'Artois, Arras, J.-B. du Til, 1679, in-12, 783 s.

CROUZET Denis, *Les Guerriers de Dieu. La violence au temps des troubles de Religion, vers 1525-vers 1610*, Şeyssel, Champ Vallon, 1990, 2 vol.

DAVIS Natalie Z., *Les Cultures du peuple. Rituels, savoirs et résistances au XVIe siècle*, Paris, Aubier, 1979.

DAVIS Natalie Z.; CARRIERE, Jean-Claude; VIGNE, Daniel, *Le it. Retour de Martin Guerre*, Paris, Robert Laffont, 1982.

DEKKER Rudolf M.; VAN de POL, Lotte, *The Tradition of Female Transvestism in Early Modrn Europe*, Londra, MacMillan Press, 1989 (Peter Burke'ün önsözüyle).

DELAY Valérie, *Les Fêtes à Lille au XVIe siècle*, R. Muchembled yön. doktora tezi université de Lille III, 1984, 264 s.

DEMONT Marcel, *L.'Organisation municipale de Béthune sous l'Ancien Régime*, Lille, Raoust, 1937.

DEMURGER Alain, *Temps de crises, temps d'espoirs: XIVe-XVe siécle*, Paris, Seuil, 1990.

DERVILLE Alain (dir.), *Histoire de Saint-Omer*. Lille, P.U.L., 1981.

DESCIMON Robert, *Qui étaient les Seize? Mythes et réalités de la Ligue parisienne (1585-1594)*, Paris, Fédération des sociétés historiques et archéologiques de Paris et de l'Ile-de-France, 1983.

— «Les Barricades de la Fronde parisienne. Une lecture sociologique», Annales E.S.C., 45e yıl, 1990, s. 397-422.

DESLANDRES Yvonne, *Le Costume, image de l'homme*, Paris, Albin Michel, 1976.

DEYON Pierre, *Le Temps des prisons. Essai sur l'histoire de la délinquance et des origines du système pénitentiaire*, Lille, P.U.L., 1975.

Douze ans de recherches sur l'histoire du crime et de la justice criminelle (1978-1990). Hommage à Yves Castan, Paris, Maison des Sciences de l'Homme, 11-12 Ocak 1991, *IAHCCJ Bulletin* (PARİS, Maison des Sciences et de l'Homme), n0 14. Ekim 1991.

DUBOST Jean-François, «Absolutisme et centralisation en Languedoc au XVIIe siècle (1620-1690)», *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, c. XXXVII, 1990, s. 369-397.

DUBY Georges (dir.), *Histoire de la France urbaine*, C. II, *La Ville médiévale. Des Carolingiens à la Renaissance*, Paris, Seuil, 1980.

DUBY Georges; WALLON Armand (dir.) *Histoire de la France rurale*. C. II, *L'Age classique des paysans*, 1340-1789, Paris, Seuil, 1975.

DUFRESNE Jean-Luc, «Les Comportements amoureux d'après les registres de l'officialité de Cerisy», *Bulletin philologique (jusqu'à 1610) du comité des travaux historiques et scientifiques*, 1973, s. 131-153.

DUPONT-BOUCHAT Marie-Sylvie (dir.), «La Sorcellerie dans les Pays-Bas. De Hekserij in de Nederlanden», *Anciens Pays et Assemblées d'Etats*. Standen en Landen, c. LXXXVI, 1987.

EGMOND Florike, «Urban networks, rural bands. Patterns of criminal organization in the Dutch Republic», *The Fourth IAHCCJ Conference in Stockholm, 5-8 July 1990, op. cit.*

ELIADE Mircea, *Le Sacré et le Profane*, Paris, Gallimard, 1971.

ELIAS Norbert, *La Civilisation des moeurs*, Paris, Calmann-Lévy, 1973 (Almanca 1. baskı, 1939).

— *La Société de cour*, Paris, Calmann-Lévy, 1974.

— *La Dynamique de l'Occident*, Paris, Calmann-Lévy, 1975.

ESMEIN Adhémar, *Histoire de la procédure criminelle en France*, Paris, L. Larose et Farcel, 1882; yeni bas. Francfort-sur-le-Main, Sauer und Auvermann, 1969.

ESPINAS Georges, *Recueil de documents relatifs à l'histoire du droit municipal en France des origines à la Révolution.* Artois. I, Paris, Sirey, 1934.

— «Le Droit d'associatin dans les villes de l'Artois et de la Flandre française depuis les origines jusqu'au début du XVIe siècle», *L'Organisation corporative du Moyen Age à la fin de l'Ancien Régime*, c. VII, Louvain 1934.

FARGE Arlette, *Vivre dans la rue à Paris au XVIIIe siècle*, Paris, Gallimard-Julliard, 1979.

— *La Vie fragile. Violence, pouvoirs et solidarités à Paris au XVIIIe siècle*, Paris, Hachette, 1986.

FARGE Arlette; FOUCAULT Michel, *Le Désordre des familles. Lettres de cachet des archives de la Bastille*, Paris, Gallimard-Julliard, 1982.

FEBVRE Lucien, *Notes et documents sur la Réforme et l'Inquisition en Franche -Comté, extraits des archives du parlement de Dole*, Paris, Champion, 1911.

FOGEL Michèle, *Les Cérémonies de l'information dans la France du XVIe au XVIIIe siécle*, Paris, Fayard, 1989.

FOUCAULT Michel, *Surveiller et punir. Naissance de la prison*, Paris, Gallimard, 1975.

FOURET Claude, *La Violence, l'Amour et le Pouvoir. La criminalité à Douai de 1496 à 1520*, yön tez P. Deyon, université de Lille III, 1984, 341 s.

— «La Violence en fête: la course de l'Epinette à Lille à la fin du Moyen Age», *Revue du Nord*, c. LXIII, 1981, s. 377-390.

— Douai au XVIe siécle: une sociologie de l'agression», *Revue d'histoire moderne et comtemporaine*, c. XXXIV, 1987, s. 3-30.

FOURNIER Ed. (chanoine), «La Personne et l'oeuvre de Pierre Desmasures, jurisconsulte artésien du XVIIe siécle», *Bulletin de la Société d'études de Cambrai*, c. XXXIV, 1934, s. 104-120.

The Fourth IAHCCJ Conference in Stockholm, 5-8 July 1990: Urban and Rural Crime (*résumé dans IAHCCJ Bulletin*, Paris, Maison des Sciences de l'Homme, n° 14, Ekim 1991, s. 151-161.

GALLET Jean, «Recherches sur les mouvements populaires à Amiens en 1635 et 1636», *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, c. XIV, 1967, s. 193-216.

GARAPON Antoine, *L'Ane portant des reliques. Essai sur le rituel judiciare*, Paris, Le Centurion, 1985.

GARNOT Benoît, *Le Peuple au siècle des Lumières. Echec d'un dressage culturel*, Paris, Imago, 1990.

Les Géants processionnnels en Europe, Ath, Cercle royal d'histoire, 1983.

GEREMEK Bronislaw, *Les Marginaux parisiens aux XVIe et XVe siècles*, Paris, Flammarion, 1976.

— *Truands et misérables dans l'Europe moderne (1350-1600)*, Paris, Gallimard-Julliard, 1980.

— «Criminalité, vagabondage, paupérisme: la marginalité à l'aube des temps modernes», *Revue d'histoire moderne et comtemporaine*, c. XXI, 1974, s. 337-375.

GIJSWIJT-HOFSTRA Marijke, «The European Witchcraft Debate and the Dutch variant», *Social History*, c. 15, 1990, s. 181-194.

GIJSWIJT-HOFTSTRA Marijke; FRIJHOFF, Willem (eds.), *Witchcraft in the Netherlands from the fourteenth to the twentieth Century*, Rotterdam, Universitaire ress, 1991.

GOMART Ch., «De la peine de bannissement... XIIe-XIIIe siècles», Archives historiques et littéraires du Nord de le France et du Midi de la Belgique, 3e seri, t. 5, 1855, s. 449-464.

GORIS J. A., «Zeden en criminaliteit te Antwerpen in de tweede helft van de XIVe eeuw, naar de rekeningen der schouten van 1358 tot 1387», *Revue belge de philologie et d'histoire*, c. V, 1926, s. 871-886 et c. VI, 1927, s. 181-205.

GRINBERG Martine, «Des Géants au carnaval de Metz en.1498: invention folklorique et politique urbaine», *Les Géants prôcessionnels en Europe, op. cit.*, s. 319-326.

GUENÉE Bernard, *Tribunaux et gens de justice dans le bailliage de Senlis à la fin du Moyen Age (vers 1380-vers 1550)*, Strasbourg, Publ. de la faculté des lettres, 1963.

GUTTON Jean-Pierre, *La Société et les Pauvres en Europe (XVIe-XVIIIe siécle)*, Paris, P.U.F., 1974..

HALKIN Léon-E., *La Réforme en Belgique sous Charles Quint*, Brrüksel, La Renaissance du livre, 1957.

(HARBAVILLE et CARON), *Observations sur l'échevinage d'Arras par Charlas de Wignacourt, conseiller de la ville*, Arras, Courtin, 1864 (Orijinalin tarihi 1608).

HAUTECLOCOUE Comte Gustave de, *Etude historique. Arras et l'Artois sous le guvernement des archiducs Albert et Isabelle-Claire-Eugénie (1598-1633)*, Arras, A. Courtin, 1873.

HAZELZET Korine, *Heethoofden, Misbaksels en Halve garen. De bakker van Eeklo en de burgenmoraal*, Zwolle, Catena, 1988.

HECK Christian, *Grünewald et le Retable d'Issenheim*, Colmar, Editions S.A.E.P. Ingersheim, 1982.

HENRY Philippe, *Crime, justice et société dans la principauté de Neuchâtel au XVIIIe siècle (1707-1806)*, Neuchâtel, La Baconnière, 1984.

HERSINK Wim, «Dutch Public Notary and Dispute Settlement in Amsterdam and surrounding it Countryside, particularly in the Eighteenth Century, *The Fourth IAHCCJ Conference, in Stockholm, 5-8 July 1990, op. cit.*

HEZINA Laurent, *Les Prisons du Val d'Oise sous l'Ancien Régime, notamment au XVIIIe siècle*, R. Muchembled, yön. doktora tezi Université de Paris-Nord, 1990, 151 s.

HIERRO Patricia, *La Vie quotidienne à Montreuil-sous-Bois de 1738 à 1760 d'après les inventaires après décès*, R. Muchembled, yön. doktora tezi université de Paris-Nord, 1987, 115 s.

HUIZINGA Johan, *Le Déclin du Moyen Age*, Paris, Payot, 1948; yeni bas., 1967, etc. *Inventaire sommaire des archives départementales antérieures à 1790. Pas-de-Calais, série H, t. III (fonds de l'abbaye de Saint-Vaast)*, par G. Tison, Arras, Imprimerie moderne, 1911.

IRIBARNE Philippe d', *La Logique de l'honneur. Gestion des entreprises et traditions nationales*, Paris, Seuil, 1989.

ISBLED Bruno, «Le Recours à la justice à Saint-Germain-des-Prés au milieu du XVIIe siècle», *Les Archives du du délit: empreintes de société*, Yves-Marie BERCÉ et Yves CASTAN, (dir.) op. cit., s. 65-74.

JOHANSEN Jens Christian, *Da Djaevelen var ude... Trolddom i det 17. åarhundredes Danmark*, Odense, Odense Universitetsvorlag, 1991 (Fransızca özet çeviri).

JOHANSEN Jens Christian; STEVNSBORG Henrik, «Hasard ou myopie. Réflexions autour de deux théories de l'histoire du droit», *Annales E.S.C.*, 41e yıl, 1986, s. 601-624.

JOUANNA Arlette, *Le Devoir de révolte. La noblesse française et la gestation de l'Etat moderne, 1559-1661*, Paris, Fayard, 1989.

KIECKHEFER Richard, *Magic in the Middle Ages*, Cambridge (U.S.A.), Cambridge U.P., 1989.

KLANICZAY Gabor; POCS Eva (eds.), *Witch Beliefs and Witch-Hunting*, Budapest, 1988.

KLEIN H. Arthur, *Graphic Worlds of Pete Bruegel the Elder*, New York, Dover Publications, 1963 (64 gravür).

KUNZE Michael, *Highroad to the Stake. A Tale of Witchcraft*, Chicago, The Chicago U.P., 1987.

LAFFONT Jean L.; OGE Frédéric; SOURIAC Réné (sunuş), *Histoire notariale et actes notariés. Problémes de méthodologie*, Toulouse, Presses universitaires du Mirail, 1989.

LAINGUI André; LEBIGRE Arlette, Histoire du droit pénal, Paris, Cujas s. d., Cilt.

LALY Hervé *L'Echevinagre de la ville d'Arras, Attributions et recrutement, 1492-1598*, R. Muchembled, yön. doktora tezi université de Paris-Nord, 1990, 214 s.

LANGBEIN John H., Torture and the Law of Proof. Europe and England in the Ancien Régime, Chicago, The University of Chicago Press, 1977.

LAURENCE Annie, «Les Comptes du bailli d'Arras au XIVe siècle, source du droit criminel et pénal», *Position des théses... de l'Ecole des Chartes, Paris, Ecole des Chartes*, 1967, s. 57-64.

LEBIGRE Arlette, *Les Grands Jous d'Auvergne. Désordre et répression au XVIIe siècle*, Paris, Hachette, 1976.

— La Justice du roi. *La vie judiciaire dans l'ancienne France*, Paris, Albin Michel, 1988.

LEBRUN François (dir.), *Histoire de la France religieuse*. C. 2, *Du Christianisme flamboyant à l'aube des Lumiéres*, XIVe-XVIIIe siècle, Paris, Seuil, 1988.

LE BRUN DE LA ROCHETTE Claude, *Les Procez civil et criminel*, Rouen, François Vaultier, 1. baskı Lyon, 1609.LECESNE Edmond, *Histoire d'Arras depuis les temps les plus reculés jusqu'en* 1789, Arras Rohard-Courtin, 1880. 2 cilt.

LECOUTEUX Claude, *Fantômes et revenants au Moyen Age*, Paris, Imago, 1986.

LE GOFF Jacques; SCHMITT Jean-Claude (eds.), *Le Charivari. Actes de la table ronde organisée à Paris (25-27 avril 1977)*, Paris-La Haye-New York, Mouton, 1981.

LE ROY LADURIE Emmanuel, *L'Etat royal, 1460-1610*, Paris, Hachette (Pluriel), 1990.

LESTOCQUOY Jean, *La Vie religieuse d'une province. Le diocèse d'* Arras, Arras, it. değil Brunet, 1949.

LEVACK Brian P., *The Witch-Hunt in Early Modern Europe*, Londra-New York, Longman, 1987 (Fr. Çev. *La Grande Chasse aux sorciéres*, Seyssel, Champ Vallon, 1991).

LÊVY René; ROUSSEAUX Xavier, «Etat et justice pénale: un bilan historio-graphique et une relecture», *Douze ans de recherches sur l'histoire du crime et de la justice criminelle (1978-1990). Hommage à Yves Castan, op. cit.*

LOGETTE Aline, «La Peine capitale devant la Cour souveraine de Lorraine et Barrois à la fin du règne de Louis XIV», *XVIIe siècle*, 32. yıl n° 126, 1980, s. 7-19.

LOSMAN Arne; LUNSTRÖM Agneta; REVERA Margereta, *The Age of New Sweden*, Stockholm, The Royal Armoury, 1988.

MACFARLANE Alan D. J., *Witchcraft in Tudor and Stuart England. A Regional and Comparative Study*, Londra, Routledge and Kean Paul, 1970.

MARTIN Ruth, *Witchcraft in Venice, 1550-1650*, Oxford, Basil Blackwell, 1989.

MATTHEWS GRIECO Sarah F., *Ange ou diablesse? La représentation de la femme au XVIe siècle*, Paris, Flammarion, 1991.

Mémoires de Jacques du Clercq, Baron de Reiffenbered., Brüksel 2. baskı 1835-1836, 4 c. BBkz. J. A. Buchon, dans Choix de Chrongiques et Mémoires sur l'histoire de France, Paris Desrez, 1838, s. 1-318.

Mémoires de Jean Burel. Journal d'un bourgeois du Puy à l'époque des guerres de Religion, Augustin Classaing, (yay.) yeni gen. baskı., Saint-Vidal, Centre d'étude de la vallée de la Borne, 1983.

MENDE Mathias; DEPLUVREZ Jean-Marc, *Albrecht Dürer ou la pemière apogée de la gravure (exposition au musée de Morlaix)*, Rennes Imp. des Lices, 1989.

MER Lous-Bernard, «La Procédure criminelle au XVIIIe siècle:

l'enseignement des archives bretonnes», *Revue Historique*, n° 555, 1985, s. 5-42.

MESTAYER Monique, «Les Prix du blé et de l'avoine de 1329 à 1793 (à Douai)», *Revue du Nord*, c. XLV, 1963, s. 157-176 ve grafik.

— «Du nouveau sur Gayant», *Les Géants processionnels en Europe, op. cit.*, s. 265-318.

MEURANT René, *Géants processionnels et de cortège en Europe, en Belgique, en Wallonie*, Tielt, Ed. Veys, 1979.

MEURIN Bernard, *Criminalité et société dans le bailliage de Béthune au XVIe siècle*, R. Muchembled, yön. doktora tezi Université de Lille III, 1985, 322 s.

MIDELFORT H.C. Erik, Witch-Hunting in Southwestern Germany, 1562-1684. *The Social and Intellectual Foundations*, Stanford, Stanford U.P., 1972.

MOREAU E. de (s.j.), *Histoire de l'Eglise en Belgique*, c. IV (*1378-1559*), ve c. V. Bruxelles, L'Edition universelle, 1949 ve 1952.

MORELL-SAMPOL Catherine; QUENÉE Isabelle, *Crime et société dans la ville et le bailliage de Saint-Omer (1493-1598)*, R. Muchembled, yön. doktora tezi, Université de Lille III, 1983, 260 p. dactyl. et annexess, 2 Cilt.

MOULIN Virginie, *Une Vision de la famille au XVIIe siècle d'après un extrait des Mémoires du révérend père Beurrier*, R. Muchembled, yön. doktora tezi, université de Paris-Nord, 1989, 200 sp. dactyl. et annexes, 2 Cilt.

MOUSNIER Roland, *La Monarchie absolue en Europe du Ve siècle à nos jours, Paris*, P.U.F., 1982.

MOXEY Keith, *Peasants, warriors and wives. Popular Imagery in the Reformation*, Chicago-Londra, The University of Chicago Press, 1989.

MUCHEMBLED Robert, *Culture populaire et culture des élites dans la France moderne (XVe-XVIIIe siècle). Essai*, Paris, Flammarion, 1978; yeni bask. «Champs», 1991. Almanca, Stuttgart, Klett-Cotta, 1982, 2. bas. 1985; İngilizce, Baton Rouge, Louisiana State U.P., 1985; İtalyanca, Bologne, Il Mulino, 1991.

— *Publication du «Registre secret de François de Boffles, seigneur de Souchez» (seconde moitié du XVIe siècle). Introduction à l'étude*

des mentalités de la noblesse artésienne, yayınlanmamış tez Université de Paris I, 1974, 2 c., 445 et 448 s.

— *La Sorcière au village (XVe-XVIIIe)*, Paris, Gallimard-Julliard, coll. «Archives», 1979; yeni bas., «Folio-Histoire», 1991

— *Les Derniers bûchers. Un village de Flandre et ses sorcières sous Louis XIV*, Paris, Ramsay, 1981.

— *Violence et société: comportements et mentalités populaires en Artois (1400-1660)*, doktora tezi, Université de Paris I, 1985, 1125 s. 3 cilt.

— *Sorcières, justice et société aux XVIe et XVIIe siècles*, Paris, Imago, 1987.

— *L'Invention de l'homme moderne. Sensibilités, moeurs et comportements collectifs sous l'Ancien Régime*, Paris, Fayard, 1988. Almanca, Reinbek bei Hamburg, Rowohlts Enzyklopädie (RoRoRo), 1990 ve Flamanca, Contact, 1991.

— *La Violence au village (XVe-XVIIe siècle). Comportements populaires et mentalités en Artois*, Turnhout, Brepols, 1989.

— *Société et mentalités dans la France Moderne, XVIe-XVIIIe siècle*, Paris, Armand Colin, coll. «Cursus», 1990.

— (dir.) *Magie et sorcellerie en Europe du Moyen Age à nos jours* (Paris, Armand Colin).

— «Des jeunes dans la ville: Douai au XVIe siècle», *Mémoires de la société... de Douai*, 1983, s. 89-96.

— «Crime et sociéte urbaine: Arras au temps de Charles Quint (1528-1549)», *La France d'Ancien Régime, Etudes réunies en l'honneur de Pierre Goubert*, Toulouse, Privat, 1984, c. II, s. 481-490.

— «Lay Judges and the Acculturation of the Masses (France and the Southern Low Countries, Sixteenth to Eighteeth Centuries)», *Religion and Society in Early Modern Europe, 1500-1800*, Kaspar Von Greyerz, (ed.) Londra, Allen & Unwin, 1984, s. 55-65.

— «L'Autre Côté du miroir: mythes sataniques et réalités culturelles aux XVIe et XVIIe siècles», *Annales E.S.C.*, 40. yıl, 1985, s. 283-305.

— «Anthropologie de la violence dans la France moderne (XVe-XVIIIe siècle)», *Revue de Synthése*, c. CVIII, genel seri, 1987, s. 31-55.

NICHOLAS David M., « Crime and Punishment in Fourteenth-

Century Ghent», *Revue belge de philologie et d'histoire*, c. XLVIII, 1970, s. 289-334 et 1141-1176.

ÖSTERBERG Eva, « Criminality, Social Control and the Early Modern State. Evidence and Interpretation in Scandinavian Historiography», *The Fourth IAHCCJ Conference in Stockholm, 5-8 July 1990, op. cit.*

ÖSTERBERG Eva; LINDSTRÖM Dag, *Crime and Social Control in Medieval and Early Modern Swedish Towns*, Uppsala, Acta Universitatis Upsaliensis, 1988.

PAGART D'Hermansart E., «Le Bannissement à Saint-Omer d'après les documents inédits conservés dans les archives de Saint-Omer», *Bulletin historique et philologique*, 1901, s. 451-465.

PAPON Jean, *Recueil d'arrêts notables des Cours souveraines de France*, Lyon, 4. bas. 1562; gen. baskı., Pont-à-Mousson, Jean de La Fontaine, 1608.

PARESYS Isabelle, *Sociabilité et solidarités en Picardie et en Ile-de-France sous François Ier, d'après les lettres de rémission du Trésor des Chartes*, yön. doktora tezi R. Muchembled, Université de Paris I, 1991, 61 s.

PARKER Geoffrey, *Europe in Crisis, 1598-1648*, Cornell, Cornell U.P., 1979.

— «Crime and the Early Modern Historian. A review article», *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 94. yıl 1981, s. 595-601.

—PAS Justin de, «Les Peines corporelles dans la justice criminelle à Saint-Omer aux XVe et XVIe siécles», *Bulletin de la Société des Antiquaires de la Morinie*, c. XV, 1935, s. 575-611.

— «Exécutions capitales dans la région audomaroise antérieures au XVIIIe siècle», *Bulletin de la Société des antiquaires de la Morinie*, c. XV, 1937, s. 717-732.

PETT Jacques-Guy (Yay-yön), *Histoire des galéres, bagnes et prisons*, Toulouse, Privat, 1991.

PIERARD Christiane, «Peines infligées aux femmes délinquantes, à Mons, au XVe siècle», *Anciens Pays et Assemblées d'Etats*, t. XXII, 1961, pp. 87-108.

Porter plainte. Stratégies villageoises et justice en Ile-de France, Sunuş François BILLACOIS ve Hugues NEVEUX, *Droit et culture*, n° 19, 1990, s. 5-148.

Quaife G. R., *Godly Zeal and Furious Rage. The Witch in Early Modern Europe,* Beckenham (Kent), Croom Helm, 1987.

RAUX Pascale, *Société et criminalité à Maubeuge de la fin du Moyen Age à la conquête française (1459-1668)*, R. Muchembled, yön. doktora tezi Université de Lille III, 1983, 503 p. 2 cilt.

RICHET Denis, *La France moderne. L'esprit des institutions*, Paris, Flammarion, 1973.

RIDDER-SYMOENS Hilde de, «Intellectual and Political Backgrounds of the Witch-Craze in Europe», *La Sorcellerie dans les Pays-Bas.* M.-S. DUPONT-BOUCHAT (ed), *op. cit.*, s. 37-64.

ROOT Hilton L., *Peasants and King in Burgundy. Agrarian Foundations of French Absolutism*, Berkeley, University of California Press, 1987.

— «Prostitution, jeunesse et société dans les villes du Sud-Est au XVe siècle», *Annales E.S.C.*, 31. yıl 1976, s. 289-325.

ROUSSEAUX Xavier, *Taxer ou Châtier? L'émergence du pénal. Enquête sur la justice nivelloise (1400-1650)*, doktora tezi, Université Catholique de Louvain-La-Neuve, 1990, 547 s. dactyl., 2 c.

— «L'Incrimination du vagabondage en Brabant (XIVe-XVIIIe siècle). Langage du droit et réalités de la pratique», *Langage et droit à travers l'histoire. Réalités et fictions*, (éd.) G. Van Dievoet, Ph. Godding et D. Van Den Auweele, Paris-Louvain, Peeters, 1989, s. 147-183.

— «L'Activité judiciaire dans la société rurale en Brabant wallon (XVIIe-XVIIIe siècle): indice de tensions sociales ou instrument de pouvoir?», *Les Structures du pouvoir dans les communautés rurales en Belgique et dans les pays limitrophes (XIIe-XIXe siècle), Actes du XIIIe colloque international de Spa*, Brüksel, Crédit communal, 1988, s. 311-344.

SABATIER Gérard, «Le Roi immobile», *Silex*, n° 27-28, 1984, s. 86-101.

— Le Parti figuratif dans les appartements, l'escalier et la galerie de Versailles», *XVIIe siécle*, 1988, s. 401-425.

—«Charles Le Brun, un grand nom ou un grand peintre?», *L'Histoire*, n° 141, 1991, pp. 76-78.

SALLMANN Jean-Michel, «Etude sur l'Ancien Régime agraire. La question des biens communaux en Artois de la fin du XVIIe siècle, au début du XIXe siècle», *Positions des thèses... de l'Ecole des Char-*

tes, Paris, Ecole des Chartes, 1974, s. 211-219.

SCHILD Wolfgang, *Alte Gerichtsbarkeit. Vom Gottesurteil bis zum Beginn der modernen Rechtsprechung*, Munich, Callwey, 1980.

SCHNAPPER Bernard, «Les Peines arbitraires du XVIIIe au XVIIIe siècle (doctrines savantes et usages français)», *Revue d'histoire du droit*, c. 41, 1973, s. 237-277 et c. 42, 1974, s. 81-112.

SHARPE J. A., *Judicial Punishment in England*, Londres, Faber and Faber, 1990.

SINGER G. A., «*La Vauderie d'Arras*», 1459-1491. *An Episode of Witchcraft in later Medieval France*, l'Université du Maryland, tezi University Microfilm International, 1974.

SMIDT J. Th. de (dir.), *Chronologische lijsten van de geëxtendeerde sententiën berustende in het archief van de Grote Raad van Mechelen*, c. V, 1551-1563 et c. VI, 1563-1580, Brüksel, 1987 et 1988.

SOLY Hugo; LIS Catharina, *Te gek om los te lopen*? Colloccatie in de 18de eeuw, Turnhout, Brepols, 1990.

SPIERENBURG Pieter, *The Spectacle of Suffering. Executions and the Evolution of Repression: from a preindustrial Metropolis to the European Experience*, Cambridge, Cambridge U.P., 1984.

SUEUR Philippe, *Le Conseil provincial d'Artois (1640-1790). Une cour provinciale à la recherche de sa souveraineté*, Arras, Commission départementale des Monuments historiques du Pas-de-Calais, 1978, 2 c.

— *Histoire du droit public français, XVe-XVIIIe siècle*, Paris, P.U.F., 1989, 2 c.

THIERS Jean-Baptiste, *Traité des superstitions. Croyances populaires et rationalité à l'Age classique*, (Sunuş) Jean-Marie Goulemot, Paris, Le Sycomore, 1984 (1679 tarihli yapıttan alıntılar).

TRAIMOND Bernard, *Le Pouvoir de la maladie. Magie et politique dans les Landes de Gascogne,.1750-1826*, Bordeaux, Presses Universitaires de Bordeaux, 1988.

— «Le Sorcier dans les Landes», *Forêt, villageois et marginaux, XVIe-XXe siècle*, Sunuş Corvol, op. cit., s. 18-24.

TRENARD Louis (dir.), *Histoire de Lille*, c. II, *De Charles Quint à la conquête française (1500-1715)*, Toulouse, Privat, 1981.

TROELTSCH Ernst, «The Social Ethic of Lutheranism», *Reformation and Authority: The Meaning of the Peasants' Revolt*, yay. Kyle C.

Sessions, Lexington (Massachusetts), D.C. Heath and Company, 1968, s. 67-76.

VANDENBROECK Paul, *Jheronimus Bosch. Tussen volksleven en stadscultuur*, Berchem (Anvers), Epo, 1987.

— *Over wilden en narren. Beeld van de andere, vertoog over het zelf (catalogue d'exposition)*, Anvers, musée des Beaux-Arts, 1987.

VAN DÜLMEN Richard, *Theater des Schreckens: Gerichtspraxis und Strafrituale in der frühen Neuzeit*, Münih, 2. bas., 1986.

— (dir.), *Hexenwelten. Magie und Imagination vom 16.-20. Jahrhundert*, Francfort-sur-le-Main, Fischer, 1987.

VAN GENNEP Arnold, *Les Rites de passage*, Paris, Emile Nourry 1909.

VANHEMELRYCK Fernand, *De Criminaliteit in de ammanie van Brussel van de Late Middeleeuwen tot het einde van het Ancien Régime (1404-1789)*, Brüksel, Académie royale de Belgique, 1981.

— «De studie van de criminaliteit in het Ancien Régime. Stand van het onderzoek en méthode», *Bijdragen tot de Geschiedenis*, 56. yıl, 1973, s. 209-242.

VAN HERWAARDEN J., *Opgelegde bedevaarten*, Assen, Van Gorcum, 1978 (Fransızca özet).

VAN HOUT Jan; COORNHERT D.V., *Bienfaisance et répression au XVIe siècle*, çeviren ve sunan P. Brachin, Paris, Vrin, 1984.

VAN USSEL Jos, *Histoire de la répression sexuelle*, Paris, Robert Laffont, 1972.

VARTIER Jean, *Les Procès d'animaux du Moyen Age à nos jours*, Paris, Hachette, 1970.

La Ville en Flandre. Culture et société, 1477-1787, Jan VAN der STOCK, (ed.) Brüksel, Crédit communal, 1991.

VRIES Jan de, *European Urbanization 1500-1800*, Londra, Methuen, 1984.

WEBER Max, *L'Ethique protestante et l'Esprit du capitalisme*, Paris, Plon, 1964 (Almanca İlk baskı, 1920).

WRIGHTSON Keith, *English Society, 1580-1680*, Londres, Hutchinson, 1982.

ZELLER Gaston, *Les Institutions de la France au XVIe siècle*, Paris, P.U.F., 1948.

*Soğuk savaş*ın sona ermesinden bu yana örtbas edilmiş olayların durmadan gün yüzüne çıkması, siyaset ortamını derinden etkiliyor. Sarsıntı, kendilerini fazla küçümseme eğilimi gösteren yeni bir tarihin alanına giren, güncel olaylarla da sınırlı kalmıyor. Yüzyıllardır saklanan şeyler de açılan çatlaktan fırlayarak her birimizi Avrupa'da iktidarın özü, *itaatkâr uyruk* ve toplumsal bilimler alanı gibi konular üzerinde düşünmeye çağırıyor.

Gerek Mutlakiyet Fransası, gerekse ona öykünen diğer monarşiler açısından, Michel Foucault'nun da düşündüğü gibi *İşkenceler Zamanı*'nın asıl işlevi: baş eğmeyi çoğunluğun düşüncelerinin sömürülmesi üzerine kurmasıydı. Bu açıdan bakıldığında, 18. yüzyıl filozoflarının işkenceye karşı yönelttikleri suçlamalar göründüğünden çok daha devlet karşıtı bir nitelik taşır.

Hem siyasal, hem simgesel alanlardaki iki ana evrim yolu arasında kesin bir tercih yapmak, yarının Avrupa'sının kuruluşu açısından da belirleyici önemde değil midir?

ISBN 975-7350-61-3

9 789757 350613

tümzamanlar yayıncılık